

Rita ŽADEIKYTĖ

Atsakomybės riboženklis už kiekvieną milimetrą Lietuvos

POKALBIS PRIE APSKRITOJO STALO BAZILIONŲ MOKYKLOJE
SU PIRMOSIOS VYRIAUSYBĖS MINISTRAIS

Nuotraukos Jūratės Formanskės

Leonas AŠMANTAS, energetikos ministras
Jonas BIRŽIŠKIS, susisiekimo ministras
Vytautas KNAŠYS, žemės ūkio ministras
Romualdas KOZYROVIČIUS, materialinių išteklių ministras
Albertas SINEVIČIUS, Pirmosios Vyriausybės klubo prezidentas
Eugenijus SKRUPSKELIS, Romualdo Ozolo paramos fondo direktorius
Diskusiją moderavo žurnalistė Rita ŽADEIKYTĖ

Eugenijus SKRUPSKELIS. R. Ozolo fondui ma-lonu savo draugams Bazilionuose pristatyti savo bi-čiulius iš Pirmosios Vyriausybės klubo, kurio narys buvo ir Romualdas Ozolas, pirmojoje Vyriausybėje dirbęs vicepremjėru. Galima sakyti, į Bazilionus susirinko giminės, nes R. Ozolo fondas visada sulaukia iš Pirmosios Vyriausybės klubo narių paramos ir pagalbos, paremia ir leidybinę, ir kitą fondo veiklą.

Kodėl norėjome, kad Pirmosios Vyriausybės klubo nariai čia atvyktų? Pastaruoju metu daug kalbama apie profesionalų vyriausybę. Manau, kad pirmoji atkurtos Lietuvos Vyriausybė – tikroji profesionalų Vyriausybė, dirbusi ypač sunkiomis sąlygomis ir padariusi tokių darbų, kurie šiandien daugeliui sunkiai suvokiami.

Skačiau tokį faktą, kad Lietuvos ekonominės blokados metu (74 dienų laikotarpis nuo 1990 m.

balandžio 20 d. iki 1990 m. liepos 2 d.) Lietuvos prekių apyvarta buvo didesnė nei 1989 m. Kaip pirmoji Vyriausybė tai sugebėjo?

Vilniuje neseniai vyko diskusija, kurioje buvo svarstoma, kur Lietuva nuėjo per vis nesibaigiančias reformas, nuskambėjo tokia mintis, kad tapome kažkokiais gavimo ideologijos įkaitais – daugelis nori kažką gauti nieko nedarydami.

Gali būti, kad viena pagrindinių mūsų šalies šiandienos problemų – valdžios atsakomybės nebuvimas. Pasidarė patogu gyventi būnant tarpininku. Grįžome į tuos senus tarybinius laikus, kai Lietuvos valdžia tebuvo tik tarpininkas tarp Maskvos ir tautos. Pasakoma, kad taip liepė Briuselis ir daroma.

Pirmoji Lietuvos Vyriausybė buvo visiškai kitokia ir elgėsi visiškai kitaip. Ji nebijojo priimti atsakomybės ir rezultatai buvo fantastiški, galėjo būti net dar geresni. Labai gaila, kad dėl ambicijų, kurios vyravo Aukščiausiojoje Taryboje ir vadovybėje, pirmoji Vyriausybė nedirbo taip ilgai, kaip galėjo dirbti, ir nepasiekė tų rezultatų, kuriuos galėjo ir turėjo tam visas galimybes.

Albertas SINEVIČIUS. Pirmojoje Vyriausybėje buvo 20 žmonių, 4 iš jų – jau aname sviete, dalis serga, dalis – jau labai garbaus amžiaus. Pirmosios Vyriausybės klubui priklausė visi pirmosios Vyriausybės nariai. Paskaičiavome, kad net trys klubo nariai yra dirbę septyniose Vyriausybėse.

Albertas Sinevičius

Vienas jų – Jonas Biržiškis – dirbo septyniose pačiose sunkiausiose Vyriausybėse nuo pat pirmosios. Pabandykite įsivaizduoti – geležinkelis, oro transportas, laivynas su tikriausiai 360 laivų! Ir visa tai surišta su Maskva. Pabandyk suderinti grafikus, navigaciją!.. Bet esame gavę net jūrų žemėlapi iš Kaliningrado generalgubernatoriaus Ivano Jegorovo.

Su Bazilionais artimų ryšių turintis, beveik žemietis Algirdas Saudargas taip pat dirbo septyniose Vyriausybėse. Juozas Olekas – taip pat septyniose.

Romualdas Kozyrovičius – ambasadorius iš prigimties. Kartą pildėme J. Biržiškiui anketą, kuri tikriausiai dar yra Ministrų Tarybos archyve, į grafą „lytis“ įrašėme „berniukas“, o į grafą „specialybė“ – „ministras iš pašaukimo“.

Žemės ūkio ministras Vytautas Knašys – ant žemės užaugęs žmogus – tris kadencijas atpylė, L. Ašmantas – penkias ministro kadencijas, man pačiam teko penkis kartus Prekybos ir pramonės ministerijoje dirbti.

Daugelis mūsų klausia, kaip mes susirinkome į pirmąją Vyriausybę. Gal ir skambės patetiškai, bet kraujas, neramios naktys mus į ją ir surinko. Antra, mes visi buvome nepartiniai. Sugriuvus „mylimai“ Komunistų partijai mes daugiau nebebuvome partiniai, gal tik J. Biržiška vėliau buvo įstojęs į socialdemokratų, bet, kai tapome pirmosios Vyriausybės ministrais, mes buvome patys sau ir savo

srityje šeiminingai. Neatsimenu nė vieno karto, kad būtų reikėję bėgti ieškoti partijos frakcijos susitikimo, kad paderintume klausimą. Ministrai susirenka, pasikalba tarpusavyje ir daro. Tada ministro parašas turėjo didelę jėgą. Dabar nėra Viktoro Uspaskicho – ką daryti? Išvažiavo socialdemokratų Gintautas Paluckas ir partija nebežino, kaip kelti rankas ir kalbėti! Tuo klausimu mums buvo lengviau dirbti.

Kita vertus, mes visi buvome atėję iš savo srities, dirbę toje srityje nuo mažesnio iki aukščiausio specialisto, vadovo. Pirmosios Vyriausybės ministrų kabinete nebuvo nė vieno tokio atvejo, kad nežinotume, ką daryti. Žinotai, jeigu žengsi tokį žingsnį – bus taip, jeigu kitokį – kitaip. Tik tiek. Gal sunkiau buvo tik kultūros ministrui Dariui Kuoliui, kuris ministru tapo 29, bei statybos ir urbanistikos ministrui Algimantui Nasvyčiui, kuris visą gyvenimą braižė, o čia reikėjo balsuoti.

Kiekvienais metais Pirmosios Vyriausybės klubas fotografuojasi toje pačioje vietoje Seimo rūmuose, prie Kazimiero Morkūno vitražo, susėdę ant tų pačių kėdžių, kaip 1990 m. Kasmet šių užimtų kėdžių vis mažėja ir Pirmosios Vyriausybės klubas yra toks, kad laikui bėgant klubo narių skaičius ne didės, o tik mažės.

Apie tai, kaip Romualdai Ozolui ministrė pirmininkė Kazimiera Prunskienė pasiūlė būti jos pavaduotoju, nors veržėsi ten kiti, jis gražiai ozoliškai yra parašęs: „Sutikau. Jaučiausi tikrai nekaip. Nemaža aplink Landsbergį besitelkiančių deputatų rėmėsi jo nuostata, kad esu komunistas. Rodė atvirą nepasitikėjimą man dar žingsnio nežengus. Tada atmosfera buvo sunki. Kairiosios pusės paramos ar bendrumo – pats neieškojau. Buvau tarp girnų. Vyriausybėje buvau laikomas grynu Sąjūdžio žmogumi, filosofu, „ne praktiku“, tad ir čia iš pradžių buvo ne pyragai. Ilgainiui santykiai su ministrais išsilygino, su kai kuriais net iki draugiškų. Dabar džiaugiuosi buvęs ir dirbęs kartu su tokio vientisumo bendruomene.“

O tęsiant kalbą apie dabartines vyriausybes ir tas nesibaigiančias reformas galiu linksmai pasakyti, kad Prekybos ministerijos nėra, o prekių – kiek nori. Teisingumo ministerija daro ir daro savo reformas, bet kaip nėra teisingumo, taip nėra!

Rita ŽADEIKYTĖ. Kaip jus surado ir pakvietė į pirmąją ministrų kabinetą premjerė Kazimira

Prunskienė? Kodėl būtent jus? Pagal ką tada ministrų kabineto vadovas rinkosi ministrus – pagal draugystę, rekomendacijas, nuopelnus, profesiją?

Jonas BIRŽIŠKIS. Esu tremtinys. Grįžęs į Lietuvą dirbau nuo meistro iki susivienijimo vyriausiojo inžinieriaus. Buvau aktyvus išradėjas. Lyg ir nebuvau labai aktyvus visuomenininkas.

Kapsčiausi savo darže Kaune, mobiliųjų telefonų tada nebuvo. Atvažiuoja pas mane brolis ir sako, kad man liepė K. Prunskienė atvažiuoti į Vilnių 18 valandą. Nusiploviau rankas ir išvažiavau. Sėdžiu nosį nukabinęs priimamajame ir spėliuju, ko esu pakviestas?.. K. Prunskienė tiesiai šviesiai klausė, ką išmanau apie transportą. Sakiau, kad vagonų turime apie 600 savų, lėktuve skridau, o laive nesu buvęs nė karto! Apie kelius šiek tiek išmanau. Klausia, ar galėsiu būti ministru. Sakau, iš kur aš galiu žinoti, jeigu niekuomet nebuvau! Išvažiavau namo, o ji pasakė paskambinsianti. Po dviejų dienų buvau pakviestas į Atkuriamojo Seimo (Aukščiausiosios Tarybos) komitetus. Seime tuomet buvo tokie pat idealistai, kaip ir mes. Kokių tik klausimų neuždavė?! Ar kai pastatys mane ministru, autobusų išmetamosios dujos smirdės? Kada skrisime į Niujorką?

Ministru mane paskyrė, pristatė premjerės pavaduotojui Algirdui Brazauskui. Klausiu, ką man reikės daryti toliau. „Kaip tai ką, kad būtų tvarka!“ – paaiškino. Romantika ir idealizmas! Bet iš tiesų tas laikotarpis buvo nepaprastai sudėtingas. Neįsivaizduojamai sudėtingas. Pinigų nėra. Niekas ministro neklauso. Geležinkeliams buvo uždrausta su manimi iš viso kalbėtis ir įvedė privalomą rusų kalbą ir net telegramas siuntė, kad su manim niekas nekalbėtų. Nuvažiuoju pas aviatorius – juokiasi iš manęs. Nuvažiuoju į Klaipėdos uostą – viskas rusiškai. Buvo labai rimta situacija. Juk didžiųjų įmonių vadovai buvo pasiekę labai aukštų postų ir didelių galių, turėjo apsispręsti, jeigu kalbasi su nepriklausomos Lietuvos vadovais, netenka savo galių ir postų!

Įsivaizduojate, įeini pas aukštą strateginės įmonės pareigūną į kabinetą, jis beldžia į stalą rodydamas, kad yra klausomasi, ir sako, kad ateis vakare pasikalbėti į viešbutį, prašo, kad tik aš kabinete nieko nekalbėčiau.

Vyriausybėje buvo dviejų rūšių žmonės: tie, kurie buvo dirbę praktinį darbą kažkuriuoje srityje, o kiti – mokslo žmonės ir idealistai, kurie daug norėjo

Jonas Biržiškis

padaryti, bet nežinojo kaip. Tačiau jie labiausiai palaikė patriotizmą. Panašiai buvo ir su R. Ozolu. Jis iš pradžių labai nejaukiai jautėsi Vyriausybėje, matė, kad visi kampuoti, nelengvai pajudinami. Buvo ir nereikalingo ambicijų karo.

R. Ozolas buvo nepaprastas Lietuvos patriotas, labai sudėtingas žmogus ir labai sudėtinga buvo skaityti jo knygas (juokiasi)! Ir dabar aš jo knygas skaitau. Per dieną du puslapius – daug nepaskaitysi tokio rimto teksto. Pagarbą jam jautėme visada dėl jo teisingų minčių. Gaila, kad jį pastūmė vien tik dėl to, kad jis teisybę į akis sakė.

Jis bene vienintelis toks buvo, kuris ir gyvybę dėl Nepriklausomybės būtų paaukojęs. Per sausio 13-osios įvykius ir pučo metu sėdėjome Vyriausybės rūmuose, beveik kaip į kalėjimą uždaryti. Ozolas vienintelis ant stalo buvo pasidėjęs automatą ir aiškiai sakė, kad iš čia gyvas neišeis, bet tiems suskiams nepasiduos. Greta šių labai rimtų epizodų, buvo ir juokingų. Sėdime paromis. Įtampa didžiulė! Pas vienintelį R. Ozolą radome pusę butelio viskio – niekas kitas neturėjo!

Albertas SINEVIČIUS. Kai pradėjome susitikinėti Pirmosios Vyriausybės klube, ragindavome, kad Romas Ozolas pasakytų sveikinimą, pavyzdžiui, Naujųjų metų proga. O Darių Kuolį ragindavome, kad jis mums verstų R. Ozolo filosofines mintis į suprantamesnę kalbą (juokiasi)! Romo

žmona Irena yra sakiusi, kad ir jis pats juokdavosi iš tokių mūsų pašmaikštavimų. Beje, Romas labai užkrečiamai ir šiltai mokėjo juoktis. Tai buvo dar viena jam Dievo dovana.

Jonas BIRŽIŠKIS. Reikia tik suvokti, kokia įtempta padėtis buvo, kai, pavyzdžiui, per Lietuvos ekonominę blokadą Vyriausybė priėmė sprendimą R. Ozolui išduoti 150 litrų kuro, nes jam reikėjo kažkokiam svarbiame renginyje dalyvauti.

Rita ŽADEIKYTĖ. Net ir 27 metus gyvendami nepriklausomoje valstybėje prieš kiekvieną žiemą gyventojai nervinasi dėl šildymo sezono: didžiulių sąskaitų, lengvatų, kuro išteklių. Kokią tada paveldėjote energetinę aplinką, ką svarstėte dėl energetinės Lietuvos ateities?

Leonas AŠMANTAS. Šiluma – labai aktualus dalykas gyvenant tokioje geografinėje platumoje. Bet tas klausimas yra per daug sureikšminamas, vietoj to, kad būtų ieškoma racionalių sprendimų.

O kaip patekau į pirmąją Vyriausybę... Su energetika buvau pažįstamas. Į atominę elektrinę praktiškai turėjau nuolatinį leidimą, nes visuomeniniais pagrindais dirbau Mokslų akademijos Atominės energetikos komisijos prie MA prezidiumo moksliniu sekretoriumi – teko vadovauti radiaciniams-ekologiniams tyrimams Ignalinos AE regione. Mano tiesioginis darbas buvo netiesiogiai susijęs su radiacija, o mokslinis darbas – tiesiogiai su branduoline energetika. Buvau žinomas ir besikuriančiai sovietinei Vyriausybei, ir gamtos apsaugos vadovams.

Kai suskambo skambutis, kad kažko iš manęs nori K. Prunskienė, – nuvažiauvau.

Tuo metu su elektra jokių bėdų nebuvo, kadangi šitaip keikta Ignalinos atominė elektrinė (IAE) dirbo puikiai ir būtent ji mus išgelbėjo. IAE 1992 m. pagamino kaip niekada didelį elektros energijos kiekį. Tačiau tuo metu buvo kitų energetinių problemų – Lietuvai neužteko to, ką turėjome, reikėjo turėti bent tris nepriklausomus elektros tiekėjus, kad užtikrintume atominės elektrinės saugą, t. y. kad avarijos atveju nepasklistų radioaktyviosios medžiagos už atominės elektrinės ribų. Vienas jų šaltinis buvo Elektrėnai su savo jėgaine, kitas – Baltarusija, trečias – Daugpilis, Latvija.

Kai pradėjome kalbėti apie bendrą darbą Vyriausybėje, K. Prunskienė iš karto pasakė, kad mano pagrindinė užduotis – susitvarkyti su atomine elektrine. Pasakiau, kad kai ką žinau, kai ką galiu,

nes baigiau Maskvos energetikos institute Atominių elektrinių katedrą. Nors dėl to buvo priekaištų, kad surusėjęs, patikimas buvusiai valdžiai ir panašiai.

Siekdama išspręsti šilumos problemas jau 1991 m. Energetikos ministerija parengė Energijos efektyvumo programą. Aš puikiai žinojau problemas, kilsiančias dėl šilumos aprūpinimo, dėl šildymo kainų, nes visa tai buvo sudėta į šią programą pasitelkus išskirtinai tik Lietuvos mokslininkų komandą. Atlikus mokslinę analizę buvo įrodyta, kaip mes tai turėjome daryti. Todėl galiu tik tiek pasakyti, kad pagal tą programą namų renovaciją Lietuvoje turėjome baigti maždaug prieš 15 metų! Viskas buvo numatyta – kainų kilimas, kaip jį sušvelninti.

Daug ką sujaukė Lietuvos ekonominė blokada. Šildymui ir karštam vandeniui ruošti vienai parai esant 0 laipsnių temperatūrai reikėjo 5 000 tonų mazuto. 1 laipsnio pakitimas į šalčio pusę – dar papildomai 200–300 tonų mazuto. Mazuto Lietuva tada galėjo gauti tik iš Rusijos. Mazuto pagal neviešus susitarimus su geležinkeliais gaudavome per Latviją – jis buvo tiekiamas tarsi Latvijai, o ji peradresuodavo mazutą Lietuvai. Buvau spaudžiamas, kodėl palaikomos tokios žemos šildymo temperatūros, siūlydavau pasižiūrėti į kūrenančius malkomis – kiek malkų pasigamina, atsineša į trobą, tiek ir pasišildo. Šildoma buvo tiek, kiek galėjome gauti kuro, niekas nesiryžo prognozuoti blokados trukmės. Didžiulis spaudimas buvo ir dėl kuro transportui. Virgilijus Čepaitis leisdavo informacinius biuletenius ir vis įkyrėdavo – kiek dar likę kuro, kiek dar likę? Sakydavau, kad vamzdžiuose dar likę, o vamzdžių – šimtai kilometrų (juokiasi). Dujomis buvo šildomasi labai nedaug, iš miestelių – tik Birštonas, sunkiau buvo tiems, kurie naudojo suskystintas dujas, – jų praktiškai negaudavome.

Galiu užtikrinti, jog nė karto dirbant pirmajai Vyriausybei nebuvo taip, kad degalinėse iš viso nebūtų benzino arba dyzelinio kuro. Jų visą laiką buvo. Pirmą kartą jų pritrūko prie premjero Adolfo Šleževičiaus ir su juo dirbusio energetikos ministru Algimanto Stasiukyno, per 1993 m. Vėlines. O iki tol viskas dirbo ribojant, bet gana normaliai, bet jų Vyriausybė neišnaudojo net ir to, kas buvo sukaup-ta. 1991–1992 m. žiemą buvo sukaup-ta dyzelinio kuro ir benzino, kuris buvo slapta sandėliuojamas rusų karinėje bazėje Subačiuje. Žinojo labai ribotas

žmonių ratas! Ir buvo vežama iš ten. Vėliau situacija pasikeitė.

Einant man dirbti energetikos ministru vizija dėl atominės elektrinės buvo aiški ir net buvau numatęs, kad reikia svarstyti galimybę statyti naują atominę elektrinę.

Rita ŽADEIKYTĖ. Būdamas atominės energetikos specialistu Jūs vis dėlto buvote prieš Visagino atominės elektrinės statybą.

Leonas AŠMANTAS. Tai visai kita istorija! Jeigu mums siūlo mėsą... jeigu būčiau visiškai nesuprantantis apie atominę energetiką, gal būčiau sutikęs, bet aš niekaip negalėjau sutikti su tokiu reaktoriu. Už jo saugą ir normalų darbą aš negalėčiau garantuoti. Viskas tuo pasakyta. Buvo aišku kaip dieną, kad naujos atominės elektrinės statybai nebuvo ruošiamasi, nebuvo ruošiami žmonės.

Grįžkime prie įdomesnių dalykų, kurių niekas nežino ir kurie įvyko vėliau. Visi žino, kad Lietuva yra TATENA'os – Tarptautinės atominės energetikos agentūros – narė. O kaip mes joje atsidūrėme? Lietuva tapo nepriklausoma, Rusija – kita valstybė. Dvi skirtingos valstybės ir TATENA pareikia – be mūsų žinios neleidžiama vežti jokio branduolinio kuro į Lietuvą, nes ne ji, o Rusija buvo TATENA narė. O Lietuvai reikia branduolinio kuro! Pradedame su TATENA derybas, kaip reikėtų išspręsti šią problemą. Man buvo pavesta spręsti šį klausimą. Kaip ir priklausau, susitarti turėjo Energetikos ministerija. Susitikome, derėjome ir parengėme branduolinio ginklo neplatavimo dokumentą. Sutarėme, kad iš Lietuvos pusės pasirašo kaip Lietuvos Respublikos Vyriausybės narys Leonas Ašmantas, o iš TATENA'os – Hansas Blixas, bet nenurodome pareigybių. Bet Lietuvai reikia kuro, o ne platinti branduolinį ginklą! Tada pasirašėme atskirą Protokolą dėl branduolinių medžiagų gabenimo per valstybinę Lietuvos ir Rusijos sieną suprasdami, kad problemų galėjo kilti – rusų kariuomenė ant sienos bet kada galėjo sustabdyti. Lietuvai tada viskas pavyko. Tokiu būdu Lietuva tapo Tarptautinės atominės energetikos bendrijos nare nepadavusi net stojimo į organizaciją pareiškimo, nei Seimas ratifikavo šią narystę!

Albertas SINEVIČIUS. Vėliau maždaug milijardas litų padedant šiai organizacijai buvo gauta atominės elektrinės apsaugos sistemoms, kurios sudarė prielaidą Ignalinos atominėi elektrinei veikti dar dvidešimt metų, bet...

Leonas Ašmantas

Leonas AŠMANTAS. Ignalinos atominę elektrinę tikrai buvo galima neuždaryti dar 20 ar 25 metus ir jos sauga būtų visiškai užtikrinta, mat įsteigiau Ignalinos atominės elektrinės saugos mokslinę analizės grupę prie Energetikos instituto, kuri greitai išsikovojo tarptautinį pripažinimą.

Albertas SINEVIČIUS. Kai buvo rengiami stojimo į Europos Sąjungą dokumentai, dokumentuose buvo parašyta – sustabdyti (!) atominę elektrinę, o galutiniame variante dėl blogo vertimo atsirado – uždaryti atominę elektrinę. Jeigu būtume tik sustabdę, pradėjus kam nors Europos Sąjungoje kelti skiauterę, būtume turėję argumentą, kad paleidžiame toliau veikti Ignalinos atominę elektrinę!..

Rita ŽADEIKYTĖ. Leiskite pajuokauti – net ir socialinio tinklo „Facebook“ karta žino, kad Vytautas Landsbergis sugriovė kolūkius. Kiek prie šio proceso prisidėjo pirmasis atkurtos Lietuvos žemės ūkio ministras? Kokią žemės ūkio ateitį matėte ir norėjote sukurti ir ar šiandien važiuodamas per Lietuvą matote tokį žemdirbiško krašto peizažą, kokį norėjote matyti sukurta?

Vytautas KNAŠYS. Esu girdėjęs, kad Landsbergis su Knašiu kolūkius ardyti pradėjo nuo šiferinių stogų (juokiasi). Gal kam ir keista pasirodys, bet mane naikinti kolūkius faktiškai privertė būtent kolchozų pirmininkai, su kuriais vėliau turėjome daug nesusipratimų!

Aš į pirmąją Vyriausybę žemės ūkio ministru buvau pakviestas iš anos Vyriausybės, kur žemės ūkio ministru dirbau 1989–1990 m. Bet aš pirmiausia buvau mokslo ir tyrimų žmogus – dvidešimt šešerius metus dirbau Žemdirbystės instituto Vėžaičių filiale. Moksliniai tyrimai visų pirma buvo atliekami Lietuvai. Tai dabar reikia citatų, atspausdinti straipsnį užsienyje, o iš tiesų naudojamos senaisiais bandymais, kurie realiai buvo atliekami ūkiuose, o ne rankiojant citatas iš svetimų tekstų.

Prasidėjus Atgimimui ateina į Žemdirbystės instituto Vėžaičių filialą grupė kolūkių vadovų – kažką reikia daryti, reorganizuoti „Agropromą“. Pradėjome rinktis, diskutuoti. Nupaišėme tokią saulutę, kurios centre – žemdirbys, o aplinkui – spinduliai – aptarnaujančios organizacijos, ministerija, jų koordinacija tarpusavyje. Viskas lyg ir gerai, o kaip išteklių dalijimas? Reikia pinigų turėti, rubliai jau neturi reikšmės. Palaipsniui supratome, kad reikia pereiti į tikrą rinką ir sovietmetis su savo „Agropromu“ jau netinka. Kazimira Prunskienė su Justinu Marcinkevičiumi Aukštaitijoje organizavo pasitarimą. Vėliau Sąjūdžio suvažiavime susirinko būrelis žemdirbių ir nusprendėme – kuriame Žemdirbių sąjūdį. Parengėme programą, kreipėmės į tuometę Vyriausybę, Centro komitetą ir buvo palaimitas „Agropromo“ sugriovimas. Buvo patvirtinta programa, susiformavo sistema, atėjau į Žemės ūkio ministeriją.

O į Kazimiro Prunskienės Vyriausybę mane faktiškai delegavo žemdirbiai, atvirai kalbant, – patys tarybinių ūkių vadovai, nors Kazimira buvo numačiusi kitus žmones ir net buvo pradėta aiškintis, kaip tas Knašys pateko į Vyriausybę? Atvirai kalbant, pirmojoje Vyriausybėje man buvo šiek tiek sudėtinga dirbti – nelabai priėmė mūsų viziją. Kita vertus, karštakošiai dešinieji, kurie mane iš mokslo nustumė į valdžią, priekaištavo, kad aš per lėtai veikiu. Iš tikrųjų negalvojome griauti kolūkių, supratome, kad vis dėlto sistema sudaryta, tikimą staigiai nutraukti negalima.

Rita ŽADEIKYTĖ. Ar pertvarkydami žemės ūkį numatėte, įsivaizdavote, kad vanduo žemdirbiui gali būti brangesnis už pieną?

Vytautas KNAŠYS. Vytautas Einoris, kai nueinu jo aplankyti į ligoninę, man nuolat sako: „Vytai, tu vaikščioti dar gali, žiūrėk, kas darosi, kad Šilalės

rajone karvių daugiau nei visoje Vilniaus apskrityje! Kodėl nedarote, kaip Šilalėje?“

Du procentai ūkininkų valdo pusę Lietuvos žemės ir dabar galvoja, kaip ją parduoti, Europos Sąjungos parama baigiasi – ką daryti toliau? Vietoj žolės, kurioje galima karvutes ganyti, išaugino grūdus ir į užsienį išvežė. Kur žemę dėsi, kai vietiniai nelabai perka?

Manau, kad negatyviomis pasekmėmis žemės ūkyje pasinaudojo tie, kurie supirko žemes per akcines įmones, ir nežinia, kiek ten yra iš užsienio kapitalo. Seime svarstomas žemės įstatymo projektas, būtų gerai, kad jis būtų palankus mūsų valstybei, nes matome, kad dideli žemės plotai, neperdirbti grūdai keliauja į užsienį, o mes savo gyvulėlių neauginame. Perdirbimo pramonė verčia, kad mažai pelnai.

Albertas SINEVIČIUS. Klausiate, kodėl vanduo brangiau nei pienas? Jeigu 1990 m. mes pieno turėjome 3,5 milijono tonų, šiandien turime 1,5 milijono. 25–27 procentus pieno įsivežame iš Latvijos, mažą dalį – ir iš Estijos. Galvijų vien tik per 2017 m. sumažėjo 100 000, kiaulių buvo 3,5 milijono, šiemet gal ir bus kokie 700 000. Apie 50 procentų kiaulienos Lietuva įsiveža. Veikia vadinamoji laisvoji rinka, kai keletas žmonių turi po 30 tūkstančių hektarų žemės... Baisiausia, kad atrodo, jog pas mus valstybės nėra, o egzistuoja vadinamoji Kolto rinka – kas pirmasis ištrauks pistoletą!

Vytenis RIMKUS, profesorius. Kodėl žemės ūkis yra toks, kada tai prasidėjo? Svarbiausia yra tai, kad Lietuvoje žmonės nebemyli žemės! XX amžius darė viską, kad žmogų nušalintų nuo žemės. Žemė net tapo kaltės ženklui: turi žemės – esi buožė! Turi žemės – dvigubi mokesčiai! Kolūkiai toliau šalino žmones nuo žemės. Šiandieninė migracija yra ir todėl, kad žmonės nušalinti nuo žemės, nuo tėvišės, Tėvynės meilės. 80 hektarų žemės jau buvo dvaras. Dabar šimtus, tūkstančius hektarų valdo koks mieste gyvenantis per atstumą. Meilė žemei yra kol kas didžiausia visų vyriausybių ir visų mūsų užduotis. Kitaip Lietuvos ir lietuvių tautos neliks.

Albertas SINEVIČIUS. Kai nepriklausomos Lietuvos žemės ūkio ministras Mykolas Krupavičius darė žemės ūkio reformą nurėždamas ir palivarkams palikdamas tik 80 hektarų žemės, kai žemės davė savanoriams, kai išskirstė žemę gabalais, Lietuvos žemės ūkyje dirbo maždaug

apie 60 procentų žmonių. Šiandien, pavyzdžiui, Vakarų Vokietijoje žemę dirba 2 procentai, Lietuvoje – 5 procentai žmonių. Jeigu anksčiau karvė kolūkio laikais duodavo 8 litrus pieno per dieną, šiandien duoda 10 tonų per metus. Kaip mes tą žemę galime mylėti, kai ji yra tik daiktas?! To laiko ir tos Lietuvos nebesugrąžinsime. Ir tos meilės žemei! Palaikau akademiko Grygo nuomonę, kad šiandien viskas laikosi ant inžinierių. Visam sviete taip yra, kad 60–70 procentų gerovės sukuria inžinieriai, 7–8 procentai – socialinių mokslų atstovai, teisininkai, filosofai, o žemės ūkyje dirba 4–5 procentai. Suomiai ne veltui, kad žmonės neitų į darbą, moka po kelis šimtus eurų. Pasidžiaugėme kelerius metus, kad nereikia auginti karvių, kiaulių, – gauname išmokas iš Europos Sąjungos. Kas dėl to kaltas?

Vytautas KNAŠYS. Supratome, kad kolūkius reikia reorganizuoti į šeimos ūkius. Iš karto to nepadarysi, bet manėme, kad būtent tokiu keliu reikia reorganizuoti. Reikia atvirai pasakyti, kad ir mūsų Vyriausybės vadovai nelabai tai suprato. Padėkojau Romualdui Ozolui, jog jis savo knygoje „Aušros raudoniai“ parašė, kad mes pirmojoje Vyriausybėje mąstėme, jog kolūkiai turėjo egzistuoti dar ne mažiau kaip 20 metų. Mes galvojome taip pat, kaip mąstė ir padarė estai, lenkai. Ir dabar ten tie ūkiai gyvena, kaimo turizmas klesti. Olandijoje ūkis gali egzistuoti turėdamas porą ar trejetą hektarų – augina šiltnamiuose gėles ir jomis Lietuva taip pat užversta. Mes patys per tas reformas nušalinome žmogų nuo žemės.

Reikia sudaryti sąlygas, kad žmogus vėl pamiltų žemę, o pamilti ją gali tik per darbą. Jeigu jis iš savo darbo žemės ūkyje išgyvens ir gaus normalią kainą už savo produkciją, o ne pasityčiojančius grašius, sugrįš žmonės ant žemės ir jų vaikai sugrįš.

Už kiekvieną hektarą visiems mokamos išmokos – nesvarbu, ar turi 30 000 hektarų, ar 2 hektarus. Praktiškai šeimos ūkiams nesudaromos jokios sąlygos.

Jonas KIRILIAUSKAS, istorikas, politikas. 1991 m. kainų pakėlimas – gana tamsi istorija, kai po kainų pakėlimo buvo garsusis Seimo šturmas. Būtų įdomu išgirsti, iš kur ta kainų pakėlimo idėjaėjo?

Albertas SINEVIČIUS. Atsiminkime 1990 m., kai žmonės turėjo velniškai daug pinigų, o prekių nebuvo. „Žiguliai“ turguje kainavo 15 000–

Vytautas Knašys

20 000 rublių, nors to automobilio kaina tebuvo 3 500 rublių. „Volga – 24“ kainavo 4 000 rublių, o turguje – net iki 40 000 rublių. Lygiai tas pats buvo ir su maisto prekėmis. Trūksta prekių – žmonėms duodi talonus. Vėliau per televiziją būdamas prekybos ministru pranešiau, kad kruopose atsirado nauji vabaliukai – dar ir pavadinimą buvome sugalvoję – kožejedai (rus. odos ēdikai), sėdi kruopose ir ēda kruopas, dar buvome pasikvietę net kažkokį daktarą paaiškinti apie žalą, kad tik žmonės nebepirktų tų kruopų. Bet žmogui priklauso 4 kilogramai – perka ir krauna į sandėliukus. Juk kiaules buvo pigiau šerti duoną perkant iš parduotuvės. Masiškai taip buvo. Priveži į parduotuves – ir vis nėra. Juk ir žmonės buvo kitokie – nuveži atominės elektrinės direktoriui bloką „Kosmos“ cigarečių – patenkintas.

O kai pirmojoje Vyriausybėje ruošiamės paleisti kainas, rengėmės tam pusantro mėnesio. Jeigu atsimenate, apgaudinėjome žmones, kaip tiktai galėjome, – įsteigėme komercinę prekybą. Kvailiausia sąvoka – juk komercija ir yra prekyba, bet reikėjo žmonėms geresnių prekių duoti. Ar kas beprisimena, kaip atidarėme komercinę „Vaivos“ parduotuvę per naktį. Buvome apšaukti, kad mes okupantai, nederiname su savivaldybe. Ir pradėjome pardavinėti batus. Batų pora – 1 500 rublių, nors čekiški, jugoslaviški batai tada kainavo 22 rublius.

Ateiname iš Ministrų Tarybos posėdžio su A. M. Brazausku, jis sako, kad mane nušaus, – stovi tokie augaloti, kai pamatė kainas, prasidėjo grasinimai.

Prieš pusantro mėnesio iki kainų pakėlimo buvo sudaryta komisija iš devynių žmonių – Vyriausybės ir Seimo (Aukščiausiosios Tarybos) atstovų. Pamenu, kad joje buvo Eduardas Vilkas, Zita Šličytė, Kazimieras Antanavičius. K. Prunskienė buvo išvažiavusi į Australiją. Tarėmės be jos. Dėstėme, kas kiek gali kainuoti, – socialinės apsaugos ministras Algis Dobravolskas su ekonomikos ministru Vytautu Navicku buvo paruošę kompensavimo mechanizmą, kad kompensavimo mechanizmas galėtų įsisukti, reikėjo maždaug septynių ar vienuolikos dienų.

Kainos parduotuvėse buvo padidintos maždaug 120–130 procentų. Tačiau kitaip reikalas pasisuko. Anksčiau gamyklų valgyklos per visuomeninį maitinimą degtine per profsąjungą dengdavo kai kurias prekes. Ar mes būtume galėję padengti, ar nebūtume? Tuomet dar buvo nemažai stambių gamyklų – tikėjomės, kad patyliukais būtume išsprendę tą situaciją per kompensacijos mechanizmą, bet niekas to nelaukė! Nors latviai, estai prieš dvi savaites buvo paleidę kainas ir stebėjosi, kodėl Lietuva nepaleidžia kainų. Bet Atkuriamasis Seimas išsigando. Dar Kazimieras Antanavičius atsistojo kalbėti – ko čia visi dreba dabar? Yra priemonių žmonėms nuraminti, dirbkime savo darbą. Bet staigiai situacija pasimetė. Akyse stovi Vytautas Landsbergis, sakė: „Darykite. Einu kalbėtis su žmonėmis“, dar energingai kelis žingsnius žengė, bet ėmė ir atsisėdo į arčiausiai stovėjusią kėdę... Tada Romualdas Ozolas pradare langą ir iš antro aukšto kalbėjo su žmonėmis, tik paskui priėjo iš nugaros... Už kito nugaros visi drąsūs.

Pasakysiu atvirai – tos kainos... o iš tiesų susitiko du asmenys – K. Prunskienė ir V. Landsbergis ant vieno tako – tą esu V. Landsbergiui sakęs. Vienas kažkuris vis tiek turėjo nukristi nuo to tako. Ar mes kainas būtume kėlę, ar nekėlę, vis tiek vienas turėjo pasitraukti.

Daug kas išdrįso prognozuoti, kad pirmoji Vyriausybė daugiausia teišsilaikys metus, paskui būsime išmesti kaip iš barščių...

Jeigu tokie kvaili būtų buvę pirmojoje Vyriausybėje, juk nebūtume vėliau dirbę penkiose ar

septyniose vyriausybėse... Bet tas žmonių supriešinimas – tas raudonas, o tas baltas...

O dabar kas vyksta? Tik turėk savo nuomonę – tuoj būsi „vatnikas“...

Rita ŽADEIKYTĖ. Šiandieninėje Lietuvoje sunku suprasti, kokias gyvenimo sritis apėmė Materialinių išteklių ministerija ir už ką buvo atsakingas materialinių išteklių ministras? Kaip tapote materialinių išteklių ministru.

Romualdas KOZYROVIČIUS. Iš dabar žvelgiant į tada – tai vis dėlto buvo labai įdomus laikas. Pagal specialybę esu statybos inžinierius. Visus laiptelius perėjau nuo brigadininko iki statybinės organizacijos vadovo. Sovietiniais laikais dešimt metų Respublikiniame tarpkolūkiniuose statybos organizacijų susivienijime buvau vadovo pavaduotoju ir kuravau tiekimą. Tada viskas priklausė nuo tiekimo – medžiagų nebuvo, įrengimų nebuvo, viską reikėjo surasti, gauti ir atvežti į Lietuvą, kad Lietuvoje galėtų vykti gamyba. Ką bepaimsi – žemės ūkį, statybas, gamybą, – visur reikėjo atsarginių dalių. Aš buvau ta grandis, kuri aprūpindavo visą sistemą viskuo, kad vyktų darbas. Lietuvos kaimas man yra pažįstamas ir aš turbūt absoliučiai visuose Lietuvos ūkiuose ir kolūkiuose esu buvęs, kur mes statydavome namus, kompleksus, kiaulides, karvides. 1989 m. CK sekretorius Algirdas Brazauskas kuravo statybos pramonę. Pasikviečia ir sako, kad eičiau dirbti į Tiekimo komitetą pirmininku, – tai Vyriausybės nario pareigos, prilygstančios ministrui. Juo buvau paskirtas ir turėjau dirbti tiekimo srityje dar platesniu mastu – su visa TSRS: Maskva, sąjunginiai Tiekimo komitetai. Tai buvo darbas, kai turėdavai gauti fondus gamyklose, kurios gamina reikiamus įrengimus, detales – iš tikrųjų turėdavai išmušti tai, ko reikia Lietuvos gamykloms.

Albertas SINEVIČIUS. Su buteliu...

Romualdas KOZYROVIČIUS. Ne tik su buteliu, bet ir su dešrytėmis (juokiasi) ir kitokiais dalykais. Iš tikrųjų visa tai veždavome „čemodanais“ į ten, o į Lietuvą veždavome tai, kas buvo reikalinga jos pramonei, statybai, gamybai, – metalą, medieną, įvairias medžiagas.

Su Kazimira Prunskiene labai seniai buvome pažįstami nuo jos profesoriavimo laikų Vilniaus universitete, vėliau ir paskutinėje LTSR – Vytauto Sakalausko – Vyriausybėje.

Iš karto po Kovo 11-osios ji pasikviečia mane ir sako, jog turime reorganizuoti Tiekimo komitetą į Materialinių išteklių ministeriją. Taip tapau pirmosios Vyriausybės šios ministerijos ministru. Nors gavau daug klausimų Seime (Aukščiausiojoje Taryboje) iš komitetų narių, bet balsuojant už mano kandidatūrą tik vienas balsavo „prieš“.

Būtent ši priešistorė, kurią norėjau papasakoti, labai padėjo Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę. Būtent mano turėti kontaktai labai mums padėjo pirmojoje Vyriausybėje. Labai padėjo! Mums jau tada nebereikėjo Maskvos ir jokio „Gosplano“, mes jau kreipėmės tiesiai į gamintojus, kurie man buvo labai gerai pažįstami ir geranoriški ir būtent su tais gamintojais visose Sovietų Sąjungos respublikose – nuo Ukrainos iki Kazachstano, kur buvo metalurgijos pramonė, buvo gaminamos detalės, įrengimai, – mes jau tardavomės tyliai ir tiesiogiai. Jie mums užsakymus adresuodavo ne tiesiogiai į Lietuvą, o į Kaliningradą, Minską, su kuriais irgi sutardavome. Pakeliui – Lietuvoje atkabindavome vagonus, iškraudavome prekes, reikalingus įrengimus. Būtent dėl tų ryšių per visą Lietuvos ekonominę blokadą dirbo Lietuvos pramonė, visa ekonomikos sistema ir žmonės nebadavo. Iš tikrųjų blokados laikais Lietuvos įmonės turėjo net geresnį aprūpinimą nei sovietiniais laikais.

Mes puikiai žinojome, ką reiškia po Kovo 11-osios sustabdyti gamyklas, neduoti pramonei medžiagų, o žmonėms – darbo. Būtų buvęs iššluotas ir Atkuriamasis Seimas, ir Vyriausybė, ir visa kita valdžia. Tai būtų buvę ne tie keli jėdinstvenikai, kurie pašūkavo po kainų pakėlimo!.. Darėme viską, kad žmonės turėtų užsiėmimą ir neišeitų į gatves. Tai yra vienas svarbiausių darbų, kurį pirmoji Vyriausybė sugebėjo padaryti, nes dar iki 1991 m. Sausio 13-osios buvo labai daug atvejų, kai valstybė buvo per plauką nuo to, kad būtume buvę nušluoti.

Vėliau buvau „Hermio“ banko prezidentu, o 1993 m. kovo pradžioje pasikvietė mane tada jau Lietuvos Prezidentas Algirdas Brazauskas ir pasakė, kad niekas geriau Maskvos nežino kaip aš, ir pasiūlė važiuoti į Rusiją ambasadoriumi. Nuo tada aštuoniolika metų dirbau Lietuvos ambasadoriumi įvairiose šalyse.

Rita ŽADEIKYTĖ. Ambasadoriumi dirbote buvusio Rytų bloko šalyse ir labai iš arti matėte, kaip atsikūrė tos šalys. Kaip galėtumėte palyginti Lietuvos postsovietinę raidą su tų šalių, kuriose jūs ambasadoriavote?

Romualdas Kozyrovičius

Romualdas KOZYROVIČIUS. Pirmiausia man reikėjo padaryti sunkiausią darbą Maskvoje – teko pradėti nuo kariuomenės išvedimo iš Lietuvos 1993 m. Pirmoji užduotis man buvo susitarti su rusais, kad kariuomenė būtų iš tikrųjų išvesta.

Atlydi generolai mane įteikti raštų pas tuometinį gynybos ministrą Pavelą Gračiovą, o jis žiūri į mane ir sako: „Ponas ambasadoriau, aš jus kažkur esu matęs.“ Atsakiau, kad iš tikrųjų jis matė mane Kazlų Rūdoje. R. Gračiovas patvirtino, kad ten tikrai tarnavo. Atsakiau, kad aš, kai dirbau statybinėje organizacijoje 1975 m., su generolu Krajevu atvažiuodavau į Kazlų Rūdą, kur organizacija statė kariniam daliniui angarus. Ir pridūriau, kad kiekvieną penktadienį Kazlų Rūdoje važiuodavau su jų generolu patikrinti tų statybų. „Prisimenu! Aš jums vantas į pirtį nešiodavau!“, – nudžiugo Rusijos gynybos ministras P. Gračiovas, parodęs draugišką reakciją Lietuvos ambasadoriui. Tada su P. Gračiovu perėjome į kitą kabinetą ir pradėjome su juo kalbėti apie kariuomenės išvedimą iš Lietuvos. Ta pažintis iš Kazlų Rūdos buvo labai naudinga todėl, kad jis man davė savo tiesioginius telefonų numerius, nors to nebuvo galima daryti. O kai jau davė tiesioginį numerį, kai tik neina kariuomenė pagal grafiką, aš jam skambinu. Kariuomenė pajuda. Tokiais būdais mes vedėme kariuomenę iš Lietuvos ir tie skambučiai būdavo gal net kas savaitę.

*Apskritojo stalo dalyviai: R. Kozyrovičius, A. Sinevičius, V. Knašys, L. Ašmantas, J. Biržiškis, R. Žadeikytė, E. Skrupskelis.
Laimos Perminienės nuotrauka*

Maskvoje ambasadoriumi dirbau gana ilgai – septynerius metus. Dar vienas labai sunkus momentas – valstybinės sienos derybos. Penkerius metus mes sėdėjome net ir naktimis derėdamiesi dėl kiekvieno milimetro ar centimetro. Pavyzdžiui, Vištyčio ežero mums nebūtų tekę nė milimetro, siena buvo numatyta ant ežero kranto. Sunkiai, bet išprašėme, iškeitėme į pelkes, kad iš pradžių 20 metrų iš Lietuvos pusės būtų galima įbristi į ežero vandenį, paskui buvo išderėti 34 metrai. Dabar Lietuva turi trečdalį Vištyčio ežero.

Labai sunkios derybos buvo dėl Nemuno žiočių, Skirvytės. Tai buvo labai sunkus laikotarpis. O visas kitas diplomatinis laikotarpis buvo įdomus, teko dirbti ambasadoriumi Vengrijoje, Čekijoje, Kazachstane, Tadžikistane, Kirgizijoje.

Lyginant su Lietuva, reikia pasakyti, kad Vengrija ir Čekija labai gražiai augo. Kodėl Čekija pasidarė automobilių pramonės šalimi, juk jie jokių iškasenų ir jokios gamybos neturi? Todėl, kad žemę investuotojams duodavo už vieną kroną. Investuotojai padarė visus kelius, privažiavimus, viadukus, pastatė gamyklas ir sukūrė tūkstančiams darbininkų darbo vietas. Ir visa tai vyko už 1 kroną!

Pas mus Lietuvoje, kad investuotojas ateitų, beveik nieko nepasiūlė. Ir iki šiol šioje srityje yra blogai – iki šiol Lietuvos Vyriausybė neišsprendė investicijų klausimo.

Vytautas RADŽVILAS, Bazilionų bendruomenės pirmininkas. Beveik visą žemės grąžinimo laikotarpį teko dirbti apylinkėje, seniūnijoje, žemės ūkio tarnybose. Kokia buvo trijų hektarų išdalijimo priešistorė? Ir ar tikrai, kaip daugelis mano, ekvivalentinis žemės nuosavybės teisų atkūrimas – seimūnų sumanymas pasiimti geriausiose Lietuvos vietose geriausias žemes?

Albertas SINEVIČIUS. Dėl „skraidančios žemės“ klausiau Sauliaus Pečeliūno, kuris padėjo parašą, kad trumpam žemė taptų „skraidančia“ ir ją būtų galima persikelti iš vienos Lietuvos vietos į kitą, ar nebijo vakarais eiti namo? Jis atsakė, kad nebijo, nes tai ne jo sugalvota!

Vytautas KNAŠYS. Nebuvau už žemės „skraidymą“ – tai ne mano idėja, nei dėl jos skraidymo pradžios, nei pabaigos. Bet ir suprantu, stambūs miestai užėmė nemažai buvusios žemės – kažkaip ją reikėjo kompensuoti. Valstybei tai buvo didžiulė našta. Tuo nors šiek tiek galima pateisinti tą veiksmą.

Dėl trijų hektarų. Reformos turėjo būti daromos. O kaip padaryti, kad žmogus išgyventų reformų metu? Po tuos tris hektarus žemės žmonėms tikėtasi suteikti laikinai. Bet to žodelio „laikina“ dokumentuose nebuvo. O paskui tai buvo įteisinta ir tie trys hektarai buvo pripažinti nuosavybe.

Alvydas MITUZAS, iš Bazilionų kilęs Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos pirmininkas.

Po susitikimo Romualdo Ozolo bibliotekoje: J. Biržiškis, L. Ašmantas, E. Skrupskelis, D. Morkūnas, A. Sinevičius, R. Gorys, A. Mituzas, V. Rimkus, V. Knašys, R. Kozyrovičius

Esame Romualdo Ozolo žemėje – Bazilionuose. Bazilionų mokykla priėmė R. Ozolo palikimą, bet tuo ji užsidėjo našta. Kodėl taip įvyko, kad vieno pirmųjų valstybės žmonių – R. Ozolo – palikimas atėjo į Bazilionų mokyklą? Prikūrėme įvairių bedvasių valstybės pažinimo centrų ir panašių, kodėl vietos R. Ozolui ten neliko?

Albertas SINEVIČIUS. Kaip Maksimilijanas Robespjeras yra pasakęs, kad revoliucijas sugalvoja idealistai, o naudojami... Kur yra R. Ozolas, kur Arvydas Juozaitis, kur Kazimieras Motieka, kur Vytautas Petkevičius, kur Vytautas Statulevičius, kur Eduardas Vilkas?!.. Tyliai tyli?!.. Kur Justinas Marcinkevičius, kur Kazimieras Antanavičius, kur Kazimira Prunskienė?!

Lietuvos supriešinimas – kai vieni didesni patriotai, o kiti mažesni patriotai. Arvydas Šliogeris yra pasakęs: „Man upėtakis yra didesnis patriotas, kaip tie patriotai idiotai.“

R. Ozolo knygoje, rašytose dar anksčiau apie Lietuvos pilis, stojimo į Europos Sąjungą išvalgos, matymas į priekį, prielaidos... gali imti ir skaityti dabar kaip istoriją, nors jos buvo parašytos kaip išvalgos! Dar daugiau pasakysiu – norėjome, kad R. Ozolui būtų skirta Nacionalinė premija, kryžiaus kelius praėjome. Bet – ne! Nesinori įžeisti žmonių, kuriems už kažkokius nesąmoningus kūrinius skyrė, bet tik ne R. Ozolui...

Vytenis RIMKUS. Prieštaravimai dėl Romualdo Ozolo labai anksti prasidėjo. Šiauliai Stasio Šalkauskio premiją suteikėme R. Ozolui. Iš Vilniaus buvo atvykusi delegacija įkalbėti mus, kad tą premiją reikia atimti iš jo! Atsisakiau atsiimti savo parašą. Ta premija R. Ozolui išliko iki šių dienų.

Donatas MORKŪNAS, šiaulietis, Nepriklausomybės Akto signataras. Kad turėtume citadelę – laisvę, demokratiją, Seimą, turime būti dėkingi, pirmiausia, žmonėms, kurie tą seimą apgynė, ir lygiai taip pat mes turime būti dėkingi pirmajai Vyriausybei, kuri nerealiai, neįmanomai sugebėjo išlaikyti valstybę, jos ekonomiką, stabilumą sąlygomis, kai mėnesiui praėjus nuo Nepriklausomybės paskelbimo – blokada. Kieno blokada? Kokia blokada? Kur ta blokada? Benzino? Prašom! Dar kažko? Prašom! Seime buvo idiotiškų šūksnių – nesvarbu, laužykim, mes buržuikėmis šildysimės! Tas „ura“ patriotizmas! Kas yra Didysis? Margiris ar Vytautas? Margiris, kuris susidegino ir sudegino? Ar Vytautas, kuris ir Žemaitiją kelis kartus užrašė ir prieš savo pusbrolių Jogailą prieš Lietuvą su kryžiuočiais ėjo? Bet jis padarė valstybę didelę! Tai tikrieji valstybės atkūrimo profesionalai, kurie pasakojo, kad net – suko! Bet ne savo kišenei, o – tautos!

Jonas SIREIKA

Lietuvių konferencija Vilniuje (1917 m. rugsėjo 18–22 d.): moderniosios lietuvių tautos atstovybės suformavimas

Kaizerinės Vokietijos kariuomenės okupacija ir lietuvių visuomenininkų bei politikų veikla

XIX a. pab. – XX a. pr. dėl Tautinio sąjūdžio veikėjų veiklos susiformavo moderni, arba šiuolaikinė, lietuvių tauta, politikai iškėlė tuo metu Rusijai priklausiusios Lietuvos nepriklausomybės idėją. Rusijos revoliucijos įkarštyje, 1905 m. gruodžio mėn. įvykusiame Didžiajame Vilniaus seime, lietuviai pareikalavo autonomijos Rusijos sudėtyje. Tačiau, revoliucijai pralaimėjus, autonomijos negauta, o tik represijų...

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, 1914–1915 m., Vokietijos kariuomenė okupavo Lietuvą. Užimtą kraštą Vokietija įtraukė į taip vadinamojo Oberosto sudėtį, kurio viena dalis su centru Kaune buvo pavadinta *Litauen* (Lietuva), jam valdyti paskirta karinė administracija.

Vokiečiai įvedė griežtą okupacinį režimą: apribojo gyventojų judėjimo laisvę, ūkininkams nustatė dideles prievoles, uždraudė susirinkimus ir politinę veiklą. Karo metu daugybė Lietuvos žmonių pasitraukė į Rusiją, tūkstančiai pabėgėlių vargo Lietuvoje. Kadangi jiems reikėjo skubios pagalbos, pažangūs ir sąmoningi lietuviai 1915 m. sukūrė Draugiją nukentėjusiems dėl karo šelpiti (toliau – Draugija), jos CK pirmininku tapo Rusijos Valstybės Dūmos deputatas M. Yčas, o pavaduotoju – visuo-

menininkas, pagal išsilavinimą teisininkas, veiklus Tautinio sąjūdžio veikėjas A. Smetona. M. Yčui pasitraukus į Rusiją vadovauti ten pagalbos teikimo lietuviams skyriams, A. Smetona liko Lietuvoje ir kartu su kitais lietuvių veikėjais, atstovaujančiais įvairioms partijoms bei srovėms, rūpinosi ne tik materialine pagalba, bet ir lietuvių švietimo, kultūros reikalais.

Atlikdami kasdienius darbus, Draugijos vadovai neužmiršo ir politikos – Lietuvos valstybės klausimo. Aktyviai veikti ta linkme juos ypač paskatino Vokietijos valdžios 1916 m. lapkričio 5 d. priimtas sprendimas leisti atsikurti Lenkijos valstybei ir po to ėjusios Lenkijos Karalystės regentų tarybos pretenzijos į Lietuvos žemes.

Protestuodami prieš lenkų politikų kėslus lietuvių žemes įtraukti į naująją Lenkijos valstybę, 1917 m. vasario mėn. A. Smetona, J. Basanavičius, S. Kairys ir J. Šaulys vokiečių valdžiai Lietuvoje įteikė memorandumą, kuriuo pareiškė štai ką: „Įvykiai Varšuvoje, paskelbus Lenkijos Karalystę, <...> sukelia lietuviams nerimo ir verčia <...> pateikti vokiečių valdžiai šį pareiškimą.“¹ Jie pabrėžė, kad „Lietuva visiškai nėra linkusi, kartą jungo nusikračiusi, antrąjį sau užsidėti, koks jis bebūtų – lenkų ar

¹ Klimas P., *Iš atsiminimų*, Vilnius, 1990, p. 92.

koks kitas <...>, lietuvių tauta yra subrendusi savo likimą pati spręsti ir savo valstybinę būtį kurti.“²

Faktiškai šiuo pareiškimu lietuvių politikai pareikalavo pripažinti lietuvių tautą ir gerbti jos teises. Beje, tai buvo padaryta nebe pirmą kartą. Dar 1915 m. rugsėjo mėn., kai vokiečių kariuomenė užėmė Vilnių, jos vadovybės atstovas grafas Pfeilis, kreipdamasis į vilniečius, apsiėjo be lietuvių kalbos, į vietos žmones kreipėsi savo kalba, lenkų, ir rusų, Vilnių jis pavadino lenkų miestu, perlu „lenkų viešpatijoje“³. Tuo labai apsidžiaugė Vilniaus lenkai, o kai kurios lenkaitės net gėlių žygiuojančiai per miestą vokiečių kariuomenei pabarstė. Protestą Pfeiliui pareiškė J. Basanavičius, J. Kymantas ir, kaip prisimena Vasario 16-osios akto signataras P. Klimas, bebaimė E. Vileišienė, dr. Antano Vileišio žmona, „išnirusi iš moteriškumo ir degdama visa savo puošnia kompleksija, žaibais prasimušė pro mūsų ūkanas ir smelkėsi trenkti pablūdusį grafą“⁴. Vizito pasekmė – vokiečių kreipimaisi pasirodė ir lietuvių kalba. Vėliau⁵ lietuvių politikai dar ne kartą vokiečių valdžiai priminė lietuvių kalbą, tautą ir jos interesus.

Tuo pačiu metu kilmingi Lietuvos lenkai (grafai ir bajorai) kreipėsi į Vokietijos reichskanclerį įrodinėdami, kad Lietuva yra labiau lenkiška nei lietuviška, o Vilnius yra lenkų tautos „vadų dvasios lopšys“⁶. Kadangi lenkų balsas ir įtaka vokiečių valdžiai buvo daug didesnė nei lietuvių, lietuvių politikai gerai suvokė lenkų pretenzijų pavojų. Su lietuviais vokiečiai tada beveik nesiskaitė.

Vokietijos imperijos valdžia, kuri tikėjosi laimėti karą ir planavo prisijungti Lietuvą, iš pradžių visiškai ignoravo lietuvių siekį savo istorinį likimą lemti patiems, t. y. kurti savo valstybę. Vokiečių diplomatai dėjo daug pastangų ruošdamiesi Lietuvos aneksijai, jei karas būtų laimėtas. Todėl dar iki leidimo lenkams atkurti savo valstybę, 1916 m. birželio mėn., Vokietija leido neutralioje Šveicarijoje, Lozanoje, sušaukti Rusijos pavergtųjų tautų kongresą, kuriame dalyvavo lenkų, lietuvių, baltarusių ir ukrainiečių atstovai. Jie pareikalavo atskirti savo kraštus nuo Rusijos. Lietuvių atstovas

*Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpiti.
Sėdi iš kairės: Ona Žebrauskaitė, Juozas Stankevičius,
Jonas Basanavičius, Veronika Alseikienė, Pranas Bieliauskas;
stovi iš kairės: Jurgis Šlapelis, Petras Kraujalis,
Vladas Jazukevičius. Šaltinis: www.istdom.lt*

kun. V. Bartuška, atvykęs iš JAV, kur jis priklausė katalikų organizacijų sudarytai Tautos tarybai⁷, reikalavo Lietuvai savarankiškumo. Lozanos kongresas buvo naudingas tiek vokiečiams, kurie norėjo, kad lietuviai paskelbtų apie savo nenorą grįžti į Rusijos sudėtį, tiek ir lietuviams, kuriems reikėjo, kad Lietuvos klausimas būtų iškeltas pasaulyje.

Susidariusiomis sąlygomis lietuvių politikai suprato, kad tautai reikia turėti savo atstovybę, kuri rūpintųsi, kaip atkurti Lietuvos valstybingumą, veiklą, priklausomai nuo politinių aplinkybių, tiek šalyje, tiek ir užsienyje.

Karui užsitęsęs, nors vokiečiams vis dar tikintis jį laimėti, „1917 m. Vokietija pradėjo keisti savo Baltijos politiką“⁸. Tam įtakos turėjo JAV įsitraukimas į Pirmąjį pasaulinį karą Vokietijos priešų pusėje, Vasario revoliucija Rusijoje, teikusi vilčių pavergtoms buvusios imperijos tautoms, JAV prezidento W. Wilsono pasisakymai už tautų, engiamų Europos tautų, apsisprendimo teisės įgyvendinimą. Vokiečiai, atsižvelgdami į esminius politikos pokyčius pasaulyje ir ieškodami naujų galimybių savo tikslams įgyvendinti, nutarė pradėti dialogą, bendradarbiauti su politiškai aktyviais lietuviais, jiems

² *Ten pat*, p. 93.

³ *Ten pat*, p. 43.

⁴ *Ten pat*.

⁵ Turima omenyje – iki Vilniaus konferencijos.

⁶ *Ten pat*.

⁷ Lopata R., Lietuvių inteligentijos politinė veikla 1914–1915 metais, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, 3 d., Vilnius, 1991, p. 244.

⁸ Truska L., *Antanas Smetona ir jo laikai*, Vilnius, 1996, p. 78.

Vokiečių kariai stebi Kauno senamiestį 1915 m. Šaltinis: www.istdom.lt

padėti sudaryti vadinamąją „Pasitikėjimo tarybą“ (vok. *Vertrauensrat*), kuri formaliai lyg ir taptų savotiška lietuvių atstovybe ir padėtų maskuoti vis dar puoselėjamus aneksijos planus Lietuvos atžvilgiu. Ši institucija, pagal vokiečių sumanymą, turėjo tapti tarpininke tarp Vokietijos valdžios ir lietuvių, pagelbėti Lietuvą įtraukti į Vokietijos imperijos sudėtį.

Vokiečiai kreipėsi į J. Basanavičių ir vyskupą P. Karevičių, kad jie pasiūlytų kandidatus į tą tarybą⁹, nors vėliau norėjo, kad juos parinktų kreishauptmanai (apskričių administracijos pareigūnai). Politiškai aktyvūs lietuviai visuomenininkai, negalėdami visiškai atmesti vokiečių pasiūlymo ir suvokdami atsiradusį šansą sudaryti lietuvių tautos atstovybę, sutiko su pasiūlymu dėl tarybos, bet atmetė jos sudarymo būdą. Jie paprašė, kad taryba būtų sudaryta sušaukus lietuvių konferenciją. Vokiečiai pirmą kartą okupacijos sąlygomis padarė nuolaidą lietuviams – leido organizuoti tokią konferenciją, tačiau su esmine sąlyga, kad konferencijoje bus pasisakyta už glaudžius Lietuvos ryšius su Vokietija po karo.

Vilniaus konferencijos parengimas ir sušaukimas

Konferencijai parengti buvo sudarytas Organizacinis komitetas iš pagrindinių politinių srovių atstovų, kurie jau anksčiau aktyviai rūpinosi lietuvių tautos reikalais, diskutavo tarpusavyje krašto politinės ateities klausimu. Susirinkęs 22 narių organizacinis komitetas (6 vilniečiai ir 16 iš provincijos¹⁰) dirbo Vilniuje 1917 m. rugpjūčio 1–4 d. Komitetas siekė surengti konferenciją ir numatyti jos politinę platformą, t. y. būsimąjį nutarimą Lietuvos klausimu.

Dar prieš Organizacinio komiteto posėdžius vokiečių okupacinės valdžios referentas pareiškė lietuviams, kad be „anschluss an Deutschland“ (prisijungimo prie Vokietijos) jokios Lietuvos politinės perspektyvos nebus galimos¹¹. Taigi vokiečiai leido suprasti, kad lietuviai privalo elgtis taip, kaip jiems, vokiečiams, reikia – jokių būdu neplanuoti nepriklausomybės.

Susidarius tokiais padėčiais, Organizacinis komitetas, nenorėdamas sužlugdyti konferencijos ir su ja siejamų vilčių, buvo priverstas reaguoti į vokiečių valdžios politiką ir priimti kompromisinį pareiškimą. Dokumente Organizacinis komitetas deklaravo

⁹ Eidintas A., *Antanas Smetona*, Vilnius, 1990, p. 35.

¹⁰ Šiauliams atstovavo buvęs Rusijos Valstybės Dūmos narys radviliškietis Antanas Povylis.

¹¹ Klimas P., *Iš mano atsiminimų*, p. 98.

savo poziciją dėl Lietuvos ateities: „Lietuvių tauta numato savo ateities apsaugą nepriklausomoje valstybėje, atkurtoje josios etnografinėse sienose. Atsižvelgdami į tai, kad Lietuvos ekonominiai ir kultūriniai interesai krypta ne tiek į Rytus, kiek į Vakarus, ir turėdami omenyje dabar susiklojusią politinę padėtį, susirinkusieji laiko reikalinga, kad būsimoji savarankiška Lietuvos valstybė dėl ekonominių, politinių ir kultūrinių motyvų, nepakenkdamas savarankiškam savo plėtojimuisi, sueitų į tam tikrus, dar apsvarstysimus, santykius su vokiečių Reichu.“¹² Tai reiškia, kad lietuviai, spaudžiami nepalankių aplinkybių, pripažino galimą Lietuvos savarankiškumo apribojimą, priklausymą nuo Vokietijos. Bet tai buvo padaryta gana diplomatiškai, vartojant aptakią formulotę.

Už orientaciją į Vokietiją, o ne į Rusiją iš Organizacinio komiteto narių labiausiai pasisakė A. Smetona. Jis pabrėžė, kad dėl vokiečių savivalavimo ir spresdamos dauguma žmonių Lietuvoje rusus vertina palankiau nei vokiečius, bet politikai turi galvoti kitaip. Į savo iškeltą klausimą „Ar su Rusais, ar su Vokiečiais?“¹³ A. Smetona atsakė be jokių abejonių, kad tik su vokiečiais reikia eiti į nepriklausomybę, tik jie gali iškelti Lietuvos klausimą. A. Smetona savo požiūrį argumentavo kultūros faktoriumi, sakė, kad „lenkai Poznaniuje“¹⁴ (Poznanėje – J. S.) išaugo, išsiplėtė <...>“¹⁵, latviai, valdomi vokiečių, asimiliavo kitataučius, o mes „nutautome, išemigravome, nes po slavais buvome. Pats susidūrimas su vokiečiais yra dažniau kultūros faktorius, o su slavais degradacijos“¹⁶.

A. Smetona išreiškė tikėjimą savo tauta, teigė, kad, priešingai nei tvirtina Lietuvos nepriklausomybės oponentai (daugiausia lenkų politikai – J. S.), lietuvių tauta turi ir savo inteligentią, ir savo bajoriją.

Gavę lietuvių pareiškimą, vokiečiai buvo nepatenkinti dėl neaiškiai apibūdintų būsimųjų ryšių

su jų valstybe ir todėl sukonkretino savo reikalavimus: Lietuva turės sudaryti su Reichu¹⁷ karo, muitų sąjungos, strateginių geležinkelių bendrumo konvencijas.

Organizacinio komiteto nariai po svarstymų ir ginčų priėjo prie išvados, kad konvencijų klausimu reikia nusileisti, bet kartu iškėlė savo sąlygą: jie informavo vokiečių okupacinę valdžią, kad jų pareiškimas neprieštarauja tos valdžios reikalavimui dėl konvencijų, bet, kad būtų galima suderinti konvencijas su Lietuvos interesais, lietuviams reikia turėti savo nuolatinę atstovybę ir savo spaudos organą. Okupantams, siekiantiems savo tikslų, gavus Organizacinio komiteto patikinimą dėl konvencijų, neliko nieko kito, kaip sutikti su lietuvių sąlyga leisti patiems sudaryti tarybą.

Būsimajai konferencijai, kuri Organizacinio komiteto posėdžiuose buvo vadinama Lietuvių suvažiavimu, organizuoti buvo sudarytas vykdomasis komitetas, į kurį įėjo A. Smetona, dr. J. Šaulys, M. Biržiška, P. Klimas ir kun. Juozas Stankevičius.

Kadangi vokiečiai neleido organizuoti rinkimų, kad būtų demokratiškai išrinkti konferencijos nariai, nutarta kandidatus į konferenciją parinkti privačių susitikimų ar susirinkimų metu iš dorų, inteligentiškų lietuvių, ne jaunesnių kaip 25 m., bet kurio luomo ir politinės pakraipos. Išimties tvarka numatyta, kad galima kelti ir kitus Lietuvos piliečius, kurie, nors nemoka lietuvių kalbos, bet yra įrodę savo palankumą lietuvių reikalui, „ar bent laikė save lietuviais ar remiančiais lietuvių politinius siekius“¹⁸.

VK, žinodamas, ką reikia pakviesti, atspausdino ir išsiuntinėjo asmeninius kvietimus. Tuos kvietimus gavusieji privalėjo juos pateikti vietinei vokiečių valdžiai, kad gautų leidimą vykti į Vilnių ir dalyvauti planuojamoje konferencijoje.

Konferencijos darbas, tautos atstovybės sudarymas

Į konferenciją, kuri vyko 1917 m. rugsėjo 18–23 d. miesto teatro patalpose, susirinko 213 asmenų iš 264 pakviestųjų. Dalis į konferenciją deleguotų asmenų, vokiečiams leidus, buvo išrinkti vietose, tačiau savo monografijoje „Antanas Smetona“

¹² Ten pat.

¹³ Organizacijos komiteto Lietuvių suvažiavimui sušaukti susirinkimo posėdžiai, *Lietuvos valstybės tarybos protokolai 1917–1918*, Vilnius, 1991, p. 43.

¹⁴ XVIII a. pab. panaikinus Abiejų Tautų Respubliką, vakarinė Lenkijos Karalystės dalis, Poznanės kunigaikštystė, atiteko vokiečių valstybei Prūsijai, vėliau – Vokietijos imperijai.

¹⁵ Organizacijos komiteto lietuvių suvažiavimui sušaukti susirinkimo posėdžiai, *Lietuvos valstybės tarybos protokolai*, p. 43.

¹⁶ Ten pat, p. 43, 44.

¹⁷ T. y. Vokietijos imperija, kuri tada egzistavo.

¹⁸ Tyla A., *Lietuva prie Vasario 16-osios slenksčio*, Vilnius, 2004, p. 17.

Petras Klimas. Vilnius, 1917 m. Nuotrauka iš Vitos ir Vaivos Lesauskaičių archyvo

istorikas A. Eidintas atkreipė dėmesį į įdomų faktą – Smetona juos (net 186 – J. S.) išbraukė iš sąrašo kaip netinkamus¹⁹. Iš Šiaulių miesto ir krašto atvyko 9 asmenys²⁰. Dar buvo kooptuota 9, todėl konferencijoje iš viso dalyvavo 222 asmenys. Susirinkimo salę puošė lietuviška simbolika: vytis, miestų herbai, raudonai žalios vėliavėlės.

Konferencijoje pavyko apsieiti be vokiečių valdžios atstovų. Jos darbe dalyvavo 60 kunigų, 65 valstiečiai, 5 inteligentai, 5 dvarininkai, 2 darbininkai ir 24 neapibrėžtų užsiėmimų ar profesijų atstovai, taip pat pagrindinių partijų atstovai. Tai reiškia, kad konferencija atstovavo visiems socialiniams sluoksniams ir kartu visai lietuvių tautai, jos žmonių interesams.

Pagrindiniai konferencijos klausimai buvo tokie:

- a) politinė padėtis okupuotame krašte;
- b) politinė Lietuvos orientacija;
- c) santykiai su tautinėmis mažumomis;
- d) vykdomosios institucijos (Tautos tarybos) rinkimai.

Nors diskusijų metu konferencijos dalyviai laisvai išdėstė savo nuomones, išsakė savo nepasitenkinimą vokiečių šeiminkavimu savo kraštuose, konferencijos organizatoriai pasiekė, kad politinio pobūdžio nutarimai būtų priimti remiantis Or-

ganizacinio komiteto posėdžių metu nustatytais sprendimais. Gera išmanę politiką Organizacinio komiteto nariai, tokie kaip A. Smetona, P. Klimas, J. Šaulys, M. Biržiška, S. Kairys ir kiti, negalėjo leisti, kad karštai savo nuomonę reiškiantys ir pasipiktinę vokiečių politika bei elgesiu konferencijos nariai sutrukdytų numatytam politiniam kursui, t. y. palaikyti glaudžius santykius su Vokietija siekiant šalies nepriklausomybės, nes tai būtų davę pagrindo vokiečių valdžiai neleisti įgyvendinti net ir nuosaikių konferencijos nutarimo punktų.

Vilniaus konferencija vienu balsu priėmė istorinės reikšmės nutarimą, susidedantį iš dviejų dalių. Pirmojoje dalyje buvo deklaruojama: „Liuosam Lietuvos plėtojimo reikalinga yra sudaryti iš jos nepriklausoma demokratiškai sutvarkyta valstybė etnografinėmis ribomis su būtinai reikalingomis ekonominiam gyvenimui korektyvomis <...>. Galutinai nustatyti nepriklausomos Lietuvos pamatus ir jos santykiams su kaimynėmis valstybėmis turi būti sušauktas steigiamasis seimas Vilniuje, demokratišku būdu visų jos piliečių išrinktas.“²¹ Taigi rezoliucijoje buvo numatytas strateginis tikslas – nepriklausomybė ir apibrėžta būsimosios valstybės teritorija, tautinis jos pobūdis, politinė santvarka ir sostinė.

Nors Lietuva buvo kuriama kaip nacionalinė valstybė, atsižvelgiant į tai, kad jos teritorijoje gyvena įvairių tautybių žmonės, su kuriais lietuviams reikia sugyventi, tautinėms mažumoms buvo numatyta sudaryti tinkamas sąlygas savo kultūrai plėtoti.

Kad būtų įmanoma bendradarbiauti su Vokietijos valdžia, siekiant nepriklausomybės, rezoliucijos antroji dalis, apibrėžianti santykius su vokiečiais, suformuluota kaip kompromisinė. Joje rašoma: „Jei Vokietija sutiktų dar prieš Taikos konferenciją proklamuoti Lietuvos valstybę ir pačioje Konferencijoje paremti Lietuvos reikalus, tai lietuvių konferencija <...> pripažįsta galima sueiti, nepakenkiant savitai Lietuvos valstybės plėtojimo, į tam tikrus dar nustatytinus santykius su Vokietijos valstybe.“²²

Ši rezoliucija buvo priimta gana vieningai – 202 balsavo „už“, 6 – „prieš“ ir 6 susilaikė.

²¹ Lietuvių konferencijos posėdžių protokolai, *Lietuvos valstybės tarybos protokolai*, p. 76.

²² Lietuvos politikos klausimas, *Lietuvių konferencijos posėdžių protokolai*, p. 75.

¹⁹ Eidintas A., *Antanas Smetona*, p. 45.

²⁰ *Ten pat*, p. 21.

Vokiečių kariai okupuotame Vilniuje 1917 m. Šaltinis: www.istdom.lt

Priimtiems nutarimams įgyvendinti reikėjo suformuoti konferencijos vykdomąją instituciją. Sutarta, kad instituciją, Lietuvos Tarybą, sudarys 20 lietuvių tautybės narių ir vėliau į tarybą kooptuos dar 5 narius (2 lenkus, 2 žydus ir 1 gudą)²³. Konferencija išrinko 20 asmenų Lietuvos Tarybą, kuri atstovavo visoms politinėms srovėms, nors joje dauguma buvo dešinėsios politinės orientacijos nariai. Taip atsitiko todėl, kad dauguma žymiausių kairiųjų partijų veikėjų buvo pasitraukę į Rusiją. Beje, rinkimų metu keli dešiniųjų pažiūrų kandidatai atsiėmė savo kandidatūras, kad į Lietuvos Tarybą būtų galima išrinkti daugiau kairiųjų politikų.

Lietuvos Tarybos nariais tapo šie asmenys: J. Basanavičius (192-12)²⁴, J. Šaulys (182-21), A. Smetona (180-22), P. Klimas (170-32), M. Biržiška (163-39), S. Narutavičius, J. Vileišis²⁵, kun. V. Mironas (155-48), kun. J. Staugaitis (155-48), A. Stulginskis (154-48), S. Kairys (154-49), K. Bizauskas (152-52), J. Smilgevičius (150-54), D. Malinauskas (143-61), kun. J. Šaulys, S. Banaitis (13866), P. Dovydaitis

(137-65), kun. A. Petrulis (136-67), J. Vailokaitis (125-78), J. Šernas (119-85).

Deja, dėl to meto lietuvių vyrų konservatyvumo ir neigiamo požiūrio į moterų galimą dalyvavimą politiniame gyvenime²⁶ į Vilniaus konferenciją nepateko nei viena moteris, todėl nebuvo net techninių galimybių išrinkti moterų į Lietuvos Tarybą. Konferencijoje Šiaulių krašto atstovas A. Povylis pagarsino Šiaulių apylinkių ir Vilniaus lietuvių moterų pareiškimus, kuriuose dėl to buvo išreikštas protestas. 1918 m. pavasarį Lietuvos katalikų moterų draugijos Linkuvos skyrius atsiuntė protestą Lietuvos Tarybai šiuo klausimu. Moterys katalikės reikalavo, kad Taryba papildytų savo sudėtį kooptuodama ir moterų²⁷, bet protestas rezultatų nedavė.

Nepaisant lietuvių politikų nuolaidų, Oberosto valdžia buvo labai nepatenkinta ir neleido paskelbti Vilniaus konferencijos nutarimų. Kaip prisimena P. Klimas, Vyriausiasis Rytų fronto vadas feldmaršalas ir princas Leopoldas, į kurį išrinktoji Taryba kreipėsi, prašydama ją pripažinti kaip

²³ Iš tikrųjų šį nutarimą vėliau pavyko įgyvendinti tik iš dalies: lenkams atsisakius bendradarbiauti, į Lietuvos Valstybės Tarybą kooptuoti žydų ir gudų atstovai.

²⁴ Skliausteliuose pirmas skaičius rodo, kiek konferencijos dalyvių balsavo „už“, antras – kiek balsavo „prieš“.

²⁵ S. Narutavičius ir J. Vileišis tapo Tarybos nariais tik todėl, kad jais būti dėl politinių priežasčių (dėl dešiniųjų ir kairiųjų sutarimo) atsisakė kun. J. Stankevičius iš Vilniaus ir kun. P. Urbonavičius iš Žemaitijos.

²⁶ Dėl to nereikėtų stebėtis ar smerkti, nes apskritai Lietuvos vyrai buvo pažangesni už Prancūzijos vyrus (moterys ten visas teises gavo XX a. vid.), JAV vyrus (balsavimo teisės suteiktos XX a. 3 dešimt.), šveicarus (moterys balsavimo teises gavo tik 1971 m.). Lietuvoje lyčių lygybę juridškai įtvirtino pirmoji laikinoji Konstitucija 1918 m. spalio mėn.

²⁷ Tyla A., *Lietuva prie Vasario 16-osios slenksčio*, p. 23.

Vokietijos kaizeris Vilhelmas II (automobilyje pirmas iš kairės) lankosi okupuotame Vilniuje 1917 m. liepos 28 d. Šaltinis: www.istdom.lt

lietuvių tautos atstovybę, to nepadarė. Kunigaikštis F. J. Isenburgas Birsteiną, atstovavęs princui Leopoldui Oberosto krašte, jo karinės administracijos viršininkas, paskelbė, kad princas Leopoldas, remdamasis Vilniaus konferencijos siūlymu, paskiria Krašto tarybą (Landesratą), kurios užduotis teikti pasiūlymus vokiečių valdžiai Lietuvos ūkinio gyvenimo tvarkymo klausimais. Kiekvienam Lietuvos Tarybos nariui F. J. I. Biršteinas viešai įteikė po dokumentą, liudijantį jo kaip Landesrato nario statusą ir todėl suteikiantį daugiau teisių negu eiliniam gyventojui.

Taigi, vertinant iš vokiečių pusės, Lietuvos Taryba, kurią vokiečiai vadino Krašto taryba, tapo lyg ir savotišku vokiečių okupacinio aparato priedėliu.

O iš tikrųjų ji tapo teisėta bei vienintele moderniosios lietuvių tautos atstovybe, buvo pripažinta tautiečių, jų sveikinama, su jos veikla sietos ne tik savo valstybės kūrimo viltys, bet ir gyvenimo sąlygų pagerinimas okupacijos metu, nors pačios Tarybos galimybės padėti kenčiantiems lietuviams ilgą laiką buvo labai ribotos.

Nors iš pradžių Vokietijos imperijos valdžia Lietuvos Tarybos kaip tautos politinės atstovybės ir jos kelto tikslo – sukurti nepriklausomą tautinę valstybę – nepripažino, bet katalikiška Vokietijos

centro partija, turėjusi savo deputatų Reichstage, buvo linkusi daryti nuolaidų, leisti sukurti Lietuvos valstybę, kažkokiu būdu susietą su Vokietija. Bet, laikui bėgant ir Vokietijos karinei padėčiai Pirmojo pasaulinio karo frontuose blogėjant, vokiečiai buvo priversti šiek tiek skaitytis su Lietuvos Taryba. Pralaimėjus karą, 1918 m. pab., Vokietija pagaliau pripažino tikrąją Lietuvos Tarybos statusą ir leido jai veikti kaip tokiai institucijai.

Būtent Lietuvos Taryba, kuri vėliau, 1918 m. vasarą, pasivadino Lietuvos Valstybės Taryba, 1918 m. vasario 16-ąją ir priėmė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą. Ji tai padarė remdamasi Didžiojo Vilniaus seimo ir Vilniaus konferencijos rezoliucijomis. Būtent Lietuvos Valstybės Taryba vadovavo tautinės, arba moderniosios, Lietuvos kūrimo darbui iki pat Steigiamojo Seimo sušaukimo 1920 m. Valstybės Taryba pavedė A. Voldemarui sudaryti pirmąją vyriausybę, priėmė pirmąsias laikinąsias konstitucijas, pirmuosius įstatymus, išrinko prezidentu A. Smetoną.

Įvykus Vilniaus konferencijai lietuvių tauta įgijo politinę ir teisinę įrankį kovai dėl savo laisvės ir nepriklausomybės, kuri sėkmingai panaudojo kovodama dėl savo teisių, valstybingumo atkūrimo.

Vilma BUKAITĖ

Lietuvių konferencija: lyderiai ir nematomi herojai

„Žiūrėkime, kad nebūtume užspeisti bemiegant“

„Susikovė pačios stipriosios pasaulio galybės, sužvangėjo nauji, pasauliui dar nematyti ginklai, kurie negyvai kloja žmones šimtais tūkstančių. Kokia jų daugybė žūsta, kiek žūsta gėrybės, amžių amžiais prigamtos! Kiek kančios bei sielvarto neša tas pražūtingasis karas, net baisu ir įsivaizduoti. Rodos, teisybė reikalauja, kad po tų kraupių žygių, po tos pasaulį sujudinusios vėtros, tiek kultūros lobio išvartaliojusios, tiek jaunų žiedų pačioje jaunumėje nuskynusios, – taptų ilgam laikui ramu, šviesu ir giedra. Jei tos vilties, skaisčiomis ateities spalvomis išvaidintos, nebūtų, tai žmogus nusimintum ir rasi nebematytum nė gyvenimo tikslo“¹, – taip netrukus po Didžiojo karo, gavusio pasaulinio vardą, pradžios parengtame žurnalo „Vairas“ numeryje svarstė jo redaktorius Antanas Smetona.

Prasidedant Pirmajam pasauliniam karui, bent dalis lietuvių inteligentų tikėjosi, kad šis didžiulis tarptautinis sukrėtimas paveiks kraštą valdžiusią Rusijos imperiją ir padės įgyvendinti politinius sumanymus. Dar gerokai anksčiau, baigiantis XIX a., Jonas Šliūpas JAV leistoje publicistikoje įvardijo

tikslą, kad Lietuva taptų nepriklausoma valstybe. Nuo 1905–1907 m. revoliucijos, apėmusios didelę Rusijos dalį, lietuviai inteligentai vis nuosekliau galvojo apie Tėvynės politinį savarankiškumą. Per beveik dešimtmetį iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios sparčiai daugėjo lietuvių inteligentų, stiprėjo jų ekonominis vaidmuo krašte, daugėjo lietuviškos spaudos, vaikai pagaliau galėjo mokytis savo gimtosios kalbos, veikė gausybė kultūrinių, socialinių, ūkio draugijų. Tą platų ir stiprų visuomeninį judėjimą karas gerokai pakirto, tačiau nebegalėjo atimti jau sukauptos mąstymo ir veikimo drąsos, netgi skirtingų pasaulėžiūrų žmonių bendrystės.

Pirmojo pasaulinio karo metais, Vokietijos kariuomenei okupavus Lietuvą, daugelis šių inteligentų pasitraukė į Rusijos gilumą. Lietuvių kultūrinis ir švietimo centras persikėlė ten, tačiau politinio gyvenimo svarbiausiu židiniu liko Vilnius. Nuo 1916 m. pradžios šio miesto lietuviai inteligentai vis drąsiau gynė savo krašto interesus – parengė ir okupantams įteikė svarbių politinių dokumentų. Kai Vokietija nutarė spręsti Lietuvos politinės ateities klausimą, įtakingiausieji iš jų parodė brandumą ir atsparą, atsisakydami įeiti į bandomą sudaryti Patikėtinių Tarybą. Lietuviai žinojo, jog okupacinė administracija nori, kad būtų įkurta tik patariamąjį balsą teturinti institucija, visuomenės vardu pareikšianti apie krašto siekį tapti Vokietijos dali-

¹ A. Sm. [A. Smetona], Karo ženkle gyvenant, *Vairas*, 1914, Nr. 14, p. 2. Poskyrio pavadinimas – taip pat citata iš šio straipsnio.

mi. Vis dėlto Vilniuje ryžtasi su vokiečiais pradėti sunkią šachmatų partiją dėl Lietuvos – patiems sudaryti instituciją, kuri, nors ir palaikydama ryšius su okupacine valdžia, stengtųsi įgyvendinti pačių lietuvių politinius tikslus. Vokiečiai arogantiškai vertino jų politinius gebėjimus, tad leido Vilniuje surengti suvažiavimą, kuriame ir būtų išrinkta krašto atstovų institucija.

Apžvelgdami Lietuvių konferencijos organizavimą ir darbą, norėtume į šį suvažiavimą pažvelgti per mikroistorijos prizmę. Išsamiau pristatydami Šiaulių delegaciją, panagrinėsime jos vaidmenį renginyje ir perspektyvas tęsti politinę veiklą Lietuvos Taryboje. Istorikams ypač pasisekė, kad bent du jos nariai, Pelikšas Bugailiškis ir Antanas Povylius, parengė savuosius atsiminimus, o juos išleidęs Šiaulių „Aušros“ muziejus padėjo jiems atsidurti kiekvienoje didesnėje bibliotekoje².

Svarbiausi tematikos šaltiniai taip pat jau publikuoti ir prieinami visiems besidomintiems skaitytojams: tai P. Klimo dienoraštis ir Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai³. Ypač vertingą šaltinių publikaciją parengė habil. dr. Antanas Tyla – jo knygoje „Lietuva prie Vasario 16-osios slenksčio“ yra trumpa, bet labai informatyvi įvadinė studija, daug svarbių su Lietuvių konferencija ir visuomenės požiūriu į Lietuvos Tarybą susijusių šaltinių⁴. Bazinė informacija apie Lietuvių konferencijos dalyvius, pateikta straipsnyje, parengta naudojantis pirmiausia šioje knygoje skelbtu jų sąrašu, nors pasigilinus aiškėja, kad jau jį sudarant įsivėlė kai kurių netikslumų. Tyrimui svarbios medžiagos yra archyvuose ir bibliotekose⁵.

² Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1994, 536 p.; Povylius A., *Išgyvento laiko atsiminimų nuotrupos*, Šiauliai, 1997, 160 p.

³ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918* [toliau – LVTP 1917–1918], Vilnius, 1991, 536 p.; Klimas P., *Dienoraštis, 1915-12-01 – 1919-01-19, pradedamas P. Bugailišio užrašais, 1915-08-23(10) – 10-13*, Chicago, 1988, 457 p. Beje, kaip matome iš šaltinio pavadinimo, pas P. Klimą, nors jie ir tarpukariu susitiko ne kartą, liko dalis P. Bugailišio dienoraščio. Dar viena jos dalis, mašinraščio variantas, saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

⁴ Tyla A., *Lietuva prie Vasario 16-osios slenksčio*, Vilnius, 2004, 216 p.

⁵ Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyno Lietuvos Tarybos fonde (f. 96), Lietuvos centrinio valstybės archyvo Lietuvos Tarybos fonde (f. 1014), tarp 1918–1940 m. Ministrų kabineto (f. 923, ap. 1, b. 1295, 1337, 1339) ir Užsienio reikalų ministerijos (f. 383, ap. 7, b. 44 ir ap. 18, b. 78) bylų, taip pat Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Lietuvių mokslo draugijos rankraščių rinkinyje (f. 255), Mykolo Biržiškos fonde (f. 165).

Organizatoriai: Lietuvių konferencija ar tik dešiniųjų?

Daugelį oficialių politinių dokumentų parengusios vadinamosios Lietuvos diplomatijos grupės nariai buvo konferencijos Organizacinio komiteto ašis, tačiau nesiekė akivaizdžiai dominuoti. Jam priklausė tik Antanas Smetona, Jurgis Šaulys, Steponas Kairys, Petras Klimas, Juozas Stankevičius ir Povilas Dogelis. Jie iš pradžių susitiko su kitose vietovėse gyvenusiais būsimaisiais bendradarbiais, o paskui gavo leidimus šiems atvykti į Vilnių. Į komiteto posėdžius atvažiavo katalikų kunigai Justinas Staugaitis, Juozapas Stakauskas, Juozas Katilius, Motiejus Simonaitis, Pranciškus Turauskas, Vladas Mironas, reformatų kunigas Adomas Šernas, muziejininkas ir dailininkas Tadas Daugirdas, dvarininkai Antanas Gineitis, Kazimieras Okuličius, Jonas Smilgevičius, Stanislovas Narutavičius, spaustuvininkas Saliamonas Banaitis, advokatas Boleslovas Dirmantas, gydytojas Kazimieras Jokantas, Šiaulių apskrities ūkininkas Antanas Povylius.

Per keturias pirmąsias rugpjūčio dienas vilniečiai ir šešiolika atkeliavusiųjų iš kitų vietovių iš klausė A. Smetonos, J. Šaulio, P. Klimo pranešimus svarbiausiais politiniais klausimais. Sugrįžę į kitus miestus ir kaimus, jie kartu aptarta bendrąja komiteto pozicija pasidalijo su patikimais žmonėmis. Protokoluose užfiksuoti teiginiai skatina manyti, kad pirmąją dieną susirinkusieji klausėsi pranešimų – tik diena baigiantis pradėjo diskutuoti.

Dešiniesiems ir centro politikams ne iš karto pavyko įtikinti kairiuosius, kad jiems verta dalyvauti Organizaciniame komitete. Pirmąją jo posėdžių dieną vienas iš pakviestųjų socialdemokratų lyderių, S. Kairys, apskritai neatėjo. Organizacinio komiteto nariui Boleslovui Dirmantui perskaičius socialdemokratų reikalavimą įtraukti daugiau kairiųjų politikų, P. Klimas kartu su J. Šauliu oponavo: „Tai reiktų ir kitų grupių, ir šiaip jau žmonių inteligentų pakviesti – tai jau būtų mitingas.“⁶ Vakare pasikalbėjęs su S. Kairiu, P. Klimas dienoraštyje atvirai įvardijo: tokia nuolaida būtų paskatinusi pareikalauti savo teisių ir krikščionis demokratų, komitetui grėstų partijų varžytuvės. Be to, į jį galėjo patekti ir valstybingumui priešiški socialdemo-

⁶ *Ten pat*, p. 40.

kratų kairiojo sparno atstovai – „avinai arba tokie skandalistai – diletantai kaip [Andrius] Domaševičius arba [Pranas] Eidukevičius“⁷. Konferencijos rengėjai nerimavo, kad ji nevirstų kairiųjų politinė manifestacija ir ketinimas išsirinkti krašto atstovų instituciją nesužlugtų. Rugpjūčio 2 d. S. Kairys vis dėlto atėjo į komiteto posėdį, nors pabrėžė, kad ketina siekti proporcingo atstovavimo visoms politinėms srovėms, „betgi šiandien mes dalyvaujame kad ir taip, nes matome darbo svarbumą Lietuvai“⁸.

Kalbėdamas apie Lietuvos konferencijos tikslą, A. Smetona iš karto pabrėžė, jog ketinama siekti krašto valstybingumo: „Nepriklausoma Lietuva etnografinėse ribose, demokratinė, lygiu, tiesiu, slaptu balsavimu – tai yra idealas.“⁹ Vis dėlto jis įvardijo, kad, kuriant valstybę, neišvengiamai reikalinga jau esančiųjų politinė parama, ir konstatavo, jog iš Lenkijos arba Rusijos jos tikėtis negalima, o kraštą okupavusi Vokietija gali iškelti Lietuvos politinės ateities klausimą. Pats A. Smetona manė, kad negalima akivaizdžiai įsipareigoti vokiečiams. Jis priminė, jog jų valdymo metai visuomenę nuvylė, taigi Vokietijos simpatikų krašte nedaug. Organizaciniame komitete akivaizdūs jo vienminčiai buvo J. Šaulys, V. Mironas, P. Klimas, P. Dogelis, J. Staugaitis.

Visų kalbėjusiųjų pasisakymuose juntami du esminiai siužetai: politiniai lūkesčiai ir nerimas dėl bendradarbiavimo su okupacine valdžia būtinybės. Vis dėlto S. Narutavičius, A. Šernas, J. Smilgevičius, S. Banaitis kalbėdami gerokai labiau už dešiniuosius pabrėžė partnerystės su Vokietija keliamus pavojus. Jie antrino P. Turausko įvardytai Vergilijaus parafrizei: „Timeo germanos et dona ferentes.“¹⁰ Kunigas įžvelgė vokiečių politinės paramos pažadų paralelę su dovanojamu pavojingu Trojos arkliu. Tiesa, netgi S. Kairys ramino skeptikus: „Vokietija negali likti nugalėtoja ir taikos sąlygų nediktuos.

<...> Baimės nėra, nes nieko blogiau nepatirsime.“¹¹ Vis dėlto net taip skeptiškai vertindamas okupantės politines perspektyvas, jis ypač nuosekliai siekė, kad konferencijos rengėjai kuo mažiau įsipareigotų Vokietijos vyriausybei.

S. Kairiui pasiūlius į Organizacinį komitetą pakviestas¹² A. Povylius buvo vienas iš nuosekliausių socialdemokratų lyderio bendraminčių. Dar pirmą konferencijos dieną jis papasakojo, jog sulaukė netikėtų apskrities viršininko dėmesingumo ženklų. Pareigūnas netgi pažadėjo pasirūpinti, kad vykstantysis gautų arklius kelionei iki traukinio. Vokietis žadėjo: „Toliau viskas bus kitaip. Lietuva busianti liuosa kaip Bavarija.“¹³ Jo klausimas, kodėl lietuviai nemėgsta vokiečių, skambėjo labai jau retoriškai nežabotos savivalės, nuolatinių prievartinių rekvizicijų, kartais pasmerkdavusių žmones skurdui ir badoi, paniekos okupuotų kraštų žmonėms atmosferoje. A. Povyliui beliko atsakyti, kad reikia skirti valdžią ir žmones – lietuviai kartais netgi sušelpia vokiečių kareivius. Jis buvo ne vienintelis tarp konferencijos rengėjų, kuriam išvykstant vokiečiai pabandė pataikauti ir subtiliai duoti instrukcijas¹⁴.

Rugpjūčio 2 d. svarstant konferencijos politinius siekius, A. Povylius pasidalijo savo įžvalgomis: „Viską darykit, tik jokio vekselio nepasirašykit, sakė žmonės, nes vokiečius sumuš ir mes tada daugiau gausime ir nesusivaržysime. <...> [Vokiečiams] tik vekselis rūpi. Jie visur nori įsisėsti. <...> Prielankios rezoliucijos vokiečiams jokių būdu negalima parsivežti. <...> Paskelbus Lietuvos kokią santykį su Vokietija, čia atsiras dar daugiau baimės.“¹⁵ Tą patį pakartojo ir kitą dieną, o vėliau ir konferencijoje: „Vokiečiai nori tik popierio, kad išrodytų, jog mes patys norime aneksijos <...> Gi tą popierių pasirašius, mes galėtume susikompromituoti.“¹⁶ Įžvelgdami iš šiandienos perspektyvos, tegalime pasakyti, jog A. Povyliaus pašnekovai provincijoje labai įžvalgiai ir taikliai vertino ne tik okupacinės

⁷ Klimas P., *Dienoraštis 1915-12-01 – 1919-01-19, pradedamas P. Bugailišio užrašais, 1915-08-23 (10) – 10-13*, Chicago, 1988, [1917 08 01 įrašas]. Beje, kaip matome iš šaltinio pavadinimo, pas P. Klimą, nors jie ir tarpukariu susitiko ne kartą, liko dalis P. Bugailišio dienoraščio. Dar viena jos dalis, mašiništinis variantas, saugoma Lietuvos literatūros ir tautosakos institute.

⁸ Organizacijos komiteto Lietuvos suvažiavimui sušaukti susirinkimo posėdžiai, 3 posėdis, 1917-08-02, *LVTP 1917-1918*, p. 41.

⁹ *Ten pat*, p. 46.

¹⁰ „Bijau germanų, net dovanas duodančių“, originaliame tekste įvardyta kita tauta – danajai (graikai), žr. *Ten pat*, p. 49.

¹¹ *Ten pat*, 4 posėdis, p. 48–49.

¹² Organizacijos komiteto..., 2 posėdis, 1917-08-01, *LVTP 1917-1918*, p. 40.

¹³ Organizacijos komiteto..., 3 posėdis, 1917-08-02, *LVTP 1917-1918*, p. 41.

¹⁴ Kauniečiai prieš kelionę buvo pakviesti į vakarienę su laikraščio „Kownoer Zeitung“ redaktoriumi Hansu Osmanu. Žr. Staugaitis J., *Mano atsiminimai*, Vilnius, 2006, p. 247–248.

¹⁵ Organizacijos komiteto..., 4 posėdis, 1917-08-02, *LVTP 1917-1918*, p. 49, 51.

¹⁶ Organizacijos komiteto..., 6 posėdis, 1917-08-03, *LVTP 1917-1918*, p. 59.

Lietuvių konferencijos dalyviai salėje. Vilnius, 1917-09-18–22. Aleksandros Jurašaitytės nuotrauka iš LNM

valdžios tikslus, bet ir tarptautinės politikos peripetijas.

Jau tą pačią dieną buvo svarstomi komiteto nutarimo pagrindiniai teiginiai. Skirtingus dokumento variantus pasiūlė kunigas J. Stankevičius ir P. Klimas, kurio pasiūlytąjį tekstą susirinkusieji dar truputį patobulino. Po „ilgų, karštų ir niūrių“¹⁷ diskusijų jie kitą dieną priėmė 14 balsų dauguma atsargią rezoliuciją: „Lietuvių tauta sudaro nepriklausomą valstybę etnografinėmis ribomis. Turėdami omenyje, jog Lietuva iš atžvilgio į savo ūkio bei kultūros reikalus yra pasvirusi ne tiek į rytus ir ne tiek į pietus, kiek į vakarus, net šių dienų politikos stovyje numato jie [Organizacinio komiteto nariai – aut. past.] reikalą būsimajai savarankiškai Lietuvos valstybei dėl jos ūkio, kultūros ir tautinės politikos motyvų sueiti tam tikrais dar nustatytais santykiais su Vokietijos valstybe, nepakenkiant savitai Lietuvos plėtojimuisi.“¹⁸ Dėl jos balsuojant, anot P. Klimo, kairieji komiteto nariai S. Kairys, A. Povylis, K. Okuličius ir B. Dirmantas „tai kėlė rankas, tai laikėsi arba net priešėjo“¹⁹.

Organizacinio komiteto nariai J. Šaulys, S. Narutavičius ir B. Dirmantas, nešini šiuo nutarimu,

susitiko su Lietuvos karinės valdybos pareigūnais. Neigiamai atsiliepę apie pateiktąjį tekstą, šie siekė, kad dokumente lietuviai konkrečiai įvardytų vokiečių numatytas politines konvencijas. Trims politikams grįžus iš susitikimo, prasidėjo diskusijos dėl išgirstų reikalavimų. Dauguma laikėsi nuostatos rezoliucijos nekeisti, tad pamatinius politinius sprendimus posėdžiavusieji paliko būsimajai lietuvių institucijai. Faktiškai nepakoreguotą rezoliuciją, galutinai suformuluotą A. Smetonos, lietuviai dar kartą, jau oficialiai, įteikė rugpjūčio 3 d.

Paskutinę posėdžių dieną tartasi jau tik dėl konferencijos rengimo. Organizacinis komitetas nusprendė kviesti valstybingumo sumanymą gerbiančius inteligentiškus, autoritetingus, įvairių politinių krypčių ir socialinių sluoksnių atstovus, „dorus, atvirus inteligentus“²⁰. Dalį Lietuvių konferencijos dalyvių komitetas numatė jau posėdžių metu. Likusiuosius nutarė pakviesti, padaliję Lietuvos teritoriją apskritimis. Kairieji siekė, kad jos dalyviai būtų išrinkti krašto gyventojų balsavimu, tačiau okupacinė valdžia neketino rengti tikrų rinkimų. Taigi, atsižvelgiant į karo ir okupacijos nulemtas kliūtis, visiems beliko pritarti parinkimui arba išrinkimui nedideliuose vietos susibūrimuose.

¹⁷ Klimas P., *Iš mano atsiminimų*, Vilnius, 1990, p. 98.

¹⁸ Organizacijos komiteto..., 6 posėdis, 1917-08-03, *LVTP 1917–1918*, p. 59.

¹⁹ Klimas P., *Dienoraštis...*, p. 182 [1917-08-01 įrašas].

²⁰ Į rezoliuciją įtraukta P. Klimo pateikta formulė, o čia – J. Šaulio ir S. Narutavičiaus teiginiai. Žr. Organizacijos komiteto..., 5 ir 7 posėdžiai, 1917-08-03, 04, *LVTP 1917–1918*, p. 54, 61.

Politinė „kraujotaka“ tarp Vilniaus ir apskričių iš tikrųjų veikė: dalis pakviestųjų sutiko dalyvauti, pabendravę su jos rengėjais, dalis „buvo išrinkti tam tikruose rinkimuose“²¹. Gavę jų sutikimus, Organizacinio komiteto nariai siuntė dalyvių sąrašus, o Vilniuje išrinktas Pildomasis biuras šiems – kvietimus. Su šiais jau buvo galima kreiptis į vietos valdžią dėl tuomet privalomo leidimo išvykti į renginį.

Manytume, kviestinių Šiaulių krašto atstovų sąrašą pirmiausia apgalvojo Organizacinio komiteto narys ir įgaliotinis Šiaulių, galbūt ir Kuršėnų apskrityse A. Povylis. Vis dėlto greičiausiai jis konsultavosi su visuomeniškai aktyviais ir įtakingais krašto žmonėmis. Visai nenuostabu, jog iš P. Bugailišio atsiminimų žinome, kad jis pasiūlė dalį kraštiečių konferencijos dalyvių²². Organizacinio komiteto nariai pareigingai ėmėsi skirtų darbų. S. Narutavičius kruopščiai, netgi arkliais, apvažinėjo ne tik jam pavestą teritoriją, bet ir visą Žemaitiją²³. Kviesdamas vietos politikus ir dalydamasis naujienomis iš Vilniaus, jis galbūt taip ir užsitikrino rinkėjų paramą, balsuojant dėl Lietuvos Tarybos.

Tiesa, iš pradžių konferencija buvo numatyta rugsėjo 10 d., bet kadangi paskutiniai pranešimai pasiekė Vilnių jau prasidedant rugsėjo mėnesiui, renginio datą teko pakeisti. Pildomasis biuras išsiuntė 264 kvietimus. Kai kurie dalyviai, pavyzdžiui, Žagarės atstovas Antanas Kvedaras, išvykdami sukviėt vietos žmones ir išklaušė jų pageidavimus. Iš Onušio į konferenciją vykęs Mečislovas Stankevičius netgi buvo parapijiečių prigrasintas, „kad nedrįstų kalbėti ir daryti kitaip, negu jie nori“²⁴.

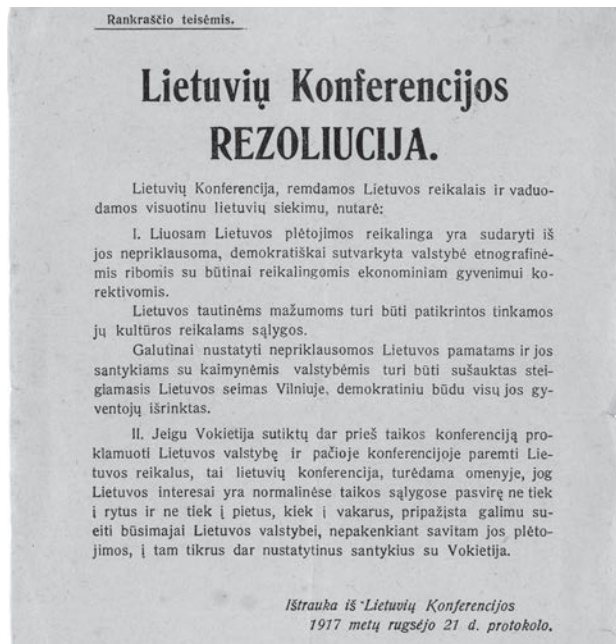
Iškilmingą ir turiningą suvažiavimą organizavę žmonės įdėmiai apgalvojo, kad susibūrę lietuviai pajustų dar didesnę drąsą priimti atsakomybę už savo kraštą ir savąjį politinį balsą. Laukiant Vilniuje Lietuvių konferencijos dalyvių, buvo pagaltota ir apie dvasinį peną, ir apie jų kasdienius poreikius. Jai ruošiantis, gavo darbo, o vėliau ir uždarbio ir iškilūs lietuvių menininkai, ir spaustuvės, ir kiti

²¹ Lietuvių konferencijos 1917 m. rugsėjo 18–22 d. posėdžių protokolai, 10 posėdis, *LVTP 1917–1918*, p. 81.

²² Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1994, p. 210.

²³ Jokantas K., *Suvalkų Kalvarijoje vokiečių okupacijos metu (1914–1918)*, Kaunas, 1937, p. 68–69.

²⁴ Trakų apskrities Onušio parapijos delegato Mečislovo Stankevičiaus pranešimas Lietuvos Tarybai apie gyventojų nuotakas ir Tarybos veiklos vertinimą, Vilnius, 1918-01-12. Tyla A., *Lietuva prie Vasario 16-osios...*, p. 17.

Lietuvių konferencijos nutarimas. Nuotrauka iš LNM

miesto amatininkai. Buitiniais ir saugumo klausimais rūpinosi rugpjūčio mėn. pabaigoje pradėjusi darbą konferencijos Tvarkomoji komisija, kuriai priklausė būsimieji renginio dalyviai – dailininkas Antanas Žmuidzinavičius, kunigai Povilas Dogelis ir Pranas Bieliauskas, Aleksandras Stulginskis, mokytojas Pijus Grajauskas ir buhalteris Konstantinas Daunoras. Jeigu Organizacinis komitetas apgalvojo konferencijos tikslą ir turinį, sukviėt dalyvius, tai Tvarkomoji komisija suteikė jai formą. Ji parinko suvažiavimo pastatą, pasirūpino, kad dalyviai būtų apgyvendinti, salė – papuošta, atvykusieji – sutikti ir pamaitinti, kad būtų suburta posėdžių metu turėjusi dirbti sargyba. Lietuvių konferencijos Informacijų biuras veikė Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Centro komiteto patalpose – dabartiniuose Signatarų namuose. Pagrindiniu susitikimo tvarkos šefu, kaip įvardyta Tvarkomosios komisijos protokoluose, sutiko būti Aleksandras Stulginskis.

Prieš pat konferencijos pradžią jos dalyviai buvo laukiami specialiose Vilniaus katedroje vykusiose pamaldose. Išvakarėse ir paskutinį renginio vakarą jie rinkosi dabartinio Lietuvos nacionalinio dramos teatro vietoje buvusioje kultūros ir meno draugijos „Liutnia“ salėje – Vilniaus artistų mėgėjų būrelis su, kaip rašoma spaudoje, choru ir orkestru svečiams parengė du spektaklius. Šio būrelio narys ir kon-

ferencijos dalyvis spaustuvininkas Jonas Strazdas režisavo pagal Marijos Radzevičiūtės pjesę „Žemės dulkės“ pastatytą spektaklį apie knygnešius ir pasaką „Eglė žalčių karalienė“. Vaidinimai su dainomis ir šokiais, galima sakyti, perkėlė susirinkusiuosius į liaudišką vakarų atmosferą.

Vienas kolektyvinis portretas

Lietuvių konferencijos pirmajame posėdyje dalyviai gavo prezidiumo instrukciją: „Patariama laikytis konspiracijos – ir nesifotografuoti.“²⁵ A. Povylis turbūt ne veltui nutarė pasitiksinti, kodėl duodamas toks nurodymas, – jo ir kitų kraštiečių bendra nuotrauka yra vienintelis žinomas tuomet darytas šio suvažiavimo dalyvių grupės portretas. Ko gero, šiauliečiai spėjo nusifotografuoti dar renginio išvakarėse, o galbūt ir tiesiog nepaisė rekomendacijos. Bet kuriuo atveju jie paliko jaunesnėms kartoms vertingą dokumentą, neatskiriamą Lietuvių konferencijai skirtų publikacijų ir parodų palydovą.

Nuotraukos fonas puikiai pažįstamas – jame pozavo ne tik tame pačiame suvažiavime išrinkta Lietuvos Taryba. Totorių gatvės ir Jurgio (dabar Gedimino) prospekto kampe, Mečislovui Davainiui-Silvestraičiui priklausiusio namo trečiajame aukšte, jau 1902 m. pradėjo veikti Rusijos armijos atsargos karininko Aleksandro Jurašaičio ateljė. Jam noriai talkino bei amato išmoko ir artimieji: žmona Marija, dukros Aleksandra ir Elena²⁶. Jurašaičiai, galima sakyti, įaugo į Vilniaus lietuvių kultūrinį gyvenimą – priklausė draugijoms, būdavo laukiami renginiuose, fotografuodavo inteligentiją. Žinomas fotografas mirė 1915 m. rudenį dar gana jaunas, neturėdamas 56 metų, bet jo šeimos moterų įgytos fotografijos žinios užtikrino šioms pragyvenimo šaltinį – A. Jurašaičio ateljė veikla nenutrūko. Netgi ant minimos šiauliečių fotografijos originalo skaitytojas rastų A. Jurašaičio spaudą, kurį iki pat ateljė uždarymo 1922 m. naudojo jo šeima. Dažniausiai fotografuodavo jo bendravardė dukra, kartais jai padėdavo mama arba sesuo. Ji įamžino ir Šiaulių apskrities atstovus Lietuvių konferencijoje, ir jos organizatorius, prezidiumą bei salę.

Nuotraukoje – dešimt įvairaus amžiaus puošnių, susikaupusių ir orių vyrų. Gaila, tačiau žinios apie juos gana fragmentiškos, tačiau išlikusios detalės parodo, kad šių žmonių gyvenimo trajektorijos labai įvairios, daugelio geografinė, gyvenimo patirtys gerokai skyrėsi nuo sėslaus žemdirbio stereotipo. Žvelgdami į nuotrauką, paeiliui iš kairės, pradėdami nuo sėdinčiųjų, vardysime šiauliečius. Kairėje – 35 m. amžiaus pedagogas Antanas Klupšas (1882–1940). Nors, sudarant konferencijos dalyvių sąrašą, jis nurodė esąs kilęs iš valstiečių, bet kraštiečiai turi duomenų apie jo kilmę iš smulkiųjų bajorų²⁷. Šis Šiaulių gimnazijos absolventas nuo 1902 m. studijavo Peterburgo imperatoriškajame universitete. Nepavyko rasti tikslų duomenų apie pasirinktą specialybę ir užbaigtas studijas. Ko gero, kaip ir daugelio bendraamžių, A. Klupšo gyvenimą paveikė 1905–1907 m. revoliucija, tik kiek kitaip, nei jaunas žmogus tuomet tikėjosi. Turbūt jis dalyvavo daugeliui vilčių teikusiame didžiuliame politiniame sambrūzdyje, o dėl po jo prasidėjusių represijų turėjo išvykti. A. Klupšas įsikūrė Lodzėje, šio miesto vienoje iš gimnazijų dešimtmetį dirbo mokytoju ir tik tais pačiais 1917 m. grįžo į Smilgius, į tėvų dvarą. Jau kitąmet šis nuosaikių kairiųjų politinių pažiūrų žmogus Šiauliuose įkūrė pirmąją lietuvišką Šiaulių mergaičių gimnaziją. Gana vėlai, tik 1920 m., sukūrė šeimą – vedė Eugeniją Čepulytę. Geras išsilavinimas, visuomeninis aktyvumas, demokratiškas bendravimas su jaunimu buvo svarbios Klupšų šeimos vertybės.

Greta – pora metų vyresnis Vincas Preikštas, pirklys iš Joniškėlio. Po Lietuvių konferencijos, 1918 m. rudenį, jis aktyviai dalyvavo kuriant Joniškio savivaldą – lapkričio 20 d. surengtame šio miesto gyventojų susirinkime buvo išrinktas į laikinąją miesto valdybą, netrukus – išdininku šios prezidiume²⁸. Daugiau apie jį sužinoti nepavyko, galbūt ne sutapimas, kad tą patį vardą ir pavardę turėjęs 7-ojo pėst. Žemaičių kunigaikščio Butegidžio

²⁵ Lietuvių konferencijos Vilniuje 1917 m. posėdžių protokolai, rašyti sekretoriaus kun. P. Dogelio, 1 posėdis, 1917-09-18, *LVTP 1917–1918*, p. 87.

²⁶ A. Jurašaitis dar turėjo dukrą Mariją ir sūnų Mikalojų.

²⁷ Petraitytė N., Tarpukario Šiaulių inteligentė, *Šiaulių kraštas*, 1917-02-24. Prieiga per internetą: <http://www.skrastas.lt/?data=2017-03-28&rub=1146671142&id=1487860078&pried=2017-02-24>.

²⁸ Lastauskienė G., Savivaldai – 90 metų: „... gyvas reikalas tverti savo valdžią...“, *Žemgyala*, 2007, Nr. 2; 2008, Nr. 1, p. 52–53.

Šiaulių apskrities atstovai Vilniaus lietuvių konferencijoje. Iš kairės sėdi: Antanas Klupšas, Vincas Preikštas, kun. Vincentas Jarulaitis, kun. Vincas Kemėšis, Juozas Grinius, Pelikšas Bugailiškis; stovi: Antanas Kvedaras, Juozas Gedgaudas, Stanislovas Jaloveckis, Antanas Povylis. Kopija ŠAM, neg. Nr. 18481

pulko eilinis, kuris žuvo 1920 m. lapkričio mėn. ir buvo palaidotas Ukmergės miesto karių kapinėse²⁹.

Toliau greta sėdi du akivaizdžiai vyresni dvasininkai. Penkiasdešimtmetis Naujosios Žagarės klebonas Vincentas Jarulaitis (1859–1939 m. pab.), kilęs iš Šiaulių apylinkių, Raizgių kaimo, 1900–1910 m. buvo Plungės klebonas ir Rietavo dekanas. Buityje jam talkino sesuo Elžbieta Kymantienė su vyru Leonu, jų dukra Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė irgi augo dėdės namuose. Buvęs pirmosios Rusijos Valstybės Dūmos narys, daugelio katalikiškų visuomeninių draugijų įkūrėjas ir veiklus narys, jis 1910 m. buvo perkeltas į Viekšnius. Šiame miestelyje gydytoju dirbo Antanas Biržiška, kartu su žmona Elžbieta užauginęs tris sūnus, įėjusius į Lietuvos kultūros ir valstybės istoriją – Mykolą, Vaclovą ir Viktorą. Tiesa, karo metais, artinantis vokiečiams, išvyko ir tėvai, ir du jų sūnūs, liko Mykolas Biržiška, su kuriuo klebonas turėjo progą pabendrauti Vilniuje, Lietuvių konferencijoje. V. Jarulaičiui vokiečių okupacija tapo sunkiu išbandymu – 1916 m. vasario mėn. jis buvo suimtas ir išvežtas į kalėjimą Vokietijoje, ten praleido pusantrų metų

ir išėjo į laisvę tik 1917 m. rugpjūčio mėn.³⁰ Nuo tų metų pabaigos jis buvo paskirtas klebonu Naujojoje Žagarėje, o 1920–1928 m. vadovavo Papilės parapijai. Vėliau buvo pakeltas garbės kanauninku, bet parapiinio darbo atsisakė. Galbūt represijų meto patirtis lėmė, kad V. Jarulaitis ėmėsi sielovados darbo Šiaulių ir Kauno sunkiųjų darbų kalėjimuose. Nuo 1934 m. priklausė Šiaulių kraštotyros draugijos valdybai, dalyvavo regiono kultūrinėje ir visuomeninėje veikloje. Sielovados darbo metais pastatydino arba suremontavo ne vieną bažnyčią.

Vyriausias tarp šiauliečių buvo Vyžuonose (dab. Utenos r.) gimęs 57 m. Tauragės miesto klebonas Vincas Kemėšis (1861–1946) – žinomas dvasininkas, daugelio katalikiškų visuomeninių draugijų įkūrėjas ir veiklus narys, vertėjas ir publicistas. Nors dirbo įvairiose Aukštaitijos ir Žemaitijos parapijose, jis daug metų praleido Tauragėje (1897–1905, 1906–1919) ir buvo viena iš šio miesto ryškiausių katalikiško visuomeninio gyvenimo figūrų – daugelio renginių ir draugijų sumanytojas bei veiklus dalyvis. Pirmojo pasaulinio karo pradžioje V. Kemėšis buvo išrinktas Tauragės

²⁹ Lietuvos karių kapai. Prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/04ea8602-7560-4519-9ae1-3dc59da7edo7>.

³⁰ Organizacinio komiteto posėdžiuose V. Jarulaitis minimas tarp lietuvių, kuriuos okupacinė valdžia žadėjo paleisti. Žr. Organizacijos komiteto..., 7 posėdis, 1917-08-04, *LVTP 1917–1918*, p. 62.

miesto apsaugos komiteto pirmininku. 1914 m. rugsėjo mėn. viduryje, kai vokiečiai užėmė miestą, nesumokėjus paskirtos kontribucijos, jie paėmė dvasininką įkaitu. Tuomet kunigas porą mėnesių kalėjo Prūsijos kalėjimuose. Tik lapkričio mėn. per Švediją ir Latviją V. Kemėšis parvyko į Lietuvą. Trumpai pagyvenęs Kražiuose (dab. Kelmės r.), giminėje Vyžuonose (dab. Utenos r.), Kelmėje, jis persikėlė į Panevėžį. Nuo 1915 m. pab. iki vyskupo Pranciškaus Karevičiaus grįžimo 1916 m. rugpjūčio mėn. V. Kemėšis buvo dekanas Juozapo Stakausko, laikinai ėusio vyskupijos valdytojo pareigas, padėjęs Panevėžyje ir vyskupijos kancleris. Iš ten grįžo į Tauragę. Valstybingumo metais dvasininkas ypač daug padarė, įkuriant Surdegio (Anykščių r.) ir Vadaktėlių (Panevėžio r.) parapijas. Paskutinius gyvenimo metus praleido Kupiškyje.

Greta V. Kemėšio sėdintis Vinco Preikšto bendraamžis Juozas Grinius (Grinevičius) labiau susijęs su dabartiniu Kelmės rajonu – ūkininkavo jame esančiame Balalės kaime, buvo baigęs Raseinių apskrities mokyklą.

Dešinėje sėdi beveik 34 metų Peliksas Bugailiškis (1883–1965), gerai pažįstamas Vilniaus lietuviams politikams. Gamtos mokslus ir teisę Peterburgo universitete studijavęs juristas buvo Jono Biliūno bendramokslis, kairiųjų Antano Purėno, Vlodo Požėlos, Andriaus Bulotos, Stasio Lukauskio bendramintis ir bendradarbis, ne kartą kalintas dėl savo politinių pažiūrų. 1914–1915 m. jis dirbo dienraščio „Vilniaus žinios“ redakcijoje. 1915 m. gegužės mėn. P. Bugailiškis dalyvavo įkuriant Lietuvių draugiją nukentėjusiems dėl karo gyventojams agronomijos ir teisių pagalbai teikti, dėl ilgo ir sunkaus pavadinimo dažnai vadintą Agronomijos ir teisių draugiją. Buvo šios labdaros organizacijos išdininkas. Rugsėjo mėn. pradžioje kartu su keletu šios draugijos narių buvo priimtas ir į šalpos darbą koordinavusios Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpiti Centro komitetą, tačiau jau spalio mėn. išvyko į Šiaulius. Šiame mieste karo metais dirbo advokatu, parengė straipsnių kultūros ir švietimo klausimais.

Lietuvių konferencijoje P. Bugailiškis buvo išrinktas vienu iš keturių sekretorių – konspektavo pranešimus ir dalyvavo rengiant suvažiavimo protokolus. Taigi labai svarbus šio politiko darbas šiame renginyje, viena vertus, savaip pasislėpė,

kita vertus, buvo prasmingai įamžintas. Jo parengtus ir suredaguotus protokolus³¹ rengėjai skubiai atspausdino ir išvykdami konferencijos dalyviai po egzempliorių vežėsi kartu su savimi namo. Privalėdamas labai susikaupęs nuolat sparchiai rašyti, P. Bugailiškis turėjo mažai galimybių įsilieti į politines diskusijas. Galbūt išitraukti į jas sukliudė ir akivaizdus šio žmogaus reiklumas sau ir santūrumas³².

Nuo 1917 m. spalio mėn. dirbo Vilniuje leistuose lietuviškuose laikraščiuose, taip pat ir „Lietuvos aide“. Ypač daug talkino faktiniam laikraščio redaktoriui Petrui Klimui. 1918 m. vasario 13 d. rašydamas savąjį dienoraštį jis liūdnai konstatavo: „Redakcijoje darbo vėl iki kaklo (Bugailiškiui išvažiavus).“³³ Dar tais pačiais 1918 m. Šiauliuose jis vedė Oną Gruzdytę ir sukūręs šeimą galutinai įsitvirtino Šiauliuose. Dalyvavo kuriant vietos savivaldą, vėliau dirbo Šiaulių apygardos teisme. Jei skaičiuosime nuo 1915 m. rudens – P. Bugailiškis buvo tris dešimtmečius viena iš centrinių Šiaulių visuomeninio ir ypač kultūrinio gyvenimo figūrų: žurnalistas, kraštotyrininkas, muziejininkas. Po arešto 1945 m. persikėlė į Vilnių, iš pradžių slapstėsi, vėliau dirbo mokslinį ir kultūros darbą. P. Bugailiškiui paradoksaliai pasisekė – netrukus po naujo arešto 1953 m. mirė diktatorius ir represijų banga SSRS ėmė slūgti, tad jis vėl išvydo laisvę.

Kairėje stovi trisdešimtmetis Antanas Kvedaras (1887–1967). Žiuriuose, dabartiniame Joniškio rajone, gimęs konferencijos dalyvis save įvardijo kaip Tartu universiteto studentą. Šis 1905–1907 m. revoliucijos dalyvis, kilus represijų grėsmei, teturėdamas dvidešimt metų, išvyko iš Rusijos ir visą dešimtmetį praleido Šveicarijoje, Belgijoje, JAV, bendradarbiavo lietuviškoje socialdemokratinėje spaudoje. 1917 m. A. Kvedaras grįžo į Lietuvą. Po Lietuvių konferencijos tepraėjus kiek daugiau nei metams, jis ryžosi paremti bandymą kurti sovietinę santvarką ir tapo Žagarės darbininkų ir valstiečių atstovų tarybos nariu. Dalyvavo ir 1919 m. vasario mėn. Vilniuje įvykusiame Tarybų suvažiavime. Lietuvos kariuomenei išstūmus Raudonąją armiją, A. Kvedaras trumpai buvo kalintas už antivalstybinę veiklą. Tiesa, jam nekliudyta studijuoti miš-

³¹ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 212.

³² *Ten pat*, p. 223.

³³ Klimas P., *Dienoraštis...*, [1918-02-13 įrašas], p. 223.

kininkystės. Įgijęs diplomą, šis žmogus 16 metų dirbo Miškų departamento Eksploatacijos skyriaus referentu. Pirmosios ir antrosios sovietų okupacijos metais, iki pat 1961 m., jis buvo vienas iš įtakingiausių miškininkystės srityje vadovavusių žmonių.

Šalia A. Kvedaro – du jauniausi, 25 m. amžiaus, Šiaulių apskrities atstovai. Juozas Gedgaudas buvo Peterburge gimnaziją baigęs šiaulietis pirklys. O iš bajorų kilęs Tartu veterinarijos instituto absolventas Stanislovas Jaloveckis ūkininkavo Pavirčiuvėje, dabartiniame Joniškio rajone. Atrodo, kad abudu buvo gana drovūs, politinėse diskusijose dalyvauti neskubėję žmonės, taigi ryškesnių liudijimų iš konferencijos apie juos neišliko.

O dešinėje stovintis 46 m. ūkininkas, politikas ir publicistas Antanas Povylis (1871–1961) iš Žironų kaimo, dabartinio Radviliškio rajono, buvo bene iškalbiausias Šiaulių apskrities atstovas Lietuvių konferencijoje ir jau patyręs politinių sambūvių dalyvis. Šio Šiaulių gimnazijos absolvento biografija puikiai paneigia mitą, jog valstiečiai prieš šimtą metų menkai domėjosi politika ir vangiai stebėjo inteligentų politines diskusijas. Apie matininko, vėliau net jūrininko profesiją jaunystėje svajojęs A. Povylis 1905 m. dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime, buvo antrosios Rusijos Dūmos, o Lietuvos Respublikoje – Steigiamojo Seimo narys. Iš pradžių dirbęs mokytoju, raštininku, buhalteriu, kontrolieriumi dvaruose, spaudos draudimo metais gabenęs lietuviškas knygas ir spaudą, A. Povylis Pirmojo pasaulinio karo metais jau rūpinosi savo ūkiu. Dar Dūmoje buvo pateikęs pasiūlymą dėl žemės klausimo Lietuvoje, aktyviai dalyvavo ir jį svarstant Steigiamajame Seime. Rengiant 1922 m. valstybės konstituciją, buvo vienas iš nuosekliausių mirties bausmės priešininkų³⁴. Pirmaisiais Nepriklausomybės metais jis prisidėjo prie Šiaulių savivaldos kūrimo, o vėliau dirbo kooperacijos srityje. Su žmona Morta Avižonyte užaugino sūnų Saulių. Palaidotas Radviliškyje.

Apibendrinami pirmiausia norėtume pažuokauti – spręsdami apie susirinkusiuosius į konferenciją vien pagal Šiaulių apskrities atstovų nuotrą, prieitume prie klaidingos išvados, jog populiariausias dalyvio vardas buvo Vincas ar Vincentas. Žaisminga, tačiau net keturi iš devynių

ši vardą turėjusių buvo šiauliečiai, atvykę į šią suvažiavimą. Vos užmetus akį į konferencijos dalyvių sąrašą, akivaizdu, kad gerokai populiariausi buvo tradiciniai vardai: Jonas, Antanas, Juozas, nors pasitaikė ir Cezaris, Saliamonas, Bonaventūras, Kajetonas.

Tai gana jauno amžiaus delegacija. Paties garbiausio, šiandien gal jau ir nelabai išpūdingo, 65–66 m. amžiaus dalyviai tebuvo trys: T. Daugirdas, J. Basanavičius, Jonas Kymantas. Nors rengėjai užbrėžė 25 m. ribą, į konferenciją buvo pakviesti ir bent aštuoni 24–22 m. amžiaus tautiečiai, taigi priimant svarbius politinius sprendimus jaunimui irgi nebuvo užvertos durys. Du Šiaulių apskrities atstovai kaip tik ir buvo 25 m. amžiaus, net penkiems buvo sukakę 30–37 m. Joje labai nedaug buvo kilusių iš bajorų ir dominavo kairiųjų politinių pažiūrų žmonės. Vis dėlto Lietuvių konferencijoje už jaunuosius kolegas ryškesni buvo vyresnieji iš Šiaulių apskrities: V. Jarulaitis, V. Kemėšis ir A. Povylis.

Tarp šiandienos poreikių ir didžiųjų siekių: konferencijos dienos

Rugsėjo 18 d., antradienį, artėjant 10 valandai, dalyviai rinkosi į salę. Ir įėjimą į teatrą, ir jo salę puošė didelė raudona vėliava su Vyčiu ir Gedimino stulpais. Dalyviai su savimi turėjo kvietimą ir ryšėjo po nedidelį dvispalvį kaspinėli. Jame jau buvo dvi dabartinės Lietuvos tautinės vėliavos spalvos – žalia ir raudona. Nors iš pradžių manyta, kad dėl visų vėliavos spalvų bus apsispręsta šiame renginyje, heraldikos klausimu galutinį žodį tarė Lietuvos Taryba.

Į konferenciją atvyko 222 dalyviai, tarp kurių buvo net 69 dvasininkai, beveik tiek pat žemdirbių, 20 mokytojų. Beveik penktadalis, 48, buvo vilniečiai, nemažai atvažiavo iš Žemaitijos ir Aukštaitijos³⁵. Atskirai, be paminėtųjų, dar norėtusi paminėti kunigus Joną Mačiulį-Maironį, Aleksandrą Dambrauską-Adomą Jakštą, dailininką Justiną Vienožinskį, gydytoją Antaną Vileišį. Per penkias konferencijos dienas įvyko dešimt posėdžių, visi, pradedant antruoju, truko po ne mažiau kaip 4 valandas, aštuoniems pirmininkavo Organizacinio

³⁴ Povylis Antanas, *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, Vilnius, 2006, p. 274–275.

³⁵ Žr. Lietuvių konferencijos, įvykusios 1917 m. rugsėjo 18–23 d. Vilniuje, dalyviai. Tyla A., *Lietuva prie Vasario 16-osios slenkščio*, p. 50–59.

komiteto prezidiumo pirmininko A. Smetonos pavaduotojas S. Kairys, o dviem – J. Staugaitis. Posėdžių eigą konspektavo keturi sekretoriai: be P. Bugailišio, dar ir Povilas Dogelis, Kazimieras Bizauskas, Juozas Paknys.

Iš pradžių į „retą ir gausų išblaškytos visuomenės po ilgos izoliacijos susirinkimą“³⁶ kreipėsi A. Smetona. Jis pasiūlė šio suvažiavimo garbės pirmininku išrinkti vieną iš Didžiojo Vilniaus Seimo sumanytojų ir rengėjų – Joną Basanavičių. Šis su trumpa kalba kreipėsi į salę, pavadindamas renginį „antruoju Vilniaus Seimu“, ir prisiminė, kad pirmasis „labai pakeitė politikos ūpą, sužadino geresnę ateities viltį ir – kas svarbiausia – daug padėjo atgaivinti tautos sąmonę“. Iš šios konferencijos valstybininkas tikėjosi daugiau: „Priresti pirmus žingsnius į mūsų Tėvynės ateities sutvirtinimą, politikos žvilgsniu – jos savistovybę, nepriklausomybę apspręsti.“³⁷

Prasidėjus Lietuvių konferencijai, A. Povylius ir V. Jarulaitis dirbo komisijoje, turėjusioje ištirti, kodėl ne visi kviestieji atvyko. Jos vardu rugsėjo 22 d. kalbėjęs S. Narutavičius perskaitė informaciją, kurią pavyko surinkti: „Iš pakviestųjų neatvyko 47, iš jų 29 – dėl nežinomų priežasčių, 7 – dėl ligos, 6 – dėl kitų ypatingų kliūčių, vienas neleistas valdžios, keturi dėl nesusipratimų Pildomojo biuro su valdžia.“³⁸ A. Povyliui kolegos patikėjo perskaityti Šiaulių apylinkės ir Vilniaus moterų kreipimąsi dėl jų aplenkimo, rengiant konferenciją. O V. Kemėšis buvo Komisijos medžiagai apie esamą Lietuvos padėtį surinkti narys – Šiaulių apskrities įgaliotinis. Jos nariai surinko ir susistemino medžiagą apie vokiečių savivalę, kuria labiausiai norėjo pasidalyti daugelis į konferenciją atvykusių žmonių, ypač žemdirbiai. Jie vylėsi, jog numatoma išrinkti institucija taps įtakinga krašto žmonių teisių gynėja. A. Kvedaras bandė pasiekti, kad šiai tematikai būtų skirta daugiau konferencijos laiko. Deja, laiko trūko ir pačiai konferencijai, o daugelis lietuvių politikų suprato, kad Lietuvos Tarybai bus sunku apginti visuomenę nuo okupacinės administracijos savivalės.

Diskutuojuant politiniais klausimais, esminiai kalbų siužetai buvo tie patys. Rugsėjo 19 d. svarstant politinės orientacijos klausimą, A. Kvedaras pabrėžė, jog remia valstybingumo siekį: „Nepriklausomos Lietuvos obalsis nenaujas. <...> Jeigu mes matome, kad tarp tokių vargų, kokiuose dabar yra Lietuva, gali jina tapti liuosa, tai dėl ko gi prie to mums nesistengti visomis savo pajėgomis prisidėti prie demokratijos lozungo – laisva nepriklausoma demokratinė Lietuva.“³⁹ Iš karto po jo kalbėjęs A. Povylius iš esmės pakartojo dar Organizaciniame komitete išsakytas mintis: „Žmonės nemato laimės susidėjus su vokiečiais. <...> Už neprigulmingą Lietuvą.“⁴⁰

Kitą dieną daug išsamiau ir, paminėdamas daugiau politinių problemų, galbūt truputį nuosaikiau panašią nuomonę išdėstė ir kunigas V. Jarulaitis: „Neprigulmingos Lietuvos klausimas jau seniai yra nutartas kelti. Aš buvau visų keturių Dūmų atstovų susirinkime, kur buvo nutarta kelti Lietuvos nepriklausomybės obalsį. Kaip prie nepriklausomybės prieiti? Pasitikėti svetimais negalima. Teko kalbėtis su svetimaisiais, pasirodo, kad apie Lietuvą niekas nežino. Kas pastatys Lietuvos klausimą tarptautinėje arenoje? Gal Vokietija? Pasitikėti jais dabar būtų per anksti. Bet tarptautiškoje konjunktūroje yra galima. <...> Mes, pasitikėdami ja, galime kaip į maišą įlįsti [*plojimai*]. Jie gali prižadėti Lietuvai nepriklausomybę, bet tai saviems tikslams. Nesu priešingas derėtis su vokiečiais, bet kol kas jokių konkrečių prižadų neduoti.“⁴¹

Rugsėjo 21 d. Lietuvių konferencijos dalyviai priėmė svarbiausius politinius sprendimus. Iš pradžių buvo balsuojama dėl suvažiavimo nutarimo. Nors pradedant diskusijas paminėti šeši šio dokumento projektai, dalis siūlysių netrukus atsiėmė savuosius. Po diskusijų vyko balsavimas jau tik dėl dviejų – iš anksto parengto konferencijos prezidiumo, faktiškai Vilniaus politikų, dalyvavusių ir Organizaciniame komitete, ir J. Jarulaičio. Kadangi antrąjį parėmė tik devyni dalyviai, apsistota ties pirmuoju, gavusiu akivaizdžią daugumą balsų (6 prieš ir 6 susilaikė). Tekstas buvo tobulinamas,

³⁶ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 211.

³⁷ J. Basanavičiaus kalba Lietuvių konferencijoje, Vilnius, 1917-09-18, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas, f. 96, b. 55, l. 1–2.

³⁸ Lietuvių konferencijos 1917 m. rugsėjo 18–22 d. posėdžių protokolai, 10 posėdis, 1917-09-22, *LVTP 1917–1918*, p. 81.

³⁹ Lietuvių konferencijos Vilniuje 1917 m. posėdžių protokolai, rašyti sekretoriaus kun. P. Dogelio, 4 posėdis, 1917-09-19, *Ten pat*, p. 102.

⁴⁰ *Ten pat*, p. 103.

⁴¹ *Ten pat*, 6 posėdis, 1917-09-20, p. 108.

diskusijose dalyvavo ir A. Kvedaras, A. Povylus. Vėliau balsuota už kiek paredaguotą ir papildytą dokumento variantą – jam pritarė beveik visi posėdžio dalyviai – tik trys Lietuvių konferencijos dalyviai susilaikė. Dalis nutarimo teksto buvo įterpta į Lietuvos Nepriklausomybės Aktą. Galime teigti, jog 1917 m. rugsėjo mėn. formulavusieji ir balsavusieji netiesiogiai dalyvavo kuriant ir šį dokumentą.

Renkant Lietuvos Tarybą, egzistavo Šiaulių apskrities atstovų išrinkimo į ją galimybė. Diskutuojant dėl institucijos dydžio, A. Povylus siūlė rinkti į ją daugiau narių, bet šis pasiūlymas plačiau nediskutuotas. Organizacinis komitetas ir kairieji politikai į Lietuvos Tarybą pasiūlė P. Bugailiškį, taigi jo pavardė buvo net dviejuose kandidatų sąrašuose. Šį šiaulietį palaikė 82 rinkimuose dalyvavusieji ir pagal surinktų balsų skaičių jis pateko į 27 vietą. Čia norėtume priminti, jog, dviem dvasininkams pasitraukus iš Tarybos, į ją priimti J. Vileišis ir S. Narutavičius buvo 24 ir 25 vietose. Rugsėjo mėn. Organizacinis komitetas į savąjį kandidatų sąrašą dar buvo įtraukęs ir V. Jarulaitį, bet neseniai po represijų grįžęs kunigas nutarė į Lietuvos Tarybą nekadidatuoti. Kairiųjų pateiktame sąraše buvo ir dar du Šiaulių apskrities atstovai: Antanas Povylus, atsidūręs 29 vietoje, tiesa, gavęs gerokai mažiau balsų už P. Bugailiškį, – 57. Mažiausiai balsų pretendentų į Lietuvos Tarybą sąraše surinko į 38 vietą patekęs A. Kvedaras – 41⁴².

Konferencijai baigiantis, jos pirmininkas A. Smetona rengėjų vardu atsiprašė: „Kitą kartą gal nedemokratingai padarėme, bet tai neišvengiama karo metu“, ir užbaigė linkėjimu: „Valio, liuosa nepriklausoma Lietuva!“⁴³ Prieš tai Steponas Kairys kalbėjo išsamiau, atrodo, jo pasisakymas buvo vienas iš pačių paveikliausių: „Su nerimasčiu važiuojame į konferenciją <...> Baimės ir nusiminimo jausmas lydėjo mus lig tos vietos, kuomet buvo pakeltas klausimas apie politinį Lietuvos stovį. Nutarus apie Lietuvą – visi nurimo. Kuomet teko mums susiremti ir tas paskui išnyko ir susilygino, mes jaučiamės, kad esame atsistoję ant tvirto pamato. <...> Turiu pabrėžti, kad konferencija parodė, kad mes daugiau esame subrendę nei prieš 10 metų. Tas subrendimas telydi mus ir toliau. Lai gyvuoja

Štralio namas, kuriame nuo 1915 m. rudens veikė Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Centro komitetas. Lietuvių konferencijos dienomis jo patalpose veikė renginio Informacinis biuras, o 1918 m. vyko Lietuvos Tarybos sesija, kurios metu pasirašytas nutarimas dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Vilnius, 2008. Kęstučio Stoškaus nuotrauka iš autorės archyvo

nepriklausoma demokratiška Lietuva!“⁴⁴ Paskutinę jo pasakytą frazę plodama pakartojo visa salė. Ne vienintelis S. Kairio pasisakymą ilgam įsiminęs P. Bugailiškis savo atsiminimuose jį pavadino „įspūdingu ir rimtu“⁴⁵.

Nors iš protokolų matome, kad Lietuvių konferencijos metu nuolat vyko gyvos diskusijos – ne tik salėje, bet dažnai ir jos užkulisuose⁴⁶. Nepaisant to, akivaizdus jos ansambliškas, dalyvių gebėjimas tartis ir priimti svarbius sprendimus. Kritiškas Pirmojo pasaulinio karo metų Vilniaus lietuvių politinio gyvenimo metraštininkas P. Klimas buvo įsitikinęs, kad konferencijos sklandumą padėjo užtikrinti S. Kairio pirmininkavimas posėdžiams: „Iš tikrųjų ėjo viskas taip bešališkai, taip discipliningai ir sklandžiai, jog tik Kairio sugebėjimams čia reikia atsidėkoti. Nes kaip tik buvo ėmęsi pirmininkauti kiti prezidiumo nariai – tvarka greitokai irdavo. Konferencija, nors nebuvo išrinkta, bet darė labai proporcingą atstovybę įspūdi.“⁴⁷

⁴² *Ten pat*, 9 posėdis, 1917-09-21, p. 119–120.

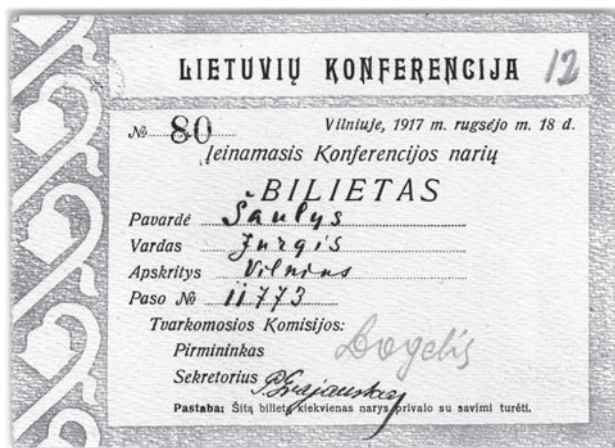
⁴³ *Ten pat*, 10 posėdis, 1917-09-22, *LVTP 1917–1918*, p. 125.

⁴⁴ *Ten pat*, p. 124–125.

⁴⁵ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 213.

⁴⁶ Povylus A., *Išgyvento laiko...*, p. 87.

⁴⁷ Klimas P., *Dienoraštis...*, [1917-11-09 įrašas], p. 189.

Lietuvių konferencijos dalyvio bilietas. Nuotrauka iš LNM

Konferencijai pasibaigus, daugelis jos dalyvių susitiko su kraštiečiais ir jiems išsamiai papasakojo apie Vilniuje vykusį renginį. Šiauliečiai atsuntė rengėjams ataskaitą, kurią išspausdino ir „Lietuvos aide“: iki spalio 20 d. A. Povyliaus nuvyko į Radviliškį ir Stačiūnus, V. Kemėšis – į Kairius, V. Preikštas ir S. Jaloveckis – į Joniškį, V. Jarulaitis – į Skaistgirį, A. Kvedaras ir V. Jarulaitis – į Žagarę, J. Grinius (Grinevičius) – į Gruzdžius. Su Šiaulių gyventojais susitiko P. Bugailiškis ir J. Gedgaudas⁴⁸. A. Povyliaus atsiminimuose liudijo, kad ir vėliau kitur nuvykęs pranešdavo apie Lietuvių konferencijos eigą bei nutarimus. Anot jo, žmonės klausydamiesi reagojo į žinias iš Vilniaus įvairiai. Rugsėjo 30 d. jam kalbant Radviliškyje, „susidomėjimas pranešimu, atrodo, buvo didelis. Man sušukus „Valio, Lietuva!“ pakartojo su ypatingu entuziazmu“⁴⁹. Po savaitės, spalio 7 d., kartodamas pranešimą, išvydo: „Stačiūnų žmonės, išklausę pranešimą, buvo kur kas abejingesni nei radviliškietiečiai. Aplinkui stovėję ūkininkai, pyptes į nykštį kratydami, replikavo: „Ką čia, ar matai... Kaip germanai tempė iš kūtės karvutę, taip ir temps ir kitą mūsų turtą veš...“⁵⁰

Pabaigos žodis

Dar 1914 m. rugpjūčio mėn. A. Smetona pranešavo: „Po karo bus visa pare, apgriuve; ant griuvėsių pravers daug kas nauja statyti, keisis mūsų ekonominis gyvenimas, kurs privalys naujų teisių, naujai tinkamos tvarkos. Tam reikalinga daug

ruošos, iš anksto apgalvotos, reikalinga stiprios inteligentų vienybės ir rimto darbo. Juk negana to ar kito pageidauti, reikšti savo norus, kad jie būtų išgirsti kam ir kame reikiant.“⁵¹ Istorikas A. Tyla labai taikliai pabrėžė, jog, surengus Lietuvių konferenciją, demokratizavo, iš politikų gretų į plačiąją Lietuvos visuomenę išvedė valstybingumo (at)kūrimo procesą. Diskusijos dėl Lietuvių konferencijos tebevyksta, tačiau manytume, sunku nesutikti, kad šis suvažiavimas pirmiausia įgyvendino jo dalyvių, o ne jį surengti leidusios okupacinės vokiečių administracijos politinius sumanymus. Absoliuti dauguma atvykusiųjų į konferenciją, net radikaliai socialistiškai nusiteikusių, visiškai pritarė Lietuvos nepriklausomybei. Taigi ir kitokios sudėties institucija, jei į ją būtų buvę išrinkti kiti žmonės, būtų siekusi tų pačių tikslų. Manytume, leidimas surengti Lietuvių konferenciją buvo svarbi vokiečių politinė klaida ir atitinkamai lietuvių pergalė.

Daugelis naujųjų Europos valstybių buvo įkurtos pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui – maždaug 1918 m. lapkričio 9–11 d. Lietuvių konferencija ir Tarybos išrinkimas leido sparčiau įgyvendinti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo sumanymą. Naujai institucijai iš pradžių teko priimti vokiečių pageidaujama dokumentą, bet jai buvo labai svarbu įgyvendinti ne vien pačių turėtą, bet ir 1917 m. rugsėjį tautiečių akivaizdžiai paremtą tikslą. Ryžtas atsiriboti nuo 1917 m. gruodžio 11 d. dokumento atvedė prie Vasario 16-osios Akto.

Spalvingoje šiauliečių delegacijoje matome ne vieną energingą Lietuvių konferencijos dalyvį, siūliusį savas idėjas, dirbusį komisijose, bendraminčių laikytą vertu dalyvauti Lietuvos Taryboje, noriai pasidalinusį iš Vilniaus parsivežtomis žiniomis. Žvelgdami į Lietuvių konferencijos protokolus, akivaizdžiai matome keletą patyrusių politinių lyderių, netrukus pratęsusių veiklą Lietuvos Taryboje: A. Smetoną, S. Kairį, J. Šaulį, J. Staugaitį, P. Klimą. Vis dėlto akivaizdu, kad joje dalyvavo ir nemažai primirštų herojų – nepaisant daugybės sunkumų susiruošusių į Vilnių, motyvuotai gynusių savo pažiūras, kruopščiai dalyvavusių jos rengimo ir nutarimų sklaidos darbe – oriai atstovavusių savajam kraštu. Tokios brandžios ir solidžios veiklos galima ir dabar pasimokyti.

⁴⁸ Šiauliai, *Lietuvos aidas*, 1917, Nr. 25.

⁴⁹ Povyliaus A., *Išgyvento laiko...*, p. 88.

⁵⁰ *Ten pat*.

⁵¹ A. Sm. /A. Smetona/, *Karo ženkle...*, p. 2.

Virginija ŠIUKŠČIENĖ

Vilniaus lietuvių konferencija ir Peliksas Bugailiškis

Lietuvoje, besirengiančioje minėti atkurtos Lietuvos Nepriklausomybės 100-metį, pastaraisiais metais atkreipiamas dėmesys į prieš 100 metų vykusius įvykius, prisimenamos asmenybės, vienaip ar kitaip prisidėjusios prie demokratinės Nepriklausomos Lietuvos atkūrimo ir tolesnio jos suklestėjimo.

Šiame straipsnyje aptarsime išskirtinį to meto įvykį – 1917 m. Vilniaus lietuvių konferenciją, be kurios nebūtų buvę įmanoma paskelbti ir Vasario 16-osios Akto, ir pristatysime vieną jos dalyvių – teisininką, visuomenininką, „pagrindinį kraštotyros regioninio visuomeninio judėjimo ir kraštotyros muziejų koncepcijos ideologą“¹, Šiaulių „Aušros“ muziejaus ir Šiaulių kraštotyros draugijos įsteigimo iniciatorių ir ilgametį globėją Peliksą Bugailiškį (1883–1965), palikusį ryškų pėdsaką Lietuvos, ypač Šiaulių, visuomeniniame bei kultūriniame gyvenime. P. Bugailiško tiesioginis teisininko darbas, visuomeninė kultūrinė ir socialinė veikla visą gyvenimą ėjo greta, papildydami vienas kitą, leisdami pasireikšti jo gebėjimams ir svarbiausioms, tauriausioms charakterio savybėms. Jis neužsidarė siaurose profesinės veiklos rėmuose, aktyviai dalyvavo viešajame gyvenime ir pats kūrė viešojo gyvenimo tradiciją. Jo veikla labiausiai siejosi su

visuomenės švietimu ir kultūra, socialiniu teisingumu, su žmonių pastangomis keisti ir keisti aplinką.

Straipsnyje remiamasi P. Bugailiško atsiminimais „Gyvenimo vieškeliais“² ir kito konferencijos dalyvio – Antano Povyliaus – atsiminimais „Išgyvento laiko atsiminimų nuotrupos“³.

Brandžiausias P. Bugailiško gyvenimo etapas prasidėjo 1909 m., kai, baigęs teisės mokslus Rusijoje, Peterburge, jis apsigyveno Šiauliuose, tapo prisiekusiojo advokato, žymaus visuomenės veikėjo Stasio Lukausko padėjėju. Nedvejodamas prisijungė prie grupelės miesto šviesuolių: tapo scenos, muzikos ir dainos draugijos „Varpas“ sekretoriumi, reikalų tvarkytoju ir nepamainomu sufleriu, Šiaulių visuomeninės bibliotekos draugijos nariu, prisidėjo rengiant garsiąsias Šiaulių gegužines, kurios sutraukdavo daug visos šalies šviesuolių, buvo Lietuvos mokslo draugijos narys, „Čiurlionies kuopos“ atstovas Šiauliuose. P. Bugailiškis kartu su kitais rūpinosi įsteigti lietuvių savaitraštį „Šiaulių balsas“, vėliau – „Šiaulių aidas“, įsteigė „Sietyno“ bendrovę knygoms leisti. Prasidėjus karui, dešimtims tūkstančių Lietuvos gyventojų traukiantis į Rusijos gilumą, P. Bugailiškis pasiliko Lietuvoje, „pergyvendamas čia Pirmojo pasaulinio karo bai-

¹ Keršytė N., *Lietuvos muziejai iki 1940 metų*, Vilnius, 2003, p. 143.

² Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1994, 536 p.

³ Povyliaus A., *Išgyvento laiko atsiminimų nuotrupos*, Šiauliai, 1996, 160 p.

Pelikšas Bugailiškis apie 1910–1915 m. ŠAM T-N 3498

sumus ir vokiečių okupacijos režimo varžtus bei žiaurumus⁴, nusprendęs, jog „būtų nepateisinama apleisti gimtąjį kraštą ir jo žmones tuo metu, kada visuomenininko darbas sunkių smūgių paliestame krašte buvo labiausiai reikalingas“⁵. Jis išvyko į Vilnių, dirbo Lietuvos banke, „Lietuvos žinių“ redakcijoje. Trokšdamas būti naudingesnis vargstantiems gimtojo krašto žmonėms, kartu su kitais kairiosios pakraipos lietuvių inteligentais 1915 m. sukūrė Lietuvių agronominės ir teisinės pagalbos nukentėjusiems dėl karo gyventojams draugiją, gavęs iš jos nemenką pinigų sumą, lankėsi Kelmėje, Šaukėnuose, Užventyje, Telšiuose, Papilėje, Kuršėnuose, įsteigė keletą mokyklų, maitinimo punktų.

Be šios draugijos, gavo ir kitų draugijų ar organizacijų, susijusių su šalpa, įgaliojimus: Lietuvių globos draugijos šelpti mūsų broliams lietuviams belaisviams iš Prūsų Lietuvos; Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti; Draugijos gydymo bei maitinimo pagalbai teikti; Suvalkų gubernijos piliečių komiteto; Tremtinių ir belaisvių grąžinimo komisijos.

1915 m. pabaigoje beveik visą Lietuvą užėmus vokiečių kariuomenei, sustiprėjo Lietuvos valstybės atkūrimo ir nepriklausomybės siekis. Visų partijų ir srovių lietuvių atstovai susibūrę Vilniuje išrin-

ko iš savo narių vykdomąjį komitetą, į kurį įėjo: Antanas Smetona, Jurgis Šaulys, Steponas Kairys, kun. Juozapas Stankevičius, Petras Klimas, kun. Povilas Dogelis. Jie nusprendė atstovauti lietuvių reikalams ir ginti juos nuo okupacinės valdžios. Dėl to kreiptasi į plačiąją visuomenę, siūsti atstovai į vietas, kad susipažintų su realia situacija. P. Bugailiškis išvyko į Žemaitiją, Pranas Dovydaitis – į šiaurinę Suvalkiją, Petras Klimas – į Dzūkiją. Šiaip ne taip iš vokiečių valdžios pavyko išsirūpinti reikiamus dokumentus, jų galiojimo laikas buvo nuo spalio 13 iki lapkričio 30 d.

Komitetas informavo vokiečių okupacinę valdžią apie situaciją Lietuvoje ir išdėstė savo nepriklausomybės siekius. Pasitaikius progai, komitetas prisidėjo prie „Rusų pavergtųjų tautų Lygos“, jos 1916 m. gegužės mėn. rašte Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentui Vilsonui pridėjo savo atskirą pareiškimą, kurį pasirašė Jonas Basanavičius, Antanas Smetona, kun. Povilas Dogelis, Aleksandras Stulginskis, Mykolas Biržiška, Jonas Vileišis ir Petras Klimas.

1917 m. lietuvių politinio centro veikla okupuotoje Lietuvoje sulaukė tam tikros Vokietijos pastatos ir paramos. Rusijoje nuvertus caro valdžios režimą, Vokietija buvo priversta labiau atsižvelgti į okupuotų kraštų tautų norus. Todėl jau 1917 m. gegužės mėn. pabaigoje Vokietijos karinės ir civilinės valdžios atstovai numatė steigti lietuvių Patikėtinių tarybą. Lietuvių politikai suprasdami, kad vokiečiai siekia sudaryti tik patariamąjį balsą turinčią instituciją, išsireikalavo teisės patiems sudaryti instituciją, kuri įgyvendintų lietuvių siekius. Ši institucija – taryba – turėjo būti steigiama sušauktoje lietuvių atstovų konferencijoje. Jai organizuoti Vilniaus lietuvių kuopa sukviėtė Organizacinį komitetą, kuris parengė Konferencijos politinę valstybei atkurti programą, konferencijos dalyvių moralinius, politinius, tautinius reikalavimus.

Šio komiteto posėdžiuose 1917 m. rugpjūčio 1–4 d. dalyvavo 16 žmonių iš provincijos ir 5 – iš Vilniaus (kun. J. Stankevičius, S. Kairys, J. Šaulys, A. Smetona, P. Klimas). P. Bugailiškis prisimena, kad Organizacinio komiteto posėdžiuose „buvo svarstyta konferencijos sušaukimo tvarka, dienvartė ir rezoliucijų projektai, tarp kitko, ir vokiečių civilinės valdžios pasiūlymas dėtis su Vokietija militariniais, muitų, strateginio geležinkelių ben-

⁴ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 197.

⁵ *Ten pat.*

Lietuvių konferencijos prezidiumas ir sekretoriatas. Iš kairės sėdi: Pelikisas Bugailiškis, Kazimieras Bizauskas, Kazimieras Šaulys, Justinas Staugaitis, Jonas Basanavičius, Steponas Kairys, Antanas Smetona, Jonas Vileišis, Povilas Dogelis, Juozas Paknys, Jurgis Šaulys, Mykolas Biržiška, Juozas Stankevičius, Petras Klimas. ŠAM T-N 5478. Aleksandros Jurašaitytės-Vailokaitienės nuotrauka

drumo pagrindais⁶. Kilus ginčams, buvo priimta tokia rezoliucija: „<...> Lietuva nepriklausoma etnografinėse ribose, atžvilgiu savo ūkio bei kultūros pasvirusi ne tiek į Rytus ir į Pietus, kiek į Vakarų <...>, jau dabar numato sueiti su Vokietija dėl savo ūkio kultūros ir tautinės politikos motyvų tam tikrais nustatytais santykiais, nepakenkiant savi- tam Lietuvos plėtojimuisi <...>.“⁷ Dėl konferencijos sudėties Organizacinis komitetas nusistatė: „Kviesti dorus, susipratusius, tvirtus inteligentus lietuvius, visokio luomo, sulaukusius 25 metų amžiaus, taipgi ir nemokančius lietuviškai, bet lietuvių šalinin- kus.“⁸ Organizacinis komitetas sudarė konferencijos narių sąrašus po 3–5 nuo kiekvienos apskrities, kurių tuomet buvo 33. Tikrų rinkimų okupacijos sąlygomis suorganizuoti nebuvo galima, patikimi asmenys buvo parinkti ir pakviesti pagal parapijas. Konferencijos atstovų sąrašus sudarė Tvarkomoji komisija, kuri, savo ruožtu, sąrašus gaudavo iš savo įgaliotinių ar iš vietos žmonių. Kandidatus atsto- vauti Šiaulių apskrčiai pasiūlė ir kartu apsvarstė A. Povylis ir P. Bugailiškis⁹. Į sąrašą buvo įtraukti ir konferencijoje dalyvavo: Pelikisas Bugailiškis, Juozas Gedgaudas, Juozas Grinevičius, Stanislovas

Jaloveckis, kun. Vincentas Jarulaitis, kun. Vincas Kemėšis, Antanas Klupšas, Antanas Povylis, Vin- cas Preikštas, Antanas Kvedaras¹⁰.

Konferencija prasidėjo 1917 m. rugsėjo 18 d. išskilmingomis pamaldomis, o vyko Miesto teatro patalpose, buvusiose Didžiosios Poguliankos gat- vėje (dabar – Rusų dramos teatras J. Basanavičiaus gatvėje), penkias dienas – iki rugsėjo 22 d. Kaip pastebi P. Bugailiškis, tiek parengiamajam darbui, tiek pačiai konferencijai buvo būdinga tvarka, drausmė ir atsakomybės jausmas. Posėdžiai vyko be vokiečių kontrolės ir priežiūros. Pagrindinis konferencijos klausimas – Lietuvos politinė ateitis. Dėl nepriklausomybės lyg ir visai nekilo ginčų, dau- giausia diskutuota dėl santykių su kitomis valstybė- mis. Vieningai priimta rezoliucija skelbė: „Liuosam Lietuvos plėtojimuisi reikalinga nepriklausoma, demokratiškai sutvarkyta valstybė etnografinė- mis ribomis su būtinai reikalingomis ekonominio gyvenimo korektyvomis. Lietuvių tautai turi būti patikrintos tinkamos jų kultūros reikalavimams

⁶ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 209.

⁷ *Ten pat*, p. 209–2010.

⁸ *Ten pat*, p. 210.

⁹ *Ten pat*; Povylis A., *Išgyvento laiko atsiminimų nuotrupos*, p. 86.

¹⁰ P. Bugailiškio prisiminimuose konferencijos dalyvių, atstovavu- sių Šiaulių apskrčiai, profesijų, gyvenamųjų vietų įvardijimai, net pavardės skiriasi nuo oficialaus konferencijos dalyvių sąra- šo. Pvz., jo minimas Juozas Grinius konferencijos dalyvių sąra- šuose įvardytas kaip Juozas Grinevičius, gimnazijos direktorius Antanas Klupšas – kaip ūkininkas iš Smilgių dvaro, mokytojas Juozas Gedgaudas – kaip pirklys iš Šiaulių, Joniškio prekybi- ninkas Vincas Preikštas – kaip pirklys iš Joniškėlio ir kt.

Lietuvos Taryba. Iš kairės sėdi: Jonas Vileišis, Jurgis Šaulys, Justinas Staugaitis, Stanislovas Narutavičius, Jonas Basanavičius, Antanas Smetona, Kazimieras Šaulys, Steponas Kairys, Jonas Smilgevičius, stovi: Kazimieras Bizauskas, Jonas Vailokaitis, Donatas Malinauskas, Vladas Mironas, Mykolas Biržiška, Alfonsas Petrulis, Saliamonas Banaitis, Petras Klimas, Aleksandras Stulginskis, Jokūbas Šernas, Pranas Dovydaitis. Vilnius, 1917-09-23. Aleksandros Jurašaitytės nuotrauka iš LNM

sąlygos. Galutinai nustatyti nepriklausomos Lietuvos pamatams ir jos santykiams su kaimyninėmis valstybėmis turi būti sušauktas Steigiamasis Lietuvos Seimas Vilniuje, demokratišku būdu visų jos gyventojų išrinktas.¹¹ Konferencijos protokolų ir rezoliucijos tekstai, suredaguoti vieno iš keturių konferencijos sekretorių – P. Bugailišio, M. Kuktos spaustuvėje buvo išleisti kaip brošiūra ir išdalyti konferencijos dalyviams.

Renkant Lietuvos Tarybą konferencijos nutarimams įgyvendinti, remtasi partiškumo principu. Tiesa, vis dėlto kandidatų nuopelnai Lietuvai buvo vertinami labiau nei partiškumas. Į Tarybą nutarta rinkti 20 narių. Pasiūlyti 38 kandidatai. Kandidatų sąrašas P. Bugailišis buvo 27, jį palaikė 82 rinkimuose dalyvavusieji. Išrinkus Tarybą, 2 kunigai pasiaukoję ir užleido savo vietas 2 kairiesiems – Jonui Vileišiui ir Stanislovui Narutavičiui. Tokiu būdu P. Bugailišis kandidatų sąrašas pasistūmėjo į priekį, bet į Tarybą nepateko. Į Tarybą išrinkti: Saliamonas Banaitis, spaustuvininkas, 31 metų, krikščionis demokratas; Jonas Basanavičius, gydytojas, 66 metų, nepartinis; Mykolas Biržiška, teisininkas, 35 metų, tada socialdemokratas; Kazimieras Bizauskas, studentas teisininkas, 24 metų, krikščionis demokra-

tas; Pranas Dovydaitis, teisininkas, 31 metų, krikščionis demokratas; Steponas Kairys, inžinierius, 40 metų, socialdemokratas; Petras Klimas, teisininkas, 26 metų, nepartinis; Donatas Malinauskas, agronomas, 48 metų, nepartinis; Vladas Mironas, kunigas, 37 metų, tautininkas; Stanislovas Narutavičius, teisininkas, 56 metų, nepartinis; Alfonsas Petrulis, kunigas, 44 metų, krikščionis demokratas; Antanas Smetona, teisininkas, 43 metų, tautininkas; Jonas Smilgevičius, ekonomistas, 46 metų, nepartinis; Justinas Staugaitis, kunigas, 31 metų, krikščionis demokratas; Aleksandras Stulginskis, agronomas, 32 metų, krikščionis demokratas; dr. Jurgis Šaulys, ekonomistas, 38 metų, nepartinis; Kazimieras Šaulys, kunigas, 45 metų, krikščionis demokratas; Jokūbas Šernas, teisininkas, 29 metų, nepartinis; Jonas Vailokaitis, bankininkas, 31 metų, krikščionis demokratas; Jonas Vileišis, teisininkas, 45 metų, liaudininkas. Šiems asmenims buvo lemta pasirašyti Lietuvos Nepriklausomybės Aktą.

Vertinant istorinę Lietuvos konferencijos reikšmę, reikia pabrėžti, kad tai buvo tautos forumas, kuris demokratizavo ir padarė politinį nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimo tikslą viso krašto siekiu, perkeltu iš partijų programų, iš užsienyje – Lozanoje – lietuvių delegacijos pareikšto pirmojo „savo nepriklausomybės“ reikalavimo, patvirtinto ir kituose

¹¹ Bugailišis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 212.

*Šiaulių kraštotyros draugijos valdyba.
Pelikšas Bugailiškis – antras iš kairės, 1931 m. ŠAM neg. Nr. 120. Česlovo Liutiko nuotrauka*

tarptautiniuose renginiuose, į realų, labai sudėtingą politinį Tarybos darbą ir veiklą. Taip lietuvių tauta persiorientavo į Lietuvos valstybės piliečius.

Po konferencijos dalyviai išsivažinėjo į savo kraštus, kad miestų, miestelių ir bažnytkaimių susirinkimuose supažindintų žmones su priimtais konferencijos nutarimais. A. Povylus prisimena, kad skelbiama žinia ne visur buvo sutinkama vienuodai: vienur – labai entuziastingai, kitur – abejingai. Ūkininkų atmintyje dar gyva buvo okupacinės vokiečių valdžios savivalė¹². Todėl svarbu buvo, kad konferencijos nutarimai pasiektų kuo atokesnius kampelius. 1918 m. P. Bugailiškis visuomenės reikalų klausimus jau svarstė spaudoje¹³.

Apie savo vaidmenį Vilniaus konferencijoje P. Bugailiškis atsiliepė kukliai: „<...> konferencijoje mano vaidmuo apsiribojo techniniu bei pagalbiniu darbu. Giliai išgyvenau to laiko politinius klausimus, susijusius su lietuvių tautos likimu, tačiau daugeliu klausimų aš nesugebėjau susivokti ir dėl to negalėjau tvirtai nusistatyti, be to, aistringų ginčų bei intrigų akivaizdoje aš neturėjau jokio noro įsitraukti į aukštąją politiką, kurios darbui aš save laikiau per jauną, nesubrendusį ir iš viso netikusį.

Dėl to 1918 m. vasario mėnesį grįžau į Šiaulius prie savo artimesnių darbų.“¹⁴

Iš 222 konferencijos dalyvių tikrai ne vienas galėjo prisipažinti panašiai, kad „nesugebėjo susivokti ir dėl to negalėjo tvirtai nusistatyti“ daugeliu klausimų. Pagrindiniai klausimai, labiausiai jaudinę konferencijos dalyvius, – karo sukelta suirutė ir sunki gyventojų padėtis krašte¹⁵. Nepriklausomos valstybės idėja ne iš karto visų buvo suvokta, tad susivokusiujų uždavinys buvo įtikinti visus kitus, bandyti susitarti. Ir tai pavyko padaryti. Susitarimas buvo didžiausias konferencijos pasiekimas.

1918 m. lapkričio mėn. P. Bugailiškis gavo Laikinosios vyriausybės pirmininko A. Valdemaro siūlymą įeiti į pirmąją Ministrų kabinetą: „Man jau grįžus vėl į Šiaulius, susidariusios Laikinosios vyriausybės pirmininkas A. Voldemaras telegrama buvo iššaukęs mane į Vilnių, labai nustebindamas mane pasiūlymu įeiti į pirmąją Ministrų kabinetą nariu, bet gi nuo to pasiūlymo aš greit ir lengvai atsikračiau.“¹⁶

Šiauliams pasisekė, kad tokiu sudėtingu jaunai Respublikai metu P. Bugailiškis, suprasdamas, kad išsilavinusių ir patriotiškai nusiteikusių žmonių reikia

¹² Povylus A., *Išgyvento laiko atsiminimų nuotrupos*, p. 87–88.

¹³ Gk, *Viešasai kelias, Darbo balsas*, 1918-03-16, Nr. 12; Gk, *Placiuoju keliu, Darbo balsas*, 1918-05-09, Nr. 20.

¹⁴ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 223.

¹⁵ Povylus, A., *Išgyvento laiko atsiminimų nuotrupos*, p. 87.

¹⁶ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 214.

Pelikšas Bugailiškis (centre) ekspedicijoje su Kraštotyros draugijos nariais ir moksleiviais kraštotyrininkais Žvirgždų k., Varnių vlsč., 1933 m. ŠAM T-N 475

ir provincijoje, kur turi būti įtvirtinta reali savivalda, liko Šiauliuose. Atsisakęs ministro kėdės, 1918 m. gruodžio 15 d. tapo pirmuoju nepriklausomos Lietuvos taikos teisėju, o dar lapkričio mėn. buvo išrinktas į Šiaulių miesto tarybą, kuri laiką buvo Laikinosios miesto valdybos sekretorius, Apskritis tarybos pirmininkas. Norėdamas atsidėti šiems darbams, 1922 m. atsistatydino iš teismo, bet po metų grįžo ir tapo Šiaulių apygardos teismo vicepirmininku.

Pasišventęs savo gimtajam kraštui, tautai ir jos kultūrai, P. Bugailiškis tesėjo žodį neištraukti į aukštąją politiką. Buvo kairiųjų pažiūrų, artimas socialdemokratams, nors partijai nepriklausė. Jis vienodai pagarbiai bendravo su įvairių politinių pažiūrų žmonėmis, dėl to ir kairiųjų, ir dešiniųjų buvo gerbiamas, turėjo didžiulį moralinį autoritetą.

Nebuvo Šiauliuose nė vieno svarbesnio visuomenės sumanymo, prie kurio P. Bugailiškis nebūtų prisidėjęs. Jis buvo „Skalsos“ kooperatinės valgyklos pirmininkas, Šiaulių žemės ūkio draugijos sekretorius, vartotojų sąjungos „Gamintojas“ valdybos, spaudos darbuotojų kooperatinės bendrovės „Raidė“ narys. Ypač daug laiko, energijos ir lėšų P. Bugailiškis skyrė įvairioms labdaros organizacijoms – buvo Šiaulių labdaringos bei vaikų „Lopšelio“ draugijų sekretorius, „Žiburėlio“ draugijos neturtingiems moksleiviams šelpti, Kalinių globos draugijų pirmininkas. Nuolat aukodavo socialde-

mokratų Moksleivijos rėmimo fondui, Lietuvos studentų šelpimo, Šv. Vincento a Paulo draugijoms, Vilniui vaduoti sąjungai, aktyviai dalyvavo renkant aukas G. Petkevičiaitei-Bitei gydyti, 1942 m. pats rinko lėšas ligotam J. Šliūpui paremti.

P. Bugailiškis rūpinosi ir kultūros reikalais. Jis priklausė „Jėgos“ draugijai gimnazijai remti, buvo Šiaulių pedagogų ir specialistų būrelio, užsibrėžusio rūpintis gyventojų kultūra, narys, Valstybės archeologijos komisijos įgaliotinis, Lietuvos teisininkų, istorikų, „Kanklių“ ir „Putpelės“ draugijų narys. 1921 m. pradžioje kartu su kitais inteligentais įsteigė kooperatinę knygų leidimo ir kultūros darbo bendrovę „Kultūra“. Bendrovė leido knygas, steigė „Kultūros“ būrelius, leido žurnalą „Kultūra“.

Visas geriausias charakterio ir dvasios savybes, organizacinius gebėjimus P. Bugailiškis atidavė kraštotyrai ir muziejinkystei. Jo ir kitų miesto inteligentų iniciatyva 1927 m. buvo įkurta Šiaulių kraštotyros draugija, iš apskrities savivaldybės perėmusi 1923 m. įsteigtą „Aušros“ muziejų. P. Bugailiškio vadovaujami muziejaus darbuotojai ir talkininkai rengė ekspedicijas, kaupė eksponatus, aprašomąją medžiagą, rengė ekspozicijas, vėliau ir parodas, ruošė ir platino anketas, kaupė etnografinį archyvą, 1930–1938 m. leido „Šiaulių metraštį“ – informacines statistines knygas apie Šiaulių miestą ir apskritį, 1934–1943 m. – pirmąjį Lietuvoje krašto-

tyros žurnalą „Gimtasai kraštas“. „Aušros“ muziejus tapo didžiausiu ir geriausiai tvarkomu provincijos muziejumi. P. Bugailiškis pats dirbo tiesioginį muziejinį darbą (tam išnaudodavo net pertraukas tarp išvažiuojamųjų teismo posėdžių), vienas pirmųjų Lietuvoje nagrinėjo teorinius muziejininkystės, kraštotyros klausimus. Muziejumi P. Bugailiškis rūpinosi visą savo gyvenimą, nepriklausomai nuo to, kokį darbą dirbo.

1939 m. atgavus Vilnių, P. Bugailiškis buvo paskirtas Vilniaus apygardos, 1940 m. – Šiaulių apygardos teismo pirmininku, vėliau pareigų atsisakė, tapo Mokslų akademijos Etnologijos instituto ir „Aušros“ muziejaus direktoriumi. Hitlerinės okupacijos metais dirbo Šiaulių apygardos teismo pirmininku. 1943 m. vokiečių okupacinei valdžiai pareikalavus „Aušros“ muziejaus patalpas užleisti karo ligoninei, P. Bugailiškis vadovavo neturinčiai analogų Lietuvos muziejininkystės istorijoje „Aušros“ muziejaus evakuacijai. Muziejaus eksponatai buvo išslapstyti mieste, jo apylinkėse. Per karą sudegus muziejaus patalpoms ir neturint, kur sugrąžinti eksponatų, laikina muziejaus raštinė ir eksponatų saugykla buvo įkurta P. Bugailiškio name Žemaitės gatvėje. Kartu su kitais miesto inteligentais jis įkūrė Šiaulių apygardos meno ir mokslo centrą, telkusį kultūrines pajėgas ir koordinavusį visą kultūrinį gyvenimą, įėjo į „Varpų“ almanacho redakcinę komisiją. Per karą, nepaisydamas pavojaus gyvybei, P. Bugailiškis padėjo žydų tautybės šiauliečiams.

Baigiantis karui, daugelis įkalbinėjo P. Bugailiškį trauktis į Vakarus. Tačiau „viršų paėmė visuomeninės pareigos balsas, kaip ir per Pirmąjį pasaulinį karą“¹⁷. Paties P. Bugailiškio žodžiais: „1944 m. aš pasilikau Lietuvoje, nepaisydamas man grėsusių pavojų, nepasidaviau draugų bei artimųjų gundymams pasitraukti į Vakarus ir plačiau pasaulyje pasidairyti bei jį pažinti. Nors ir skaudžių pergyvenimų bei moralinių sunkumų man teko paskutiniaisiais (tiek karo, tiek pokario) metais pasilikus savo tėvynėje patirti ir iškentėti, aš ir dabar esu įsitikinęs, kad tie visi vargai nepalyginami su emigranto nostalgija netekus savo tėvynės ir šiaip ar taip pateisinami, kad ir nežymiu indėliu savo krašto naudai.“¹⁸ Šiauliuose buvo suimtas saugumo, paleis-

tas išvyko į Vilnių. Čia ir toliau pagal išgales dirbo įvairų darbą (be užmokesčio savo namuose tvarkė neaprašytas Knygų rūmų knygas), liko ištikimas savo filantropiniam nusiteikimui – rūpinosi „Aušros“ muziejumi, padėjo visiems, kurie į jį kreipėsi. Mirė 1965 m., palaidotas Vilniuje, Rasų kapinėse.

Šiauliuose P. Bugailiškio atminimas nepamirštas, be abejo, pirmiausia, dėl jo paties iniciatyva įkurto „Aušros“ muziejaus. Jame saugomas P. Bugailiškio memorialinis fondas: asmeniniai daiktai, rankraščiai, laiškai, atsiminimų „Gyvenimo vieškeliais“ vienas iš egzempliorių. Muziejaus iniciatyva 1994 m. jie buvo išleisti. Tiesa, knygos pagrindą sudaro ne „Aušros“ muziejuje, o Lietuvos mokslų akademijos Lietuvių literatūros ir tautosakos institute saugomas prisiminimų variantas. P. Bugailiškio fondo medžiaga aktyviai naudojama parodose, publikacijose. 1998 m. „Aušros“ muziejus įsteigė P. Bugailiškio premiją, kuri teikiama kasmet muziejininkams, kraštotyrininkams, visuomenininkams, kuriems rūpi gimtojo krašto istorija ir paveldas ir kurie dėl to padaro vieną ar kitą darbą. Muziejininkų iniciatyva 2016 m. viena iš miesto gatvių pavadinta P. Bugailiškio vardu. Ant buvusio P. Bugailiškio namo Žemaitės gatvėje, kur po karo buvo įsikūrusi muziejaus raštinė, buvo saugomi išlikę eksponatai, o dabar veikia kultūros centras „Laiptų galerija“, sukurtas mozaikinis portretas. 2016 m. ant Šiaulių apygardos teismo pastato pritvirtinta atminimo lenta, skirta P. Bugailiškiui, jo vardu pavadinta viena teismo posėdžių salių.

Apibendrinami galime pacituoti prof. Antaną Tylą, teigiantį, kad Lietuvos Nepriklausomos valstybės atkūrimo „darbą darė konkretūs žmonės – Lietuvos piliečiai, lietuviai“¹⁹. O vienas iš savo darbais bei veikla daug prisidėjusių prie Nepriklausomos Lietuvos sukūrimo ir suklestėjimo ir yra P. Bugailiškis. Na, o „mes ir dabar turėtume lygiuotis į Lietuvių konferencijos laikmečio laisvos Lietuvos valstybės kūrėjų pagarbą laisvei, jų išmintį, solidarumą, atsakomybę ir drąsą“²⁰.

¹⁷ Pšibilskis V. B., Pelikšas Bugailiškis ir jo „Gyvenimo vieškeliais“, iš: Bugailiškis P. *Gyvenimo vieškeliais*, p. 19.

¹⁸ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 197.

¹⁹ Prof. dr. Antanas Tyla. Pranešimas, 2017-09-16 skaitytas Anykščiuose vykusiame Lietuvių konferencijos 100-mečio minėjime). Prieiga per internetą: <http://www.voruta.lt/prof-antanas-tyla-lietuviai-konferencija-ir-jos-vaizdai-atkuriant-modernialietuvos-valstybe> [žiūrėta 2017-09-19].

²⁰ *Ten pat*.

Aldona VASILIAUSKIENĖ

Lietuvos ir Ukrainos šventieji: Kazimieras ir Juozapas – gyvenimo paralelės

Nuotraukos iš autorės archyvo

Lietuva negali pasigirti šventaisiais ar palamin-taisiais – Altoriaus garbėje yra tik trys: šventasis **Kazimieras** (1458-10-03 – 1484-03-04) ir du palaimintieji – arkivyskupas **Jurgis Matulaitis MIC** (1871-04-13 – 1898-11-20 – 1918-11-30 – 1927-01-27) bei arkivyskupas **Teofilus Matulio-nis** (1873-06-22 – 1900-03-04 – 1929-02-09 – 1962-08-20), kuris palaimintuoju paskelbtas 2017 m. birželio 25-ąją Vilniuje. 1987 m. palaimintuoju pa-skelbtas arkivyskupas Jurgis Matulaitis, jam dabar užvesta kanonizacijos – kėlimo į šventuosius – byla.

Naujos beatifikacijos – kėlimo į Altoriaus gar-bę – bylos pradėtos Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Asmenys, kuriems pradedamos beatifikacijos bylos, vadinami Dievo tarnais. Iki 2017 m. sausio 1 d. tokios bylos užvestos dešimčiai lietuvių: ar-kivyskupui **Mečislovui Reiniui** (1884–1953), vyskupui **Vincentui Borisevičiui** (1887–1946), kun. **Alfonsui Lipniūnui** (1905–1945), s. **Moti-nai Marijai** (Kazimierai Kaupaitei) (1880–1940), Sibiro maldaknygės autorei **Adelei Dirsytei** (1909–1955) ir skirtinguose šimtmečiuose gyvenu-sioms dviem dvidešimtmetėms, žuvusioms saugant nekaltybę, **Elenai Spirgevičiūtei** (1924–1944) ir **Barborai Umiastauskaitei-Žagarietei** (1628–1648). Barbora gimė, augo, žuvo ir jos pa-laikai iki 1963 m. buvo saugomi Žagarėje (miestelis netoli Latvijos sienos), todėl liaudis ją ir pavadino

Žagariete. 2011 m. rugpjūčio 27 d. beatifikacijos byla pradėta pasaulio tautų teisuolei, Dievo Apvaizdos seserų kongregacijos įkūrėjai vienuolei **Marijai Rusteikaitei DP** (1892–1949). 2016 m. spalio 30 d. beatifikacijos byla užvesta blaivybės apaštalui kun. **Ignacui Dionyzui Štachui** (1797–1854), 2016 m. gruodžio 11 d. Šiauliuose pristatyta 2003 m. ge-gužės 31 d. Sankt Peterburge pradėta beatifika-cijos byla kankiniui kun. **Pranciškui Budriui** (1882–1937), kilusiam iš Kryžių kalno, Meškuičių parapijos (Šiaulių vyskupija).

Ukrainoje Graikų apeigų katalikų bažnyčios padėtis šiuo atveju kiek kitokia. Tiesa, šventasis tėra vienas – **Juozapas** (apie 1580–1609–1617–1623-11-12)¹, tačiau palaimintaisiais Šventasis Tėvas

¹ Welykyj A. G., *Josaphat Hieromortyr. Documenta Romana Beatificationis et Canonizationis*, Romae: Analecta OSBM, 1952–1967, vol. I–III; Welykyj A. G., *Josaphat Hieromortyr. Documenta Romana beatificationis et canonizationis*, Romae: Analecta Ordinis s. Basilii Magni, 1623–1628, vol. I, Sectio III, 306 s.; Широкий життєпис св. Йосафата Видали Со-ловій М., Великий А. Г., *Святий Йосафат Кунцевич. Його життя і доба*, Торонто: Укр. Дух. Бібліотека оо. Василян, 1967, XXI + 463 + 32 ілюстрації; Młodzianovskis A., *Palai-mintojo kankinio Juozapato, Polocko arkivyskupo, gyvenimo ir mirties simboliniai atvaizdai. Šaltinis, vertimas ir studija*, sudarė Jolita Liškevičienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015, 576 p.; Сас. П. М. Кунцевич (Кунчич) Іван, *Енциклопедія історії України: у 10 т., редкол.: В. А. Смо-лій (голова) та ін. Інститут історії України НАН. К.: Наук, Думка, 2009, т. 5, с. 498; Kunczewicz (Kunczye) Jan Jozafat (ok. 1580–1623), *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: W-wo Polskiej Akademii Nauk,*

Jonas Paulius II, 2001 m. lankydamasis Ukrainoje, paskelbė 28 Dievo tarnus, tarp jų 5 vienuolius bazilijonus.

Straipsnio autorė, išvelgdama tarp lietuvių ir ukrainiečių dvasininkų nemažai bendrumų, periodikos puslapiuose bei mokslo leidiniuose lietuvių ir ukrainiečių kalbomis rašė apie kunigus, vyskopus, arkivyskopus, supažindindama su jų gyvenimu bei veikla.

Paralelės tarp lietuvių ir ukrainiečių, plačiai išvysčiusių veiklą diasporoje, atskleistos straipsnio autorės monografijoje „Vasilijaus Zinko studija „Sesuo Rafaila“: istorinis biografinis kontekstas, moksliniai komentarai ir teologinė terminologija“².

Dvasininkai – tiek lietuviai, tiek ukrainiečiai – darbavosi ne tik savo tėvynėje, bet ir išeivijoje, į kurią buvo priversti emigruoti dėl politinių pokyčių – sovietinės okupacijos. Atskleistos dviejų kunigų gyvenimų paralelės: mokslininkų, mecenatų, visuomenės veikėjų ukrainiečio Dmitrijaus Blažejovskio (1910-08-21 – 1939-04-02 – 2011-04-23) ir lietuvio Juozo Prunskio (1907-12-22 – 1932-05-22 – 2003-04-26)³.

1971, t. XVI (2), zeszyt 69, s. 181–182; *Нарис історії Василіанського чину святого Йосафата*, Рим: Видавництво ОО. Василіян, 1992, 640 с.; Ваврик М., *Нарис розвідку і стану Василіанського Чина XVII–XX ст.*, Рим, 1979; Кречун П. М., *Святий Йосафат Кунцевич (1580–1623) як свідок віри в епосі релігійної контрверсії*, Місіонер, 2013, 264 с.; Ювілейне святкування з нагоди 50-ї річниці перенесення молей свмчс. Йосафата. Книга-альбом, Жовква: Місіонер, 2014, 144 с.; Bulota A., Benys L., *Šventųjų gyvenimai. Lietuvos katalikų kalendorius*, Kaunas, 1994, p. 348–349; Matulaitis K., *Šventųjų gyvenimai kiekvienai metų dienai*, Chicago: Marijonų vienuolija Amerikoje, 1949, p. 600–603.

² Vasiliauskiene A., *Vasilijaus Zinko studija „Sesuo Rafaila“: istorinis biografinis kontekstas, moksliniai komentarai ir teologinė terminologija. Monografija*, Roma, «Записки ЧСВВ – Analecta OSBM», Series II. Opera, t. 53, 2014, 680 p. (Vasiliauskiene A., *Студія Василя Зінка «Сестра Рафаїла»: Історико біографічний контекст, наукові коментарі і богословська термінологія. Монографія*, Рим, «Записки ЧСВВ – Analecta OSBM», Серія II. Праці, t. 53, 2014, 680 с.)

³ Vasiliauskiene A., Garbingi dvasininkai ir mokslininkai: lietuvis prel. Dr. Juozas Prunskis ir ukrainietis dr. T. Dimitrijus Blažejovskis (Шановні священники та науковці литовець пр. Д-р Йозас Прунскіс та українець д-р о. Дмитро Блажейовський), *XXI amžius*, 2002-10-11, Nr. 77, p. 4, 12; Vasiliauskiene A., Dvasininkų mokslininkų fenomenas: dr. prel. Juozas Prunskis ir dr. t. Dimitrijus Blažejovskis (Феномен священників науковців д-р пр. Йозас Прунскіс і д-р о. Дмитро Блажейовський), *Mokslo Lietuva*, 2003-01-23 – 2003-02-06, Nr. 2, p. 11; Vasiliauskiene A., Dvasininkas, mokslininkas, menininkas Dimitrijus Blažejovskis: mirė перасенєс (Священник, науковець, митець Дмитро Блажейовський помер не постарівши), *Lietuvos aidas*, 2011-05-18, Nr. 112–114, p. 7; Vasiliauskiene A., Духовник, вчений і

Тėвynėje likę dvasininkai – tiek eiliniai kunigai, tiek vyskupai – sovietinės valdžios buvo terorizuojami: atsisakiusieji paklusti buvo kalinami kalėjimuose, lageriuose ar baudžiami tremtimi – kentėjo Sibire. Periodikoje ir mokslinėje literatūroje straipsnio autorės nutiestos paralelės tarp dviejų arkivyskupų: lietuvio Mečislovo Reinio (1884-02-03 – 1907-06-10 – 1926-04-05 – 1953-11-08) ir ukrainiečio Volodymyro Sterniuko (1907-02-12 – 1931 (1934) – 1963 (1964-07-02) – 1997-09-29)⁴. Arkivyskupas Volodymyras Sterniukas bei jo vardo įamžinimas Ukrainoje pristatytas ir tikintiesiems Lietuvoje⁵.

Rasta ryšių tarp kardinolo ukrainiečio Josyfo Slipijaus (1892-02-07 – 1917-09-30 – 1939-12-22 – 1965-01-25 – 1984-09-07) ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos narių išeivijoje, t. y. Romoje⁶. Lietuviai supažindinti su kardinolo gyvenimu, veikla, jo kančiomis Sibiro kalėjimuose, lietuvių kalinių pagalba Sibire jam susirgus. Aprašyti jo ryšiai su lietuviais kunigais, kardinolui jau gyvenant Romoje⁷.

Pristatytas studijų ordino archimandritas palaimintasis Klementijus Šeptyckis (1869-11-17 – 1915-08-28 – 1944 ruduo – 1951-05-01)⁸. Remiantis

митець о. Доктор Дмитро Блажейовський, *Парафіяльне Слово*, 2002-11-03, ч. 43, с. 4.

⁴ Vasiliauskiene A., Du ganytojai: Mečislovas Reinyas ir Volodymyras Sterniukas (Два душпастирі: Мечісловас Рейніс і Володимир Стернюк), *XXI amžius*, 2007-04-20, Nr. 31, p. 1, 8; Vasiliauskiene A., Arkiepiškopas M. Reinyas і архієпископ В. Стернюк: релігійно – історичні паралелі, *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник*, 2007, с. Львів: Логос; 2007, кн. 1, с. 217–232.

⁵ Vasiliauskiene A., Rytų apeigų vyskupas V. Sterniukas ir jam skirti renginiai (Єпископ східного обряду В. Стернюк і присвячені йому заходи), *Lietuvos aidas*, 2007-04-17, Nr. 86, p. 9.

⁶ Vasiliauskiene A., Kardinolas Йосиф Сліпий (1892–1984): огляд зв'язків з членами академії наук католиків – литовців, *Науковий вістник Чернівецького університету*, Випуск 272, Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини, Чернівці: Рута, 2005, с. 138–143.

⁷ Vasiliauskiene A., Unitų kankinio pagerbimas. Kardinolas Josyfo Slipijaus (1892-02-17 – 1984-09-07) šimtas dešimtosios gimimo metinės (Вшанування уніатського мученика. До річниці 190-річчя кардинала Йосифа Сліпого (17-02-1892 – 07-09-1984)), *XXI amžius*, 2002-03-15, Nr. 21, p. 7; Vasiliauskiene A., Kardinolas Josyfo Slipij metai (Пік кардинала Йосифа Сліпого), *Voruta*, 2012-03-03, Nr. 5, p. 11; 03-17, Nr. 6, p. 11; 03-31, Nr. 7, p. 11; Vasiliauskiene A., 2012-iejį – kardinolas Josyfo Slipij metai Ukrainoje (2012 рік – рік кардинала Йосифа Сліпого в Україні), *XXI amžius*, 2012-04-06, Nr. 14, p. 9.

⁸ Vasiliauskiene A., Palaimintasis Klementijus Šeptyckis: kelias į Altoriaus garbę (Шлях блаженного Климентія Шептицького до честі Вітаря), *XXI amžius*, 2011-02-04, Nr. 10, p. 14; Vasiliauskiene A., Studijų ordino archimandritas Klementijus

buvusių KGB archyvų bylomis, išvestos paralelės tarp dviejų Vladimiro (prie Kliazmos) centralo, t. y. ypatingo griežtumo kalėjimo, kalinių kankinių: lietuvių Dievo tarno arkivyskupo Mečislovo Reinio ir ukrainiečio studitų ordino archimandrito palaimintojo Klementijaus Šeptyckio⁹. Ukrainiečių mokslininkai supažindinti su Dievo tarnams kun. Alfonsui Lipniūnui (1905-03-12 – 1930-06-14 – 1945-03-28)¹⁰ ir arkivyskupui M. Reiniui skirtais paminklais Lietuvoje¹¹.

Periodikoje rašyta apie iš Ukrainos atvykusių ir diasporos mokslininkų ukrainiečių bei vienuolių bazilijonų domėjimąsi M. Reiniu¹², šiam Dievo tarnui atminti organizuotas konferencijas, kuriose dalyvavo ukrainiečiai¹³. Rašyta apie Dievo tarno M. Reinio vardo garsinimą Ukrainoje¹⁴. Minimoms

kartu šventos Šv. Juozapato ir Dievo tarno M. Reinio šventės¹⁵.

Be Dievo tarnų – arkivyskupo Mečislovo Reinio ir kun. Alfonso Lipniūno, ukrainiečiai supažindinti ir su Dievo tarnaitė Barbora Žagariete¹⁶.

Šv. Juozapatui – vienam Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino kūrėjų, šventumui subrendusiam Lietuvoje, – straipsnio autorė skyrė publikacijų Lietuvos rajoninės bei respublikinės spaudos puslapiuose ir ukrainiečių kalba leidžiamame „Parapijos žodyje“ („Parapijalne slovo“). Rašyta apie šv. Juozapato asmenybę¹⁷, jam skirtus minėjimus – pagerbimus bei šventes ne tik Lietuvoje (Vilniuje), Ukrainoje (Voluinės Volodymyre), bet ir Romoje¹⁸, pristatyta

Šeptyckis (Архимандрит Чину студитів Клементій Шептицький), *Lietuvos aidas*, 2013-07-13, Nr. 151–153, p. 4–5.

⁹ Василюскене А., Слуга Божий архиепископ Мечисловас Рейнис и блаженный Климентий Шептицкий: мученики Владимирского централа, *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2011 рік. Книга 1*, Львів: Логос, 2011, с. 559–579.

¹⁰ Василюскене А., Слуга Божий Альфонсас Липнюнас: в художніх пам'ятках, *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2011 рік. Книга 1*, Львів: Логос, 2012, с. 814–827.

¹¹ Vasiliauskienė A., Dievo tarno M. Reinio simboliniai kapai Lietuvoje (Символічні могили слуги Божого М. Райніса в Литві), *Lietuvos aidas*, 2015-11-21, Nr. 262–264, p. 6–7; Василюскене А., Архієпископ Мечисловас Рейніс в художніх пам'ятках, *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Книга 2*, Львів: Логос, 2010, с. 596–605.

¹² Vasiliauskienė A., M. Reinio asmenybė domėjosi ukrainietė – būsimoji mokslininkė (Особистістю М. Рейніса зацікавилася українка – майбутній науковець), *Utenis*, 2012-05-23, Nr. 41, p. 5; Vasiliauskienė A., Ukrainos religijotyras tyrinėtojai domėjosi arkivyskupu Mečislovu Reiniu (Українські дослідники релігійнавці цікавляться постаттю архієпископа Мечислава Рейніса), *Utenis*, 2012-11-03, Nr. 88, p. 4–5; Vasiliauskienė A., Ukrainiečių: vienuolių bazilijonų ir pasauliečių дьмеси арквіскупі М. Реініу (Вияв уваги до архієпископа М. Рейніса українських ченців василіян та мирян), *Lietuvos aidas*, 2014-03-22, Nr. 64–66, p. 6; Vasiliauskienė A., Ukrainiečio vienuolio bazilijono дьмеси арквіскупі Мечіслові Реініу (Увага монаха-василіянина з України звернена на життєві подвиги архієпископа Мечислава Рейніса), *Utenis*, 2015-03-18, Nr. 22, p. 6; Vasiliauskienė A., M. Reinys svarbus iš Brazilijos atvykusiam ukrainiečiui (М. Рейніс важливий для українця, який прибув з Бразилії), *Utenis*, 2015-05-27, Nr. 41, p. 5; Vasiliauskienė A., Žinios apie Dievo tarną M. Reinį pasiekė ir Braziliją (Вісті про слугу Божого М. Рейніса досягли і Бразилію), *Utenos apskrities žinios*, 2015-05-28, Nr. 58, p. 6.

¹³ Vasiliauskienė A., Konferencija arkivyskupui M. Reiniui atminti Vilniuje (Конференція присвячена вшануванню пам'яті архієпископа М. Рейніса у Вільнюсі), *Utenis*, 2014-04-02, Nr. 26, p. 5; Василюскене А., На конференції, присвяченій архієпископу М. Рейнісу – монахи василіяни, *Парафіяльне слово*, 2014-03-30, ч. 13, с. 2–3.

¹⁴ Vasiliauskienė A., Arkivyskupo M. Reinio vardo garsinimas Ukrainoje (Прославлення імені архієпископа М. Рейніса в

Україні), *Utenis*, 2011-06-15, Nr. 47, p. 3.

¹⁵ Василюскене А., Литва відзначає 50-зіччя Слуги Божого Мечіловаса, а українці – 380 років з дня смерті Св. Йосафата, *Парафіяльне Слово*, 2003-12-14, ч. 49, с. 4; 2003-12-28, ч. 51, с. 6; 2004-01-04, ч. 1, с. 8.

¹⁶ Василюскене А., Барбора Жагарянка в народній побожності огляд відомостей (1990–2009), *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Книга 1*, Львів: Логос, 2009, с. 231–241; Василюскене А., Унікум у народній побожності Литви, *Місіонар. Український християнський часопис*, 2009-04, с. 20–26.

¹⁷ Vasiliauskienė A., Šv. Bazilijaus ordino kūrėjas Apaštalas Kankinys Šventasis Juozapas (1580–1623) (Засновник Чину Св. Василя Великого великомученик Апостол святий Йосафат (1580–1623)), *Šiaulių universitetas*, 2004-11-09, Nr. 16, p. 4; Vasiliauskienė A., Ivanas Kuncevičius – šventas Juozapas (Іван Кунцевич – святий Йосафат), *Lietuvos aidas. Naujausios žinios*, 2007-11-15, Nr. 262, p. 2–3; A. Vasiliauskienė, Vilnius ir šventasis Juozapas (Вільнюс і святий Йосафат), *Mokslo Lietuva. (Моксло Летува (Наукова Литва))*, 2016-06-28, Nr. 12, p. 7–8; Василюскене А., Засновник Чину Св. Василя Великого: Апостол і мученик – Святий Йосафат (1580–1623), *Парафіяльне Слово*, 2004-11-14, ч. 46 (222), с. 6–7.

¹⁸ Vasiliauskienė A., Paminėjo Šv. Juozapatą (Вшанували Св. Йосафата), *XXI amžius*, 2003-11-21, Nr. 89, p. 8; Vasiliauskienė A., Paminėtas šv. Juozapas (Вшанований св. Йосафат), *XXI amžius*, 2007-11-16, Nr. 85, p. 1, 8; Vasiliauskienė A., Paminėtas šv. Juozapas (Вшанований святий Йосафат), *XXI amžius*, 2009-11-27, Nr. 84, p. 1, 10; Vasiliauskienė A., Paminėtas šv. Juozapas (Вшанований св. Йосафат), *XXI amžius*, 2010-12-17, Nr. 92, p. 1, 10; Vasiliauskienė A., Šv. Juozapato šventė (Свято св. Йосафата), *XXI amžius*, 2012-12-14, Nr. 47, p. 1, 3; Vasiliauskienė A., Šv. Juozapato šventė Vilniuje (Свято Святого Йосафата у Вільнюсі), *Voruta*, 2013-12-07, Nr. 25, p. 15; Vasiliauskienė A., Šv. Juozapato šventė Vilnius – Roma (Свято Святого Йосафата Вільнюс-Рим), *Katalikas. Laikraštis apie katalikų gyvenimą Lietuvoje ir pasaulyje. (Каталікас (католик). Газета про життя католиків у Литві та в світі)*, 2013-12-13, Nr. 23, p. 3–4; Vasiliauskienė A., Pagerbtas ukrainietis šv. Juozapas (Вшанований українець св. Йосафат), *Lietuvos aidas*, 2014-03-04, Nr. 52–54, p. 6; 03-08, Nr. 55–57, p. 6; Vasiliauskienė A., Ypatinga šventojo Juozapato šventė Vilniuje (Особливе свято св. Йосафата у Вільнюсі), *XXI amžius*, 2015-12-04, Nr. 45, p. 14; Василюскене А., У місті дитинства Св. Йосафата – подарунки із Литви, *Парафіяльне Слово*, 2003-12-07, ч. 48, с. 3; 2003-12-14, ч. 49, с. 3–4; Василюскене А., У Вільнюсі і Во-

Ukrainoje išleista šventajam skirta monografija¹⁹, į Lietuvą, t. y. Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčią (parapiją), atvežtas ikonas ir relikvijas²⁰. Pirmąsyk nutiestos paralelės tarp dviejų šventųjų: lietuvio karaliaičio Kazimiero ir ukrainiečio Ivano Kuncėvičiaus²¹, atlikti šventojo Kazimiero ir Dievo tarno kun. Alfonso Lipniūno²² gyvenimų palyginimai. Šv. Kazimieras minimas sąsajose su Tarasu Ševčenka²³.

Šv. Kazimierui skirta nemažai svarbių tyrimų. Vienas pirmųjų darbų – prof. Zenono Ivinskio knyga²⁴. Publikuoti prof. kun. Pauliaus Rabikausko SJ (1920-08-16 – 1948-07-25 – 1998-

03-07)²⁵, vysk. Kazimiero Paltaroko (1875-10-22 – 1902-03-22 – 1926-04-05 – 1958-01-03)²⁶ mokslo darbai, parengti Mintauto Čiurinsko istoriniai šaltiniai²⁷, išleista dr. Vytauto Ališausko studija²⁸, nagrinėjami šventajam skirti paveikslai²⁹, ikonografija³⁰, išleistas straipsnių rinkinys³¹. Vienuolis salezietis, leidėjas, žurnalistas, rašytojas, vertėjas, visuomenininkas, Alytaus miesto garbės pilietis kun. Pranas Gavėnas SDB (1918-10-11 – 1949-07-03 – 2000-02-07), 1971–1991 m. gyvendamas Brazilijoje, užsienio kalbomis platino žinias apie Lietuvos šventąjį. Apie šv. Kazimierą išleido knygas portugalų³², esperanto³³ bei lietuvių kalbomis³⁴, yra leidinių ir kitomis užsienio kalbomis³⁵. Šv. Kazimiero palaidojimo vietai – koplyčia – parengtas vadovas³⁶.

Vilnius, Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino lopšys, buvęs vienu tolerantiausiu miestu Europoje, įvairiais amžiais subrandino šventumui tokias kitų tautų asmenybes kaip s. Faustina, kun. Mykolą Sopočko, Rapolą Kalinauską OCD, popiežiaus Jono Pauliaus II 1983-06-22 paskelbtą palaimintuoju, o

лодимирі-Волинському відзначено празник Св. Йосафата, *Парафіяльне слово*, 2007-12-09, № 49 (379), с. 3–4; Василяускені А., Поширення імені св. Йосафата у Литви, *Додаток до газети «Парафіяльне слово»*, 2013-12-10, ч. 45, с. 5–8.

¹⁹ Vasiliauskienė A., Jubiliejiniai leidiniai (knygos-albumo šv. Juozapato atminimui pristatymas) (Ювілейні видання (презентація книги-альбому присвяченому св. Йосафату)), *Lietuvos aidas*, 2014-11-29, Nr. 265–267, p. 6–7; Vasiliauskienė A., Dr. T. Pavlo (Mychailas Krečiūnas) OSBM apie šv. Juozapato (Ivano Kuncėvičiaus) veiklą Vilniuje (Доктор о. Павло (Михайло Кречун) ЧСБВ про діяльність Св. Йосафата (Івана Кунцевича) у Вільнюсі), *Lietuvos aidas*, 2015-07-28, Nr. 166–168, p. 6–7.

²⁰ Vasiliauskienė A., Lietuvoje – šv. Juozapato šventė: atvežta ikona ir relikvijos (В Литві свято св. Йосафата: привезена ікона і мощі), *Lietuvos aidas (Летувос айдас (Відлуння Лутви))*, 2005-11-15, Nr. 265, p. 5; Vasiliauskienė A., Ukrainietis vyskupas iš Romos Lietuvoje (Український єпископ з Риму в Литві), *XXI amžius*, 2016-01-15, Nr. 2, p. 13 (apie vyskupą Irinėjų (Ihorį Bilyk) OSBM, atvežusį iš Vatikano šv. Juozapato relikvijas ir jo veiklą Lietuvoje); Vasiliauskienė A., Ukrainietis vyskupas Irinėjus Bilyk OSBM – Lietuvoje (2): šventasis Juozapas ir jo relikvijos (Український єпископ Іриней Білик ЧСБВ – в Литві (2): святий Йосафат та його реліквії), *Lietuvos aidas*, 2016-01-26, Nr. 19–21, p. 6–7; Vasiliauskienė A., Ukrainietis vyskupas Irinėjus Bilyk OSBM – Lietuvoje (3): šv. Mišios, Marijos radijo laidos, lietuvių dėmesys šv. Juozapato relikvijoms (Український єпископ Іриней Білик ЧСБВ – в Литві (3): Божественна Літургія, передачі Радіо Марії, увага литовців до реліквій св. Йосафата), *Lietuvos aidas*, 2016-02-13, Nr. 34–36, p. 6–7.

²¹ Vasiliauskienė A., Šventojo Bazilijaus Didžiojo ordinui – 400 metų. 13. Ivanas Kuncėvičius – Juozapas: prieš 150 metų paskelbtas šventuoju (Чину Святого Василя Великого – 400 років. 13. Іван Кунцевич – Йосафат: 150 років тому проголошений святым), *Lietuvos aidas*, 2017-07-29, Nr. 166–8, p. 6–7; Василяускені А., Св. Казимир і Св. Йосафата декілька паралелей, *Парафіяльне Слово*, 2004-12-14, ч. 46, с. 7–9.

²² Vasiliauskienė A., Šventasis Kazimieras ir jo sekėjai, *XXI amžius*, 2014-03-07, Nr. 10, p. 12–13.

²³ Vasiliauskienė A., Šv. Kazimiero dieną ukrainiečiai paminėjo Tarasą Ševčenką (1814-03-09 – 1861-03-10) (В день святого Йосафата українці вшанували пам'ять Тараса Шевченка (09-03-1814 – 10-03-1861)), *Lietuvos aidas*, 2006-03-14, Nr. 59, p. 9.

²⁴ Ivinskis Z., *Šventasis Kazimieras*, Niujorkas (išleido tėvai pranciškoniai), 1955.

²⁵ Rabikauskas P., *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius–Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1993, 148 p.

²⁶ Paltarokas K., *Karalaitis šventasis Kazimieras*, Vilnius: Danielius, 2010, 144 p.

²⁷ Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, *fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae 3*, Vilnius: Aidai, 2003; *Anksčiau šv. Kazimiero „gyvenimai“*, sud. M. Čiurinskas, *fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae 4*, Vilnius: Aidai, 2004.

²⁸ Ališauskas V., *Šventasis Kazimieras*, (lietuvių, anglų, lenkų k.), Vilnius: Aidai, 2004, 31 p. Pristatydamas šį darbą kardinolas Audrys Juozas Bačkis rašė: „<...> autoriui pavyko atgaivinti šv. Kazimierą, prikelti jį iš užmaršties. Šv. Kazimieras čia pristatomas ne kaip saldus šventasis – parodoma tvirta jo asmenybė, išskyla patrauklus ir gyvas paveikslas jaunuolio, kuris išaugo karaliaus dvare, tačiau nebuvo įtrauktas į išlepusių rūmų aplinką, išliko jautriu vargū ir Dievo balsui. Jis moko būti ištikimais savo žmogiškajam pašaukimui. Būti asmenybėmis. Tuo jis mums aktualus ir šiandien.“

²⁹ Maslauskaitė S., *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius, 2010, 300 p.; Maslauskaitė S., *Šv. Kazimiero kultas ir atvaizdai Sicilijoje*, *Naujasis Židinys–Aidai*, 2005, Nr. 10, p. 465–470.

³⁰ *Šventojo Kazimiero kultas ir ikonografija Lietuvoje: katalogas*, sud. Neringa Markauskaitė, Sigita Maslauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009, 560 p.

³¹ *Šventojo Kazimiero gerbimas Lietuvoje*, Vilnius, 2009, 560 p. (santrauka anglų k.)

³² Gavėnas P., *Quem e Sao Casimiro*, San Paulo, 1979; *Sao Casimiro*, San Paulo, 1984.

³³ Gavėnas P., *Sankta Kazimiro*, San Paulo, 1990; Alytus, 1995.

³⁴ Gavėnas P., *Šventasis Kazimieras*, San Paulo, 1978, 1980; *Šventasis Kazimieras*. Antrasis papildytas leidimas, Alytus: Don Bosko saleziečių leidykla, 1998, 136 p.

³⁵ St. Casimir's hymn to the blessed.

³⁶ Ališauskas V., Paknys M., *Arkikatedros šv. Kazimiero koplyčia. Vadovas*, Vilnius: Aidai, 2004.

1991-11-17 – šventuoju, Ivaną Kuncevičių – šv. Juozapatą, jėzuitą Andrių Bobolą, 1657 m. Polesės Janove mirusį kankinio mirtimi (šventuoju paskelbtas 1938 m.), ir daugelį kitų. Šventasis Kazimieras turėjo ir turi daug pasekėjų, besilygiuojančių į jį³⁷.

Vyskupas Kazimieras Paltarokas rašė: „Nereikia manyti, jog šventieji kitaip gimė ar augo. Jie tik kitaip gyveno ir mirė su šventumo garsu. Tam įrodymas – karalaitis Kazimieras. Jis buvo persisunkęs tikėjimo dvasia, kuri gaivino religingą jo gyvenimą ir leido jam sutvarkyti aistras, kurios atsiliepia jaunime.“³⁸ Jisai karaliaus karūną bei skeptrą pakeitė Išpažinėjo leliją ir amžinu dangaus vainiku³⁹.

2017 m. minimi du jubiliejai: Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino 400 metų sukaktis ir vieno ordino įkūrėjo – šv. Juozapato – paskelbimo šventuoju 150-osios metinės – 1867 m. popiežius Pijus IX Juozapatą paskelbė šventuoju. Šv. Juozapas ukrainiečiams, ypač vienuoliams bazilijonams, yra taip pat brangus ir svarbus kaip lietuviams – šv. Kazimieras.

Jubiliejiniai metai skatina žvilgtelėti į Juozapato šventumo šaknis ir palyginti jį su Lietuvos šventuoju – Karalaičiu Kazimieru.

Gyvenimo laikotarpis

Šv. Kazimieras gyveno XV a. antrojoje pusėje; šv. Juozapas kiek vėliau – XVI a. pab. – XVII a. pirmojoje pusėje. Jų gyvenimą skiria maždaug pusantro amžiaus tarpsnis.

Gyvenimo metai – į Amžinybę abu iškeliavo jauni

Šv. Kazimieras mirė eidamas 26 metus; šv. Juozapas buvo nužudytas 43 metų (gyveno 17 metų ilgiau už šventąjį karalaitį).

Šeimos įtaka dvasingumo brandai

Abu mūsų aptariami būsimieji šventieji augo giliai tikinčių tėvų šeimose. Tik šv. Kazimieras – gausioje šeimoje: iš trylikos vaikų buvo antrasis sūnus, o šv. Juozapas – vienintelis sūnus.

Carlo Dolci. Šv. Kazimieras. XVII a., Piti rūmai, Florencija, Italija

Šv. Kazimieras – LDK didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Kazimiero Jogailaičio ir Romos ciesoriaus, Čekijos ir Vengrijos karaliaus Alberto II dukros Elzbietos Habsburgaitės sūnus (šeimoje išaugo šeši sūnūs ir penkios dukterys).

Prof. P. Rabikauskas SJ rašo: „Šv. Kazimierui pirmosios žinios apie religiją ir pirmoji jos praktika rado užuomazgą šeimos ratelyje, tėvams savo pavyzdžiu patraukiant vaikus ir skatinant...“ Tėvas – karalius Kazimieras – „buvęs nuosaikus, paprastas, išmintingas, teisūs duotą žodį, tiesiakalbis; buvęs taip pat blaivus, pokyliuose gerdavęs tik vandenį, buvęs pats pamaldus ir pamaldžiai auklėjęs savo vaikus“⁴⁰. Karalienė motina, patyrusi nelengvą našlaitės vaikystę ir jaunystę, dvasinės stiprybės bei paguodos rasdavo tikėjime ir religinėje praktikoje. „Karalienės pamaldumą patvirtina ne tik jos gyvenimo būdas, bet ir įvairi pagalba vienuolynams bei bažnyčioms. Yra žinoma, kad ji pati siūdavo ir išsiuvinėdavo liturginius rūbus arba altoriaus užtiesalus. Vieną tokių auksu siuvinėtą, mišparuose ir procesijose vartojamą apsiaustą, vadinamą kapa, ji padovanojo ir Vilniaus bernardinams.“⁴¹ Primintina, kad vienuolius bernardinus Vilniuje ir Kaune įkurdino Lenkijos karaliaus ir Lietuvos

³⁷ Vasiliauskienė A., Šventasis Kazimieras ir jo sekėjai, XXI amžius, 2014-03-07, Nr. 10, p. 12–13.

³⁸ Paltarokas K., Karalaitis šventasis Kazimieras, Vilnius: Danielius, 2010, p. 15.

³⁹ Ten pat, p. 16.

⁴⁰ Rabikauskas P., Lietuvos globėjas šv. Kazimieras, Vilnius–Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademija, p. 11.

⁴¹ Ten pat.

didysis kunigaikštis Kazimieras su žmona Elžbieta Habsburgaite.

Motinos įtaka išugdė šv. Kazimierą, atsidavusį Dievo Motinos Marijos garbintoją. Apie 1474 m. visa karaliaus šeima – abu tėvai ir devyni vaikai – buvo įrašyti į Šv. Pauliaus Atsiskyrėlio ordino broliją. To ordino vienuoliai paulistai nuo 1382 m. globojo didžiausią Lenkijoje šventovę Čenstakavoje. Dar Jogailos laikais Lenkijoje įkurti paulistai atvyko iš Vengrijos ir Kazimiero laikais daugelis jų buvo vengrai. Minėto įsirašymo į broliją iniciatyva priskiriama karalienei Elžbietai, Vengrijos sosto paveldėtojai⁴².

Karalienė buvo maldinga ir išmintinga, nekasdienių proto ir širdies savybių moteris. Pavyzdinga žmona, ne veltui vadinama „Jogailaičių motina“, didelė Marijos garbintoja... Ji savo pavyzdžiu įkvėpė gilų pamaldumą iš prigimties doram vaikui. Be to, ji esą parašiusi knygėlę apie karaliaus sūnaus auklėjimą. Joje sakoma, jog „karalaitis turįs būti pavyzdingas, skirtis iš visų luomų, savo dorybėmis šviesti visiems“⁴³.

Karalaičių religiniame gyvenime ypatingą vietą užėmė šv. Kryžius. „Kenčiantis Kristus ir apskritai Kristus – žmogus – taip pat pabrėžiamas pranciškonų-bernardinų dvasino gyvenimo sampratoje – bus paveikęs ir šv. Kazimierą, davęs jam jėgų nepalūžti sunkenybėse, kentėjimuose.“⁴⁴

Su Kryžiumi nuo ankstyvosios vaikystės susietas ir šv. Juozapas.

Pasakojama, kad mažytis 3–4 metų Ivanas (nuo vaikystės buvęs labai pamaldus), melddamasis su mama prie Nukryžiuotojo Jėzaus Kristaus Kryžiaus, mamos pasiteiravo, kas ir kodėl taip pasielgė. Mamai paaiškinus jis taręs: „Aš viską darysiu, kad daugiau taip gyvenime nebūtų.“ Maldoje jis pajuto tokią didžiulę meilę Kristui, kuri tarsi karšta žarija iš Jėzaus Širdies nuo Kryžiaus palietė Ivano širdį.

Turtinė jaunuolių padėtis

Šv. Kazimieras buvo karalaitis, jį supo prabanga, nerūpėjo duonos kšnis; šv. Juozapato tėvai buvo pasiturintys miestiečiai, gebėję iš Voluinės

Volodymyro išleisti sūnų mokytis pirklio amato į toleranciją įvairioms tautoms bei religijoms garšėjantį Vilniaus miestą. Į Vilnių devyniolikametis Ivanas Kuncevičius atvyko neeiliniais 1596 m. Tais metais Brastoje sudaryta sutartis – Brastos bažnytinė unija. Ją inicijavo stačiatikiai, troškę sugrįžti popiežiaus priklausomybėn. Taip atsirado unitai – Rytų (arba graikų) apeigų katalikai.

Mokslai – abu troško mokslo žinių

Šv. Kazimierą mokė karaliaus rūmuose pasamdyti mokytojai. Čia jam didelę įtaką turėjo Krokuvos kanauninkas, įžymus metraštininkas Jonas Dlugošas (1415-12-01 – 1440 – 1480-05-19), nuo 1467 m. Kazimiero Jogailaičio sūnų auklėtojas; 1479 m. karaliaus buvo nominuotas Lvovo arkivyskupu, bet mirė nesulaukęs popiežiaus patvirtinimo. Kitas karalaičių mokytojas – italas humanistas Kallimachas (*Filippo Buonaccorsi*, 1437–1496), geras lotynų kalbos ir retorikos žinovas, poetas ir diplomatas.

Šv. Juozapas, įstojęs į vienuolyną, mokėsi Vilniuje, daug dėmesio skyrė saviugdai, mokėsi ir savarankiškai.

Šv. Kazimiero poveikis Ivanui Kuncevičiui

1604 m. į Lietuvą buvo atvežta bulė „Quae ad sanctorum“ apie karalaičio Kazimiero paskelbimą Šventuoju (1602 m. lapkričio 7 d. popiežius Klemensas VIII dekretu (brevės forma) pripažino karalaičiui Kazimierui Šventojo garbę⁴⁵). Šia bulė Lenkijoje ir Lietuvoje leista švęsti Šventojo Kazimiero šventę (1517 m. popiežius Leonas X pradėjo jam kanonizacijos procesą⁴⁶).

Ivanas Kuncevičius jau beveik aštuonerius metus gyveno Vilniuje. 1604 m., kai Ivanas jau buvo 24 metų, į Vilnių buvo atvežta bulė apie karalaičio Kazimiero paskelbimą šventuoju.

Žinia apie šventąjį Vilniuje buvo sutikta įvairiais reiginiais, vaidinimais, liudijančiais karalaičio šventumą, specialiomis eisenomis, kuriose dalyvavo amatininkai su savo vėliavomis⁴⁷. Šią tris dienas trukusią šventę (ji dar vadinama „Triumfo

⁴² *Ten pat*, p. 12

⁴³ Paltarokas K., *Karalaitis šventasis Kazimieras*, Vilnius: Danielius, 2010, p. 26–27.

⁴⁴ Rabikauskas P., *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius–Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademija, p. 11.

⁴⁵ *Ten pat*, p. 92–97.

⁴⁶ *Ten pat*, p. 78–85.

⁴⁷ *Ten pat*, p. 98–101.

Vilniaus arkikatedros Šv. Kazimiero koplyčia

švente Vilniuje“) išpūdingai aprašė prof. Paulius Rabikauskas SJ:

„Iškilmėms ruošėsi ir jose dalyvavo ne tik Vilniaus miestas, bet ir daug atvykusių iš kitų Didžiosios Kunigaikštystės vietovių. Vilniaus vyskupas Benediktas Vaina ragino visus vyskupijos dvasiškius atvykti į didžiąją šventę. Ypatingu būdu prie iškilmių suorganizavimo ir jų vykdymo prisidėjo Vilniaus jėzuitai su visomis institucijomis. Giliai religingi, daugelį klasikinių kalbų mokantys Akademijos mokiniai ir studentai (tais laikais jų būdavo iš viso apie 1 000), vadovaujami gabių, iš įvairių Europos kraštų atvykusių profesorių, gerai susipažinusių su kitų šalių šventiniais papročiais, padarė šv. Kazimiero triumfą nepaprastai iškilmingą ir nuostabiai išpūdingą. Jie statė ir puošė iškilmingus vartus, deklamavo eiles, kūrė gyvuosius paveikslus, jie pagaliau aprašė ir savo spaustuvėje išleido šventės programą ir jos proga sukurtos poezijos kūrinius.“⁴⁸

1604 m. gegužės iškilmių metu – jos atstojo kanonizacijos šventę – žymiausi Lietuvos didikai atnešė kartinį akmenį pirmajai Šv. Kazimiero bažnyčiai.

Žinios apie Kazimiero gyvenimą, patirtas malones ir stebuklus, kreipiantis į šventąjį, paskatino

nuo mažens giliai tikintį Ivaną Kuncevičių realizuoti save kitoje veikloje – kuo greičiau įstoti į vienuolyną ir sekti šv. Kazimiero pavyzdžiu. Įstojęs į labai apleistą vienuolyną – buvo tik vienas vienuolis – Ivanas pasirinko vienuolinį Juozapato vardą.

Mokslo rezultatai

Popiežiaus pasiuntiniui, atvykusiam į Lenkiją tartis Vengrijos sosto reikalais, trylikametis Kazimieras atsakė ilga lotyniška kalba – penkiolikmetis kalbėjo su Venecijos pasiuntiniu. Šis savo prisiminimuose užrašęs, kad Kazimieras pasakė „tiek kilnių žodžių, kiek jų galima pasakyti“. Diplomatas stebėjosi gilia Kazimiero pagarba mokytojui J. Dlugošui.

Šv. Juozapas, jau išventintas į diakonus (1604), ne tik giedojo Švč. Trejybės bažnyčioje, bet ir sakė labai dvasingus, jį išgarsinusius pamokslus, gebėdamas pritraukti į vienuolyną daug jaunuolių. Vis gausiau stojant į vienuolyną jaunuolių, Juozapas vadovavo naujokynui.

Juozapato mokslo ir saviugdos rezultatai – vienuolyno augimas.

Skaudi Šv. Kazimiero nesėkmė

Minėtinas trylikamečio karalaičio nesėkmingas žygis į Vengriją⁴⁹, siekiant užimti Vengrijos kara-

⁴⁸ Ten pat, p. 99.

⁴⁹ Paltarokas K., *Karalaitis šventasis Kazimieras*, Vilnius: Danielius, 2010, p. 37–45.

liaus sostą, kuris jam priklausė pagal giminystės liniją⁵⁰. Šviesios atminties profesorius jėzuitas Paulius Rabikauskas rašė:

„Nelaimingas buvo žygis, kuris jaunutį Kazimierą pirmą kartą išvedė į viešumą. Galima įsivaizduoti, kaip jis, berniukas, jau mate save sėdintį karaliaus soste su šv. Stepono karūna. Auklėtas legitimizmo dvasia, jis save laikė teisėtu, Dievo skirtu Vengrijos sosto paveldėtoju. Motiejui Korvinui, kuris, nebūdamas karališkos giminės, leidosi išrenkamas Vengrijos karaliumi, tiko uzurpatoriaus, sosto grobiko vardas. Kazimieras jau vaizdavosi, kaip jis pašalins Motiejaus tironiją, atneš vengrų tautai didesnę teisingumą, padarys ją laimingesnę. Paskui, sutelkęs krikščionių pajėgas, jis eis į kovą su turkais, apgins krikščionybę ir pačią Europą nuo didžiausios grėsmės... Visa tai jam buvo ne kas kita, kaip kova prieš blogį, prieš neteisybę, prieš priespaudą. Todėl žygio į Vengriją nesėkmė turėjo jam būti skaudus išgyvenimas, išspaudęs ne vieną gailią ašarą. Aišku, kad ne karalaitis Kazimieras kaltas dėl pralaimėjimo: ne jis tą žygį ruošė, ne jis jį tvarkė, ne jis jį ir pralaimėjo. Bet savo vaikiška galvosena vis vien prisiėmė tą atsakomybę.“⁵¹

Darbas

Šv. Kazimieras. Siekdamas supažindinti su valstybės reikalais ir pratinti valdyti valstybę, karalius Kazimieras šešiolikametį sūnų Kazimierą ir jaunesnį broliuką Joną Albrechtą nuo 1475 m. pradžios pasiėmė su savimi. Tais metais karalaitis Kazimieras pirmąsyk apsilankė Lietuvoje. Kelionė tuo metu iš Krokuvos į Vilnių (apie 700 km) trukdavo ne mažiau, o kartais net ilgiau kaip mėnesį.

1478 m. jau dvidešimtmetis karalaitis Kazimieras vėl atvyko į Lietuvą, o 1479 m. karalius Kazimieras, atvykęs į Vilnių, nutarė čia pasilikti ilgesniam laikui.

Tačiau 1481 m. pavasarį (karalaičiui buvo 23 m.), Vilniuje susekus stačiatikių kunigaikščių sąmokslą prieš Kazimierą ir jo sūnus, karalaitis Kazimieras buvo siunčiamas į Lenkiją kaip karaliaus vietininkas.

Gyvendamas Radome jaunas Kazimieras rūpinosi Lenkijos administracijos, teismo, kariuo-

menės, kanceliarijos reikalais. Čia jis pasirodė kaip gabus valstybininkas. Radęs tėvo paliktą didelių valstybės skolų, bandė jas mažinti, nutraukdamas nereikalingas išlaidas, šalindamas eikvotojus, grobstytojus ir, kur tik įmanoma, taupydamas lėšas. Taip jis išpirko dalį įskolintų karališkųjų dvarų. Buvo sąžiningas – stengėsi laiku sumokėti atlyginimus kariams algininkams. Nedavė ramybės vagims ir plėšikams – pagautus griežtai bausdavo. Su valdininkais buvo teisingas ir paslaugus, tačiau netikusius dvariškius šalino – taip kėlė dvaro aplinkos moralę.

Apie Kazimiero dvejų metų vietininkavimą Lenkijoje gražiai aprašyta ir prūsų kronikoje, kurioje kritiškai vertinama Lenkijos karaliaus Kazimiero valdymo sistema.

1485 m. pavasarį karalaitis Kazimieras atvyko pas tėvą į Vilnių. Čia, jau sirgdamas, jis dirbo kai kuriuos mirusio Lenkijos pakanclerio darbus: registravo kvitus, kuriuos dar turėjo patvirtinti tėvas.

Gyvendamas Vilniuje, nemažą dienos dalį Kazimieras skirdavo maldai. Kol sveikata leido, jis tenkinosi kietu guoliu. Mėgo tylią maldą vienvėję. Vokiečių rašytojas Hansas Huemmeleris atkreipė į tai dėmesį, taikliai pavadindamas šv. Kazimierą „tylaus maldingumo įsikūnijimu“.

Vilniuje, kaip anksčiau Krokuvoje bei Radome, Kazimieras rūpinosi vargingaisiais: šelpė apleistuosius, paliegusiuosius, neturtingus, rėmė karaliaus Kazimiero įkurtus bernardinus.

Šv. Juozapas. Šv. Juozapato trylikos metų vienuolystė Vilniaus Švč. Trejybės vienuolyne ir bažnyčioje (1604–1617) susieta su labai svarbiu įvykiu: 1609 m. karalius Zigmantas III Vaza karališkuoju ediktu Švč. Trejybės bažnyčią ir vienuolyną perdavė graikų apeigų katalikams (iki tol ji oficialiai priklausė stačiatikiams). Tai sudarė sąlygas Bažnyčiai ir vienuolynui siekti unitų tikslų.

1613 m. Juozapas Bitene (netoli Slanimo) padovanotame vienuolyne įsteigė naujokyną. Vienuolyną unitams padovanojo šlėkta Grigorijus Trizna – jį buvo pastatęs savo dukrai Efrozinai.

1613 m. Švč. Trejybės vienuolynui buvo padovanotas Smolensko kašteliono Ivano Meleškos Žyrovčiuose pastatytas vienuolynas ir Žyrovčių kaimas.

1614 m. Juozapas išrinktas Vilniaus bazilijonų vienuolyno, kuriame tuo metu jau gyveno beveik 60 vienuolių, archimandritu.

⁵⁰ Rabikauskas P., *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius–Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademija, p. 23–26.

⁵¹ *Ten pat*, p. 27.

Kartu su Veljaminu Rutskiu 1617 m. Rutos dvare, prie Naugarduko, sušaukė penkių bazilijonų vienuolynų (Biteno, Minsko, Naugarduko, Vilniaus, Žyrovichų) vyresnius ir įkūrė Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną – Švč. Trejybės kongregaciją su centru Vilniuje. Tai pats svarbiausias Juozapato darbas, neprarandantis aktualumo ir šiandieną, kai mes minime jo įkurto ordino 400 metų jubiliejų. Akcentuotina, kad tai vienintelis ordinas, įkurtas Lietuvoje, ir kad jis įgyvendino Brastos bažnytinės unijos priimtus nutarimus.

Be plačios dvasinės veiklos, XVII a. pradžioje vienuoliai sugebėjo atnaujinti vienuolyną ir Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčią, įrengti 7 altorius.

1617 m. Juozapas buvo paskirtas Polocko arkivyskupu. Savo vyskupišku šūkiu pasirinko žodžius iš Evangelijos pagal Joną: „Tegul visi būna viena!“ (Jn 17,21). Jis aktyviai gynė ir tvirtino stačiatikiškas bendruomenes, atkūrė vienybę su Roma. Šv. Juozapas rūpinosi dvasiniu tikinčiųjų ir šventikų gyvenimu, parašė nemažai kreipimūsi ir atsišaukimų savo arkivyskupijos įvairių luomų krikščionims, kaip tobulinti savo pašaukimo gyvenimą pagal Kristaus mokymą. Būsimas šventasis aiškiai suprato, kokia svarbi Bažnyčios vienybė ir visuotinumai.

Asmens bruožai

Šv. Kazimieras. 1485 m. atvykęs į Vilnių Kazimieras sirgo tuo metu nepagydoma liga – plaučių džiova, kurios metu ypač padidėja lytinis juslingumas, o tvardymasis skatina ligą...

Pirmasis šventojo Kazimiero biografas vyskupas Zacharijas Ferreris⁵² rašė:

„Kai jis pačiame jaunystės žydėjime susirgo tokia chroniška liga, prieš kurią, gydytojų tvirtinimu, negelbsti jokie kiti vaistai, kaip jaunos moters meilė, tai tėvai ir artimieji ėmė jį atkakliai ir primygtinai įtikinėti, prašyti, reikalauti, kad dėl gyvybės išlaidų leistų šalia savęs atsigulti ir save apkabinti gražiai ir dailiai jaunuolei, kurią jie jau buvo jam iš daugelio parinę. Be jis, kaip visuomet, labai išmintingai atsakė: bevelijęs čia prarasti žemišką ir trumpalaikę gyvybę, negu netekti amžino ir niekada nesikeičiančio gyvenimo danguje. Ir visiems ten esantiems prikašiojo, kad jie neįgėdiję jam

Šv. Juozapas

siūlyti tokį draudžiamą dalyką. Kai jo namiškiai vis neatlyžo ir visaip ragino rūpintis savo žydinčia jaunyste, ir sveikata, ir gyvybe, ir jų maldavimai pasidarė tiesiog įkyrūs, Kazimieras atsakė: nežinąs jokios kitos gyvybės, jokios kitos sveikatos, kaip Viešpatį Kristų; kad su Juo visuomet galėtų būti, trokštąs sunykti ir nujaučiąs, kad šis troškimas netrukus išsipildysias.“

Šis Kazimiero laisvas pagal sąžinę apsisprendimas buvo didvyriškas aktas. Kazimieras savo geležine valia, Dievo malonės pagalba karališkai valdė save, savo kūną, savo maištaujančius jausmus. Tai herojiškai stiprios asmenybės pavyzdys! Jis uždega kiekvieną jaunuolį, vyrą ir moterį, kurie be nuolaidų kovoja už skaistumą ir nesitaiksto su kokiais nors sąžinės kompromisais. Šv. Kazimieras savo didvyriška laikysena aiškiai įrodė, jog šventumas yra galimas ir pasiekiamas!

„Našlėms, mažiems našlaičiams, nelaimių prislėgtiesiems jis buvo ne tik gynėjas, ne tik globėjas, bet tiesiog tėvas, sūnus ir brolis“, – rašė pirmasis Kazimiero biografas vysk. Zacharijas Ferreris, minėdamas ir didelį maldingumą – atėjęs melstis į katedrą ir radęs užrakintą, meldavosi suklupęs prie durų.

Vysk. K. Paltarokas pabrėžia, kad karalaitis nebuvo, kaip mėgstama jį apibūdinti, vien maldos, pasninkų, išmaldų, griežtos atgailos mėgėjas. Kaip

⁵² Ten pat, p. 36–37.

numatomas sosto įpėdinis, uoliai stengėsi taisyti, kas buvo negera valstybėje. Karalaitis, be abejo, buvo maldingas, atsidėjęs religiniam gyvenimui, laikėsi krikščioniškų dorybių, bet nebuvo siauras asketas – jis buvo išsilavinusi, stipri asmenybė, žinoma ir už valstybės ribų⁵³. Viena iš jo gyvenimo taisyklių buvo tokia: „Po Dievo labiausiai reikia mylėti teisingumą ir tiesą.“

Šv. Juozapas. 2015 m. vyskupas Irinėjus (*Ihoris Bilykas*) OSBM iš Romos atvežė šv. Juozapo relikviją, kad nuolat čia būtų saugoma, – šv. Juozapo dvasinis palikimas visada buvo gyvas Vilniuje, dabar šv. Juozapas sugrįžo į Vilnių ir jis veikia mus stipresniu, regimu, būdu – per relikviją.

Paminėjus vyskupą Irinėjų, dera pabrėžti, kad kartu su Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino 400 metų jubiliejumi vyskupas Irinėjus minėjo paskyrimo į Romą dešimtmetį. 2007 m. popiežius jį paskyrė Šventojo Tėvo kanauninku. Popiežiaus kvietimu atvyko į Romą, buvo paskirtas Švč. Mergelės Marijos – Dievo Motinos bazilikos (*Basilica di Santa Maria Maggiore*) kanauninku.

Grįžtant prie Šv. Juozapo šventės Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčioje 2015 m., reikia pabrėžti, kad joje dalyvavo ne tik gausus tikinčiųjų lietuvių būrys, bet ir lietuviai dvasininkai, arkivyskupas, nuncijus... Vyskupas Irinėjus pamoksle atskleidė šv. Juozapo charakterį, jo gyvenimą ir veiklą, kelią į šventumą⁵⁴. Jis kalbėjo: „Šventasis Juozapas – labiausiai šventas mūsų tautoje ir Kristaus Bažnyčioje – didysis Ukrainos Voluinės žemės sūnus, siekęs krikščionių vienybės, dėl kurios jis praliejo savo kraują ir atidavė gyvybę. Meilės ugnis Dievui ir nemirtingoms žmonių sieloms uždegė jo širdį dar vaikystėje. Tapęs dvasininku, vėliau vyskupu, jis, tarnaudamas Dievui ir artimui, sudegė kaip žvakė.“

⁵³ Paltarokas K., *Karalaitis šventasis Kazimieras*, Vilnius: Danielius, 2010, p. 22.

⁵⁴ Vasiliauskienė A., Ukrainietis vyskupas iš Romos Lietuvoje (Український єпископ з Риму в Литві), *XXI amžius*, 2016-01-15, Nr. 2, p. 13; Vasiliauskienė A., Ukrainietis vyskupas Irinėjus Bilyk OSBM – Lietuvoje (2): šventasis Juozapas ir jo relikvijos (Український єпископ Іриней Білик ЧСВВ – в Литві (2): святий Йосафат та його реліквії), *Lietuvos aidas*, 2016-01-26, Nr. 19–21, p. 6–7; Vasiliauskienė A., Ukrainietis vyskupas Irinėjus Bilyk OSBM – Lietuvoje (3): šv. Mišios, Marijos radijo laidos, lietuvių dėmesys šv. Juozapo relikvijoms (Український єпископ Іриней Білик ЧСВВ – в Литві (3): Божественна Літургія, передачі Радіо Марії, увага литовців до реліквій св. Йосафата), *Lietuvos aidas*, 2016-02-13, Nr. 34–36, p. 6–7.

Labiausiai įtikinamiausias šv. Juozapo šventumo liudijimas – pats Dievas, po jo mirties išgarsinęs Juozapatą įvairiais stebuklais. Stebuklai prasidėjo iškart po jo kankiniškos mirties.

Jo apaštalinėje veikloje labiausiai sėkmingi instrumentai – malda, gyvas žodis ir asmeninio gyvenimo pavyzdys. Šventasis Juozapas apaštalavo ne tik malda ir gyvu bei užrašytu žodžiu, bet ir savo gyvenimo asmeniniu pavyzdžiu. Pats praktikavo tai, ko mokė kitus. Net priešai negalėjo jam nieko prikišti. Jis turėjo visiems atvirą širdį ir visus apglėbė savo meile. Jis visada visiems buvo pasiekiamas, visada nusizėminęs, nuolankus, visada atsiprašydavo. Džiaugsmingai priimdavo savo priešus, džiaugsmingai jiems atleisdavo ir už juos meldėsi. Kai priešai jį vadino „sielų medžiotu“, jis atsakė: „Duok, Dieve, kad aš visas Jūsų sielas užburčiau ir palydėčiau į dangų.“

Savo meile šv. Juozapas labiausiai apglėbė beturčius, vargšus, neįgaliuosius, nuskriaustuosius, našlaičius, našlius ir našles. Kai jis Vilniaus igumeno buvo paskirtas Polocko arkivyskupu, tai jį išlydėdami neturtingi žmonės gaudžiai verkė.

„Ne tik mūsų Bažnyčia, – sakė vyskupas bazilijonas Irinėjus, – bet ir visa Katalikų Bažnyčia jį vertina, jį garbina, į jį meldžiasi, jo garbei stato šventoves, o jo palaikai ilsisi katalikiško pasaulio širdyje – Šventojo Petro Bazilikoje (2013-aisiais paminėtas jo palaikų perkėlimo į Vatikaną 50-metis), dėl to esame dėkingi popiežiui Jonui XXIII.“

Šventasis Juozapas – pirmasis ukrainiečių šventasis, kanonizuotas Katalikų Bažnyčios. Jam ir jo kankiniškam kraujui mes dėkingi, kad šiandien išpažįstame tikrą Kristaus tikėjimą ir kad esame tikrosios Kristaus Bažnyčios nariais.

Šventasis Juozapas savo trumpu, kupinu karštos meilės Dievui gyvenimu, ilsėdamasis Romoje, visoms mūsų kartoms liudija teisingo gyvenimo kelią. Liudija, ko mes turime siekti, liudija, kad mūsų jėga ir pergalė bažnytinėje dvasinėje ir tautinėje vienybėje yra Pasaulinė Bažnyčia.

„Noriu atkreipti dėmesį, – pabrėžė vyskupas Irinėjus OSBM, – kad Kijevo Rusia priėmė krikštą 988-aisiais, o apeigos buvo senovinės, bizantiškos. Tada Bažnyčia dar nebuvo pasidalinusi, tai yra iki 1054 metų, vadinasi, buvo visuotinė, katalikiška. Tad Juozapas nepalaikė Maskvos patriarchato peršamo spaudimo, jog krikščionys, pritariantys

Brastos unijai, laikytini išdavikais.“ Atvirkščiai, šventasis visur ir visus ragino vienytis aplink Kristaus vietininko žemėje sosto, kad, pagal Evangeliją, „Tegul visi būna viena“ (Jn 17,21), – tai ir buvo viso šv. Juozapato gyvenimo šūkis.

Šventasis Juozapas buvo ekumenizmo šauklis – pradininkas. Gimęs Ukrainos žemėje, dvasiškai subrendo Lietuvos žemėje, savo dvasinį žygdarbį užbaigė Baltarusijos žemėje, o jo palaikai ilsisi Romoje – katalikiško pasaulio širdyje – ir arčiausiai Šventojo Petro kapo.

Savo šūkiui pasirinkęs žodžius „Tegul visi būna viena“, už šią vienybę su Dievu teisingoje, tikroje Bažnyčioje ir tautoje negailėjo savo gyvenimo, kuris užantspauduotas krauju. 1623 m. lapkričio 12 d. (senuoju stiliumi) po maldų, trukusių visą naktį, šventasis Juozapas mirė kaip kankinys, paaukodamas savo teisingą gyvenimą ir savo nekaltą sielą, atsiliepdamas į Kristaus žodžius „Kad būtų viena kaimenė ir vienas ganytojas“ už tiesą ir tikėjimą: „Tikiu vieną šventą visuotinę Apaštalinę Bažnyčią.“

Matome nuolatinę ir nepailstančią šv. Juozapato kovą su įsigalinčia atsiskyrimo dvasia, kuri, kaip bebūtų gaila, ypač jaučiama pastaruoju metu mūsų politiniame, visuomeniniame ir tautiniame gyvenime.

Romos Švč. Mergelės Marijos – Dievo Motinos bazilikos (*Basilica di S. Maria Maggiore*) kanau-ninkas ukrainietis vyskupas bazilijonas Irinėjus Bilykas pamoksle akcentavo: „Visi mes, nepaisant mūsų skirtumų, pašaukti į krikščioniško gyvenimo pilnatvę tobuloje meilėje per vienybę su Kristumi ir Jo Žodžiu. Todėl kiekvienas iš mūsų šiame pasaulyje gali ir privalo būti Viešpaties pasiuntiniu ir Dievo Žodžio liudytoju. Liudyti Kristų – kiekvieno tikinčiojo uždavinys ir mes privalome suteikti Dievui galimybę augti mumyse ir pasaulyje, o patiems – melstis taip, kaip tai darė šventasis Juozapas.“

Kai mes neleidžiame Kristui augti mumyse ir mūsų bendruomenėje, tai tuo savo pasyvumu užleidžiame vietą augti šėtonui su jo siaubingomis pasekmėmis.

Mes nuolaidžiaujame piktojo pasireiškimams ir jo įsiviešpatavimui dabartyje. Tai korupcija, vedanti į godumą, nusikaltimus, apgavystes, amoralumą, pyktį, neapykantą, o galutinės pasekmės – gausybė mirčių.

O tai šėtono veiklos ženklai mūsų gyvenime. Šėtonas ir jo tarnai kiekviename žingsnyje įvairiomis

priemonėmis stengiasi apnuodyti mūsų gyvenimą. Todėl būtina šėtonui ir jo tarnams pasakyti: „Nepasiduosime ir nugalėsime, nes Kristus – mūsų Jėga“, todėl kartu tarsime: „Nepasiduosime ir nugalėsime, nes Kristus – mūsų Jėga.“ Jis mus stiprina ir veda į pergalę. Jis auga mumyse per mūsų gerus darbus ir maldas.

Popiežius Pranciškus moko: „Kas nesimeldžia Dievui, tas meldžiasi velniui!“

Kas sekmadienį ir per šventes pamiršta kelią į Bažnyčią, tas pasuka kitu keliu, o tame kelyje jo laukia šėtonas. Tad mes turime pasirinkti. Vidurio negali būti.

Todėl Šventasis Jonas Paulius II, 2001 m. lan-kydamasis Ukrainoje, perspėjo, kad mes, išėję iš komunistinio režimo nelaisvės, nepatektume į kitą – vartotojiškumo troškimo ir kūrimo – nelaisvę, tai kita materializmo forma, kuri, nors žodžiais neatmeta Dievo, tačiau prieštarauja Jo faktams, išbraukia Jį iš gyvenimo.

Ukrainos ateitis priklauso nuo mūsų ir nuo tos atsakomybės, kurią turime prisiimti. Dievas laimins mūsų pastangas, jei nukreipsime mūsų gyvenimą tarnauti Tėvynei ir bendruomenei, bendrą gėrį iškeldami aukščiau savo asmeninių interesų. Mūsų Tėvynė reikalauja vyrų ir moterų, kurie, turėdami tikslą ir remdamiesi visų teise ir gerove, pradedant nuo silpniausiųjų ir nuskriaustųjų, aukotųsi tarnaudami bendruomenei. Tai Evangelijos logika, bet taip pat ir tikrovės logika, kuria remiantis auga civilizuota visuomenė. Teisinga civilizacija nesivaiko tik ekonominių rodiklių – ji suinteresuota žmogišku, moraliniu ir dvasiniu tautos vystymusi.

Šventasis Tėvas skelbia, kad mūsų tauta pergyvena sunkų ir sudėtingą perėjimą iš daug metų mus slėgusio totalitarinio režimo į laisvą ir demokratinę visuomenę. Tačiau Laisvė reikalauja stiprios, atsakingos ir tyros sąžinės. Gyvenimas laisvėje reikalauja didesnių pastangų negu gyvenimas nelaisvėje.

Vyskupas sakė: „Šiandieną – Dievo palaimintą šventą dieną – nuoširdžiai sveikinu jus visus, kad jūs buvote vertais šventojo Juozapato sekėjais, vadovotės jo šūkiu: „Tegul visi būna viena.“ Šventojo Juozapato, kuris atidavė savo gyvenimą už mūsų vienybę su Dievu tautos ir teisėtos Bažnyčios reikaluose, kuris, kaip ir mūsų kariai Ukrainos Rytuose, pasiryžo aukoti gyvenimą už mus, padėti jį ant mūsų Tėvynės laisvės altoriaus, kad atnaujintoje žemėje

nebūtų priešų. O būtų sūnus ir būtų motina, ir būtų žmonės Ukrainos žemėje (anot Taraso Ševčenkos).“

Tegul šv. Juozapas mums bus uždegantis pavyzdys sekti jo meilės Dievui, Bažnyčiai ir mūsų liaudžiai keliu. Tegul Švč. Mergelė Marija, užtariant šv. Juozapatui, atvykusiam pas Jus šventa relikvija, išprašys Jums iš savo viengimio – vienintelio Sūnaus – naujų jėgų ir energijos būti aktyviais nūdienos liudytojais tikėjimo, tiesos ir pergalingos meilės prieš matomus ir nematomus priešus mūsų daug kentėjusioje žemėje, ypač dabartinės grėsmės mūsų istorijai metu, ir padės mums būti vienybėje su Dievu, Kristaus Bažnyčia, mūsų širdyse ir Ukrainoje.“

Mirtis

Karalaitis Kazimieras mirė Gardine (karalius su visa šeima 1483 m. pabaigoje išvyko iš Vilniaus į Liubline sušauktą seimą).

Štai kaip lenkų rašytoja Antanina Domanska⁵⁵ vaizduoja šv. Kazimiero mirtį (istorinių žinių apie tai nėra išlikusių):

„Kovo 4 dienos ankstų rytą į bažnyčią atneštas neštuvais, jis su pasigerėjimu įsmeigė akis į altoriaus paveikslą, į Angelų Karalienės veidą, kartodamas: „Omni die dic Mariae.“ Per Evangeliją paprašė padėti atsistoti ir klausėsi Kristaus žodžių nuleista galva. Per pakylėjimą parpuolė ant abiejų kelių; gydytojų ir dvariškių keliamas, su liūdnu priekaištu pažvelgė į juos ir tarė: „Kodėl esate tokie įkyrūs ir mane varginate, kai mano Viešpats nužengia iš dangaus?“ Beklūpančiam nusviro žemyn galva, ir didžiai nusizėminęs jis pradėjo alpti, bet, dvariškių įkeltas į nešiojamą kėdę – leksiką, atsigavo. Išgirdęs kunigo žodžius: „Štai Dievo Avinėlis“, jis pagyvėjo ir visas nušvitęs kartojo: „Viešpatie, nesu vertas, kad ateitum... bet tik tark žodį...“ Celebrantas davė jam paskutinį kartą Švč. Sakramentą – Viatiką, tardamas: „Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus Kūnas tesergėti tavo sielą amžinajam gyvenimui.“ Po „Ite, missa est“, kaip paprastai, karališkasis choras užgiedojo šv. Kazimiero mylimiausią giesmę „Omni die“, bet, nepabaigus posmelio, kapelionas, pakeldamas ranką, nutraukė džiaugsmingą melodiją ir su ašaromis pradėjo: „Amžinąjį atilsį duok jam, Viešpatie!“

Taigi, 1484 m. kovo 4 d. Gardine mirė karalaitis Kazimieras. Tėvai mirusį sūnų parvežė į Vilnių ir

palaidojo Vilniaus katedros koplyčioje, kurią buvo pasistatę sau ir šeimai. Kaip teigia istorikas jėzuitas Paulius Rabikauskas, palaidojo tik liepos mėnesį. Toks ilgas laikotarpis nuo mirties iki palaidojimo turi daug įvairių priežasčių, bet pirmiausia buvo laikomasi papročio.

1636 m. šv. Kazimiero kūnas iškilmingai perkeltas į specialiai šventajam pastatytą puošnią barokinę koplyčią. Tais pačiais metais popiežius Urbanas VIII šv. Kazimierą paskelbė Lietuvos dangiškuoju globėju.

1952 m. spalio 9 d. šv. Kazimiero relikvijos, sovietų valdžiai uždarius Vilniaus arkikatedrą, Vilniaus arkivyskupijos kapitulinio vikaro ir Panevėžio vyskupo Kazimiero Paltaroko rūpesčiu perkeltos į Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčią, 1953 m. gegužės 3 d. visose Vilniaus miesto bažnyčiose buvo skelbiamos šv. Kazimiero relikvijų perkėlimo išklmės.

1989 m. kovo 4 d. šv. Kazimiero relikvijos iš Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios sugrąžintos į Vilniaus arkikatedrą. Išklmėms vadovavo Vilniaus arkivyskupas Julijonas Steponavičius (1911-10-18 – 1936-06-21 – 1955-05-22 – 1991-06-18).

Šv. Juozapas 1623 m. lapkričio 12 d., vizitacijos Vitebske metu, buvo žiauriai nužudytas, nukankintas prieš Bažnyčios vienybę kovojusių priešų. Jo kūną įmetė į Dauguvą. Išlikusios legendos pasakoja apie stebuklingą Dievo pagalbą surasti kūną. Faktą, kad kūnas ilgai išliko nesugedęs, – tikintieji priėmė kaip asmens šventumo paliudijimą.

Mirties datos svarba istorijoje

Visoje Lietuvoje **šv. Kazimiero** mirties diena – kovo 4 d. – buvo laikoma ne tik bažnytine, bet ir valstybine diena.

Šv. Juozapo nukankinimo diena – lapkričio 12 d. – švenčiama visose unitų bažnyčiose, o vienuoliams bazilijonams tai viena iš svarbiausių švenčių.

Kelias į Altoriaus garbę

Karalaičio Kazimiero, palaidoto Katedroje, karstas buvo būriais lankomas paprastų žmonių, ne tik vilniečių, bet ir iš toliau atvykstančiųjų. Jie prašė užtarimo įvairiuose reikaluose ir neretai buvo išklaustyti. Profesorius jėzuitas Paulius Rabikauskas, aptardamas priežastis, traukusias žmones prie Kazimiero karsto, taip svarsto: „Gal jo nuoširdu-

⁵⁵ Rabikauskas P., *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius–Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademija, p. 37–38.

mas ir dosnumas vargšams, gal jo didvyriškas už nekaltybę nusistatymas, gal jo angeliška maldos dvasia, gili pagarba Švč. Sakramentui, kūdikiška meilė Švč. Mergelei Marijai, o gal visa tai kartu paėmus?!⁵⁶ 1501 m. dokumentai liudija, kad buvo išklaustytos tikinčiųjų, lankančių Kazimiero kapą, maldos ir vyko stebuklai, apie jį imta kalbėti kaip apie šventąjį, o jau nuo 1502 m. jis visų buvo laikomas šventuoju.

Buvo kreiptasi į popiežių dėl Kazimiero paskelbimo šventuoju. Pirmąsyk apie tai dar 1501 m. užsiminė Vilniaus kapitulos prelatas, Lietuvos didžiojo kunigaikščio sekretorius Erazmas Ciolekas, nuvykęs į Romą pareikšti popiežiui Aleksandrui VI Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro paklusnumą. Buvo ir kitų kreipimūsi, o 1516 m. pirmojoje pusėje Lietuvos dvasiniai ir pasaulietiniai vadovai vėl kreipėsi į popiežių Leoną X. Tačiau visi prašymai, kaip rašo P. Rabikauskas, „Romos kurijoje atsimušdavo kaip žirniai į sieną. Mat prašantieji tikrai tvirtindavo, kad yra verta Kazimierą dėl jo švento gyvenimo ir dėl prie jo kapo įvykstančių stebuklų paskelbti šventuoju, bet nei vienas savo bendro pobūdžio teiginių nepagrindė išsamiais ir patikimais įrodymais“⁵⁷. 1517 m. lapkričio 4 d. popiežius su kardinolais nutarė tam tikslui sudaryti komisiją. Tačiau, iki 1519 m. vasaros nesulaukus jokių procesui reikalingų aktų, popiežius Leonas X nusprendė į Lenkiją–Lietuvą pasiųsti specialų legatą italą vyskupą benediktiną Zachariją Ferrerį (1479–1524). Jis greitai surinko medžiagą, aprašė stebuklus ir tyrimo medžiagą 1520 m. gruodžio 9 d. išsiuntė į Romą. Tenka tik apgailestauti, kad su kanonizacijos proceso aktais žuvo ir visi liudininkų pasakojimai apie atskirus stebuklus.

Z. Ferreris parašė trumpą darbą „Palaimintojo Kazimiero gyvenimas“. 1521 m. išspausdintoje biografijoje „Vita beati Casimiri, scripta Vilniae“ kalbama apie asketišką Kazimiero gyvenimą (tai vienintelis XVI a. šaltinis). Šios pirmosios šventojo biografijos IV skyrelyje aprašyti stebuklai. Konkrečiai atpasakotas vienas nuostabus įvykis: mažos lietuvių kariuomenės pergalė prieš gerokai gausesnius maskvėnų būrius. Jis aprašo, kaip Maskvos kunigaikštis Vasilijus, sutraukęs 60 000 raitelių,

nelauktai įsiveržė į Lietuvos teritoriją. Lietuvos ir Lenkijos kunigaikščiai visiškai neturėjo kuo gintis – nebuvo kariuomenės, surinkus visus apylinkių gyventojus susidarė apie 2 000. Jie visi meldėsi, prašydami Kazimierą pagalbos, maldą baigdami: „<...> Ir jei dėl mūsų didelio tau rodomo pasitikėjimo bei atsidavimo malonėsi išklaudyti mūsų maldavimų, rūpinsimės, kiek tik pajėgsime, kad krikščionių tikėjimo pažibai ir tavo tautos išaukštinimui Šventasis Tėvas tave paskelbtų šventuoju, ir tai pagal visus teisės reikalavimus įvykdysime.“

Po šios maldos visi jautėsi tarsi pripildyti dieviškos jėgos ir kūno miklumo, tad drąsiai puolė priešų stovyklą, daug užmušė, paėmė į nelaisvę, daug paėmė ir grobio. Nuostabu, kad iš lietuvių pusės beveik niekas nežuvo, nepateko į priešų nelaisvę.

Tačiau šiame aprašyme nenurodyta nei vieta, nei data, nei Kazimiero pasirodymas ant balto žirgo.

Vėlesniuose aprašymuose minimas mūšis prie Polocko 1518 m., kada miestą ir pilį apsupo Maskvos kunigaikštis su didele kariuomene. Nedidelei lietuvių karių įgulai, esančiai pilyje, į pagalbą skubėjo 2 000 lietuvių kariuomenė, bet jiems sukludė patvinusi Dauguva. Kariai negalėjo rasti seklesnės vietos. Ir štai ant balto žirgo pasirodęs jaunuolis baltu apsiaustu, drąsindamas lietuvius, pirmas įjojęs į upę, ragindamas juo sekti – ten buvo sekluma. Kariuomenė staiga puolė priešą, kuris, netikėtai užkluptas, ėmė bėgti. Miestas ir pilis buvo apginti, o jaunuolis dingo. Tada visi suvokė, kad į pagalbą buvo atėjęs šv. Kazimieras.

Žinomas ir kitas 1519 m. vasarą dalinių iš Smolensko įsiveržimas į Lietuvą ir grėsmė Vilniui: daugelis šaukėsi Kazimiero pagalbos ir buvo išklaudyti...

Z. Ferreris darbe „Palaimintojo Kazimiero gyvenimas“ kitus stebuklus apibūdina tik bendrais posakiais: „Jokios žmogiškos pagalbos nesitikintieji, nepagydomų ligų ir sunkių sveikatos sutrikimų apimtieji, kurčiai, nebyliai, raiši, akli, nudžiūvėliai, vos tik jam prie kapo pasiveda, atgauna klausą, kalbą, judėjimą, regėjimą ir anksčiau turėtą sveikatą, netgi – tai tikrai nuostabu ir beveik neįtikėtina – grįžta gyventi mirusieji ir įvyksta kitų stulbinančių dalykų.“

Už visus išvardytus nuopelnus 1521 m. popiežius Leonas X Kazimierą paskelbė palaimintuoju.

⁵⁶ Rabikauskas P., *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius–Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademija, p. 43.

⁵⁷ *Ten pat*, p. 54, 61.

Gintarinis sarkofagas, 1678 m. pagamintas Vilniaus vyskupo Mikalojaus Stepono Paco užsakymu Gdanskio gintaro dirbtuvėse ir padovanotas Toskanos didžiajam kunigaikščiui Kozimo III, su viduje įdėta šv. Kazimiero relikvija. Florencija, Piti rūmų sidabro muziejus

1521 m. gruodžio 1 d. mirė popiežius Leonas X, taip ir nepradėjęs Kazimiero kanonizacijos bylai reikiamos procedūros. Tačiau įrašas martirologijoje – Romos bažnyčios šventųjų ir kankinių knygoje – atleido nuo sudėtingų kanonizacijos užbaigimo procedūrų ir 1602 m. gerokai palengvino Vilniaus kanauninko Grigaliaus Sventickio (apie 1577–1617) misiją Romoje. Popiežių duoti dokumentai: popiežiaus Klemenso 1602 m. lapkričio 7 d. brevė, kuria leidžiama švęsti jo šventę Lietuvoje ir Lenkijoje, vėliau – 1621 m. – popiežiaus Pauliaus V dekretas, kuriuo Kazimiero vardas įrašomas į visos Bažnyčios vartojamą brevijorių ir mišiolą, brevė, kuria šv. Kazimieras skelbiamas pirmuoju Lietuvos globėju, o 1948 m. birželio 11 d. Šventasis Tėvas Pijus XII šv. Kazimierą paskyrė ypatingu Lietuvos jaunimo globėju.

Tyrinėtojo Mintauto Čiurinsko pastangomis 2004 m. buvo išleista knyga, į kurią buvo sudėtos (vertimai kartu su originaliais tekstais) trys pirmosios šv. Kazimiero biografijos, parašytos Zacharijo Ferrerio (1479–1524), Grigaliaus Svencickio (apie 1577–1617) ir jėzuito Petro Skargos (1536-02-02 – 1612-09-27), kurios formavo hagiografinę tradiciją ir ilgai buvo pagrindiniai šaltiniai apie mūsų šventąjį⁵⁸.

⁵⁸ *Ankstyvieji šv. Kazimiero gyvenimai*, sud. M. Čiurinskas, fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae 4, Vilnius: Aidai, 2004.

Šv. Juozapas. 1626 m. Meletijus Smotrickis Kijevo metropolitui Josyfui Veljaminui Rutskiui prisipažino esąs kaltas dėl Juozapato mirties, išpažino katalikų tikėjimą ir tapo aktyviu unijos šalininku.

Popiežius Urbonas VIII įsakė jam aprašyti Juozapato mirtį. Pradėta pagreitinta kėlimo į Altoriaus garbę – beatifikacijos – byla.

Žinoma, kad 1612 m. kartu su Juozapatu vienoje celėje vienerius metus gyveno Antonijus (Anastazijus Seliava) (1583–1655 10 05), būsimasis protoarchimandritas ir Kijevo metropolitas (1641–1655). Šis faktas labai svarbus, nes Antonijus tapo svarbiu liudininku Juozapato beatifikacijos byloje, be to, jis šiai bylai rinko medžiagą.

1643 m. popiežius Urbonas VIII Juozapatą paskelbė palaimintuoju. Iškilminga šventė vyko Vilniuje, dalyvaujant Lenkijos karaliui Vladislovui Vazai ir karalienei Cecilijai.

1867 m. – prieš 150 metų – popiežius Pijus IX Juozapatą paskelbė šventuoju.

1916 m. šventojo Juozapato palaikai pervežti į Šv. Barboros bažnyčią Vienoje (iki tol jie buvo slapstomi įvairiose Lietuvos, Lenkijos ir Baltarusijos vietose). Austrijoje, Šv. Barboros bažnyčioje, šv. Juozapato palaikai buvo saugomi 33 metus.

1949 m. šv. Juozapato palaikai iš Austrijos pervežti į Romą ir 1963 m. perlaidoti Vatikane, Šven-

tojo Petro bazilikoje, dešinėje navoje, Šv. Bazilijaus Didžiojo altoriuje⁵⁹.

Atminties pagerbimas ir įamžinimas

Lietuvos ir Ukrainos šventųjų vardai įamžinti miestų, draugijų, brolių, ordinų, šventovių – bažnyčių, mokymo įstaigų pavadinimuose, meno paminkluose (nutapyta portretų, paveikslų, ikonų, sukurta vitražų, pastatyta skulptūrų, paminklų, paminklinių lentų), įvairiuose kūriniuose (mokslo darbuose, populiariuose straipsniuose, poezijoje, muzikiniuose kūriniuose, sukurta spektaklių, vaizduojančių šventųjų gyvenimą).

Šventiesiems pagerbti aukojamos iškilmingos šv. Mišios, jų vardui garsinti organizuojamos akademijos, konferencijos, simpoziumai, seminarai, konkursai, skaitomos paskaitos – taip plečiamos žinios apie vienintelį Lietuvos šventąjį Kazimierą ir vienintelį Ukrainos šventąjį Juozapatą.

Chronologine seka pateiksime keletą pavyzdžių.

Šv. Kazimieras. Antverpeno (Belgija) miesto centre, Dievo Motinos koplyčioje, XVII a. pabaigoje buvo įsteigta Šv. Kazimiero brolija.

1729 m. Lietuvos vienuoliai bernardinai, sudarydami savo savarankišką, atskirą nuo Lenkijos, provinciją pavadino ją Šv. Kazimiero vardu.

Miestas ir savivaldybė Šiaurės Venesueloje pavadintas San Kasimiras de Gviripa – vienintelė vietovė pasaulyje, turinti mūsų šventojo vardą. Čia yra ir Šv. Kazimiero bažnyčia. San Kasimiro miestas įkurtas 1783 m. Ispanijos kolonijų miestai dažnai buvo pavadinami šventųjų vardais. Miesto šventė – Kazimierinės – švenčiama kovo 4-ąją. 2008 m. lapkričio 21 d. Vilniuje iškilmingai buvo perduota Šv. Kazimiero ordino (Didysis magistras Edvardas Jonas Eismontas) dovana Šv. Kazimiero (San Kasimiras) miestui Venesueloje. Tai skulptoriaus Petro Henriko Garškos sukurtas karalaičio Kazimiero bareljefas.

Išėivijoje (Amerikoje) s. Marijos (Kazimieros Kaupaitės, 1880-01-06 – 1940-04-17) LSSC 1907 m. įsteigta vienuolija (prie jos įsteigimo daug prisidėjo kun. Antanas Staniukynas, 1865-05-04 – 1889-06-15 – 1918-12-15) vadinasi „Šv. Kazimiero seserų kongregacija“.

Vienuoliai marijonai 1930 m. Šiaurės Amerikoje, įkurdami savo provinciją, pavadino ją Šv. Kazimiero vardu.

1945 m. pabaigoje Romoje įsteigta ir pradėjo veikti Šv. Kazimiero kolegija (oficialiai paskelbta tik 1948 m. gruodžio 1 d. Jo Šventenybės Pijaus XII Šv. studijų kongregacijos dekretu), vėliau pavadinta Popiežiškąja lietuvių šv. Kazimiero kolegija.

Lietuvoje, atkūrus nepriklausomybę, šv. Kazimiero vardu pavadintos dvi mokyklos: Kauno šv. Kazimiero progimnazija ir Vilniaus rajono Medininkų šv. Kazimiero gimnazija. Alvite įkurti Nevalstybiniai šv. Kazimiero vaikų globos namai, Los Andžele (Šv. Kazimiero parapijoje) veikia Šv. Kazimiero lituanistinė mokykla

1946 m. Italijoje, Romoje, įkurtas Šv. Kazimiero ordinas. Iniciatorius – Didysis kunigaikštis Gediminaitis Galicinas, kuris, atvykęs į pilį pas Dominiką Pellegrini, išreiškė pageidavimą įkurti Šv. Kazimiero ordiną. D. Pellegrini ne tik įkūrė ordiną, bet jo iniciatyva buvo pastatytas ir šv. Kazimiero paminklas.

Pasaulietinis Šv. Kazimiero ordinas Lietuvoje įkurtas 1999 m. balandžio 28 d. Jo nariai – kilmingųjų giminių palikuonys, kuriems vadovavo visuomenės ir kultūros veikėjas Edvardas Jonas Eismontas A. Venckus (1950-06-24 – 2013-02-15). E. J. Eismontas, inicijavęs ordino įkūrimą, buvo išrinktas ordino magistras. Ordinas pavadintas Šv. Kazimiero vardu, siekiant pagerbti Gediminaičių dinastijos karalaitį Kazimierą ir kilnius jo idealus.

Šiuo metu Šv. Kazimiero ordino Didysis magistras – Dominiko Pellegrini sūnus Filipo Pellegrini.

Arkivyskupo metropolito Juozapo Skvirecko (1873-09-18 – 1899-06-24 – 1919-07-13 – 1959-12-03) prašymu 1948 m. birželio 11 d. Šventasis Tėvas Pijus XII šv. Kazimierą paskyrė ypatingu Lietuvos jaunimo globėju. Ši bulė dabar kabo Vilniaus arkikatedros Šv. Kazimiero koplyčios kairėje pusėje, netoli altoriaus, kuriame yra šv. Kazimiero palaikai.

Per vienuolius šv. Kazimiero kultas pasklido po visą pasaulį. Savo globėju jį laiko Neapolio miestas, Maltos ordino riteriai, kovoję su musulmonais turkais Viduržemio jūroje. 1989 m. dalis šventojo relikvijų perduota Maltos ordinui (joanitams), pasirinkusiems šv. Kazimierą savo šventuoju.

⁵⁹ Ювілейне святкування з нагоди 50-ї річниці перенесення молей свцмчс. Йосафата. Книга-альбом, Жовква: Місіонер, 2014, 144 с.

Šventojo Kazimiero vardas įamžintas 15 Lietuvos bažnyčių. JAV lietuviai ir lenkai išėiviai turi daugiau kaip 50 Šv. Kazimiero bažnyčių.

Lietuvoje yra dvi arkivyskupijos: Vilniaus ir Kauno; 7 vyskupijos: Kaišiadorių, Panevėžio Vilniaus; Kauno, Šiaulių, Telšių ir Vilkaviškio. 54 dekanatai jungia 705 parapijas. Be to, yra 288 neparapijinės bažnyčios ir koplyčios. Iš beveik 1 000 šventovių 15 pavadintos Šv. Kazimiero vardu⁶⁰.

Žinomos, daug darbų nuveikusios Šv. Kazimiero draugijos:

- slapta Žemaičių kunigų seminarijos Kaune klierikų draugija (1889 m.). Tikslas – rengti lietuviškus religinius tekstus ir juos leisti, veikė kelerius metus.

- Šv. Kazimiero draugija Kaune (1905). Tikslas – leisti lietuviškas religinio turinio knygas. Išaugo į leidyklą, turinčią savo spaustuvę „Šviesa“, keletą knygynų. Per 35 veiklos metus išleido 740 įvairių knygų.

- Lietuvių šv. Kazimiero draugija (1925) – Vilniuje veikusi susipratusių lietuvių organizacija. Tikslas – rūpintis lietuvių jaunimo tautišku ir katalikišku auklėjimu, teikti jam švietimo, dorovės, sveikatos bei socialinės paramos. Nepaisant lenkų trukdžių, atlikta daug svarbių darbų.

Savo giesmėmis garsėja Vilniaus šv. Kazimiero grigališkojo choralo studija.

Šv. Kazimiero atvaizdai panaudoti kuriant miestų herbus.

Šv. Kazimiero skulptūrėlės ir didelės skulptūros puošia bažnyčias ir šventorius. Šv. Kazimierui skirti Rūpintojėliai. Jo asmenybė atspindi liaudies me-

ninkų darbuose. Beveik visur jis vaizduojamas su kryžiumi ir trižiede lelija.

Knygos

Šv. Kazimiero asmenybė domino ir tebedomina istorikus, literatus, poetus ir kitus menininkus. Parašyta nemažai knygų, parengti ir išleisti istoriniai šaltiniai. Jie įvardyti istoriografinėje dalyje. Čia pakartosime ir paminėsime 2010 m. išspausdintą vyskupo Kazimiero Paltaroko parašytą (darbas baigtas rašyti 1954 m.) ir tik, minint autoriaus 135-ąsias gimimo metines, apaštališkojo protonotaro kan. Broniaus Antanaičio rūpesčiu išleistą knygą „Karalaitis šventasis Kazimieras“. 1984 m. Čikagoje šio reikšmingo istorinio dokumento nemaža dalis buvo skelbta periodiniame leidinyje „Lietuvių tautos praeitis“.

XX a. pirmojoje pusėje šv. Kazimiero kulto palaikymo ir skleidimo centras buvo Panevėžio vyskupija, kur gyveno ir dirbo vysk. Kazimieras Paltarokas, itin mylėjęs šį šventąjį. 1928 m. sausio 25 d. Šventasis Tėvas Pijus XI savo dekretu šv. Kazimierą paskelbė ypatinguoju Panevėžio vyskupijos globėju.

Šventuoju domėjosi ir be galo kilni ir dvasinga asmenybė – kunigas Stasys Yla (1908-01-05 – 1932-05-22 – 1983-03-24): skaitė apie jį paskaitas, rengė knygą, kaip šventasis Kazimieras vaizduojamas lietuvių liaudies mene ir lietuvių dailininkų kūryboje. Tačiau, vos pradėjęs darbą, Štuthofio koncentracijos kalinys Stasys Yla mirė. Minint 500-ąsias šv. Kazimiero metines „Ateities“ žurnale buvo išspausdintas S. Ylos eilėraštis:

Šventasis Kazimierai, amžiais prisimenam

Tave lyg žiburį aukšto dangaus.

Meldi pas Viešpatį, vedi ir kvieti mus

Ilgesiu, nerimu Dievo žmogaus.

Išskleidei vėliavą švento tikėjimo,

Ženklinau kryžiumi mūsų kelius.

Apglobei Lietuvą, audrų vis liečiamą,

Stiprinai, drąsinai brolius savus.

Nūnai maldaujame: švieski iš naujo mum

Audriam gyvenime žvilgsniu drąsiu

Lyg vytis – riteris, išaugęs švyturiu.

Veski į pergalę ryžtu nauju.

Šventas Kazimierai, amžiais prisimenam

Tavo užtarymą mūsų tautoj.

Melski pas Viešpatį, veski ir kvieski mus

Telktis ir vienytis laisvės kovoj.

⁶⁰ **Kauno** arkivyskupijoje dvi bažnyčios turi šv. Kazimiero vardą: Lančiūnavoje – Kėdainių dekanatas ir Žemaitkiemyje (apartaujama iš Vidiškių) – Ukmergės dekanatas.

Panevėžio vyskupijoje – dvi: Baltriškės rektoratas, kurį apartauja Tiberiados bendruomenė, ir Kamajai – Rokiškio dekanatas.

Telšių vyskupijoje yra trys šv. Kazimiero vardu pavadintos bažnyčios: Baubliuose (tai II Budrių parapijos bažnyčia) – Palangos dekanatas; Vėžaičiuose – Gargždų dekanatas ir Klaipėdos mieste.

Vilniaus arkivyskupijoje – trys: Pavoverėje – Švenčionių dekanatas, Naujoje Vilnioje – Vilniaus dekanatas ir Vilniuje – Šv. Kazimiero rektoratas bei Šv. Kazimiero koplyčia Vilniaus arkikatedroje, kur virš altoriaus, kaip minėta, ilsisi žemiškieji šventojo palaikai.

Vilkaviškio vyskupijoje šv. Kazimiero vardu pavadintos net 5 bažnyčios: Aleksote – Aleksoto dekanatas, Alytaus mieste – Šv. Kazimiero bažnyčia, Iglaukoje – Marijampolės dekanatas, Kučiūnuose – Lazdijų dekanatas, Lekėčiuose – Šakių dekanatas. Nei vienos Šv. Kazimiero bažnyčios neturi Kaišiadorių ir Šiaulių vyskupijos.

Vardai

Krikščionys tėvai šventojo garbei vaikams suteikia vardus: Kazimieras, Kazimiera.

Bažnyčios

Šv. Juozapas. Švenčionių r., Pabradėje, bažnyčia tituluota Šv. Juozapato vardu; 2007 m. pastatė naują Švč. Mergelės Marijos, Šeimos Karalienės, vardu tituluotą bažnyčią, Šv. Juozapato bažnyčia, priklausiusi katalikams, atiduota ortodoksams.

Ordinas

Vienuoliai bazilijonai Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną įvardijo „Šv. Juozapato bazilijonų ordinu“.

Ikonos

Jos skiriasi apimtimi ir dydžiu; yra nutapytų ir siuvinėtų, pakabinamų ir pastatomų – tarsi altorėliai, žinomi šventojo atvaizdai vitražuose...

Knygos

Vienas paskutinių tyrinėjimų – dr. Pavlo Krečiuono *OSBM* monografija, skirta šv. Juozapatui (Крепчун М., *Святий Йсафат Кунцевич (1580–1623) як свідок віри в епосі релігійної контрверсії*, Жовква: Місіонер, 2013, 264 c.; *Ювілейне святкування з нагоди 50-ї річниці перенесення молей свцмчс. Йосафата. Книга-альбом*, Жовква: Місіонер, 2014, 144 c.).

Vardai

Nemažai Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino vienuolių pasirenka vienuolinį Juozapato vardą, pvz., t. Juozapas (Andrijus Chaimykas) *OSBM*. Ir Lietuvoje sutinkami Juozapato, Juozapatos, Juozapotos vardai.

Išsaugotas atsiminimas, kad 1863–1864 m. nacionalinio ir socialinio išsivadavimo sukilimo prieš Rusijos imperijos priespaudą dalyviai, kurių dauguma buvo iš Lenkijos ir Lietuvos, savo dangiškuoju globėju pasirinko šv. Juozapatą. Šiandien Vilniuje,

Bažnytinio paveldo muziejuje, išliko relikvijorius, kuriame buvo saugomos šv. Juozapato relikvijos. Antrojo, tokio paties, atiduoto su relikvijomis minėto sukilimo dalyviams, likimas kol kas nėra žinomas.

Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčioje saugomos iš Vatikano 2005 ir 2015 m. atvežtos šv. Juozapato relikvijos.

Šv. Juozapato ir šv. Kazimiero atvaizdai yra Vilniaus Aušros Vartų Gailestingumo Motinos koplyčioje, Vatikano Šventojo Petro Bazilikoje.

Šv. Juozapas ikonose vaizduojamas su kardu (nužudymo įrankiu) ir palmės šakele, dažnai ir įrašytu viso gyvenimo šūkiu: „Tegul visi būna viena“ (Jn 17,21).

2013 m. Vatikane, Šventojo Petro Bazilikoje, minint šv. Juozapato palaikų perkėlimo 50-metį, popiežius Pranciškus sakė: „Džiaugsmingai vienuosi su jumis šioje piligrimystėje prie Juozapato, vyskupo ir kankinio, kapo... Jo atminimas liudija mums apie šventųjų bendrystę, apie gyvenimo bendrystę tarp tų, kurie priklauso Kristui. Kiekvienas mūsų gyvenimo aspektas tebūna įkvėptas troškimo kartu kurti, bendradarbiauti, mokytis vieniems iš kitų, liudyti tikėjimą.“

Abiejų šventųjų gyvenimas ir veikla, gilus tikėjimas tapo pavyzdžiu daugelio kraštų tikintiesiems, suformuodamas šventųjų kultą, o juos kanonizavus (paskelbus šventaisiais) jų vardai įamžinti miestų, draugijų, brolių, ordinų, bažnyčių, mokyimo įstaigų pavadinimuose, meno paminkluose (portretuose, paveiksluose, ikonose, vitražuose, skulptūrose, paminkluose), įvairiuose kūriniuose (mokslo darbuose, populiariuose straipsniuose, poezijoje, muzikiniuose kūriniuose). Šventiesiems pagerbti aukojamos iškilmingos šv. Mišios, o jų vardui garsinti organizuojamos konferencijos, simpoziumai, seminarai, konkursai, skaitomos paskaitos... Taip plečiamos žinios apie vienintelį Lietuvos šventąjį Kazimierą ir vienintelį Ukrainos šventąjį Juozapatą.

Birutė Kazimiera SALATKIENĖ

Padubysio piliakalniai Balio Buračo fotografijose

Gražiai sutapo, kad 2017 metai, paskelbti Piliakalnių metais, taip pat yra ir žymaus lietuvių fotografo Balio Buračo 120-ieji gimimo metai. Minėdami gilią mūsų praeitį pasitelkiame atmintį, žinias, tradicijas ir lietuviškosios tapatybės jausmą, mums savaime suprantamą. Tačiau mūsų tapatybė buvo kuriama, auginama daug dešimtmečių daugelio šviesuolių protu ir siela. Balys Buračas – vienas iš tokių. Jo tūkstančiai padarytų istorijos ir kultūros paveldo objektų, etnografijos, buities vaizdų fotografijų sudaro storą atminties klodą, iš kurio dabar imame vaizdus, nesulaukusius mūsų laikų. Šis straipsnis apie piliakalnius, kurių vieta kraštovaizdyje, legendos, o vėliau ir tyrimai formavo lietuvių tautos istorijos modelį, apimantį tolimus priešistorinius laikus, ir žmogų, tuos piliakalnius priartinusį prie mūsų atminties.

Kodėl medžiotojai nepylė piliakalnių?

Piliakalniai yra pats išraiškingiausias Lietuvos priešistorės ir viduramžių kultūros paveldo palikimas. 2011 m. pradžios duomenimis, jų žinoma apie 850 ir kasmet surandama mokslui dar nežinomų¹. Jie mūsų sąmonėje yra tarsi senovės simbolis, tačiau jų funkcijos ir prasmė yra kur kas gilesnės. Pi-

liakalnis reiškia aukštą civilizacijos lygį, gamybinio ūkio etapą. Kodėl medžiotojai nepylė piliakalnių? Žvėris miške yra grobis, o ne turtas, jo nepasisavinsi ir nesukaupsi. Piliakalnį, kaip įtvirtintą gyvenvietę, bendruomenė įsirengia tada, kai jau turi ką, pirmiausia tai gyvulių bandas, saugoti nuo plėšrūnų ir nuo artimesnių ar tolimesnių kaimynų. Mūsų krašte gyvulininkystė kaip pagrindinis verslas įsigalėjo bronzos amžiuje, maždaug prieš keturis tūkstantmečius metų. To laiko piliakalniuose archeologai randa nemažą gyvūnų kaulų, iš kurių apie 85 proc. sudaro žmonių išaugintų gyvulių kaulai ir tik nedidelę dalį – sumedžiotų žvėrių. Pirmųjų piliakalnių gyvenvietėje, aikštelėse, įsikurdavo aptverta piemenų bendruomenė, norėjusi apsisaugoti nuo nekviestų svečių, todėl piliakalniai būdavo įrengiami upių santakose, ežerų pusiasaliuose, netoli pelkynų, gamtos kuo labiau apsaugotose vietose. Ilgainiui, šylant ir sausėjant klimatui bei pirmojo tūkstantmečio pradžioje perėjus prie ariamosios žemdirbystės, jau gerai įgudus lydyti geležį ir pasigaminti gerus arimo ir derliaus doravimo įrankius, bendruomenės išaugo ir nebetilpo piliakalnių viršūnėse. Tada gyvenvietės persikėlė į papėdes, o aikštelėse liko tvirtovės, kur pilėnai slėpdavosi karinių susidūrimų akivaizdoje. Prieš tūkstantį metų, klostantis valstybės pamatams, piliakalniuose įsikūrė gentinė diduomenė, kau-

¹ Zabiela G., Piliakalniai pro fotoaparato objektyvą, *Balys Buračas. Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 11.

pianti turtą, kariauną ir stiprinanti savo valdžią. Kryžiaus karų epochoje piliakalniai buvo išplėtos valstybės gynybinės sistemos grandys. Jie daugkart buvo deginti ir vėl atstatyti, kol jų medinės pilys nebegalėjo apginti igulų nuo artilerijos ugnies. Apie XIV a. dauguma sudegintų pilių jau nebeatstatytos, apleisti ir kiti piliakalniai, tačiau kultūriniame kraštovaizdyje jie, apipinti legendomis, sakralizuoti, išliko iki mūsų laikų. Taigi per ilgesnę nei trijų tūkstančių metų istoriją piliakalnių prasmė nuolat keitėsi, tačiau jie išliko svarbais kasdienio gyvenimo, gynybos, o mūsų dienomis – istorinės atminties atributais. Vieni jų, buvę apleisti gilioje senovėje, išlaikė tūkstantmetį vaizdą, kiti išliko nuo kryžiuočių puolimo laikų.

Atgimimo epochoje, kuriant modernios nacionalinės Lietuvos valstybės modelį, tautinės tapatybės pajauta tapo ta jėga, kuri nulėmė šiuolaikinės mūsų istorijos kryptį. „Iš praeities tavo sūnūs lai stiprybę semia“, – rašė Vincas Kudirka, ir tos epochos šviesuoliai, suvokdami istorijos paveldo svarbą, siekė kuo ryškiau jį nušviesti, kurdami krašto pažinimo pagrindus. Kraštotyros judėjimas kilo pačioje Nepriklausomybės pradžioje ir į jį susijungė šviesiausi, atsakingiausi, jautriausi žmonės. Vienas tokių buvo Balys Buračas, tylus ir atkaklus Šiaulių krašto, o vėliau ir visos Lietuvos praeities žinovas ir tyrėjas. Per savo fotoaparato objektyvą jis išvelgė giliausius atminties klodus, margiausius tautinius raštus, plačiausias kraštovaizdžio panoramas ir visa tai paliko mums.

Balys Buračas – fotografas

„Jei Mikalojus Konstantinas Čiurlionis savo kūryboje atskleidė tautos dvasią, tai Balys Buračas parodė jos kūną“, – teigia žymus Lietuvos fotografijos praktikas ir teoretikas Stanislovas Žvirgždas².

Lietuvių pedagogas, fotografas, etnografas, kraštotyrininkas, spaudos bendradarbis Balys Buračas gimė 1897 m. sausio 18 d. Sidaruose, Šiaulėnų valsčiuje, Šiaulių apskrityje. Lietuviško rašto pramokęs namuose, baigė ir pradžios mokyklą. Dirbo tėvų ūkyje, kol 1919 m. išėjo tarnauti į Lietuvos kariuomenę. Po tarnybos 1920–1921 m. mokėsi Šiaulių mokytojų seminarijoje, o ją baigęs moky-

tojavo Diktariškių, Šiaulėnų, Varputėnų, Žygaičių mokyklose. Nuo 1928 m. B. Buračas pasišventė vien kraštotyros darbui. 1929–1930 m. jis studijavo grafiką Kauno meno mokykloje, jo piešinius spausdino „Žiburėlis“, „Darbymetis“, „Spaktyva“, „Šiaurės Lietuva“, vėliau fotografijas – „Karys“, „Jaunoji karta“, „Naujoji Romuva“, „Sėkmadienis“, „Lietuvos žinios“. Tuo laiku jis keliavo po Lietuvą ir M. K. Čiurlionio galerijos prašymu rinko Liaudies meno eksponatus. Keletą metų (1931–1933) dirbo Pelikso Bugailišio globojamo Šiaulių „Aušros“ muziejaus restauratoriumi, bendradarbiavo su Valstybine archeologijos komisija – iš jos gaudavo finansinę paramą ir kaupdavo etnografinę medžiagą bei fotografijas jos archyvui. 1939–1941 m. Lituanistikos instituto vadovas P. Bugailiškis B. Buračą pakvietė bendradarbiauti kaip patyrusį fotografą ir etnografą. 1941 m. dirbo Liaudies kūrybos namų inspektoriumi ir Lietuvos kultūros paminklų apsaugos įstaigos darbuotoju. Po karo dešimtmečiui buvo grįžęs į mokyklą, 1944–1954 m. dirbo Karmėlavos vidurinėje mokykloje. Dar mokytojaudamas 1953 m. išėjo į pensiją ir tada dar daugiau kaip du dešimtmečius B. Buračas visą savo laiką vėl galėjo skirti kelionėms, pildyti ir atkurti savo fotoarchyvą. B. Buračui suteikti Lietuvos kraštotyros draugijos bei Lietuvos fotografijos meno draugijos Garbės nario vardai, o 1969 m. – Lietuvos nusipelnusio kultūros veikėjo vardas. Jis vadinamas šimtmečio kraštotyrininku, o jo vardas suteiktas Karmėlavos gimnazijai ir LR kultūros ministerijos premijai. Mirė 1972 m. liepos 28 d. Kaune.

Pirmąjį savo fotoaparatą B. Buračas įsigijo 1915 m. iš vokiečių kareivio, išmainęs jį į savo drožinėną lazda, ir nuo to laiko fotoaparato iš rankų nepaleido iki mirties. „Fotografuodamas ir rinkdamas lietuvių liaudies meną esu apkeliavęs visą Lietuvą iki smulkių gyvenamųjų vietovių. Nėra tokio miesto, miestelio ar bažnytkaimio, kurio neaplankiau“, – rašė B. Buračas³. Iki 1944 m. buvo sukaupęs 18 000 negatyvų ir 26 400 pozityvų archyvą, tačiau didelė jo dalis žuvo karo metais. Pokario metais iš dalies atkurtas ir gerokai papildytas B. Buračo archyvas dabar saugomas Vytauto Didžiojo karo (10 300 vienetų), Lietuvos nacionaliniame, Nacionaliniame M. K. Čiurlionio,

² Žvirgždas S., Balys Buračas – Fotografas, *Balys Buračas. Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 7.

³ Balys Buračas, *Autobiografija*, Vytauto Didžiojo karo muziejaus archyvas, 1965.

Bubių piliakalnis iš šiaurės rytų pusės

Šiaulių „Aušros“ muziejuose, Lietuvos centriniame valstybės ir Kultūros paveldo archyvuose, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, privačiose kolekcijose. Jo nuotraukos 1937 m. Paryžiaus pasaulinėje parodoje apdovanotos aukso medaliu, o pokario metais buvo spausdinamos Amerikos lietuvių leidiniuose „Lietuvių enciklopedija“, B. Kviklio „Mūsų Lietuva“ ir kt.

Piliakalniai pro fotoobjektyvą

B. Buračas savo etnografinių kelionių po Lietuvą metu nufotografavo daugybę piliakalnių, kurių atvirukų rinkinys sovietmečiu buvo išleistas, kaip tuo metu buvo įprasta, be autoriaus pavardės. Nepaprastai svarbus dalykas tai, kad jis piliakalnius fotografavo ne vieną kartą. Jis užfiksavo piliakalnių vaizdus, skiriamus keleto dešimtmečių, taip dokumentuodamas ir piliakalnių būklės kaitą. Mūsų dienomis atsirado ir 239 originalių piliakalnių fotografijų albumas, kurį įsigijo Lietuvos nacionalinis muziejus⁴. 2011 m. šis muziejus išleido puikų leidinį, į kurį sudėtos visų 184 B. Buračo fotografuotų piliakalnių fotografijos ir juos apipynusios legendos⁵.

⁴ Žvirgždas S., Balys Buračas – Fotografas, *Balys Buračas. Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 9.

⁵ Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011.

Bepigu dabar, kai paveldosaugos sistema piliakalnius jau registravo, kartografavo, įtraukė į Kultūros vertybių registrą, kai internete gali rasti smulkiausias geografines ir turistines nuorodas, kai gali keliauti automobiliu ir per dieną aplankyti keletą piliakalnių. Pirmas dar 1923 m. gegužės 1 d. B. Buračo fotografuotas piliakalnis buvo Kudinai dab. Radviliškio r., buvęs netoli Daktariškės pradžios mokyklos, kur jis dirbo. O kaip su kitais piliakalniais, iš kur jis apie juos sužinojo, kaip surado, kaip keliavo nuo vieno prie kito? Iš pradžių jam teko pasikliauti savo patirtimi, girdėtais pasakojimais, smalsumu, o kai 1928 m. savamokslis archeologas entuziastas Petras Tarasanka išleido savo ilgų tyrimų metų kūrinį „Lietuvos archeologijos medžiaga“⁶, jau buvo galima orientotis kur kas geriau. B. Buračas šimtus kilometrų numynė dviračiu ir nužygiavo pėsčias, fotografavo piliakalnius iš skirtingų pusių, grįždavo prie jų kitais metų laikais, vienas, be pagalbininkų, tik su fotoaparatu ir bloknotu. Net sunku įsivaizduoti, kiek pasiryžimo, sveikatos ir jėgų šie žygiai pareikalavo. O po to darbas laboratorijoje, negatyvų ir pozityvų metrikavimas, klasifikavimas – jis buvo tikras tyrėjas, detalai ir tiksliai dokumentuojantis savo fotografuojamus objektus ir fotografijas. Pats apie

⁶ Tarasanka P., *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas–Marijampolė, 1928.

Kurtuvėnų piliakalnis iš pietryčių pusės

save yra taip išsitaręs: „Galvok tik apie tai, kad dar mažai padarei ir ką pats gali padaryti daugiau, nes niekas kitas to nepadarys.“⁷

Pažvelgus į B. Buračo fotografuotų piliakalnių žemėlapi⁸ matyti, kad daugiausia jo keliauta tarp Nevėžio ir Jūros (per šios teritorijos vidurį vingiuoja Dubysa) bei panemunėmis žemiau Kauno. Į B. Buračo fotoobjektyvą pateko 13 piliakalnių, išsidėsčiusių abipus Dubysos, nuo ištakų iki žiočių. Čia kalbėsime apie tuos, kurie stovi upės pakrantėse ar netolimose apylinkėse. Pradedant nuo ištakų: Šiaulių rajone – Bubiai ir Kurtuvėnai; Kelmės – Tytuvėnai, Skogalis, Šeduviškė, Flerijoniškė; Raseinių – Lyduvėnai, Raseiniai, Betygala, Darbutai, Gėluva, Šiauleliai; Jurbarko – Seredžius ant Nemuno kranto. „Padubysio kronikose“ Dubysos aukštupio piliakalniais jau buvo skirta vietos⁹, kita vertus, piliakalnių istorija nėra šio straipsnio tema, todėl čia apžvelgsime tik tuos, kuriuos nufotografavo B. Buračas. Keliaukime Dubysos krantais žemyn upe.

Bubiai. Piliakalnis įrengtas Dubysos kairiojo kranto aukštumos kyšulyje, datuojamas I tūkst. viduriu – XIV a., dar XX a. pradžioje tyrinėtas archeologo Liudviko Kšivickio¹⁰. Piliakalnyje stovėjo Dubysos pilis, kurią 1348 m. vasario mėn. užpuolė ir sugriovė Livonijos ordinas. Atstatytą pilį ordinas vėl sugriovė 1358 m. sausio 24 d., tuomet žuvo 100 jos gynėjų.

B. Buračas iš visų pusių jį fotografavo 1930 m. balandžio 17 d. Nepaprastai vaizdingas ir to žygio aprašymas: „Pavažiavęs 15 km plentų Šiauliai–Kelmė, pasuki dešinėn... pavažiavęs šunkeliu Jakštaičių kaimo link kokį kilometrą pamatai gražiai piltą kalnelį, vadinamą Pilį... Pro piliakalnį teka Dubysos upė, ji lyg apjuosia šiaurės, vakarų ir pietų jo pusę... Sako kalnas esąs kiauras... turtų ieškotojų daug yra, kartais ir automobiliais atvažiuo pakasinėja kalną, tai mokytojas koks bando kasti... Daugiau randa tik sutrūnijusių kaulų, anglių...“¹¹

Kurtuvėnai, Bubių sen. Piliakalnis yra atskiroje kalvoje. Jį labai apardė ant jo XV a. pabaigoje – XVIII a. stovėjusi bažnyčia ir aplink ją įrengtos kapinės. Piliakalnis perkastas skersai, tiesiant kelią apie 1964 m. Jis datuojamas I tūkst. prieš Kristų. Kapinių kalną pirmasis fotografavo Povilas Višins-

⁷ Juozapavičius P., Kraštotyros veteraną prisimenant, *Kraštotyra*, 1975, p. 297.

⁸ Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 467.

⁹ Salatkienė B., Dubysos aukštupio archeologijos paveldas, *Padubysio kronikos*, 2015, Nr. 1 (4), p. 16–29; Ostašėnė V., Dubysos aukštupio piliakalniai ir jų tyrinėjimai, *Padubysio kronikos*, 2015, Nr. 2 (5), p. 8–29.

¹⁰ Kšivickis L., Žemaičių senovė, Kaunas–Marijampolė, 1928.

¹¹ Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 45–47.

Skogalis kalva

kis, savo fotografijas siuntė L. Kšivickiui, rašydamas, kad jo forma primena piliakalnį¹².

B. Buračo užrašuose rašoma: „1930 metų gegužės 12 d. pasiekiau Kurtuvėnų miestelio piliakalnį. Paklausus, kur čia piliakalnis, nė vienas nenurodė... Veik visi nurodė Girnikų kalną... arba Vainagių piliakalnį... Vis dėlto senų kapinių kalnas primena piliakalnį. Tą tvirtina L. Kšivickis ir kiti archeologai. Todėl ir nufotografavau.“¹³ Beje, jis nufotografavo tik pietinę jo pusę. Po 1998 m. tyrimų paaiškėjo, kad tai būta didelio ankstyvojo piliakalnio, užėmusio abi perkasto kalno, ištiesai užlaidoto, puses¹⁴.

Flerijoniškė, Liolių sen. Kaimo šiaurės vakarų dalyje, Dratvens dešiniajame krante, buvo piliakalnis, vadinamas Bliūzo kalnu ir Sklepkalniu. Kalva buvusi pailga rytų vakarų kryptimi, viršus įdubęs. Ją sunaikino žvyruobė. Radinių neišliko.

Piliakalnis buvo nufotografuotas 1930 m. gegužės 28 d. ir B. Buračo aprašytas taip: „Šis kalnas kūgio pavidalo, vietinių žmonių laikomas milžinų supiltu... Gyventojai aplink jį laukuose randa įvairių senienų: ginklų liekanų, žalvarinių papuošalų. Vienas sakė kažin kokį lyg kirvelį metalinį su skyle

radęs.“¹⁵ Dabartiniame piliakalnių sąrašė Flerijoniškės jau nerandame, kalnas nukastas, o jo vaizdas išlikęs tik B. Buračo nuotraukose.

Šeduviškė, Liolių sen. Piliakalnis įrengtas atskiroje kalvoje, juosiamoje pelkės (dabar iš dalies melioruotos). Piliakalnis žinomas ir Šankių vardu, datuojamas I tūkst. (?)¹⁶. Į archeologų akiratį jis pakliuvo dar XIX a. pabaigoje¹⁷.

B. Buračas Šeduviškę aplankė 1930 m. gegužės mėn. ir nufotografavo iš pietų pusės. Jis rašė: „Šeduviškės kaime... yra pelkėje kalnelis, vadinamas Pilokalniu... kūgio pavidalo su nupjauta viršūne... Šiaip jis nepasižymi savo ypatingomis formomis, bet gali būti ir piliakalnis, nes stovi saugioje vietoje... iš trijų šonų pelkės.“¹⁸

Skogalis, Tytuvėnų apylinkių sen. Bridvaišio ežero pietrytiniame krante yra piliakalniu (?) vadinama kalva. Kultūrinio sluoksnio ir įtvirtinimų nepastebėta. 1967 m. žvalgytas Lietuvos istorijos instituto ir įtrauktas į sąrašus¹⁹, tačiau dabartiniame Kultūros vertybių registre jo nebėra.

¹² Laiškai Liudvikui Kšivickiui, 76 ir 77, Povilas Višinskis, *Raštai*, Vilnius, 1964, p. 398–406.

¹³ Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 160.

¹⁴ Salatkienė B., Kurtuvėnų piliakalnis, *Kurtuva*, Nr. 5, 1999, p. 79–85.

¹⁵ Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 74.

¹⁶ *Lietuvos TSR archeologijos atlasas, II*, Vilnius, 1975, p. 58.

¹⁷ Покровский Ф. В., *Археологическая карта Ковенской губернии*, Вильна, 1899, с. 129.

¹⁸ Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 380.

¹⁹ *Lietuvos TSR archeologijos atlasas, II*, Vilnius, 1975, p. 152.

Gabrieliškių piliakalnis iš vakarų pusės

1930 m. birželio 4 d. B. Buračas surado piliakalnį, kuris „pasiekiamas keleliu iš Tytuvėnų į Skogalio kaimą pro Bridvaišio ežerą, kokie 2 km nuo miestelio. Aplink kalvos ir pelkėtos pievos“²⁰. Nuotraukoje matome neaukštą kalvelę, apaugusią jaunomis pušaitėmis.

Tytuvėnai. Piliakalnis įrengtas Bridvaišio ežero šiauriniame krante esančioje atskiros kalvos – buvusios ežero salos – vakarinėje dalyje. Piliakalnis žinomas ir Bridvaišio vardu, datuojamas I tūkst.²¹, tačiau niekada netyrinėtas.

B. Buračas piliakalnį fotografavo 1930 m., tačiau jo paliktas aprašas labai lakoniškas: „Piliakalnis Tytuvėnų miestelio rytų pusėj, prie Bridvaišio ežero kranto. Kalva apsupta ežero vandens ir klampios pievos... neaukšta, pailga.“²²

Dar toliau į pietus Dubysa teka per Raseinių kraštą, kur išpūdingi ne tik Maironio apdainuoti puikūs upės slėniai, bet ir prie jų ar netoliese esantys piliakalniai.

Lyduvėnai, Šiluvos sen. Čia būta net trijų piliakalnių. Vienas buvo dešiniajame krante, jį juosė Lyduvos ir Dubysos slėniai. Piliakalnis buvo

apardytas žvyruobių ir bulviarūšių²³. Kitas, dar vadintas Barsukalniu, – kairiajame Lyduvos krante, aukštumos kyšulyje, už 350 m į pietvakarius nuo pirmojo. Trečiasis Lyduvėnų piliakalnis, žinomas ir Kaukurio vardu, buvo už 850 m į šiaurės rytus nuo pirmojo, Dubysos kairiojo kranto aukštumos kyšulyje, santakoje su bevardžiu upeliu²⁴. 250 m į pietvakarius nuo piliakalnio buvo I tūkst. – II tūkst. pradžios senkapis, dabar jau sunaikintas. Pastarąjį iš rytų pusės 1958–1963 m. laikotarpiu ir nufotografavo B. Buračas²⁵. 1967 m. Lyduvėnų piliakalnių žvalgė Lietuvos istorijos instituto archeologai²⁶, visi jie datuojami I tūkst. – II tūkst. pradžia²⁷. Gaila, kad B. Buračas nepaliko prie savo fotografijos jokio aprašo.

Raseiniai. Piliakalnis buvo į pietryčius nuo miesto, Mirklių kaimo lauke, kairiajame Prabaudos krante, datuojamas I tūkst. – II tūkst. pradžia²⁸.

²⁰ Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 366.

²¹ *Lietuvos piliakalniai*. Prieiga per internetą: http://piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=210.

²² Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 393.

²³ Prieiga per internetą: http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=433.

²⁴ Prieiga per internetą: http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=435.

²⁵ Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 186.

²⁶ *Lietuvos TSR archeologijos atlasas, II*, Vilnius, 1975, p. 97.

²⁷ Prieiga per internetą: http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=434.

²⁸ Prieiga per internetą: http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=441.

Gėluvos piliakalnio pylimas iš šiaurės rytų pusės

Pirmasis jį į sąrašus įtraukė P. Tarasenko²⁹, o 1967 m. jį žvalgė Lietuvos istorijos instituto archeologai³⁰. B. Buračas Raseinių piliakalnį 1930 m. fotografavo iš pietų pusės, užfiksavo įspūdingą jo pavidalą, kitus jo pavadinimus Prabauda ir Cibikalnis, tačiau nepaliko jokių užrašų³¹.

Gabrieliškės, Girkalnio sen. Piliakalnis yra atskiroje kalvoje. Aikštelė apardyta apkasų, arimų. Pietinėje papėdėje, 0,3 ha plote, yra papėdės gyvenvietė. 1910 m. L. Kšivickis ištyrė aikštelės pietinę pusę (350 m²). Aptiktas iki 1 m storio III–IV a. kultūrinis sluoksnis su akmenų grindiniais, lygia ir grublėta keramika, geležiniais (ietigaliai, peiliai) ir žalvariniais (antkaklių ir apyrankių fragmentai, žiedai) dirbiniais. Piliakalnis datuojamas I tūkst. pirmąja puse³².

B. Buračas prie Gabrieliškių atkeliavo 1937 m. rugsėjo mėn., nufotografavo ir aprašė taip: „Piliakalnis stovi tarp neaukštų apylinkės kalvų... Parodžiusieji piliakalnį žmonės pasakojo, kad kalnas, matyt, esąs supiltas iš aplink jį esančios žemės... kaip ant milžino delno padėtas... Seniau šis kalnas

buvęs visu trečdaliu aukštesnis, bet, kai pasklidę gandai, kad po piliakalniu esą žemėmis užpilti dvarai ar pilis su pilnomis statinėmis aukso, tuomet rusai ilgą laiką kasę (1913 metais) ir nukasę trečdalį kalno.“ Žmonių atmintis apie piliakalnius visada būna apipinta tankiu legendų, nebūtų dalykų ir hiperbolių tinklu. Iš tikrųjų „rusai, nukasę trečdalį kalno“, buvo 1910 m. lenkų archeologo L. Kšivickio ekspedicija³³, tačiau epochoje, kai apie mokslinius tyrimus dar niekas nebuvo girdėjęs, šis įvykis įgavo visai kitą, tik tuometine liaudiška piliakalnių samprata paaiškinamą, pavidalą.

Gėluva, Ariogalos sen. Piliakalnis, kitaip vadinamas Birutkalniu, yra Dubysos kairiojo kranto aukštutinėje terasoje esančiame kranto kyšulyje. Aikštelė dirvonuoja, šlaitai ir pylimai apaugę lapuočiais. Šiaurės rytinėje papėdėje, 2 ha plote, yra papėdės gyvenvietė, o pietvakarinėje – III–V a. kapinynas, tyrinėtas 1998 m. 400 m į pietryčius yra X–XVII a. senkapis, tyrinėtas 1974 ir 1996 m. Piliakalnis datuojamas I tūkst. – II tūkst. pradžia³⁴. Piliakalnis žvalgomas ir tyrinėjamas nuo XIX a. pabaigos, jį tyrinėjo L. Kšivickis, T. Daugirdas,

²⁹ Tarasenko P., *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas–Marijampolė, 1928, p. 222.

³⁰ Lietuvos TSR archeologijos atlasas, II, Vilnius, 1975, p. 144.

³¹ Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 322.

³² Prieiga per internetą: http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=426.

³³ Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 76–77.

³⁴ Prieiga per internetą: http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=428.

Betygalos piliakalnis iš rytų pusės

į savo sąrašus įtraukė P. Tarasienka³⁵. B. Buračas Gėluvos piliakalnį fotografavo 1930 m., tačiau jokio aprašo nepaliko³⁶.

Darbutai, Betygalos sen. Čia esama net dviejų piliakalnių. Pirmasis yra aukštumos kampe, esančiame Dubysos kairiajame ir Kirkšnovės dešiniajame krante, ties jų santaka. Piliakalnyje palaidotas XIX a. viduryje miręs dvarininkas Bielskis, kurio kapą žymi 3,5 m aukščio betoninė stela. 1886 m. piliakalnio aikštelę (86,5 m²) kasinėjo T. Daugirdas, aptikęs akmenų grindinių, žalvarinį žiedą, geležinio peilio viršūnę, keramikos, gyvulių kaulų. 1911 m. L. Kšivickis ištyrė išlikusius aikštelės pakraščius – apie 870 m² plotą. Čia surastas iki 1 m storio kultūrinis sluoksnius, kuriame atkasti akmenų grindiniai, židiniai, XII–XIV a. geležiniai peiliai, ylos, raktai, cilindrinė spyna, pentinas, žirklių, dalgio dalys ir žalvariniai dirbiniai: raktai, pasaginės ir apvalios segės, kabutis, įvija, apkalas, smiltainio ir molinis verpstukai, akmeniniai galastuvai, gintaro gabalėlis, daug žiestos keramikos šukių, apie 40 kg gyvulių kaulų. Piliakalnis datuojamas II tūkst. pradžia³⁷. Antrasis piliakalnis yra 400 m į šiaurės vakarus nuo

pirmojo. Jis įrengtas Dubysos aukštutinės terasos krašte esančiame aukštumos kyšulyje. Piliakalnis datuojamas I tūkst. – II tūkst. pradžia³⁸.

B. Buračas Darbutus aplankė 1930 m. Jis nufotografavo pirmąjį piliakalnį ir užrašė: „Belskio kalnas stovi ant Kirkšnovės upelio kranto. Seniau netoli kalno buvo Belskio dvaras... Kalne esą daug senovės laikų sidabro daiktų... Kartais iš kalno vanduo išneša tai sidabro peilį, tai šaukštą ar ką kita.“³⁹

Betygala. Šioje vietovėje taip pat yra du piliakalniai. Pirmasis yra aukštumos kyšulyje, Vaškutės dešiniajame krante, apardytas arimų, griovio vietoje kasti bulviarūsiai. Aikštelė dirvonuoja, šlaituose auga medžiai. Piliakalnis datuojamas I tūkst. – II tūkst. pradžia⁴⁰. Antrasis piliakalnis yra 300 m į pietryčius nuo pirmojo. Greičiausiai tai pirmojo piliakalnio įtvirtintas papilys. Jis įrengtas aukštumos kampe. Beveik aikštelės centre stovi 1860–1866 m. išmūryta penkiakampė Jankovskių koplyčia. Piliakalnis datuojamas II tūkst. pradžia⁴¹.

³⁵ Lietuvos TSR archeologijos atlasas, II, Vilnius, 1975, p. 62.

³⁶ Balys Buračas, Lietuvos piliakalniai, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 86.

³⁷ Prieiga per internetą: http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=423.

³⁸ Prieiga per internetą: http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=424.

³⁹ Balys Buračas, Lietuvos piliakalniai, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 53.

⁴⁰ Prieiga per internetą: http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=421.

⁴¹ Prieiga per internetą: http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=422.

Lyduvėnų III piliakalnis iš rytų pusės

Betygalos piliakalniai žinomi nuo XIX a. pabaigos⁴², tyrinėti T. Daugirdo, L. Kšivickio – nuo 1909 m.⁴³

B. Buračas 1930 m. lankėsi Betygaloje, fotografavo abu piliakalnius ir užrašė apie juos keletą pasakojimų, siekiančių švedų karų ir dar senesnius, legendinius, laikus. Laikraštyje „Ūkininko patarėjas“ jis rašė: „Žmonės kalba, kad ir dabar kai kada kalne pasirodąs aukso žirgas ir esą girdėti jojančių raitelių dundėjimas... Yra ir daugiau gražių pasakų... bet gražus ir kalnas. Daug kas ateina juo pasigrožėti.“⁴⁴ 1961 m. B. Buračas dar kartą grįžo į Betygalą, taip liko užfiksuoti keleto dešimtmečių jos piliakalnių vaizdai⁴⁵.

Dubysos arealui priskirtini ir Seredžiaus piliakalniai, esantys Jurbarko rajone, netoli tos vietos, kur Dubysa įteka į Nemuną.

Seredžius. Čia žinomi du piliakalniai. Pirmasis, Palemono Kalnas, yra Nemuno aukštutinės terasos kyšulyje, suformuotame Pieštės upelio. Piliakalnyje stovėjo Pieštės pilis (1293–1363 m.). Ją kryžiuočiai puolė 1293 m. liepos 25 d., 1298 m., 1318 m. rudenį (kiekvieną kartą sudeginti papiliai), 1319 m., 1322 m. vasarį, 1345 m. vasarį, 1357 m.

1363 m. balandį Pieštės pilis buvo užimta ir sudeginta po derybų, pasitraukus jos įgulai. Pieštės pilis vėl buvo atstatyta po Žalgirio mūšio (minima 1412–1413 m.). Rytinėje ir pietinėje papėdėse, 1,5 ha plote, yra papėdės gyvenvietė, kurioje rasta grublėtos ir žiastos keramikos, molio tinko, gyvulių kaulų. Piliakalnis datuojamas I tūkst. viduriu – XV a. pradžia⁴⁶. Antrasis piliakalnis, Palocėliai, yra Nemuno ir Dubysos santakoje, jų dešiniuosiuose krantuose, 700 m į pietryčius nuo pirmojo Seredžiaus piliakalnio. 2002 m. L. Kvizikevičius rytiniame piliakalnio centre, aikštelėje, ištyrė 25 m² plotą, po 120 cm storio XVII–XVIII a. dvarvietės sluoksniu aptiko storą (kasta iki 3 m gylio, bet sluoksnio apačia nepasiekta) supilto žvyro sluoksnį su plytgaliais, molio tinku, geležinėmis vinimis, žalvarine skardele. Piliakalnyje stovėjo kryžiuočių pilis Dubysenburgas, pastatyta 1406 m. pavasarį. 1407 m. pavasarį – vasaros pradžioje pilis buvo perstatyta, padidinta. Ji buvo kryžiuočių administruojamos Žemaitijos vaito Mykolo Kiuchmeisterio rezidencija. Į pilį buvo patenkama tiltu, šalia jos buvo malūnas, pačioje pilyje – koplyčia. Pilies arsenalą sudarė nemažai strėlių (1406 m. minima 12 tūkst. strėlių), paraku šaudančios artilerijos sviediniai. Tačiau įsiliepsnojus žemaičių sukilimui ir Vytautui užėmus

⁴² Покровский Ф. В., *Археологическая карта Ковенской губернии*, Вильна, 1899, с. 132.

⁴³ *Lietuvos TSR archeologijos atlasas, II*, Vilnius, 1975, p. 40.

⁴⁴ *Ūkininko patarėjas*, 1933-03-17, Nr. 11, p. 9.

⁴⁵ Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 34–37.

⁴⁶ Prieiga per internetą: http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=119.

Seredžiaus piliakalnis iš šiaurės vakarų pusės

Frideburgo pilį 1409 m. rugpjūčio mėn. kryžiuočiai patys sudegino Dubysenburką ir pasitraukė. XVI–XVIII a. čia buvo Sapiegų Mežiriečės dvaras. Piliakalnis datuojamas XIV–XV a. pradžia⁴⁷.

Seredžiaus piliakalnių B. Buračas fotografavo 1930 m., o po to dar buvo grįžęs 1931, 1936, 1940 m. Jis užfiksavo piliakalnių iš įvairių pusių, į kadrą pakliuvo ir miestelio vaizdai. Nuotraukas papildė užrašyti gausūs vietinių žmonių pasakojimai – kalnas užkeiktas, ant jo pastatytus kryžius Perkūnas sulaužo; buvę dideli tvanai, nunešę visą miestelį ir bažnyčią; Pilimono kalnas supiltas kaip kapas karo vadui⁴⁸.

Su B. Buraču nukeliavę Dubysos piliakalniais nuo ištakų iki žiočių, pamatėme įvairiausių laikotarpių ir skirtingų formų piliakalnių bei jų aplinkos vaizdų. Anot piliakalnių tyrinėtojo ir Lietuvos medinių pilių žinovo Gintauto Zabiels, nuotraukos fiksuoja išorinį jų vaizdą, visuminio vaizdo fragmentą, pakliuvusį į platesnio ar siauresnio kampo objektyvą, tačiau neatskleidžia iš senovės laikų ateinančios didybės pojūčio⁴⁹. Nebestovi ant

piliakalnių medinės pilys, neberūksta signaliniai laužai, negirdėti žirgų kanopų kaukšėjimo ir ginklų žvangesio, tačiau piliakalniai ir dabar ryškiai išsiskiria kraštovaizdyje, matomi iš tolo. Jų vaizdas, kad ir be pilių, žadina atmintį, kelia pasididžiavimo savo gimtąja praeitimi jausmą. Tačiau B. Buračo nuotraukos – tai ne tik dokumentai. Jis sukūrė dokumentiškai tikslas, tačiau ir meninės fotografijos kanonus atitinkančias nuotraukas⁵⁰. Fotografuodamas piliakalnių jis turėjo gerokai pavaikščioti aplink, parinkdamas rakursą, norėdamas išvelgti jų formas, gynybinių įtvirtinimų ženklus. Retai kada fotografavo iš arti vien tik piliakalnį, dažniau su apylinkių vaizdu, vaizdingu reljefu, užgriebdamas rugieną su rugių gubomis, medžių guotą, upę ar ežerą, miestelį ar kryžių. Taikli menininko akis mokėjo pastebėti ir išryškinti tik tam piliakalniui būdingą pavidalą, išraiškingą horizonto liniją, debesų skliautą. B. Buračas sustabdė kai kurias nenumaldomai slenkančio laiko atkarpas vaizdais, kurių vertė su metais vis didėja.

⁴⁷ Prieiga per internetą: http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=120.

⁴⁸ Balys Buračas, *Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 358–363.

⁴⁹ Zabiela G., Piliakalniai pro fotoaparato objektyvą, *Balys Buračas. Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 11.

⁵⁰ Žvirgždą S., Balys Buračas – fotografas, *Balys Buračas. Lietuvos piliakalniai*, sudarytojas Gytis Grižas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 7.

Vytenis RIMKUS

Trijų skulptorių sodybėlė

Nuotraukos Vlado Mikalausko

Kiekvienas Lietuvos kraštas, kiekviena apylinkė kupina įdomybių. Visur yra savitų gamtovaizdžių, istorijos ir kultūros paminklų, žmonių veiklos pėdsakų. Dubysos ir Ventos takoskyroje dunkso Bubių, Girnikų, Vainagių piliakalniai, slėniuose prisišlieję seni miesteliai, kaimai, vienkiemiai, kiekvieno iš jų vis kitokia istorija. Tai Kurtuvėnai, Bazilionai, Pašiaušė, Mirskiškė, Dzidai, Gilvyčiai, skambiais ir paslaptینگais pavadinimais vietovės Makarija, Paryžius, Vytauto kelias, Karalravis... Tai buvusių plytinių, čerpinių, vandens malūnų (ko vertas vien Dengtiltis) kraštas. Čia miškai, kalvos, ežerai, pelkės, tvenkiniai, Ventos–Dubysos kanalo liekanos. Ir koks karas nepraūždavo pro Lietuvą, kaip tik tose vietose vykdavo ilgiausi ir atkakliausi mūšiai, ilgam apsistodavo kariuomenės. O tų karų pėdsakų dar daug ir dabar likę: Pirmojo pasaulinio karo apkasus kitomis linkmėmis išraižė šio, paskutinio, karo linijos ir blindazai, dunkso mišku apaugę, jau ir užmiršti kazokų, vokiečių kapai...

O šiame krašte gyveno ir tebegyvena žmonės, tai pats rytinis Žemaitijos pakraštys, kurio gyventojai jau nuo seno kontaktavo su aukštaičiais, latviais. Kaip tik čia Povilas Višinskis susitikinėjo su Jonu Biliūnu, pro čia važinėjo Motiejus Valančius, Šatrijos Ragana.

Nors karai ir niokojo šias apylinkes, jose gausu tolimos praeities ir jau mūsų dienomis sukurtų

paminklų, liaudies kūrybos pavyzdžių. Dar ne taip seniai pakelėse ir sodybose pasitaikydavo garsiojo Luokės meistro Augustino Potockio išdrožtų rūpintojėlių, Kurtuvėnų, Aukštelkės, Bazilionų kapinėse yra įžymiojo akmentašio kelmiškio Juozo Liaudanskio iškaltų antkapių. Kurtuvėnų kapinėse buvo pagarsėjęs vadinamasis Rimgailų granito ir bronzos paminklas jų anksti mirusiai dukrelei, deja, bronzinė figūra pavogta. Greta šio paminklo likusio granitinio statinio rymo kuklus tragiškai su dviem mažamečiais vaikais žuvusio skulptoriaus Vitalijaus Lukošaičio (1950-09-20 – 1986-05-19) antkapis. 2017 m. šalia jų atėjo amžinam poilsiui jų žmona ir mama Medžiūnaitė-Lukošaitienė (1947–2017). Šio dailininko ir tolesnio jo šeimos likimo raida jau tapo ne tik šių apylinkių istorija, bet ir reikšmingai įsiliejo į Lietuvos meno panoramą, papildydama ją vis naujais kūrinių.

Vitalijaus Lukošaičio neilgas gyvenimo kelias paženklintas daugeliu tragizmo atspalvių, tekusių Lietuvai ir lietuvių tautai. 1941 m. birželio mėn. jo būsimoji mama – 12-metė mergaitė – su tėvais, Šiaulių prekybininkais, seserimi ir broliu buvo ištremta, tėvą nuo visų atskyrė ir jis po metų mirė, o jie vargo prie Laptevų jūros, vėliau – Tiksyje. Bėgo metai, Danutė Lukošaitytė ištėkėjo už mordvio Maksimo Kozlovo ir Jakutijos Ustijansko rajone, Kogostacho kaime, gimė Vitalijus ir sesu-

Vitalijaus Lukošaitis pietauja su sūnumi

tė Evelina. Šeima grįžo į Lietuvą, tačiau vargai nesubaigė. Glaudėsi Klaipėdoje pas gimines, kol galų gale, atkariavę buvusį vasarnamį, apsistojo Bubiuose. Vitalijus lankė Bubių mokyklą, ir čia jau atsiskleidė jo gabumai: lipdė ir drožinėjo skulptūreles, siuntinėjo jas į vaikų žurnalo „Genio“ ir televizijos konkursus, pelnė prizų. Padrąsintas pirmosios sėkmės, berniukas, baigęs vos keturias klases, savo iniciatyva nuvažiavo į Vilnių ir įstojo į M. K. Čiurlionio vidurinę meno mokyklą. Joje susiformavusios meninės idėjinės nuostatos padarė didelį poveikį jaunuoliui. Pirmiausia išskirtina mokytojo skulptoriaus Vlado Vildžiūno įtaka, kuris savo mokinius vertino kaip kolegas, bendraminčius, bendradarbius. Gabesnius iš jų V. Vildžiūnas pasikviesdavo į talką savo dirbtuvėje, ji buvo atvira ir moksleivių kūrybiniams darbams. V. Lukošaitis tapo tarsi Vildžiūnų šeimos nariu. Ir džiugiomis, ir sunkiomis valandomis jie vieni kitus lankydavo.

Meno mokykloje V. Lukošaitis mokėsi 1961–1968 m. Sėkmingai ją baigęs, įstojo į Šiaulių pedagoginio instituto Dailės fakultetą, tačiau, trumpai tepasimokęs, gyvenimo sąlygų verčiamas, pradėjo dirbti piešimo ir darbų mokytoju Bubių aštuonmetėje mokykloje.

Netrukus tėvų šeimyniniams ryšiams paveikus bendrą atmosferą, besiklostančią jaunųjų meninin-

kų aplinkoje, aštuoniolikmetis Vitalijus nusprendė pasiimti motinos mergautinę pavardę.

1973 m. V. Lukošaitis persikėlė į Kurtuvėnus, apsigyveno Vainagių miške esančioje mažoje sodybėlėje, pavadintoje Laisvučiais. Jis aktyviai pradėjo dalyvauti Liaudies meno draugijos veikloje, liaudies meistrų drožėjų seminaruose. Pagal jo eskizą ir jam pačiam dalyvaujant liaudies meistrų grupė (Z. Vaišvila, V. Onaitis, Z. Lažinskas, S. Kinčius, F. Vargonas, I. Užkurnys, A. Juozapaitis) 1973 m. sukūrė kompaktišką trijų ažuolų skulptūrą „Saulės mūšis“. Paminklas atskleidžia senovės lietuvių karių rüstų ir didvyrišką vaizdą. Puiki gamtinė aplinka – Salduvės piliakalnio kaimynystė – tartum susilieja į herojinį epinį pasakojimą apie miesto kovų kelią. „Saulės mūšio“ kompozicija tapo vienu reikšmingiausių Šiaulių meniniu akcentu, miesto simboliu. Ažuolinis paminklas teberymo ir šandien, liudydamas liaudies meno ir profesionaliosios dailės sąsajų galimybes miesto erdvėje.

Kitas V. Lukošaičio darbas Šiauliuose – du ažuoliniai skulptūriniai pilonai, puošiantys Tautodailės sąjungos salono-parduotuvės „Devyni broliai“ įėjimą. Horeljefai vaizduoja liaudies meistrus ir amatininkus, drožėją ir audėją su stilizuotais darbo įrankiais ir dirbiniais. Panašia maniera buvo atlikti ir Klaipėdos šachmatų klubo pilonai, deja, nukentėję gaisro metu.

Su „Devyniais broliais“ būta nemažai vargo. Tuometinei miesto valdžiai pilonai pasirodė įtartini, buvo įžiūrėta neva religinė jų tematika ir nurodyta viešai, t. y. prie įėjimo, nestatyti. Dailininkai kreipėsi paramos į Dailininkų sąjungą, į Liaudies meno draugijos pirmininką Praną Gudyną. Jis pamokė ne triukšmauti, ne užgaudinėti, o pamažu ir nuosekliai įrodyti, kad tokia nuomonė nepagrįsta. Šios misijos ėmėsi ir pats P. Gudynas, prisidėjo šiauliečiai menininkai ir pora metų pašalėję pragulėjusios skulptūros pagaliau užėmė joms skirtą vietą. Šis keistokas incidentas šiandien jau užmirštas, tiesiog nesinori tikėti, kad taip galėjo būti, bet jis parodė nelengvą kai kurių dailės kūrinių kelią į viešąjį gyvenimą.

V. Lukošaitis sukūrė antkapinių paminklų (Kurtuvėnuose, Šiauliuose, Kėdainiuose, Kaune, Bazilionuose ir kt.), dauguma jų išskobta iš ažuolo. 1969 m. Vilkaviškyje sukūrė vyskupo Juozapo Olekos kapui antkapį su skulptūra „Nukryžiuotasis“. Iš granito 1971 m. jis iškalė antkapį Vilniui Paleckiui. 1972 m.

Laisvučių sodyboje

Leipalingio bažnyčios bokštui išdrožė Švč. Mergelės Marijos statulėlę. Stogastulpis „Liaudies švietėjams“, įamžinantis Povilo Višinskio atminimą, jo išvaikščiotus takus, pastatytas prie Kurtuvėnų aštuonmetės mokyklos.

1976 m. V. Lukošaitis įstojo į Dailės institutą, kurio Skulptūros fakultetą baigė 1983 m. Diplominis darbas – Vilniaus universitetui skirta medžio skulptūra „K. Sirvydas“ (vadovas – prof. Gediminas Jokūbonis).

V. Lukošaičio mokymasis Dailės institute – ypatingas atvejis, ko gero, neturįs analogo šios aukštosios mokyklos istorijoje. Į institutą įstojo 27 metų vyras, gausios šeimos tėvas, beveik susiformavęs skulptorius. Dažnoki konfliktai, ypač su teorinių ir visuomeninių disciplinų dėstytojais, daug, net labai daug praleistų paskaitų, namų rūpesčiai ir mokslas užsitęsė iki aštuonerių metų. Buvo bandyta visiškai atsisveikinti su institutu, bet energingai įsikišdavo žmona Laima, parodžiusi pavydėtiną ištvermę, užsispyrimą. Reikia pabrėžti ir Skulptūros katedros profesorių (K. Bogdano, J. Kėdainio, G. Jokūbonio, B. Vyšniausko), katedros vedėjo poziciją – jie visų pirma matė gabų skulptorių, palaikė jį, užtarė sprendžiant visokias bėdas.

Gavęs paskyrimą V. Lukošaitis apsigyveno Klaipėdoje, o vasaras praleisdavo savo namelyje Kurtuvėnų girioje. Čia, gamtos prieglobstyje, buvo

sukurti beveik visi svarbiausi jo kūriniai. Beje, ši sodybėlė buvo tapusi daugelio dailininkų, artistų, fotografų traukos vieta. Čia yra lankęsi akademikai profesoriai G. Jokūbonis, K. Bogdanas, J. Kėdainis, architektas V. Čekanauskas ir daugelis kitų.

Kas gi traukė šiuos garbingus vyresnės ir jaunesnės kartos žmones į nuošalią sodybėlę – Laisvučius? Atsakyti nelengva, tuo labiau kad čia lyg nebuvo pokalbių meno, jo kryptų, filosofijos klausimais, lyg ir nesiginčyta. Ir nieko panašaus į miesto saloną, kavinės sambūrį nebuvo. Gal labiausiai tiktų kiniečių posakis – „Susirinko apie šį bei tą patylėti“. Bendravimas gamtos prieglobstyje, neįmantrios kalbos apie buitį, namelio remontą, dirbtuvėlės statybą, apie karvutę ir pašarą jai, apie keliuko pagerinimą, tiltelio remontą, apie vaikus ir dar daug apie ką. Traukė natūralus gyvenimas ir kažkaip netikėtai, gaivališkai gimstantys meno kūriniai, ne „iš viršaus“ angažuoti, ne dailės kritikos, o gyvenamosios aplinkos aprobuoti, atsiliepiantys į tos aplinkos žmonių poreikius ir dvasinės raidos pokyčius. Galima sakyti, kad V. Lukošaitis ir jo kūriniai gimė, brendo, vystėsi kartu su Lietuvos sąmonės poslinkiais, tapdami sudedamąja jų dalimi.

Per palyginti trumpą laiką V. Lukošaitis sukūrė daug kūrinių, iš kurių išskirtini „Varpinė“ Dimitrovo koncentracijos stovykloje (medis, metalas, 1974 m.); „Šeima“, arba „Vakarienė keturiems“,

Paminklo pakrovimo darbai

Mažvydo parke Klaipėdoje (granitas, 1984 m.); trys jo skulptūros „Perkūnas“, „Jūratė“ ir „Kastytis“, įkomponuotos Jelgavos kavinėje-restorane „Jūratė“.

V. Lukošaitis su žmona ir vaikais buvo aktyvūs meno saviveiklos dalyviai, nuolatiniai Kurtuvėnų etnografinio ansamblio šokėjai, vaidintojai ir apipa-vidalintojai – tai buvo natūrali folkloro ir plastinės kūrybos jungtis, abipusė sąveika. Kurtuvėnuose praleistas dešimtmetis – ne tik V. Lukošaičio formavimosi ir brendimo periodas, bet ir pats vaisingiausias jo kūrybos ir asmenybės atsiskleidimo metas. Tam turėjo įtakos susiklosčiusi aplinka: Kurtuvėnų etnografinio sambūrio suklestėjimas, Kurtuvėnų aštuonmetės mokyklos direktorės lituanistės Janinos Čepulytės, girininko Enriko Mejerio, šiauliečio gydytojo Edmundo Dapkevičiaus pastangomis kurtuvėniškai vieni iš pirmųjų Lietuvoje pradėjo naują liaudies kūrybos gaivinimo būdą. Jie atsisakė scenos, ataskaitų, programų tvirtinimo, per kiekvieną pasirodymą, vakarėlį į veiksmą, žaidimą įtraukdavo žiūrovus, šiaip susirinkusiuosius, dėl to būdavo nesusipratimų, net konfliktų su valdžios atstovais.

Šios veiklos apoteoze laikytina šventė, kurios metu pastatyta minėtoji skulptūra Povilui Višinskiui. Atsiminkime, kad tai buvo 1976 m., toli gražu tokiam sumanymui įgyvendinti ne pats palankiausias laikotarpis.

Kaip tik J. Čepulytė, E. Mejeris, E. Dapkevičius ir, žinoma, V. Lukošaitis sumanė statyti paminklą Povilui Višinskiui. Kas šią idėją skatino? Turėjo įtakos kylantis kraštotyros judėjimas Lietuvoje: pasirodė publikacijų, žinučių apie kurtuvėniškių ansamblį, apie žmones, susijusius su ta ar kita vietoje. Tuo laikotarpiu Kurtuvėnuose pradėtos rengti viešos, gausios Užgavėnių vaikštynės, pritraukusios dalyvių net iš Kauno. Pradėta kalbėti apie P. Višinskio kultūrinę veiklą, kad jis mokęs kurtuvėniškio grafo Stanislovo Pliaterio-Zyberko vaikus, kad būtent jis kurį laiką čia gyvenęs, susitikinėjęs su J. Biliūnu, šmėkštelėjo žinių apie Vaižgantą, dalyvavusį gegužinėse ant Girnikų kalno. O tuo metu Lietuvoje pradėjo statyti paminklus, pvz., Kaune buvo pastatytas G. Jokūbonio sukurtas paminklas Maironiui, mažiau buvo skiriama dėmesio karvedžių ir pergalių monumentams.

Bet idėją įgyvendinti nebuvo taip jau lengva. Vietinės ir respublikinės valdžios atstovams sumanymas pasirodė įtartinas, neleistinas, juos baugino kažkieno kažkada priklijuota etiketė. Taip, P. Višinskis – Žemaitės talento atradėjas ir puoselėtojas, betgi jis bendravo ir su Šatrijos Ragana – dvarininkaite Marija Pečkauskaite. Ir apskritai neaiški jo pasaulėžiūra. Lyg socialistas, lyg demokratas, o gal ir nacionalistas. Žodžiu, stengiantis kuo labiau uždelsti, motyvų buvo daug. Mano nuomone, buvo

Paminklo „Kilk ir kelk“ iškilmingas pervežimas iš Laisvučių į Kurtuvėnus. Priekyje raitas Vitalijus Lukošaitis

įžeista kai kurių valdininkų savimeilė – kažkur kažkas daroma „iš apačios“, pačių žmonių iniciatyva.

O darbai ėjo. Kad būtų išsaugotas pats sumanymas, buvo sugalvota abstraktesnė dedikacija „Lietuvos švietėjams“ ir iškalti P. Višinskio žodžiai „Kilk ir kelk“.

Paminklo pastatymas 1976 m. rudenį tapo didele tautine švente, kurioje dalyvavo visi Kurtuvėnų ir apylinkių gyventojai, daug žmonių atvažiavo iš Šiaulių, iš Vilniaus. Laisvučiuose sukurtas ažuolinis paminklas buvo įkeltas į vainikais apipintą vežimą, traukiamą gražių žirgų. Vežimas, lydimas tautiniais rūbais apsirengusių žmonių, pajudėjo Kurtuvėnų link. Žirgais jojo ir paminklo autorius V. Lukošaitis, ir E. Mejeris. Susirinkusiųjų rankomis iškeltas iš ratų ir pastatytas mokyklos kieme paminklas „Lietuvos švietėjams“ visų buvo suvokiamas ir žinomas kaip paminklas P. Višinskiui. Tačiau tik praėjus keiseriams metams jis pradėtas vadinti tikruoju vardu. Ši visa epopėja giliai įsivėrė į žmonių atmintį, prie jos sugrįžtama, atmenama, vertinama.

Ką dar galima pridėti? Tik tiek, kad tarp gyvųjų nebėra nei paties skulptoriaus, nei E. Dapkevičiaus, nei E. Mejerio. Tačiau tebestovi kuklus, patamsėjęs paminklas, liudytojas tų giluminių procesų, kurie niekada nebuvo visiškai užgesę ir be kurių nebūtų nei Atgimimo, nei jo pergalės. Ir dar – būtent šis ažuolas buvo monumento Povilui Višinskiui

Šiauliuose pagrindas. Tai pirmasis paminklas, pastatytas Lietuvoje atgavus Nepriklausomybę, sukurtas skulptoriaus Stasio Žirgolio ir pastatytas savanoriškomis visuomenės lėšomis.

Aštuoniasdešimtaisiais metais artimi ryšiai V. Lukošaitį siejo su Naisių miestelio žmonėmis, su tuometinio kolūkio vadovais. Čia jis sukūrė antkapinį paminklą jaunystės metais mirusiam poetui Zigmui Gėlei, apylinkių vyrams, žuvusiems Antrajame pasauliniame kare, buvo ir neįgyvendintų projektų.

V. Lukošaitis priklausė tai skulptorių kartai (pradedant V. Vildžiūnu ir baigiant S. Kuzma), kuri ypač artimai jautė ir naujai interpretavo liaudies meno palikimą ir tradicijas. Jo kūrybos raida – kelias nuo liaudies dailės iki profesionaliojo meno. Gera išmokę dirbti su medžiu, kaip plastine medžiaga, jis ne tik ranka, bet ir širdimi pajuto jo išraiškos galimybes, suvokė ne tik ažuolo kamieno struktūrines savybes, bet ir gyvą jo dvasią. Dirbi daug, tačiau skausmingai ilgai. Stebėjau, kaip jis kūrė paminklą mano tėvui Jaroslavui Rimkui – gyvenime daug negandų patyrusiam pedagogui, visuomenininkui, dailininkui. Iš visų galimų autorių pasirinkau V. Lukošaitį, nes jo darbuose mačiau liaudies tradicijų ir profesionaliojo meno jungtį bei santarvę. Nekėliau jokių reikalavimų, pasikloviau meistrui, pasiūliau jam pačiam pasirinkti siužetą ir

Antkapinis paminklas jau baigtas

Antkapinio paminklo fragmentas

interpretavimo būdą. Tai, atrodė, gerokai sutrikdė skulptorių. Jis iš plastilino nulipdė keletą eskizų, galų gale pasiūlė siužetą „Kristus kalėjime“. Dirbo ilgai, apie porą metų, galutinis vaizdas ryškėjo diena po dienos. Kristaus figūrą pamatėme pailgintą, veidas siauras, išraiškingas, pančiais surištos rankos. Paminklas prisodrintas vidinės įtampos. Pastatytas 1978 m., antkapis iki šiol yra vienas iš meniškiausių Bazilionų kapinėse, patraukia dėmesį siluetu ir monumentalumo bei santūrumo dvasia.

Su šiuo paminklu būta ir būdingų anam metui dalykų. Man, pedagoginio instituto docentui, buvusiam tremtiniui ir politiniam kaliniui, vienas iš instituto politinių vadovų priekaištavo ir net įspėjo, kaip aš drįsęs statyti tokio siužeto paminklą. Atsikalbėjau, kad tai esantis mano motinos, taip pat tremtinės, sumanymas ir iniciatyva. Taigi...

Kėdainių kapinėse stovi V. Lukošaičio sukurtas ažuolinis paminklas mokytojui Klumbiui, patyrusiam tremtinio kelią nuo 1941 m. Tai nedidelis kūrinys, vaizduojąs palinkusį žmogų rankomis pridengtu veidu. Iš pradžių mokytojo artimieji ne visai buvo patenkinti paminklu – atseit per kuklus. Bet po to, kai minint gedulingas Lietuvai dienas jis Kėdainių spaudoje tapo emblema, daugelis ir dabar jį suvokia kaip kančių ir skausmo simbolį. Ne iš karto ir ne visi V. Lukošaičio kūriniai suvokiami ir priimami – tam neretai reikia laiko.

Žmogus – pagrindinė V. Lukošaičio tema, bet dažnas ir žirgo, ir paukščio motyvas. Kartais šie motyvai sujungiami ir taip atsiranda angelo, Ikaro, žmogaus su paukščiu, žmogaus su žirgu skulptūros. Ilgai ir ne visada sėkmingai buvo kuriamas žirgo vaizdas – apie tai kalba piešiniai, jų variantai.

V. Lukošaitis jautė pagarbą ir artumą geriausiems liaudies meistrams, ieškojo kontakto ir pažinties su Lionginu Šepka. Įsigyta jo skulptūra tapo lyg ir atramos taškas saviems plastiniams ieškojimams. Pirmojoje respublikinėje skulptūrų parodoje buvo eksponuojamas iš medžio drožtas L. Šepkos portretas, kuriame siekta atskleisti sudėtingas žmogaus būsenas, papildyti šio žanro išraiškos priemones. Beje, tarp šių dviejų tokių skirtingų, o drauge ir kažkuo artimų menininkų užsimezgė labai savotiškas bendravimas, kurį liudija L. Šepkos laišakai V. Lukošaičiui ir jo žmonai Laimai.

Daugumai geriausių V. Lukošaičio kūrinių būdinga vidinė ekspresija, dvasingumas, neretai nuspalvinti tragizmu. Tai susiję, matyt, su sunkiu, dramatišku gyvenimo keliu, liaudies meno pajauta ir su specifiniu antkapio žanru – čia jam buvo lemta daugiausia dirbti. Turėjo įtakos ir nuostabi Bubių bei Kurtuvėnų gamta, kur dar išlikę žilos ir ne taip senos praeities ženklai.

Netikėta, tragiška mirtis nutraukė jau išsiskleidusio, sparčiai tvirtėjančio talento žingsnius. Ne-

tekties gėla tuo didesnė, kad žinoma, su koku vargu ir užsispyrimu skulptorius ieškojo vietos gyvenime, dirbo, netausodamas savęs, mokėsi, augino gausią šeimą ir, kai atrodė, kad didieji vargai jau praeityje, likimas paspėdė klastingas žabangas – Kurtuvėnų kapinės priglaudė jį drauge su aštuonerių metų sūnumi Izidoriumi ir dvejų metų dukrele Aiste. Iki šiol neaiškios tragedijos aplinkybės, paslapties skraistė, atrodo, vargu ar atsiskleis.

O gyvenimas ėjo ir eina savo keliu. Ir kaip čia nesižavėsi ištikimos gyvenimo draugės ir padėjėjos Laimutės Marijos Lukošaitienės heroizmu? Sukrėsta iki dvasios gelmių, ji nepalūžo, sutelkė visas savo dvasines ir fizines galias, rūpinosi vyro palikimu. Kaip greitai bėga laikas nuo V. Lukošaičio žūties. O jo kūryba, kūrybos dvasia tebėra gyva. Dailininkais tapo našlaičiais likę du jų sūnūs – vyriausiasis Gintautas ir jaunesnysis Mindaugas. 1986 m. rugpjūčio 2 d. gimė dukrelė Vita.

Gintautas Lukošaitis gimė 1972 m., trylikametis neteko tėvo, kai mokėsi M. K. Čiurlionio menų mokykloje Vilniuje (1983–1990), dailės akademiją baigė 1997 m. Diplominis darbas „Pieta“, išdrožtas iš medžio, skirtas Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijai (vad. V. Vildžiūnas). G. Lukošaitis iškart aktyviai įsitraukė į dailės gyvenimą, dalyvavo konkursuose, sukūrė paminklų ir projektų. Pirmieji reikšmingi paminklai buvo pastatyti Šiauliuose. Advokato, įžymaus visuomenės veikėjo Kazimiero Venslauskio biustas 2005 m. pastatytas prie „Aušros“ muziejaus rūmų. Šis paminklas prie buvusių advokato rūmų, palikuonių padovanotų muziejui, liudija Venslauskio šeimos kultūros reikšmę miesto ir Respublikos mastu.

2006 m. Prisikėlimo aikštėje veikiančią fontaną papuošė skulptūrinė kompozicija „Saulės diskai“. Dėl šio kūrinio būta nemažai diskusijų, tačiau laikui bėgant jis sėkmingai pritapo šioje parko dalyje, ypač jį pamėgo vaikai, galintys per jį vaikščioti, liesti srūvantį vandenį. Pastaruoju metu vėl atsinaujino svarstymai apie šį fontaną: šioje vietoje projektuojama pastatyti monumentą kovotojams už Nepriklausomybę.

Itin svarbus G. Lukošaičio kūrinys – generolo Jono Žemaičio biustas Vilniuje prie Lietuvos Respublikos krašto apsaugos rūmų (1999). Kuriant šį paminklą artimai bendrauta su architektu M. Mačiuliu ir dailėtyrininku S. Latonu. Sukurti partizanų

Vitalijus Lukošaitis šventėje

„Pušelė“ ir „Siaubūnas“ portretai, paminklo projektas „Radvilos“ Kėdainiams. Paminklas dailininkei Sofijai Remerienei papuošė Tytuvėnus. Tai lyriška sėdinti moteris, čia gyvenusi, daug piešusi ir tapiusi miestelį, apylinkes, juose gyvenančius ir dirbusius žmones. Patyrusi tremtį dailininkė tartum tebegyvena tarp tų paprastų žmonių, pasiilsinčių prieš nuostabiąją Tytuvėnų bažnyčią, dalijasi jų darbais ir rūpesčiais. Naujausias skulptoriaus kūrinys – pasaulinio masto semiotiko Algirdo Juliaus Greimo, buvusio Šiaulių gimnazijų mokytojo, biustas. Jis pastatytas P. Višinskio gatvėje prie Šiaulių universiteto rūmų, pabrėžiantis, kad Šiauliai yra ir mokslo centras.

Itin reikšmingi G. Lukošaičio paminklų, šlovinančių lietuvių laisvės kovas, projektai. Vienas iš jų – daugiafigūrė kompozicija Lietuvos partizanams, akcentuojanti kovotojų drąsą ir vienybę. Monumentas „Saulės mūšiui“, kuris bus pastatytas Joniškio rajono memorialiniame parke, dar laukia galutinio įgyvendinimo. Paminklas – kolektyvinis kūrinys, kurio architektai Algimantas Černiauskas (projekto vadovas), V. Peršinas, G. Tušas, konstruktorius P. Valiukonis, skulptorius G. Lukošaitis. A. Černiauskas pabrėžia: „Svarbiausia, kad atsiranda paminklas, žymintis lietuvių pergalę prieš kalavijuočius, arba apskritai mūsų, laimėtus Lietuvos teritorijoje. Kol kas neturime nė vieno paminklo,

Paminklo „Kilk ir kerk“ pastatymo iškilės Kurtuvėnuose 1976 m.

pastatyto Lietuvos laimėtam mūšiui įamžinti, o paminklas Žalgiriui stovi Lenkijoje.“

G. Lukošaitis aktyviai dalyvavo Lietuvos atgimimo sąjūdyje. 1991 m. buvo savanoris, Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos gynėjas. Dalyvavo pilietinėje akcijoje „Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio (LLKS) vyriausiosios vadovybės būstinės išsaugojimas“. Jis yra Šiaulių miesto tarybos narys.

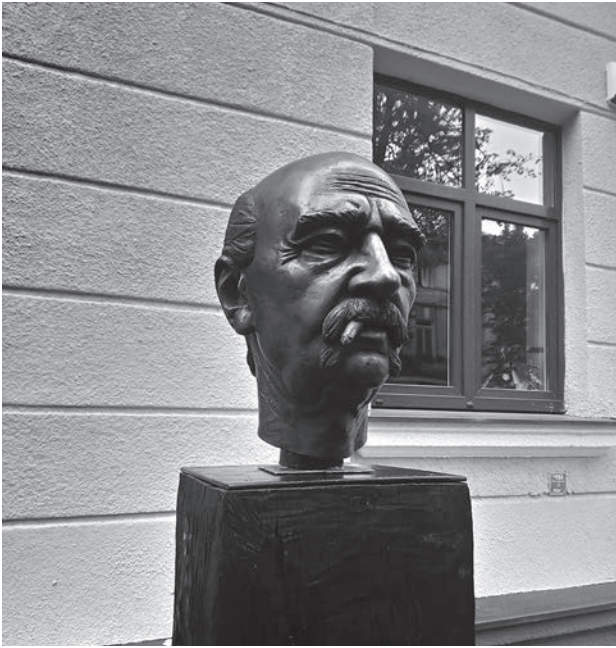
Į dailininkų gretas įsitraukė ir antrasis sūnus Mindaugas, gimęs 1980 m., mokėsis ir baigęs tą pačią M. K. Čiurlionio menų gimnaziją. Vilniaus dailės akademijoje studijavo skulptūrą. Nuo 2000 m. pradėjo dalyvauti parodose Lietuvoje ir užsienio šalyse: Anglijoje, Vokietijoje, Danijoje, Olandijoje, Rusijoje, Šveicarijoje, Estijoje, Belgijoje, Suomijoje, Lenkijoje, Slovėnijoje, Liuksemburge, Brazilijoje, JAV.

Svarbiausia dailininko tema – Lietuvos okupacijos ir laisvės kovų faktų vaizdavimas ir interpretavimas. „1944–1953 m. Lietuvos kare žuvo 22 tūkst. partizanų, jų ryšininkų ir rėmėjų. Jų žinomų kapų – tik vienas kitas. Artimieji ir bendražygiai gėlių deda prie žvyrduobių ir griovių – ten pakasti. 1944–1945 m. žuvusiųjų palaikus dar buvo galima palaidoti paslapčia – tai ir darė artimieji. Kilo kauburėliai, kruopščiai prižiūrimi, puošiami gėlėmis. Tokia pagarba visai neatitiko oficialios versijos apie liaudies nekenčiamus priešus. 1946 m. pra-

dėta vykdyti baisias akcijas – žuvusiųjų partizanų kūnai buvo atgabenami į miestelius, sumetami turgaus aikštėse, prie mokyklų ar bažnyčių. Tai buvo vadinama „atpažinimu“, tačiau pagrindinė tokių akcijų užduotis vis dėlto buvo bandymas įbauginti, pamokyti. Šalia palaikų NKVD dažnai sukviesdavo mitingą, rodydavo palaikus moksleiviams, šitaip perspėdami, kas laukia visų, besipriešinančių sovietų valdžiai. Stribai, įpareigoti palaidoti yrančius palaikus, dažnai net duobes kasti tingėdavo – sumesdavo palaikus į šulinius ir panašiai.“¹ Šią tragišką ir herojišką vyksmą M. Lukošaitis atkuria vaizduodamas susišaudymus, pasalas, žūtis miško, patvinusių pelkių, kaimo bakūžių fone. Ši didelė šimto egzempliorių serija piešinių atlikta paprastu pieštuku, bet tame kuklume slypi ir heroizmas, ir paslaptis. Apie kiekvieną piešinį galima ilgai kalbėti, apie siužeto tikroviškumą ir viziją, bet jų visuma itin vieninga savo istoriškumu ir dvasine giluma. Ir dar – tai piešinio kaip šiuolaikino meno reabilitavimo forma. Ši piešinių serija tapo pastovia ekspozicija nacionaliniame Luizianos muziejuje Danijoje.

M. Lukošaičio kūryba plečiasi, pasirodo vis naujų kūrinių. Jis tęsia piešinių serijas, viena iš jų –

¹ Dichavičius R., *Laisvės paženklininti*, t. I, Vilnius, 2012, p. 325.

*Gintauto Lukošaičio skulptūra Algirdui Juliui Greimui
Šiauliuose, 2017 m. Nuotrauka iš autoriaus archyvo*

tragiškasis holokaustas. Abu broliai su šeimomis gyvena Šiauliuose.

O gyvenimas Laisvučiuose po skaudžios netekties tęsėsi ir toliau. Ištikimoji draugė ir padėjėja Laimutė Marija Lukošaitienė, profesionali miškininkė, ir toliau rūpinosi vaikais, jų mokslais ir darbais. Tvarkė sodybą, priiminėjo lankytojus. Būta susirinkimų, naujų pažinčių, netikėtų švenčių. Viena iš tokių – misionieriaus saleziečio kunigo Jono Hermano Šulco apsilankymas su savo auklėtinių grupe 1993 m. H. Šulco tėvas buvo vokiečių, o motina – žemaitė, jie gyveno Klaipėdoje. Karo metais žuvo tėvas, Vokietijoje lankė Vasario 16-osios mokyklą, tapo kunigu, kaip misionierius lankėsi daugelyje šalių, kol galų gale ilgam laikui apsistojo Ruandoje. Toje vargingoje Afrikos šalyje H. Šulcas pastatė namus, įsteigė savotišką internatą-mokyklą. Joje dirba ir mokosi apie penkiasdešimt jaunuolių, daugiausia našlaičių. Dar antra tiek ateina iš namų. Maždaug trečdalis jų po pasirengimo yra apkrikštijami, jiems suteikiami katalikiški vardai, išmoksta rašto ir amato. Kelionei į Europą H. Šulcas pasirinko septynis savo auklėtinius – tris merginas ir keturis vaikus. Keliavo po Lietuvą, Laisvučiuose svečiai susitiko su nedidele grupe kurtuvėniškių ir šiauliečių. Vadovas norėjo parodyti savo auklėtiniams

Lietuvos kaimo žmones, išgirsti liaudies dainų ir muzikos, pamatyti šokių. Savo ruožtu svečiai, padidinti tamto ritmo, padainavo ruandiškų dainų. Visus sužavėjo „karališkasis“ šokis, kurį azartiškai šoko tautiniais rūbais apsirengę negrai. Tiesiog fantastika – Kurtuvėnų miške afrikiečiai šoka džunglių šokį, o drauge ir visi kartu suka ratelius, trypti polką ir valsą, bando šokti „Krakoviaką“.

Auklėtiniai prisistatė lietuviškai, pasakydami savo vardą (Marytė, Laimė, Eugenijus, Robertas...), puikiai lietuviškai padainavo „Daug daug dainelių...“ Keli iš jų buvo skautai, padovanojo Šiaulių skautams ruandietiškos atributikos. Afrikiečiams ypač patiko pasivažinėjimas kaimišku vežimu, traukiamu pakinkytu arkliuku, – tai jie patyrė pirmą kartą ir tai jiems buvo didžiausia egzotika.

Susitikimas buvo kuklus ir drauge įspūdingas. Nedidelis dalyvių skaičius, intymus pobūdis prisidėjo prie skaidrios dvasinės atmosferos, visi visiems patiko, visi pasijuto praturtėję.

H. Šulcas dar buvo atvykęs į Lietuvą, užsukęs į Laisvučius. Atgavęs sodybą dažnai lankosi Kretingoje, ten esančiame vienuolyne, bendrauja su jaunimu. O G. Lukošaitis buvo išvykęs į Ruandą susipažinti su šalimi, patalkininkauti nuoširdžiam bičiuliui misionieriui H. Šulcui.

Taigi, Laisvučiai... Sodybėlė yra miškuose stūkšančio trijų keturių išsibarsčiusių sodybų, Margės kaimo dalis, kaip ir kodėl atsirado toks laisvę teigiantis pavadinimas, – neaišku. Laisvučiai įsitvirtino Kurtuvėnų nacionalinio parko erdvėje kaip punktas, labai daug davęs Lietuvos dailei, kultūrai, o drauge ir tebeslepiąs nemažai paslapčių. Štai miške, prie šios sodybos, grybautojai rado skulptūrines žmonių galvas, kurios, pasirodo, esančios Lietuvos partizanų portretai. Jų autorius Gintautas norėjo, kad ažuolas tolygiai patamsėtų ir panardino jas į pelkę. Kaip tik netoliese buvo ilgametė atvira skulptorių darbo aikštelė.

Kokia Laisvučių ateitis? Juose lankosi palikuonys ir būrys vaikų, ypač vasaros metu. Atminties kodas tebėra gyvas, vieta su savo statiniais ir aplinka įgyja kultūrinio paveldo statusą Kurtuvėnų nacionaliniame parke.

Bazilionų krašto kriaučiai

Visi mano nuoširdžiausi vaikystės prisiminimai susiję su mama **Vida Ulvidiene** (g. 1945) iš Joniškio krašto, sėdinčia prie dūžgiančios siuvimo mašinos, su spalvingais audiniais kambaryje ant stalo, su naujus rūbus besimatuojančiomis kaimo poniutėmis. Kokios jos man gražios atrodė! Nesvarbu, kad tai buvo tik mūsų kaimynės ar gausios Ulvydų giminės moterys... Laukdavau aš tų „primierkę“, o ir mama laukdavo. Ypač buvo įdomu, kai užsukdavo klientės su medžiagomis iš siuntinių, pasiekusių Lietuvą iš Amerikos. Ryškios spalvos, „auksiuku“ spindinčios raštų gėlės! Lyg kokia pasaka. O dar moterėlių pasakojimai apie tai, iš kur ir kas tas medžiagas atsiuntė...

Užsakymų mamai tikrai netrūko. Iš tolimiausių kraštų atvykdavo moterys su vaikais kažką naują pasisiūdinti. Vyrams mama nebuvo linkusi padėti, nebent marškinius pasiūti. Ne visos klientės prisiprašydavo, kitoms eilėje tekdavo laukti. Man tai norėjosi, kad kuo daugiau tų žmonių pas mus užsuktų, kad mama su jais bendrautų, klegėtų ir tuo pačiu metu darbuotųsi su siuviniu rankoje. Žinoma, kartais ir nespėdavo laiku atlikti visų užsakymų, tuomet kiek nerimaudavo, naktimis ilgiau padirbėdavo. Mane miegot ragindavo, nors taip įdomu būdavo prisėsti greta ir stebėti mamą, nepalijamam minančią siuvimo mašinos „Singer“ pedalą...

Keitėsi medžiagų raštai, mados, klientės, tačiau nesikeitė viena – naujienos, suplaukiančios į mūsų namus drauge su užsakovėmis. Visi apylinkės ar net Lietuvos bei pasaulio įvykiai būdavo aptariami, kol vykdavo „primatavimai“. Kaimo kriaučkos troba buvo tarsi susirinkimų vieta, ypač jei ne viena klientė tuo metu užsukdavo. Jos ir „valdžią išrinkdavo“, ir „nusikaltėlius nuteisdavo“, ir kaimo merginas „už vyrų išleisdavo“. Užsimiršdavo, ko ir atvykusios... Kaip įdomu būdavo jų klausytis!

Nuo mažens man nestigo akyse kuriamo grožio, bendravimo su žmonėmis, diskusijų, mamos troškimo visus užsakymus atlikti laiku ir kiek galima kruopščiau, suteikiant kiekvienam rūbui individualumo. Drauge su mamyte kūrėme drabužius ne tik mano lėlėms, bet ir man. Mamos rankų šiluma jutosi kiekviename man pasiūtame ar persiūtame rūbelyje. Jų buvo tikrai daug, beveik visi, jei jau nepasiūti, tai numegzti. Tik jai turiu būti dėkinga už meilę darbui ir grožiui, atsakingumą ir kruopštumą. Pramokau ir siūti iš jos, kitaip nebuvo įmanoma – nuolat laiką leidau greta. Ir mezgimo patarimų sulaukdavau. Trims savo dukroms mama perdavė meilę rankdarbiams, net anūkė Karolina pasuko močiutės keliu.

Mama siuva dar ir dabar, tačiau nuo darbo sugrubę pirštai sunkiai suvaldo adatą, ašaroja akys. Bet koja, visą gyvenimą mynusi siuvimo mašinos

pedalą, kruta ir dabar. Neįsivaizduoju savo tėvų namų be siuvimo mašinos. Ilgai „tarnavo“ mamai pati geriausia jos senutė „Singer“, dabar jau kita jos vietoje, bet vėl kojine. Senu įpratimu, nors nusipirkti galima visokiausių rūbų, mama nuolat privalo kažką naujo pasiūti ar persiūti sau ir tėčiui, namams. Tik mano užsakymai mamai tapo labai reti ir vis paprastėja. Nebevarginu jos...

O ką prisimena Bazilionų krašto žmonės, siuvėjų vaikai, artimieji, kaimynai? Kas jiems siuvo apdarus, puošė juos ir namus, kuris kriaučius buvo laikomas populiariausiu, klientų labiausiai rekomenduojamu kitiems? O gal apie kurį ir pasakydavo, kad geriau jau pas jį ar ją neiti siūdintis? Nors siuvimo amatu užsiimančių žmonių ir nemažai būta Padubysio krašte, ne pas visus pavykdavo išprašyti, susitarti, kad greitai ir gražiai norimą rūbą pasiūtų.

Pas ką gi siūdinosi ilgametė Bazilionų krašto gyventoja Felicija Petrylienė (g. 1926)? Ji gimė ir augo čia, vienu tarpu buvo, anot jos, dingusi, o visos moterys siuvėjos, pas kurias siūdinosi sijonus ir sukneles, jai paliko tik gerus prisiminimus. Na, o švarkus ir kostiumėlius užsisakydavo pas siuvėjus vyrus. Kokius gi juos pavardytų?

Pagrindinis ir gal net pats žinomiausias „Smetonos laikų“ kriaučius, bazilioniškių nuomone, buvo **Stasys Dubinas**. Kilęs iš Pabijočių, ilgus metus gyvenęs ir dirbęs miestelyje, jis visiems paliko kuo geriausius prisiminimus. S. Dubino ir jo žmonos namuose, kurie buvo miestelio centre (dabar ten stovi Bazilionų kultūros centro pastatai), antrajame namo aukšte, buvo įsikūrusi pirmoji miestelio siuvelykla. Pirmajame aukšte šeiminkai turėjo privačią audinių parduotuvę. Medžiagas pats S. Dubinas atsiveždavo iš Šiaulių, iš bazių. Toje krautuvėje, anot bazilioniškių, buvo galima nusipirkti ir geros kostiuminės medžiagos, ir įvairiausių kitokių. Išsirinkęs norimą nusipirkai, pateikei užsakymą S. Dubinui ir lauk, kada paskirs „primierką“. Gali ir nesisiūdinti vietoje, ieškotis kito kriaučiaus.

S. Dubinas siuvo ir vyrams, ir moterims. Užsakymus greičiau atlikti padėdavo pameistrai, t. y. siuvėjo amato mokomi jo mokiniai. Jeigu už mokslą vaikinai ir merginos sumokėti išgalėdavo, tai padėti siuvelykloje ir mokyti amato reikėjo dvejus metus, o jei mokiniai buvo neturtingi, tuomet tekdavo porą metų mokyti siūti, o trečiuosius atidirbti šeiminkams neatlygintinai. Kaip ilgai tie treči metai

slinkdavo. Mokinius, kurių tikrai nemažai būdavo, S. Dubinas aprūpindavo ir gyvenamuoju plotu, ir siuvimo mašinomis.

Šeimyninis gyvenimas su pirmąja žmona S. Dubinui susiklostė nesėkmingai – žmona jį paliko. Tačiau pagalbinių rankų reikėjo parduotuvėje, o žmogaus – šalia. Felicija Petrylienė teigia, kad Stasys labai mylėjęs ir norėjęs vesti savo mokinę, Felicijos pusseserę **Marytą Ališauskaitę**, tačiau pastarosios tėvai tokiai santuokai nepritarė, „šliūbo anais laikais reikėjo“, o S. Dubinas jau kartą buvo vedęs, bažnytinė santuoka nebebuvo galima.

S. Dubinas antrą kartą vedė kitą savo buvusią mokinę **Julijoną Pleskūnaite**, su kuria drauge gyveno, priiminėjo klientų užsakymus ir siuvo. S. Dubino siuvelykla ir parduotuvė Bazilionų miestelyje veikė tol, kol šeima buvo išvežta. Po tremties metų Rusijoje S. Dubinas į Bazilionų kraštą nebegrižo, apsistojo Šiauliuose. Ten ir mirė, nežinia, ar palaidotas Šiauliuose, ar kur kitur.

Felicijos Petrylienės pusseserė **Marytė (Ališauskaitė) Kalinienė** buvo daug kam žinoma Bazilionų krašto siuvėja. Jos tėvas, vienintelis to meto Bazilionų miestelio batsiuvys Kazimieras Ališauskas, buvo Felicijos dėdė. Gyveno šeima tuo metu pačiame gražiausiame Bazilionų name, kur dabar įsikūrę Kaminskai, o dar seniau gyveno Puščiai. Felicijos dėdė, Amerikoje užsidirbęs pinigų, iš klebono nusipirko žemės ir pasistatė dviejų aukštų namą. Jo duktė Marytė ir žmona, kuri irgi buvo siuvėja, darbavosi namuose, priimdamos įvairius klientų užsakymus. Marytė „senais čėsais“, t. y. senais laikais, anot Felicijos, gyveno Bazilioniuose ir Kurtuvėnuose bei siuvo šių apylinkių žmonėms.

Namie klientus priiminėjo ir rūbus siuvo **Paprečkienė Janina** (1926–2012). Anot F. Petrylienės, pas savo dėdę S. Dubiną Smetonos laikais išmokusi siūti, ši siuvėja saviems siuvo gana gerai, o svetimiems nenorėdavusi. Tuomet Janina S. Dubino krautuvėje dirbo, o kai „rusas užėjo“, krautuvę atėmė, tada „viskas ir išsidraskė“, kaip mena vietiniai gyventojai.

J. Paprečkienė amžinojo poilsio atgulė Bazilionų miestelio kapinėse.

Miestelio kapinėse palaidotas ir jaunystėje siuvėjo amatu užsiiminėjęs bazilioniškis **Papreckis Juozas** (1927–1985). Sakoma, gyvenęs prieš dabartinės mokyklos valgyklos langus. Iki santuokos

Sofija Lukianskienė (apačioje, dešinėje) su siuvimo kursų draugėmis. Nuotrauka iš Sofijos Ambrazevičienės šeimos albumo

galėjo darbuotis siūdama, o vėliau, kolūkio laikais, ir namai rūpėjo, ir daržai, o dar ir eigulio darbas prisidėjo. Tad siuvėjo veikla nutrūko.

Felicija prisimena Bazilionų krašte buvusią gerą siuvėją žydaite **Rivą**, tačiau atmintis apie ją daugiau nieko neatgaivino... Geru žodžiu buvo paminėta šalia Labinų gyvenusi ir daug drabužių visiems apylinkės gyventojams pasiuvusi **Ona (Razminaitė) Kabailienė**, pas kurią daug kartų siūdinosi pati mūsų pašnekovė.

Anot jos, gera siuvėja, dirbusi savo namuose, buvo ir **Janina Valančiūtė**, Pilipavičienės sesuo, ištekęsusi už rusų tautybės vyro. Gaila, kad F. Petrylienė papildyti šios informacijos nebeturėjo kuo.

Savo prisiminimais apie gyvenimą siuvėjos šeimoje pasidalijo Sofija (Lukianskaitė) Ambrazevičienė (g. 1936), atvykusi iš Vilniaus paviešėti į tėviškę, Bazilionus. Jos mama **Sofija Lukianskienė** (1904–2000) buvo kilusi iš Vaikšniegalos kaimo, esančio netoli Pakapės. Ji palaidota Bazilionų miestelio kapinėse.

Siūti S. Lukianskienė pradėjo būdama 22 metų amžiaus. Amato išmoko Šiauliuose, dvejus su puse metų besimokydama pas „ano meto labai garsią siuvėją“, siuvusią „aukštoms ponioms“. Vyresnės seserys, gyvenančios Amerikoje, pasiūlė Sofijai mokytis, apmokėjo jos mokslus, nes tėvai seniai buvo

mirę. Sofija 1930 m. ištekęs už Petro Lukiansko ir šeima apsigyveno Bazilionų miestelyje.

S. Lukianskienės klientai išskirtinai buvo Šiaulių apylinkių moterys ir vaikai. Anot dukros, mama labai jiems mėgo siūti. Patikdavo derinti įvairias medžiagas, persiūti iš vienos rūbų kitus. Kodėl to reikėjo? Ogi todėl, kad po karo ne visi turėjo pakankamai pinigų naujoms medžiagoms nusipirkti. Mamos atnešdavo savo suknelių, o Sofija iš jų vaikams pasiūdavo vaikiškus rūbelius. Niekada neatsisakydavo, nes jai labai patiko kažką naujo kurti. Klientus priimdavo ir siuvo tik namie. S. Lukianskienės vyras Petras, jau prieš vesdamas Sofiją, turėjo privačią parduotuvę, kurioje vėliau jai reikėjo prekiauti, tad laiko siūti trūkdavo. Patalpos buvo nuomojamame name, už Labinų. Lukianskai nuosavą namą pasistatė tik 1936 m. Tuomet parduotuvė užėmė kairiąją pusę namo, o šeima gyveno likusioje dalyje, kur Sofija ir sulaukdavo pasisiūdinti norinčių klientų.

Dukra džiaugėsi, kad ir ji, ir anūkė visada būdavo papuoštos. Pamena, kad ji vienintelė mokykloje turėjo mamos pasiūtą uniformą. Klostytą, nors ne „flisuotą“ sijonu, su prijuoste, tačiau tokią, kaip miesto panelės. Mama nusižiūrėjo į jas ir pasiuvo. O apykaklių tai visos klasiokės pavydėti galėjo!

Po karo likusi viena S. Lukianskienė namie labai daug siuvo. Anot dukros, „iš to duoną valgė“. Reikėjo išlaikyti šeimą. Dukra pamena, kad kambariuose būdavo begalės audinių skiaučių, ir jai taip norėdavosi, kad mama „su reikalais“ išvažiuotų į Šiaulius, o ji idealiai sutvarkytų namus. Tuomet sėdėdavo labai laiminga, galvodama, kada gi mama baigs siūti, kada namuose bus tvarka? Tačiau mama vis siuvo...

Sofija mamos prašė ir ją pamokyti siuvimo amato, tačiau pastaroji savo dukrai nelinkėjo tokio sunkaus, anot jos pačios, darbo, sakydama, kad „aš tau ne priešas, kuo daugiau mokėsi, tai tuo sunkesnį gyvenimą gyvensi...“ Geriausia, anot S. Lukianskienės, „mokėti kažką tai vieną, bet nesiblaškyti“. Dukra mano, kad siuvėjos darbas gal ir nebuvo mamai toks mielas, tik praverė, kai reikėjo duoną užsidirbti ir šeimą išlaikyti.

S. Lukianskienės name (nuo Vytauto gatvės pusės) tarybiniais metais buvo įkurta Šiaulių buitinio kombinato siuvykla (pasak Z. Bilotienės, 1963 m. jau ji veikė). Kol miestelyje pastatė naują „buitinį“, toje siuvykloje dirbo M. Klimas, K. Janušauskas,

R. Armalas, batsiuvys Ivoškus. Tuo laikotarpiu namo šeiminkė S. Lukianskienė jau mažai besiuvo. Siuvėjos amatu ji vertėsi iki kolūkių susikūrimo laikų, o vėliau tam laiko buvo vis mažiau.

S. Ambrazevičienė ne tik apie mamą siuvėją pasakojo, tačiau ir apie tetą, tėvo seserį **Juliją Pažarauskienę** (1908–1980). Pastaroji gimė ir augo Bazilionuose, ten ir palaidota.

Pažarauskų šeima miestelyje turėjo privačią karšyklą. Bazilionuose pas vietinius siuvėjus išmokusi siūti, Julija siuvo nuo 18 metų. Anot dukterėčios, siuvimas tetai buvo nepaprastai didelis džiaugsmas, malonumas. Ji siuvo išskirtinai moterims, net vaikams nelabai mėgo siūti. Gal todėl, kad savų neturėjo? Siuntė klientus pas Lukianskienę. O klientės moteris teta, anot Sofijos, net leisdavo sau pasirinkti. Ne taip paprasta būdavo „pakliūti pas gerą kaimo kriaučką“. Sakoma, kad pas ją siūdintis buvo brangiau nei pas kitas, tačiau moterys ją mėgo. Jos klientėmis buvo Ozolienė, Margenienė, Bazilionų mokykloje dirbusios mokytojos. „Gal kad prie mokyklos gyveno“, – svarstė dukterėčia.

Dar prieš karą, anot S. Ambrazevičienės, teta J. Pažarauskienė ne tik pati nuolat siuvo, bet ir siuvėjo amato už atlygį mokė po 3–4 mergaites ir iš Bazilionų, ir iš kitų apylinkių. Tarp gausių jos mokinių paminėtinos gera Bazilionų moteriškų rūbų siuvėja **Stefa Čepaitytė, Zofija Vaičiulytė (Levickienė)** iš Maskvytės, **Aldona (Karlinskaitė) Dapkevičienė**. Dukterėčia prisiminė, kad būdavo labai linksma drauge su teta ir jos mokinėmis dainuoti – taip išmokdavo begalę meilės dainų, romansų. Jos siuvo ir dainavo. Su mokinėmis J. Pažarauskienė palaikė gana draugiškus santykius, eidavo drauge grybauti, leido laisvalaikį, ruošė bendrus pietus.

Patys šilčiausi prisiminimai, prašnekus apie J. Pažarauskienę, atgyja ir bazilioniškės Lilijos Puidokienės (g. 1956) atmintyje. Mena, kokia tai buvo šilta, maloni moteriškė. Patikdavo Lilei užsukti rūbo pasisiūdinti ir maloniai pabendrauti su Julija. Sakoma, neblogą humoro jausmą kriaučka turėjusi.

Mano kelionės po „Bazilionų kriaucių kraštą“ vadovas Valentinas Formanskis (g. 1963) pasiūlo aplankyti vieną iš gerai žinomo šioje apylinkėje siuvėjo sūnų. Pavardę žinau, o kas po ja slepiasi – paslaptis. Paprašytas pasidalyti prisiminimais apie savo tėvą bazilioniškis Jonas Armalas (g. 1972) šypteli ir pradeda pasakoti.

Julija Pažarauskienė su broliu Petru. Nuotrauka iš Sofijos Ambrazevičienės šeimos albumo

Romanas Armalas (1937–2005) prieš atvykdamas į Bazilionų kraštą gyveno Pašiaušės kaime, Kelmės rajone, gražiam Pašiaušės dvare. Kiek Jonas pamena, kai jam buvo 5–6 metai, tėvas dirbo Pašiaušės „buitinyje“, o drauge siuvo ir namie. Vaikui buvo įdomu stebėti, kaip tėvas siuvo viską: moteriškas sukneles ir kostiumėlius, vyriškus kostiumus, kelnes, švarkus, net kailinius iš avikailių, tentus iš brezento kolūkio mašinoms. Tik marškinių vyriškų nesiuvo, nemėgo. R. Armalui visą gyvenimą „tarnavo“ viena vienintelė siuvimo mašina „Singer“ (išrasta daugiau nei prieš 170 metų JAV ir laikyta viena geriausių visų laikų siuvimo mašinų), dabar esanti Vabalickių kaimo sodyboje.

Keletą kartų teko sukti į senuosius Armalų namus, kol pavyko šią mašiną pamatyti. Tai ji, anot Romano artimųjų, kažkur toli užslėpta, tai šeiminko nėra namie. Bet mums pagaliau pasisekė.

Romano Armalo sūnus Antanas, gyvenantis tėvų sodyboje, išnešė siuvimo mašiną į kiemo vidurį ir didžiudamasis parodė. Sena, su stipriai aptrintu stalu, surūdijusi, su vieta lempai dešiniajame kampe, kurią Romas prisitaisydavo, kad šviesiau būtų dirbti. Varlytės, skiriamasis „Singer“ ženklas, puošia metalinius siuvimo mašinos kojų šonus. Tai buvo mašina su kojine pavara, Romanas nepripažino kitokių. Šis faktas svarbus todėl, kad Romanas teturėjo vieną koją ir tą pačią sužalotą. Pasak Jono,

„su viena koja taip ir minkė, stiprus žmogus buvo, jo viena koja, kaip mano dvi“.

Smalsu buvo sužinoti, nuo kurio laiko senasis Armalas liko su ta viena koja. Anot Jono, kairiąją koją tėvas prarado būdamas 8 metų, ganydamas karves prie Kryžių kalno. Prisimena, kad tuomet vaikas, radęs pokario granatą, įsidėjo ją į kišenę. Pastaroji sprogo. Iš pradžių Romano kairioji koja buvo sugipsuota, vėliau supūliavo, negijo ir teko ją amputuoti. Ir dešinioji, kaip prisimena Jonas, nuolat būdavo apibintuota, žaizdota, nes pažeista plonutė oda greit užsikrėsdavo. O ir kaulas pažeistas buvo. Tad toks tas Armalas, vienakojis kriauciū, buvo. Pasidirbino ramentą, taip vadinamąjį „kriukį“, prisitaikė sau ir nesiskundė. Ne tik siuvimo mašinos pedalą viena koja mynė, bet ir dviračio.

Namie, jo darbo kambaryje, stovėjo didžiulis stalas, kad ant jo ir prisėsti (nes sunku vaikščioti), ir dirbti galėtų. Greta – siuvimo mašina. Atsisės su visu siuviniu ant stalo krašto, „sufastriguos“, t. y. sudaigstys, pamatuos, patikrins, o tada jau ir prie greta stovinčios mašinos nušoks. Ir vėl darbuosis ant stalo. Taip diena iš dienos. Dabar jau to stalo Vabalickiuose nelikę, nepavyko jo pamatyti. Tačiau senolio marti surado senutėlį lygintuvą „Siemens“, kuris buvo neatskiriamas įrankis Romano Armalo darbe. Tokią, anot visų siuvėjų, geriausios firmos vokišką siuvimo mašiną ir tokį lygintuvą tikrai ne kiekvienas kriauciū galėdavo įpirkti.

Jonas pamena tą dieną, kai pirmą kartą apsiliko juodą odinę striukę ir jautėsi pats šauniasis jaunuolis tarp savo bendraamžių. O striukę tą iš odos lopinėlių pasiuvo tėvas, nusižiūrėjęs kažkur. Labai madinga tokia apranga anuomet buvo. Jos negalėjai rasti jokiose rūbų parduotuvėse, tiktai įsigyti turguje iš prekeivių, „pasakiškus“ pinigų kainavo. Pamatę Jono odinę striukę ir kiti draugai taip pasipuošti užsimanė, jo tėvo prašė pasiūti. Ir prisiprašė.

Anot Jono, naudodamas įvairių tipų odas, minkštesnes ir kietesnes, natūralias ir dirbtines, R. Armalas savo klientams, kurie dažniausiai užsisakinėjo striukes ir švarkus, pasiuvo tikrai daug rūbų. Jo siūdintais drabužiais puošėsi ir Šiaulių meras A. Lankauskas, ir Krasauskas, ir kiti žinomi Šiaulių apskrities žmonės, nebekalbant apie bazilionius.

Kai 1982 m. šeima persikraustė iš Pašiaušės į Vabalickius, darbas Pašiaušės „buitinyje“ buvo baigtas, nes siuvimo pakako ir namie. Būdamas klientų gerai vertinamas siuvėjas, R. Armalas gebėjo siuvimo mašinas ir paremontuoti. Tad darbo tikrai netrūko. Kad viskas vyktų sparčiau, į pagalbą jis kvietėsi šeimos narius. Žmona padėjo atlikti pirminius darbus, paauglys Jonas pagal šablonus rankinėmis žirkklėmis kirpo odas. Kiti du sūnūs tėvui mažiau talkino. Antanas Armalas (g. 1971) prisipažino visai nepadėjęs, o brolis Stanislovas (g. 1967) iš odos karpė pagal lekalus detales. Ir Stasys tėvo pėdomis nepasuko, nors sau rūbus gebėjo pasitaisyti, persiūti. Tėvas siuvo vienas. Užsakymų vis netrūko. Pradėta masiškai užsakinėti odines striukes, taip vadinamąsias „štukas“. R. Armalas tuomet įsigijo joms siūti tinkamą siuvimo mašiną „Overlok“. Darbas nelengvas. Tėvas labai norėjo ir mokino Joną siūti, tačiau sūnui tas amatas taip ir „neprilipo“. Jonas tik odas ruošė, sukirpinėjo jas, „įleisdavo“, prisiūdavo kišenes ar kitas detales, kelnes „pastriguodavo“, t. y. sudygsniuodavo. Tuo laikotarpiu Jonui buvo 17–18 metų. Jis prisimena, kad ožkų odas karpyti buvo lengva, o nuo kiaulių odų karpymo „mozoliai“ (nuospaudos) didžiuliai susitrindavo.

Sūnus Antanas Armalas mena, kad tėvui vienas meistras buvo padaręs pabandyti siuvimo mašiną, varomą elektriniu varikliu, tačiau senajam Armalui tai nepatiko, jis liko ištikimas savo kojinei „Singer“.

Romas dirbo, priklausomai nuo nuotaikos ir užsakymų kiekio. Leisdavo sau ir poilsio dieneles, tačiau jei jau kibdavo į darbą, tai galėjo ir dieną, ir naktį siūti, kol pabaigs užsakymą. Anot Jono, siūdavo paromis, net po tris striukes per parą. „Turiu dirbt...“, – jo posakį pamena ir ilgametė Bazilionų krašto gyventoja Z. Butvilienė, sutikdavusi Romaną, dviračiu atvykusį į miestelį prasiblaškyti.

Drabužių modelius kūrė pats, jei nebūdavo pavyzdžių, buvo dizaineriu ir pats sau, ir klientams. Jei kuris neturėdavo, o norėdavo įsigyti odos striukei siūdintis, R. Armalas jos pasiūlydavo. Gerai atskirti odą, kurią pirkdavo mieste, ir siūlus šilkinus parinkti, ir adatas siuvimo mašinoms pakeisti Jonas taip pat iš tėvo išmoko.

Pats tėvas, anot Jono, Romanas Armalas, siūti išmoko iš Mečislovo Klimo (1918–1998), kurį laikė pirmuoju savo mokytoju. Aišku, daug žinių gavo ir

Romanas Armalas sodyboje Vabalickių kaime. Nuotraukos iš Antano Armalo šeimos albumo

iš dėdės Stasio Dubino, garsaus Bazilionų krašto siuvėjo.

R. Armalas siuvo iki pat gilios senatvės, kol siūlą į adatą įverdavo. O jei jau nebepataikydavo, tai akinius užsidėdavo, žmonos ar sūnų paprašydavo. Kurį laiką dirbo naktiniu sargu Šiaulių melioracijos profilaktoriuje prie Bijotės ežero. Tik kokie ketveri paskutiniai metai jau buvo be klientų. Ir poreikio siūdintis tiek nebeliko, mados keitėsi, anot Jono ir Valentino Formanskio, vis kalbinusio pašnekovą. Į senatvę sustreikavo R. Armalo sveikata. Visą gyvenimą kojomis rūpintis teko, o į senatvę dar ir kitos bėdos prisidėjo. Nors matė dar gana gerai, bepriimdavo tik vieną kitą užsakymą. Sunku patikėti, tačiau 2002 m. (prieš trejus metus iki mirties) grūdams dengti tentą Bazilionų žemės ūkio bendrovei pasiuvo. Tokius didelius siuvinius suvaldydavo net kambaryje, o vasarą siuvo ir kieme, „pavėsiuke“, tuomet paprašydavo siuvimo mašiną išnešti į lauką. Keitė pagal medžiagą ir numeriukus pritaikytas siuvimo adatas ir siuvo. Visą gyvenimą su viena ir ta pačia „Singer“ siuvimo mašina.

Mirė, sulaukęs 69 metų, palaidotas Bazilionų miestelio kapinėse.

Ir vaikai, ir kalbintos anūkės, Inesa bei Neringa Armalaitės, puikiai prisimena senelį, sėdintį prie siuvimo mašinos. Šeimai viskas buvo pasiūta, persiūta, pataisyta. Ir suknelės, ir šortukai, ir kos-

tiumėliai, ir kailinukai mažuosius šildė. Jo siūti vestuviniai kostiumai gal dar tebeguli buvusių klientų spintose. V. Formanskis prisimena, kad net didžiulius vyriškus avikailius R. Armalas jo tėvui Jonui siuvo. Retas Bazilionų krašto vyras nėra siūdinėjęs, anot jų, „pas Armalą“ kostiumo ar švarko – ir kolūkio vadovai (A. Augys), ir iš toliau atvykę valdininkai.

Sūnus Antanas mena, kad „tarybiniais laikais“ odines striukes pas tėvą užsisakyti buvo atvykę du Algirdo Brazausko asmens sargybiniai. Nežinia, kas jiems prirodė šį siuvėją, tačiau užsakymu liko patenkinti. Yra siuvęs ir Šiaulių „mafijos tėvui“ V. Antonovui, ir buvusio „Tarybinio artojo“ kolūkio pirmininkui Edvardui Grabažiui, su kuriuo anuomet tikrai gerai sutarė.

R. Armalas būdavo kviečiamas į kolūkio vakarones, pagerbiamas kaip darbštus ir geras darbininkas, buvo gavęs apdovanojimą „Darbo pirmūnas“ (rus. *Отличник труда*). Su visais rasdavo bendrą pokalbio temą, daug naujienų surinkdavo ir su kitais pasidalydavo. Juk pas kriaucių drauge su klientais ateina ir žinios.

Kol persikelė gyventi ir dirbti į Pašiaušę, R. Armalas dirbo Bazilionų „buitinyje“ drauge su Kazimieru Janušausku (1918–1998) ir Mečislovu Klimu (1919–1998). Ten veikė Šiaulių buitinio aptarnavimo kombinato siuvykla.

Visą šią informaciją papildė ir Romano Armalo sesuo Vladislava (Armalaitytė) Zapalskienė (g. 1941), gyvenanti Šiauliuose. Kai kuriuos įvykius geriau pamena Romano sūnūs, o kai kas aiškiau išlikę sesers vaikystės ir jaunystės prisiminimuose. Įdomu buvo sužinoti, kur ir kaip Armalų šeima gyveno iki tol, kol atvyko į Vabalickius (Pabijočius), kada gi Romanas pradėjo siūti?

Armalų šeima gyveno Šiauliuose, Rūdės gatvėje. Šeima buvo gausi – net septyni vaikai augo. Romanas buvo vienas iš vyresnių šioje buvusio kario šeimynoje, kuria dėl tos priežasties gana gerai rūpinosi valstybė. Jam net protezus prarastai kojai vis bandė gydytojai pritaikyti, tik organizmas nepriėmė. Tačiau po tėvo mirties Armalų šeimoje viskas pasikeitė. Vaikai su mama turėjo galvoti, kaip išsilaikyti. Jiems padėjo giminės, pasidalydami ir pasiimdami auginti Armalų vaikus į tris atskiras šeimas. Anot Vladislavos, „parvežė į skrynią sudėtus kaip paršiukus“. Vieni į Pašiaušę, pas mamos gimines, kiti į Bijotės pusę. 1947 m. vasario mėnesį Vladislava Armalaitytė su mama ir mažiau-siu jos sūnumi pateko į Pabijočius pas tetą Pranę Barzinskiene. Pastaroji rūpinosi ir Romanu. Ten, kur pateko mama su vaikais, giminės buvo įtariamai padėję valstybės priešams. Skaudu girdėti, kad Romano mama buvo palaikyta tarybinės santvarkos priešė, pradėta domėtis jos praeitimi, ne kartą buvo tardyta ir žiauriai kankinta. Valstybė nuėmė visas pašalpas, pensiją. Dėl to nukentėjo ir vaikai. Kaip išgyventi? Vaikai ėjo tarnauti. Romaną pas save priėmė Vabalickiuose gyvenantys Šlinskiai (ten, kur dabar gyvena Romano sūnus Antanas Armalas). Pas juos vaikiną tarnavo, pas juos ir liko gyventi. Sodą saugojo, karves ganė. O vėliau Šlinskiai ir ūkį jam užrašė, ir palikimą paliko. Teko jaunuoliui pasidaruoti pas dėdę, garsų Padubysio krašto siuvėją Stasį Dubiną. Gal ten paauglystėje ir pramoko siūti, tačiau, sesers manymu, Romano Armalo pirmasis tikrasis mokytojas buvo Pabijočiuose gyvenęs siuvėjas Povilas Stugys, vėliau persikraustęs į Bazilionus. Sunku seseriai tiksliai prisiminti viską, nes vaikai gyveno atskirose šeimose.

Apie 1958-uosius metus Romanas pardavė Kalinui iš Pageluvio Šiauliuose likusį tėvų namą. Už gautus, nors ir menkus, pinigus nusipirko dviratį ir patį reikalingiausią sau daiktą – siuvimo mašiną

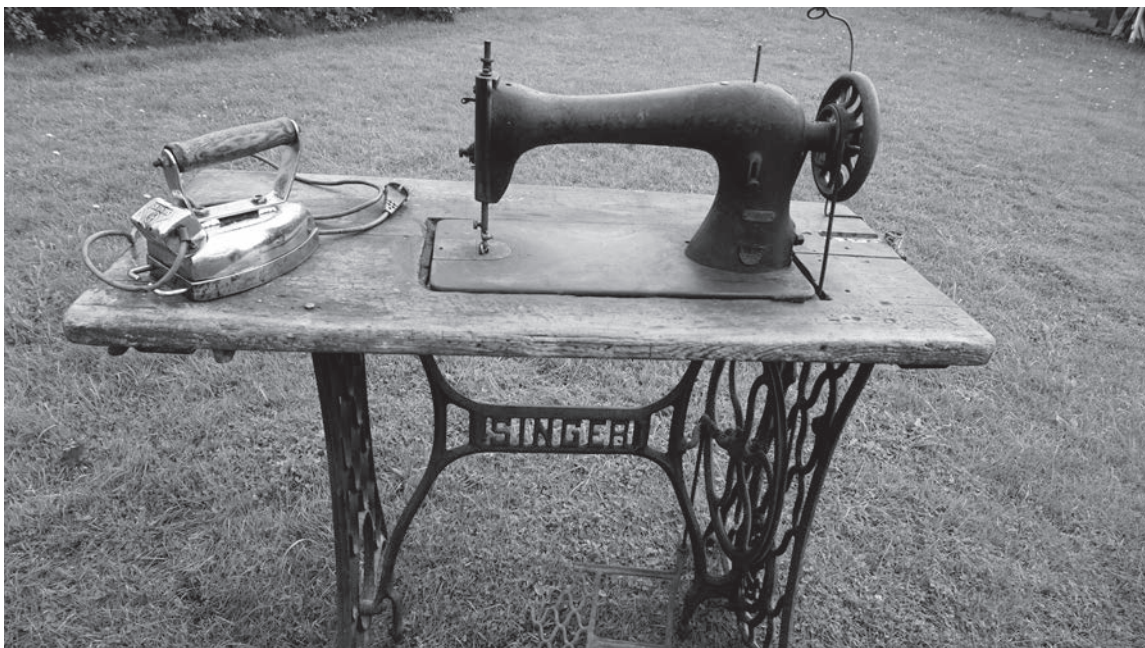
„Singer“. Taip, tą pačią, kurią radome Vabalickiuose. Štai, kur ta pradžia!

Kai jau gerai išmoko siūti, Romanas namie pas Šlinskius siuvo darbinės pirštines. Iš ko gaudavo privačius užsakymus, tam ir siūdavo. Kai Bazilionuose atsidarė siuvykla, išėjo dirbti į ją drauge su M. Klimu ir K. Janušausku. Dviračiu į darbą miestelyje ilgus metus važinėjo.

Kaip prisimena Vladislava, tai galėjo būti 1961–1962-ieji metai, kai brolis persikėlė gyventi į Kelmės rajoną, Pašiaušę, į buvusio dvaro sodybą. Pačiame miestelio centre buvo atidarytas Kelmės „buitinis“, kuriame ilgą laiką ir darbavosi Romanas. Buvo ir siuvėju, ir vedėju. Kurį laiką dirbo drauge su padėjėju, tačiau dar ilgiau – vienas. Atlikęs pateiktus valstybinius užsakymus, priiminėjo privačius klientus. Medžiagos, odos, avikailiai... Ne viską mašina galėjo susiūti, avikailius tai rankomis dygsniavo. Sesuo, paklausta, ar jai Romanas siuvo, džiaugsmingai atsakė, kad absoliučiai viską. Tik užsiminti reikėdavo, kad kažko norėtų, ir jau buvo kuriami modeliai. Iš paveiksliukų, piešiant ir fantazuojant, kad būtų kuo originaliau ir kokybiškiau, ir kelnės, ir paltus, ir kostiumus.

Sesuo nuklysta į prisiminimus, kai brolis su kitais bazilionieškiais aktyviai dalyvavo miestelio saviveikloje: dainuodavo chore, o ir bažnyčioje dar suspėdavo giedoti. Kaip laiko viskam užteko, juk užsakymų begalės buvo? Vladislavos teigimu, brolis be galo veiklus ir darbštus buvęs. Viena koja, pasiramsčiuodamas savo gamybos lazda, ir daržą ravėjo, ir kasė, ir dalgiu mosavo, ir karvę melžė. Pažastys kruvinos nuo ramento buvo. Nebuvo tokio darbo, kurio jis nedarydavo. Sakydavęs, kad „gėda nuo žmonių, jei daržai neravėti ar kiti darbai nenudirbti“, žmona mat dėl ligos nespėdavo ar nepajėgdavo visko atlikti. Griežtas buvo. Visiems. Lazda trinktels į grindis, ir nemėgink ginčytis. Taip gyvenimo vargai ir rūpesčiai išmokė dirbti, prisiimti atsakomybę ir bendrauti su žmonėmis.

Nutarėme pakalbinti ir ilgametę Bazilionų miestelio gyventoją Zitą (Valytę) Butviliene (g. 1942, Bazilionai). Pasitardama su mane lydėjusiu Valentinu Formanskiu, kilusiu iš Pakalniškių ir visą gyvenimą praleidusiu Bazilionų krašte, Zita pabandė atgavinti savo prisiminimus. Iš savo uošvių ji girdėjusi, kad šiame krašte buvusios kelios žymos siuvyklos. Viena pirmųjų – Stasio Dubino siuvykla ir audinių

Romano Armalo siuvimo mašina „Singer“. Autorės nuotrauka

parduotuvė, antroji buvo įsikūrusi siuvėjos Sofijos Lukianskienės name, o trečioji jau buvo Šiaulių buitinio kombinato įkurta siuvykla, vietinių gyventojų sutrumpintai vadinama „buitiniu“. Jis buvo įkurtas už dabartinių Kultūros namų. Vėliau kolūkis perėmė siuvyklą ir įkūrė pagalbinių verslų cechą.

Zitos Butvilienės prisiminimuose atgijo ir Romanas Armalas, ir Mečislovas Klimas, ir kitas Bazilionų krašto siuvėjas **Kazimieras Janušauskas** (1918–1998). Iš pradžių šie trys vyrai dirbo siuvykloje, įsikūrusioje siuvėjos Sofijos Lukianskienės name, vadinamojoje „Artelėje“, o vėliau – naujai (apie 1976–1978 m., anot Z. Butvilienės) pastatytame Bazilionų „buitiniame“. Kazimieras kurį laiką buvo net jo vedėju.

Sakoma, kad vyrai pas K. Janušauską galėdavo užsisakyti viską iš medžiagos ar odos, o moterys – tik kostiumėlius ir paltus. Anot kalbintos S. Ambrazevičienės, suknelių jis nemėgęs siūti, klientes siuntė pas siuvėjas moteris.

Bazilioniškai prisimena, kad K. Janušauskas 1981 m. ne tik siuvo, bet dar ir karstus pardavinėjo. Tuomet „buitinis“ dar veikė, batsiuovys Ivoškus jame dirbo. K. Janušauskas siuvo ir „buitiniame“, ir privačiai namuose.

F. Petrylienė mano, kad šis kriaučius buvo savamokslis. Ji mena, kad iki tol, kol įsidarbino Bazilioniuose, K. Janušauskas uždarbiavo siūdamas

kaimuose, pas ūkininkus. Pokario laikais būdavo priimta į savo ūkį parsivežti siuvėją ir duoti jam darbo. Juk reikėjo šeiminkams gražesnę rūbą pasisiūti ir šeimynai ką naujo užsakyti. Įdomu mums buvo, ar jis siuvimo mašiną drauge vežiojo, ar žmonės turėdavo namie. Felicija prisimena, kad į jų namus buvo parsivežę siuvėją Šerį, kuris be siuvimo mašinos buvęs, su jų asmenine siuvęs. Tad lieka paslaptis, kaip Kazimieras Janušauskas keliaudavo uždarbiaudamas.

K. Janušauskas palaidotas Bazilionų miestelio kapinėse.

Z. Butvilienė ir F. Petrylienė pamena ir tuo pačiu laikotarpiu Bazilionų „buitiniame“ dirbusį **Mečislovą Klimą** (1918–1998). Jis buvo kilęs iš Čeprečiškės, esančios už Pageluvio. M. Klimas – taip pat Stasio Dubino mokinys. Mečislovo šeimoje augo dukra ir sūnus. M. Klimas palaidotas Bazilionų miestelio kapinėse.

Anot bazilioniškių, M. Klimas siuvo ir Pašiaušės bei Bazilionų buitiniuose, ir namie, tačiau tik vyrams. Kiek prisimena pasakojusieji, tuomet siuvėjo atlyginimas siekė 80 rublių, ir to buvo maža, kad išlaikytų šeimą. Gal tai ir paaiškina, kodėl „buitiniuose“ dirbo daugiausia vyrai, o moterys savo siuvimo verslu užsiimdavo namuose. Juk joms rūpėjo ir vaikus prižiūrėti, ir namų ruošos darbus suspėti atlikti, ir klientes deramai aptarnauti, ir siūti.

Mečislovas Klimas, Teresė Karlinskienė ir Apolinaras Feiferis.
Nuotrauka iš Teresės Karlinskienės šeimos albumo

Mečislovas Klimas buvo ne tik žinomas siuvėjas, bet ir geras muzikantas, kuris grodavo smuiku kaimo kapeloje, nuolat koncertuodavo įvairių miestelio renginių metu. Jį, kaip ir Valerijoną Kaliną, Algį Butvilą, Pažarauską, Rodnochoružą, brolius Romą ir Zigmą Kabailas, kaimo žmonės mielai kvietėsi groti ir į savo šeimų šventes.

Z. Butvilienė teigia, kad, kai M. Klimas ir K. Janušauskas išėjo į pensiją, Bazilionų „buitinyje“ liko dirbti tik batsiuovys Ivoškus. Siuvėjų nebebuvo, laikinai ten buvo įsikūrusi „apylinkė“, o vėliau ant langų sudėjo grotas ir buitinių paslaugų verslą perėmė kolūkis.

F. Petrylienė (g. 1926) mena, kad Bazilionų krašte batus siuvo Kazimieras Ališauskas ir Ivoškus, Didlaukėje gyvenantis Mendelis. Vardus sunkokai tik prisimena...

Visi šio krašto gyventojai, kaip ir Z. Butvilienė, pamena gerą „Smetonos laikų kriaucių“ **Apolinara Feiferį** (1904–1994). Pastarasis gyveno ir siuvo tik namie, Vilaičių kaime, už Dubysos. Jokių kitų amatu neužsiimdavo. Palaidotas Bazilionų kapinėse.

Jam užsakymus nešė visi – ir vyrai, ir moterys. Siuvo A. Feiferis viską, net vestuvinius kostiumus ir paltus. Ne vienas sutiktasis sakėsi savo spintoje rastų A. Feiferio siūtą rūbą, ypač vyrai – kostiumus ar pavienius švarkus, kelnes. Vėliau, apie 1989 m., būdamas jau našlys, A. Feiferis iš Vilaičių atvyko

gyventi į Bazilionų miestelį, tad klientus jau priiminėjo namie. Zita mena, kaip miestelio gatvelėmis pasiramsčiuodamas lazdele, tačiau tiesus eidavo inteligentiškasis Feiferis. Kaimynų akimis, jis tikrai jaunai, „strainai“ atrodė. Ir pats nepasikuklindavo pasigirti, kad jis visada jaunas, „bistras“, t. y. greitas, gražus, jam lašiukai padeda... Net kitiems patarimų duodavo, savo jaunystės eliksyro receptu dalindavosi. Česnakus liepdavo užsipilti degtine ir gerti nuo vieno lašiuko per dieną, didinant skaičių iki dvidešimt penkių, ir vėl mažėjančia tvarka, t. y. iki vieno lašiuko, ir taip šio antpilo išgerti kasdien. Teigiama, kad tai galėjo padėti išvalyti kraujagysles. Ir atmintimi skūstis šis kaimo inteligentiškas kriaučius negalėjo. Naujienas, jei jau išgirdavo iš klientų, tai „ištransliuodavo“ kitiems.

Prisiminimais apie tėvo Prano Feiferio brolių Apolinarą Feiferį pasidalijo bazilioniškė Vanda (Feiferytė) Jarutienė (g. 1934). Sunkiai atgamindama praeities įvykius ir vaizdus, senolė pasakoja, kad dėdė jai atrodęs labai gražus, pasitempęs, kostiumą vilkintis aukštas vyras. Jis dviračiu atvažiuodavęs pas juos pasisvečiuoti, „primierkas padaryti“ ar į Bazilionų bažnyčią užsukti. Visada lauktuvų kažką skanaus atveždavęs.

Pasakojime atgyja vaizdai, kai ji į Vilaičių kaimą nuvykdavo ir bendraudavo su dėdės Apolinaro šeima. Malonią, darbščią, vaišingą žemaūgę žmoną turėjęs. Drauge bandėles su lašinukais ar varške kepdavusios, kartais sausainukus, ir visi gražiai bendraudavę. Dėdė su pačia gerai sutardavęs. Tik pamena, kad darbo tai labai daug turėdavęs. Atskirame kambaryje stovėjusi jo kojinė siuvimo mašina, „staliukas su tekiniu“, t. y. ratu. Jos manymu, geros firmos buvusi, lyg ir „Singer“.

Klientai atvykdavę ir iš apylinkių, ir iš Šiaulių bei Radviliškio. Nors labai brangiai, anot V. Jarutienės, dėdė Feiferis už siuvimą imdavęs, klientų netrūko. Vyrams – kostiumus, moterims – kostiumėlius, žodžiu, viską sutikdavęs pasiūti. Dukterėčiai, kaip ir kitiems šeimos nariams, daug rūbų pasiuvęs buvo: ir chalata, ir sijoną, ir labai gražų, anot Vandos, kostiumėlį į bažnyčią eiti. V. Jarutienės žentai Henrikas bei Albinas kostiumus siūdinosi taip pat pas šį kriaucių, kaip ir kiti giminaičiai. Pamena, kaip sunkiai reikėdavo per pusnis bristi į Vilaičius „ant primierkos“, kaip sakoma, pasimatuoti. Vieno karto dar ir neužtekdamas.

Janina Lapinskaitė-Gasperavičienė 1964 m.
Nuotrauka iš Daivos Valančienės šeimos albumo

Vanda (Feiferytė) Jarutienė apgailestauja, kad jos tėvo šeima buvo ištremta į Rusiją, bet kartu pasidžiaugia, kad dėdės Apolinaro tokia nelaimė nepalietė. Jis su žmona, dukra Nijole ir dviem sūnumis tremties baisybių išvengė. Vienas iš sūnų, Vytas, ir dabar tebegyvena Rėkyvoje ir galėtų pasidalyti prisiminimais apie savo tėvą bei jo amatą.

Kai našliu tapęs dėdė Apolinaras apsigyveno Bazilionuose, giminės rečiau besusitikdavo, mažiau bendravo.

Ir linksmi, ir gyvenimiški prisiminimai apie A. Feiferį išlikę mokytojos Rimos Janulaitienės (g. 1961) atmintyje. Senolis kurį laiką gyveno viename name su jos šeima. Mokytoja mena, kad Apolinaras dirbo su Mečislovu Klimu, tačiau gyven-damas Bazilionuose jau mažai besiuvo. Mane sudomino tas faktas, kad Feiferio klientais buvo Virgio Stakėno tėvai. Ir patys Stakėnai pas jį į Bazilionų miestelį atvažiuodavo siūdintis, ir Apolinaras vykdavo į miestą užsakymų priimti, su savo gydytojo Stakėno šeima pabendrauti.

Anot R. Janulaitienės, Apolinaras Feiferis buvo tvarkingas, bet tikrai „poniškas“, klientus atsirinkdavo, nesiuvo bet kuriam prašiusiajam. Mėgo siūti iš gerų medžiagų. Tuomet ir kostiumai, ir švarkai šaunūs gaudavosi.

Diedukas, kaip švelniai A. Feiferį vadino mokytojos sūnus Vygandas, vis prašė leidimo berniuką

Joana Drižienė.
Nuotrauka iš Vidos Baracevičienės šeimos albumo

prižiūrėti, pabendrauti su vaiku. Kartą Apolinaras maloniai nustebino berniuko mamą pasiteiraudamas: „Poni, ar galiu Vyganduką mokyti lenkiškai.“ Žinoma, leidimas buvo duotas, tačiau Vygandukas taip ir nesuprato, ko tas diedukas taip keistai ir nesuprantamai kalba. Mokslai greit baigėsi, tačiau ilgai tęsėsi Vyganduko bėgiojimas į antrą aukštą pas dieduką paskanauti duonos, užteptos grietine ir pabarstytos cukrumi.

Ir senesni, ir jaunesni bazilioniškiai dar ilgai minės Feiferio pavardę, kaip vieno iš geriausių šio krašto kriaucių.

Moterys mielai sukdamo, anot Z. Butvilienės ir S. Ambrazevičienės, **Česlavos (Kymantaitės) Medžiaušienės** (1914–2003) namų link. Česlava gimė ir augo Bazilionuose. Privačiai išmokusi siūti gyveno ir dirbo name prieš „šiulę“, kur vėliau įsikūrė Bazilionų klebonija. Tarybų valdžiai, anot Z. Butvilienės, konfiskavus senąją kleboniją, Č. Medžiaušienė klebonui ir jo šeimninkei suteikė patalpas. Sau pasilikusi tik vieną kambarėlį su virtuve, kad siūti turėtų kur, kitas patalpas nuomojo. Pinigų reikėjo, du vaikus į mokslus leisti norėjosi, o vyro nebuvo. Nors klientų ir eilės susidarydavo, kad patektų pas šią puikią siuvėją, pinigėlių, uždirbamų vien iš siuvimo, matyt, jai neužteko. Visos Bazilionų apylinkės moteriškos puikiai žinojo šią kriaucką, visos mokytojos (kartu ir E. Verikienė) siūdinosi

drabužius. Jai mirus, sakoma, liko daug neužbaigtų užsakymų, krūva klienčių suneštų medžiagų... Palaidota Bazilionų miestelio kapinėse.

Kad Česlava Medžiaušienė „idealiai siuvo“, antrina ir bazilioniškė Lilija Puidokienė (g. 1956). Su visais klientais siuvėja visada maloniai bendraudavo, pati buvo labai tvarkinga, jokių piktumų nėra buvę Medžiaušienės namuose. O jau kokia gera šeimininkė, anot Lilijos, buvo: kai reikėjo jos sūnaus krikštynas ruošti, draugiškai patalkinti, tai „iš nieko padarė viską“. Gražu buvo žiūrėti, kaip Česlava mylėjo savo anūkėlius, kuriems jos namai buvo lyg savi. Malonu girdėti tokius šiltus žodžius apie Anapilin išėjusius žmones.

Elena (Puidokaitė) Smilgevičienė (1931–2007, palaidota Bazilioniuose) irgi buvo žinoma šio krašto siuvėja. „Nieks taip nepasiūn gerai kelnų kaip Elikė“, – pamena velionio vyro Algimanto Butvilo žodžius Zita. Žinoma, E. Puidokaitė daugiau siuvo moterims, tačiau ir vyrai likdavo labai patenkinti jos pasiūtomis kelnėmis, „kad niekur siūlės neišplysdavo“. Ji buvo kilusi iš Pašiaušės, nuomojosi kambarį pas R. Smilgevičių Bazilioniuose, ten ir siuvo privačiai. Ištekėjo už šeimininko, tapo Smilgevičiene. Vėliau ilgam išėjo dirbti į mokykloje įsikūrusį bufetą, valgyklą. Tuomet jau laiko siūti pritrūko. Pinigų reikėjo sūnui Alvydui išlaikyti, viena buvo likusi gyventi...

Bazilionų miestelio žmonės, paklausti apie jų krašto kriaučius, pamini ir „nebylikę“. O kas ta moteris, vis savo namo gonkelėse besižvalganti į praeinančius ar pravažiuojančius? Ne, klientų ji seniai nebepriima. Tai **Ona Dambrauskaitė**, gimusi 1927 m. rugsėjo 9 d., ir 2017-ųjų metų rudenį sutikusi savo 90-ąjį gimtadienį. Tą dieną su rudeninių gėlių puokšte rankoje ir jai skirtomis dovanėlėmis pasukę senolės namų link, radome ją ne kur kitur, o jos įprastoje vietoje – gonkelėse. Su jauduliu ir ašaromis akyse buvusi ilgametė kaimo siuvėja pasitiko garbingo jubiliejaus proga ją pasveikinti užsukusius Bazilionų mokyklos bendruomenės atstovus.

Kiek prisimena Z. Butvilienė ir F. Petrylienė, Onutė gyveno Bazilionų miestelio centre stovėjusiame Gelžinių name. Su mama nuomojosi vieną namo galą. Brolis Jonas, pats būdamas batsiuovys, kurčnebylę nuo vaikystės seserį išvežė mokyti į tuometinę nebylių mokyklą, kur pastaroji išmoko

skaityti bei rašyti, o drauge ir siūti. Grįžo į Bazilionių pas motiną ir pradėjo užsidirbti pragyvenimui. Siuvimo mašiną jai taip pat nupirko brolis. Pats jis gyveno Šiauliuose. Nuo to laiko Ona siuvo. Siuvo daug, gerai ir, pasak klientų, nebrangiai. Onutei pailsėti mama neleisdavo, vis nuskambėdavo tas griežtas, kiek švepluojantis jos balsas, įsakantis: „One, šiūk...“ Ir ji siuvo. Pinigų pragyventi reikėjo. Mama, anot F. Petrylienės, „tamsi bobelė“ buvusi, dukrai niekuo nepadėjusi. Viską Ona pati darydavo: ir primatuodavo, ir siūdavo. Tačiau kyla klausimas, kaip ji susikalbėdavo su klientais?

Teko pačiai išmėginti. Imi popieriaus lapą ir rašai. Į pagalbą ateina gestai, mimika, daiktai. Apsilankius dabartiniame varganame Onos Dambrauskaitės būste, kur po mamos Stasės Dambrauskaitės mirties ji gyvena viena, kyla dvejoji jausmai. Ir pagarba šiai kaimo šviesuolei, žinojusiai visas tuometines kaimo naujienas ir dabar dar paskaitinėjančiai laikraščius, ir gailestis... Moteris labai skurdžiai gyvena, skundžiasi maža pensija. Iš kur ta pensija bus didelė, jei visą gyvenimą siūta tik namie. Ne iš pensijos, o iš šimto eurų socialinės pašalpos senolė geba sutaupyti ir visiems metams „Šiaulių krašto“ laikraštį užsisakyti, svarbiausia, kasdien ją perskaityti. Tiesa, beskaitant kartais ir užsnūsta... Tačiau jokių akinių senolei skaityti dar nereikia!

Kambaryje, kuris kartu ir virtuvė, ir sandėliukas, stovi nebeveikianti sena vokiška siuvimo mašina „Pfaff“, kurios stalčiukai dar pilni apdulėjusių spalvotų siuvimo siūlų, senų bloknotų ir pieštukų. Pavarčiusi pageltusius lapelius tikėjaisi rasti ir senų klienčių užsakymų, siuvimo modelių brėžinių, tačiau nepavyko. Ant sienos virš stalo, pačioje matomiausioje vietoje, 2013-aisiais m. Bubių seniūno V. Slabio įteiktas sveikinimo raštas su palinkėjimais 85-ojo gimtadienio proga. Matosi, kad Ona didžiuojasi šiuo sveikinimu. Senolė rodo į jį ir popieriaus lape parašo, kad jos mama nugyveno 86 metus, o ji jau ir 90 sulaukusi. Paprašyta surasti senų savo ar mamos nuotraukų, rodo į spintą ir purto galvą, skėščioja rankomis. Ir prie siuvimo mašinos pozuoja nedrąsiai. Labai jau kukli išliko. O su kaimyne Pilipavičiene tai viską kadaise „aptardavo“. Jos ir be žodžių, net per atstumą, puikiausiai suprasdavo viena kitos pasakojimus, kas miestelyje gero ar blogo nutikę. O jau savo klientėms Ona

Ona Dambrauskaitė 2017 m.

kaip gebėjo, taip ir perduodavo naujienas. Buvo naudojami sutarti gestai. Juk ir pastaruoju metu tas lūkuriavimas namo gonkelėse bei stebėjimas visko, kas vyksta netoliese, išlikęs iš įprasto noro viską žinoti, bendrauti, dalytis.

Ne visus ji priima į namus, o tik tuos, kuriuos jau pažįsta. Po pirmojo apsilankymo be galo kukli, smulkutė žilagalvė senolė ir kitus kartus užsukus stengėsi daug ką apie savo gyvenimą, kaimynus, buvusius ir esamus, papasakoti. Su Oną globojančia socialine darbuotoja Gražina Pikeliene mėginome išsiaiškinti dar daugiau apie senosios kaimo siuvėjos praeitį. Bet jos visas „pasakojimas“ prasideda ir baigiasi mama. Šį žodį senolė geba net pasakyti... Suspaudžia širdį, norint padėti, suprasti, o nepavyksta. Ji gestikuliuoja, sava kalba pasakoja, rodo į kambario gale ant sienos kabančią senovinę nuotrauką. Joje nusifotografavusi gausi šeima. Paklausta, ar ten yra jos mama, purto galvą. Prinešus arčiau, pirštu duria į išvaizdų vyriškį, kuris, anot Onos Dambrauskaitės, yra jos tėvas. Gestais parodo, kad jos mamą su ja maža ant rankų pastarasis paliko ir išvyko į Ameriką. Kiek pavyko išsiaiškinti, lyg ir Vidas vardu buvo. Kad ir kiek klientų ar šiaip kaimynų lankėsi pas Oną, pats artimiausias žmogus visą gyvenimą jai buvo motina.

Jokios išsamesnės informacijos apie tetą negalėjo pateikti ir Onos brolio Jono Dambrausko (1911–1953)

sūnus Virgilijus Dambrauskas (g. 1948). Jų šeima gyveno Šiauliuose ir su teta labai mažai bendravo. Kai mirė Virgilijaus tėvas, santykiai su teta Ona visiškai nutrūko. Bandė sūnėnas prakalbinti Oną, tačiau nesuprato, ką ji galėjo ir norėjo jam papasakoti. Atvykęs pasveikinti tetą su garbingu jubiliejumi, atvežė ir keletą jos jaunystės nuotraukų. Ne iš karto Ona jį atpažino. Apie šeimyninį portretą senolės kambaryje Virgilijus pasakoja tą patį, ką ir senolė, kad tai jo senelis, kažkada išvykęs į Braziliją. Buvau girdėjusi, kad Ona, būdama maža mergaitė, buvo judri ir šėlo su broliais. Pasiteiravus, ar buvo daugiau brolių, gavau neigiamą atsakymą. Virgilijaus žiniomis, ir Jonas Onai tikriausiai netikras brolis buvo. Kiek daug paslapčių nusinešė į kapus senolės artimieji, o ji arba jų nežinojo, arba negalėjo papasakoti...

G. Pikeliene, jau ketverius metus teikianti visokeriopą pagalbą senolei, stebisi ir džiaugiasi, kad nei karto nereikėjo kviesti gydytojo ar vaistų pirkti Onai. Kruta po truputį, valgo labai mažai, o skaito tai tikrai daug. Pati geba ir krosnelę pasikurti, ir maisto pasigaminti, ir žmones pažįsta, prisimena. Kai keletą dienų Gražinos nemato, labai pasiilgsta. Tačiau kiekvieną kartą, pamačius neatitrauktas kambario užuolaidas, Gražinai persmelkia širdį. Ką ras? Prisibelsti juk neprisibelsi – senolė neišgirs. O jei kada bėda ar liga užklups? Tikėkimės, dar negreit.

O. Dambrauskaitė siuvo įvairius rūbus, kas ko paprašydavo, net vyriškus švarkus. Kai Zita Butvilienė suabejojo dėl švarkų siuvimo, V. Formanskis ją užtikrino, jog jo klasiškai siuvosi švarkus pas „nebylikę“. Jis mena, kad iki kolūkio žlugimo laikų, iki 1990-ųjų, Ona Damrauskaitė dar siuvo. Ir patalynę Ona siuvo iki pat savo 70-mečio ar net kiek ilgiau, kol dar galėjo siūlą į adatą įverti, siuvinius tvirčiau suimti. Paskui žmonėms ir siuvėjų paslaugų tiek neberekėjo, nes, anot Z. Butvilienės ir kitų sutiktųjų, atsirado pigių prekių parduotuvės. Tačiau tikrai pamalonina, kad beveik visi pakalbintieji ir paklausti, ką galėtų papasakoti apie šio krašto kriaučius, pasidžiaugia, jog siūdinosi rūbelius pas nebylikę, kad tikrai gera kriaučka buvo. Net ir šiuo metu Bazilionų mokykloje dirbančios mokytojos tokiais prisiminimais pasidalijo.

Džiugu, kad po pirmųjų apsilankymų ir pasikalbėjimų su Zita Butviliene pastaroji paklausinėjo savo bendraamžių apie kitus Padubysio krašto siuvėjus. Anot jų, Bazilionuose, už Labinų, sename apleistame name gyvenusi ir siuvusi **Stefa Čepaitytė** (1923–1982). Kas tikėjo pas ją siūdintis, tiems ir siuvo. Ir Zita pas ją tuo reikalu lankėsi. Nuoširdi, kruopšti moterėlė buvusi. Gaila, kad liga palaužė ją. Netekėjusi buvo, brolių Zigmą Čepaitį teturėjo. Palaidota Bazilionų miestelio kapinėse.

Bazilionų krašto moteriškės miestelio gale galėjo rasti dar vieną gerą siuvėją – **Kristiną (Marcišauskaitę) Mikulskienę** (g. apie 1917), gyvenusią dabartiniame Valės Kavaliauskienės name. Jos buvo draugės, Valė ir gyveno pas Mikulskienę, o vėliau namą iš jos nusipirko. Sakoma, kad vienos pagrindinių šios kriaučkos klienčių buvo mokytojos. „Ir siuvo gražiai, ir valgi skaniai ruošė“, – pasakoja Z. Butvilienė. Jos prisiminimuose išlikę gardūs grybų kotletukai, vieno susiejimo metu ragauti. Net gaspadinauti pas kitus žmones buvo kviečiama, „balius ruošti“.

K. Mikulskienė augino dvi dukras, kurios dabar gyvena Vilniuje. Kriaučka klientes namie priiminėjo, o tuo pat metu ir mokyklos bendrabutyje darbovosi, lyg ir sargavo per naktis. Palaidota Bazilionų miestelio kapinėse.

Bazilionieškiai pamena kriaučką **Liaudanskienę**, kaip „Palangos Juzę“ su savo bičiule po šio krašto apylinkes keliaujančią ir užsakymus priimi-

nėjančią. Iš kažkur atvažiuodavusios abi ir keliaudavusios iš namų į namus, kur tik darbo rasdavo. Įprasta buvo suteikti gyvenamąjį plotą tokioms siuvėjoms. Kol pasiuva namiškiams rūbelius, tol apsistoja. Po to – vėl į kelionę...

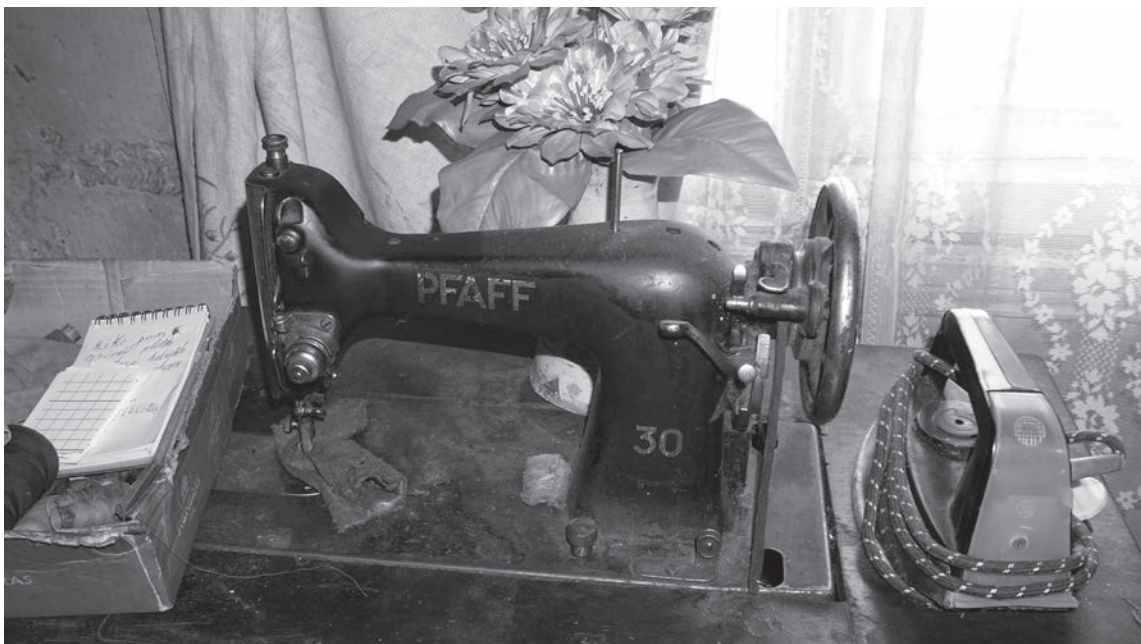
Sakalų kaime gyvenanti Eugenija Steckienė Zitai Butvilienei suteikė nemažai informacijos apie Pašiaušės krašto siuvėjus. Tame pačiame Sakalų kaime, už Dubysos, šalia Bagdoniškės, gyveno **Kristina Girinskaitė**. Ši siuvėja pasiūdavo tai, ko klientai užsigeisdavo. Deja, daugiausia užsakymų priiminėjo iki to laiko, kol susikūrė kolūkiai, t. y. kol dar galėjo namie dirbti. Vėliau jau, dirbant kolūkyje, laiko trūko. Kraštiečiai su savo užsakymais pas ją galėjo lankytis iki melioracijos, iki Kristinos iškėlimo į Šiaulius. K. Girinskaitė, sulaukusi 90 metų, ir dabar dar tenai tebegyvena, tačiau seniai nebesiuva.

Gyveno ir siuvo Pašiaušėje **Janina Marcišauskaitė**. Tačiau Zita nepažinojo Janinos, nieko daugiau negalėjo papasakoti apie šią siuvėją.

Paraudžiuose, Didlaukės kaimo link, klientus priiminėjo nuoširdi siuvėja **Salomėja (Gani-prauskaitė) Kybartienė** (g. 1931). Lilija Puidokienė prisimena jos siūtas sukneles. Taktiška, maloni, lėto budo buvusi ši kriaučka, ilgą laiką siuvusi įvairius drabužius ir kitiems, ir savo sūnui Edvardui bei dukrai Reginai, vyrui Mečislovui, kuris garsėjo kaip geras pečių mūrininkas, dar ir girininkijoje dirbęs. Gyveno šeima drauge su mama, kuri ūkiu rūpinosi, o pati Salomėja galėjo atsiduoti vieninteliam mėgstamam darbui, kuris drauge buvo ir pragyvenimo šaltinis. Savo amato subtilybes perdavė keletui mokinių. Kaip ir pas kitus meistrus, siuvėjo amato tekdavo mokytis porą metų. Klientų netrūko, vyrai ir moterys suko į sodybą su užsakymais, net paltus siūdinosi pas Salomėją.

Ir Salomėjos Kybartienės siuvinių nepeikė, ir savo mamos kruopščiais darbais pasidžiaugė mokytoja Irma Gorytė (g. 1963), išgirdusi, kad domiuosi šio krašto kriaučiais. Kiek toliau už Kybartų, Volungių kaime, gyveno **Tavosė (Kundrotaitė) Gorienė**, norėjusi, kad žmonės į ją kreiptųsi Teodoros vardu.

Anot Irmos, mama, dar jauna mergina būdama, siūti išmoko iš kaimynės Salomėjos Kybartienės. Kiek vėliau papildomai lankė kirpimo ir siuvimo

Onos Dambrauskaitės siuvimo mašina „Pfaff“. Autorės nuotrauka

kursus Šiauliuose. Visą gyvenimą šeimos nariai, giminės ir pažįstami galėjo kreiptis su užsakymais į šią siuvėją. Ir Irma, ir jos brolis Kęstutis visada džiaugėsi naujais siuviniais, nors Gorienė labiau mėgo siūti moterims. Tik tėvas, vyras ir sūnus galėjo tikėtis, kad sulauks naujų kelnų. Moterų užsakymus priimdavo įvairius – nuo sijonų iki švarkelių ar paltų. Mano manymu, jei jau viršutinius rūbus siuvo, tai gera kriaučka buvo.

T. Gorienė derino privatų siuvėjos darbą namuose su darbu mokyklos bendrabutyje bei katilinėje. Teko ir Šiauliuose darbo vietos pasieškoti, o vėliau ir visam laikui išsikraustyti į miestą. Nuo 1975-ųjų Volungių apylinkės moterys jau nebeturėjo dar vienos moterėlės, pas kurią galėdavo užsukti paplepėti ir rūbelį naują pasisiūdinti.

T. Gorienė paminėjo, kad jei kas Didlaukės kaime norėjo pasisiūti kailinius, turėjo prašyti šio krašto kriaučiaus **Andrulio**.

Lilija Puidokienė puikiai prisimena „su burbuliukais“ suknelę, kurią jai pasiuvo **Jadvyga Jankauskaitė** (g. 1938) iš Didlaukės kaimo. Tačiau apie pačią siuvėją mažai ką galėjo papasakoti. Pasiūlė pasiteirauti Jadvygos dukterėčios Daivos Maračiauskienės (g. 1974), kuri mielai sutiko pasidalyti prisiminimais apie moterį, kuri giminaičių vaikais rūpinosi tarsi savais. Kadangi savo šeimos Jadvyga nesukūrė, puošė dukterėčią Daivą ir sū-

nėno dukrą Irmą Šereikaite kaip savas dukras. Kiek rūbų joms prisiūta, kiek modelių prikurta per gyvenimą! Pavydėjo aplinkiniai. Bet ir patys galėjo kreiptis į Jadvygą pasisiūdinti tai, ko norėjo.

Jaunystėje išmokusi siūti pas Salomėją Kybartienę, visą gyvenimą ir užsiėmė šiuo amatu: tai privačiai, tai dirbdama Šiauliuose įsikūrusioje „buitinio“ siuvykloje. Namie siuvo įvairiausius rūbus pagal klientų užsakymus, o darbe – vyriškus kostiumus. Išėjusi į užtarnautą poilsį, nemetė savo mėgstamo amato – kol sveikata ir regėjimas leido, tol su adata ir siuviniu rankoje ją artimieji matė.

Įdomiausia buvo išgirsti pasakojimą, kad jaunystėje tėvai Jadvygai iš kažkokio senuko siuvėjo nupirko naudotą, jau tuomet senai atrodančią siuvimo mašiną „Singer“, kuri „tarnavo“ visus ilgus kriaučiaavimo metus ir dabar dar veikia, tik kiek restauruota. O-o-o, jei tos siuvimo mašinos galėtų prabilti, kiek jos mums papasakotų!

Na, o aš tęsiu pasakojimą apie tuos žmones, siuvusius mums apdarus Padubysio krašte, apie kuriuos man „porino“ ir sutikti vietiniai gyventojai, ir „vienas per kitą“ perdavinėjo žinias jau kalbintieji. Tegul nepyksta kriaučių artimieji, jei aš ne taip ką supratau, ar jų amžininkai netiksliai prisiminė. Norėjosi visus paminėti, bet gal kurį siuvusįjį mažiau žmonės lankė, nedaug apie jį buvo girdėję, todėl ir paminėti pamiršo...

Antruosiuose Juškaičiuose, anapus Dubysos, visi pažinojo raišuojančią kriaucių **Beną Pažauską**. Iki tol, kol melioracijai užėjus persikėlė į Šiaulius, siuvo savo krašto žmonėms. Dabar jau išėjęs Anapilin.

Pašiaušiškai gražesnę rūbą nešėsi pasisiūdinti pas **Jadvygą (Mingilaite) Peleckienę**. Ši turėjusi daug mokinių, savo amato paslaptis norėjo perduoti tiems, kas atvykdavo pas ją mokytis.

Mokytoją Daivą Valančienę (g. 1962) nuo vaikystės puošė jos mamos, Elvyravos kaime gyvenusios **Janinos (Lapinskaitės) Gasperavičienės** (1941–2004) siūti drabužėliai. Šią siuvėją taip pat gerai pažinojo ir lankė Pašiaušės krašto gyventojai. Janina – Elenos (Puidokaitės) Smilgevičienės mokinė. Iš savo gimtosios Pašiaušės Janina važinėjo į Bazilionuose, Smilgevičių namuose, įsikūrusią siuvyklą mokytis siuvėjos amato. Tuomet jai, anot dukros Daivos, galėjo būti 16–17 metų. Ne vien tik mokėsi, siuvo, bet ir aktyviai įsitraukė į bazilioniškių saviveiklininkų veiklą, pradėjo šokti tautinių šokių kolektyve. 1959 m. J. Lapinskaitei teko išgyventi Bazilionų saviveiklininkų tragediją, kuri nusinešė vienuoliką gyvybių. Apie šį skaudų sausio 11-osios įvykį išsamiau straipsnyje „Bazilionų saviveiklininkų atminimui“, „Padubysio kronikų“ 3-ajame numeryje (2014), rašė J. Gasperavičienės dukra Daiva Valančienė.

Ištekėjusi Janina su šeima iki pat mirties gyveno ir siuvo Pašiaušėje, ten ir palaidota.

J. Gasperavičienė priimdavo įvairiausių moterų užsakymus, tačiau kelnų pasiūti nesutikdavo. O ir viršutinių rūbų nesiuvo, nes Pašiaušės „buitinyje“, kuris buvo įsikūręs Alfonso Puidoko name, tuo metu darbavosi siuvėjai M. Klimas ir R. Armalas, kurie tą poreikį puikiausiai tenkino. Apie 1970-uosius metus, D. Valančienės manymu, buvo pastatytas atskiras „buitinio“ pastatas, kuriame jos mamai dirbti neteko, nes darbo bei privačių užsakymų užteko ir namuose.

Klientai ir su savo medžiagomis pas J. Gasperavičienę ateidavo, ir kriaučkos, anot Daivos, kaip „geresnį skonį turinčios“, prašydavo nupirkti Šiauliuose ar Kelmėje. Po mirties dukra namie rado daug neužbaigtų rūbų ruošinių, sudaigstytų rankovių ir kitų detalių... Buvo užsakymai, buvo planai, tačiau žmogus išėjo į Amžinybę ir liko tik šviesūs prisiminimai.

Po Bazilionų miestelio kapines besidairant jose atgulusių šio krašto kriaucių kapų sutikome ir seną Pikeliškės, o vėliau ir Bazilionų miestelio gyventoją Stanislavą Valančienę (g. 1935). Ji mielai dalijosi prisiminimais apie jau anksčiau minėtus šio krašto siuvėjus, bet paminėjo ir naujų vardų. Teko Stanislavai siūdintis pas seseris Kutelytes – **Eleną Bagarauskiene**, kilusią nuo Juškaičių pusės, ir **Teresę Karlinskiene**. Abi moterys dirbo namuose, kur priimdavo savo krašto žmonių užsakymus.

O kas gi siuvo suknelę su taškiukais studentei Irutei Vaičiulytei (g. 1960)? Ir dar įsiuvus kitos spalvos sijone padarė? Įmantrius modelius kūrė? Taip, visų Pagelavos gyventojų dažnai lankoma siuvėja **Marijona Brazlauskienė** (1911–1988).

Visa Vaičiulių šeimyna siūdinosi rūbus pas ją. Irenos prisiminimuose ši siuvėja išliko kaip švari, maloni, darbšti moteriškė, sukūrusi jaukią aplinką kambaryje, mažame namelyje ir kieme. Vadinas, reikia ir man tą kiemą aplankyti, kuriame jau šeiminkauja sūnus Eugenijus Brazlauskas (g. 1949) su žmona Sigita Brazlauskiene (g. 1952).

Vienas kitą pertraukdami ir papildydami šiltais prisiminimais apie mamą bei anytą dalijosi Brazlauskai. Jų žiniomis, Marijona siūti išmoko dar Smetonos laikais Kelmėje, pas privačią siuvėją. Pati buvo kilusi iš netoli Kelmės įsikūrusio Mytkalnio kaimo. Kelmiškės buvo ir pirmosios klientės. Tikrai nustebino tai, kad mergina daugiausia siuvo vokiečių karininkų žmonoms. Manau, jau tada šauni siuvėja buvo, juk ne eilinei siūti mokačiai merginai tokios klientės užsakymus pateikdavo.

Vėliau ištekėjo už Brazlausko, kilusio iš Raseinių rajono, Liolių. Eugenijaus tėvas karo ir pokario metais nuomodavosi malūnus, viename iš jų apsistodavo su šeima, o kitus prižiūrėdavo. Taip keliavo iš apylinkės į apylinkę. Gyveno ir Radviliškyje, ir Papilėje, ir Mirskiškės, ir Dengtilčio, ir Bernotų malūnuose. Per karą buvo apsistoję prie Geluvos ežero. Gyvenamąjį plotą vis nuomodavosi, o norėjosi ir savo kampo. Tad 1957 m. nusipirko nuosavą sodybą Pageluvio kaime. Kol vyras dirbo malūnuose ir kitose darbovietėse Šiauliuose, Marijona siuvo namie. Klientės – kaimynės, apylinkės moterys, perduodančios iš lūpų į lūpas, kad šiame krašte yra šauni kriaučka, gebanti labai kruopščiai viską pasiūti, „sukombinuoti“, siūles „apmėtyti“. Marti prideda, kad anyta puikiai pertvarkydavo rūbus,

susiūdavo, sulopydavo, kad nei žymės nelikdavo. Anot jos, „kai einu pas siuvėją, pažiūriu į apdailą ir, jei jau labai graži apdaila, tai garantuotai ir siuvėja gera. O pas anytą apdaila puiki buvo“. Tai pagrindinis akcentas. Ir Sigita nesupranta, kaip anytai taip tobulai pavykdavo padaryti.

Atvažiudavo į Pagelavą pas Brazlauskienę siūdintis „parėdkų“ daktarė Rima Vaitkaitienė iš Šiaulių, kosmetologė Stasė Džiugienė ir daug tokių klienčių, kurių pavardės artimiesiems išsitynė iš atminties. Bet marčiai Sigitai neišsitynė prisiminimas apie jai dailiai pasiūtą vestuvinę suknelę. Su pasididžiavimu ji vardija, kokias sukneles anyta pasiuvusi, kaip jas išpuošusi. Turėjusi didelę krūvą madų žurnalų, pati daug savo kūrybos pridėjusi, ir siuvo, siuvo... Sigita sakė, kad ji pati yra kilusi iš siuvėjų šeimos, tačiau, kai pamatė anytos jai pasiūtą suknelę, „apakusi buvo“.

Marijona siuvo iki gilios senatvės, „net sirgti nebuvo kada“. Laiko rasdavo tik su kaimynėmis subėgti pasišnekučiuoti, po cigaretę surūkyti, naujienas aptarti. Kaimynystėje juk ir konkurentė Dryžienė gyveno, ir Gertrūda. Kiek žinių į kriaučkų namus klientės atnešdavo, kiek jų vėl išsinešdavo... Stebino ir tai, jog vaikai mena Marijoną, sėdinčią su siuviniu rankoje ir su cigarete burnoje. Kaip ji nebijodavo pradeginti klientėms siuvenus drabužius?

Šešis vaikus augino Brazlauskų šeima: Aldoną, Henriką, Jolitą, Eugeniją, Eliją ir Virgiliją. Visi buvo apsiūti, papuošti, ypač moterys. Dainingi buvę ir tebėra tiek tėvai, tiek ir vaikai. Mama buvo puiki dainininkė ir šauni „giedorka“. Jolita ir Virgilija turėjo nemažai sceninių, koncertinių rūbų, kurių dizainerė ir siuvėja – jų mama Marijona Brazlauskienė. Jolita buvo chorvedė, su Panevėžio choru „visą pasaulį išmaišiusi“, Šiaulių „Statybos tresto“ orkestre dainavusi, o Virgilija „Jaunystės“ restorane dainavo. Spalvų ir detalių kombinacijomis, apdaila jų rūbai nustelbdavo kitus. Ką jau mokėjo mama, tą jau mokėjo, šauni siuvėja buvo. Vaikams absoliučiai viską pasiūdavo. Savo kojine siuvimo mašiną „Singer“ buvo taip pasitobulinusi, kad ir apsiūti, ir „apmėtyti“ detales gebėjo. Pasiteiravus, ar būtų galima tą mašiną išvysti, sužinojome, kad ją pasiėmė Marijonos dukra Virgilija. Sūnus pažadėjo bent nuotraukų mamos senų paieškoti, nors ir ne prie siuvimo mašinos parimusios...

Tokia tad siuvėja gyveno mažoje, miškų apsup-toje trobelėje...

Pageluvio krašto gyventojai turėjo rinktis, ar sukti Brazlauskienės namų link, ar **Joanos (Burneckaitės) Dryžienės** (1925–2011) namų link. Abi buvo puikios ir gerai žinomos kriaučkos. Abiejų namus ir mes su vyru Valentinu aplankėme. Prie vadinamojo senojo Kelmės plento, pasislėpęs už kiosko, mus pasitiko buvusios siuvėjos namas. Vartus atvėrė Joanos Dryžienės dukra Vida (Dryžaitė) Baracevičienė (g. 1948). Vida, pabaigusi defektologijos mokslus ir gavusi paskyrimą, nuo 1970-ųjų gyvena Tauragėje, tačiau visi vaikystės ir jaunystės prisiminimai susiję su Bazilionų kraštu. Mergina gyveno Pageluvyje su tėvais, seserimi ir močiute. Kai augo, mama vakarais, kai 8 valandą vakare pravažiudavo autobusas į Tauragę, sušukdavo: „Tauragė! Namoi!“ Tuomet ta Tauragė užsifiksavo tarsi pasakų miestas. Vidai, romantikei, ir paskyrimo pasirinkimas buvo susietas su ta vieta.

Joana Burneckaitė buvo baigusi 7 klases Žilinskių mokykloje ir tuo metu buvo laikoma jau gana išsilavinusia. Mergina keletą metų dirbo sekretore Bazilionuose, tuometiniame Padubysyje įsikūrusiame valsčiuje. O vyresnysis brolis dirbo Bazilionų parduotuvėje. Anot Vidos, mama tuo laikotarpiu išgelbėjo nemažai šeimų, iš anksto jas informuodama apie numatomus trėmimus. Perskaitydavo pranešimus, ką trems, ir po darbo sukdavo ne namo, o aplinkiniais keliais aplėkdavo visą Padubysio kraštą, įspėdama šeimas. Vieni, kurie patikėdavo, išsigelbėdavo, o kitų įtikinti nepavykdavo... Vida prisiminė ir „pyliavas“, kai mama, būdama sekretore, turėjo registruoti, kiek grūdų iš žmonių atimdavo. Būdavo, kad pas gyventojus užtikdavo ir vadinamųjų liaudies priešų, ir „banditų“, ir partizanų. Norėdama išgyventi turėdavo apsimesti, kad jų nemato.

Jonas Dryža, inspektorius, tuo metu atvyko tikrinti valsčių. Vida prisimena, kaip mama pasakojusi, kad buvo labai gražus. Dryža sutiko Joaną, per dvi savaites gimė spontaniška meilė, jie apsivedė, o vėliau gimė ir dukros – Laima ir Vida. Tik jas auginti mamai teko vienai, tėvas vėl kažkur kažką „tikrinti“ išvyko. Sunkiai Joanai sekėsi uždirbti pinigų šeimai.

Vida mena laikus, „kai karas užėjo“. 1945-aisiais metais mamos jauniausias brolis Julius, būdamas

dar vaikiukas, su „ragatke“ į vokiečius šaudė... Bangu buvo net į lauką išeiti, nes aplink driekėsi fronto zona, miške, kur bepažvelgsi, – pilna apkasų, „katiušos“ zvimbė. Senasis Kelmės kelias skyrė vokiečių ir rusų armijas. Rusų armija buvo Mekių pusėje, o vokiečių – prie Širvos. Patrankų sviediniai naktimis krisdavo. Mama su vaikais lėkdavo iš namų prie plento, kur slėpdavosi prie pralaidos vandeniui. Namų nesugriovė, ir tai buvo didžiulis džiaugsmas Burneckų šeimynai. Vokiečiams okupavus Lietuvą, netoliese esančio namo cementiniame rūsiuke buvo laikomi rusų belaisviai. Miško keliuku, einančiu pro Joanos namus, jie kasdien būdavo varomi į darbą. Plentą tebetiesdavo. Senoji Burneckienė su dukra vis papildavo rusų belaisviams po virtų bulvių krepšį po kojomis, kad nors tiek jie užvalgyti galėtų. Keista, tačiau vokiečiai nususkdavo ir leisdavo taip pamaitinti belaisvius. Bet pastarieji, neatlaikę sunkių darbo ir įkalinimo sąlygų, mirdavo. Belaisviai taip ir liko miške palaidoti. Vida siūlosi nuvesti prie netoliese esančių dviejų šimtų aštuoniasdešimties rusų belaisvių kapų, kuriuos su drauge tvarkė jaunystėje. Vėliau ten buvo pastatytas koplytstulpis mirusiesiems atminti. Ir numuštą vokiečių tanką ten dar galima rasti, kurį Vidai rodė mama. O jau apkasų kiek miške...

Tik po karo baisių Joana išmoko siūti. Vida teigia, kad mamą siūti išmokė bazilioniškę siuvėja Julija Pažarauskienė. Drauge siuvėjos amato tuo metu mokėsi Joanos draugė **Stefa (Puščiūtė) Kazlauskienė**. Stefos vyras **Kazlauskas** taip pat buvo siuvėjas, siuvęs vyriškus drabužius. Tačiau šiame krašte jie neužsibuvo ilgai, išvyko gyventi į Šiaulius.

Išmokusi siūti Vidos mama siuvo privačiai. Po karo keletą metų, kaip iš vaikystės prisimena Vida, mama darbavosi kitoje Kelmės plento pusėje esančioje sodyboje, kur buvo įsikūrusi privati siuvimo artelė. Jai vadovavo Valerijonas Kalinas iš Mekių kaimo. Siuvykloje gaudavo užsakymų, o siūdavo namie. Medžiagų trūko, tad gaminiai dažnai buvo siuvami iš vadinamosios kareiviškos medžiagos, iš kareiviškų „šinielių“, t. y. milinių, buvo persiuvami kareiviški paltai. Populiariausias pokario užsakymas – darbinės pirštinės. Joana Dryžienė jas susiūdavo, o močiutė, Emilija Laurinavičiūtė-Burneckienė, išversdavo. Darbas taip kur kas sparčiau vykdavo. Poras surišdavo ir nešdavo atsiskaityti.

Keletą metų tai buvo pagrindinis šeimos pragyvenimo šaltinis.

Buvo metas, kai J. Dryžienė siuvo tik namie, jokio „valdiško darbo nedarbo“, ypač kai nebeliko siuvimo artelės. Šeima labai sunkiai vertėsi. Tačiau Joanos dukros į mokyklą ateidavo išpuoštos, mama pasiūdavo „kalnieriukus“ (apykakles), uniformos buvo išgražintos. Gal todėl visi galvodavo, jog Dryžienės šeima labai gerai gyvena. Tačiau tiesa buvo visai kitokia. Keturios moteriškės labai sunkiai dirbo namuose.

Namie rūbus siuvo visoms kaimo moterėlėms, vyrams nelabai mėgo tai daryti. Kiek galėjo, tiek pagelbėdavo „baba“ Emilija Laurinavičiūtė, su adata „apmėtydama“, t. y. apsiūdama, siūles, Vida kuo galėdavo, tuo prisidėdavo. Ji buvo vadinama dizainere. Klientėms norėjosi gražesnių, madingesnių drabužių, čia ir būdavo Vidos darbas – „fasonus“ nupiešti. Vienu tarpu Vida net siuvėja norėjo būti ir dabar džiaugiasi, kad tai, ką ji išmoko iš mamos, gyvenime pravertė.

Vida nuo pat vaikystės stebėjo siuvančią mamą, pati mokėsi šio amato, ir kuo toliau, tuo geriau buvo įvaldžiusi siuvimo meną. Ne tik siuvimo, bet ir mezgimo. Su mama visą gyvenimą drauge siuvo ir mezgė. Tiesa, mama mezgė tik kojines, o Vida – įvairiausius rūbus. Visi svečiai, apdovanoti šiltomis kojineimis, iš Dryžienės namų išvykdavo. Joana paskutinius dvidešimt gyvenimo metų mezgė, nes adatą sučiupinėti su ligos išsuktais pirštais buvo sunku. Vida priveždavo siūlų, o mama krutindavo virbalus...

Kostas Kalinas kaimyninio namo verandoje buvo įkūręs bufetą, jam darbe reikėjo padėjėjos. Joana šiam darbui puikiai tiko. Vėliau Šiaulių kooperatyvas pastatė kioskiuką prie Šiaulių–Kelmės plento ir, kiek dukra pamena, mama jame dirbo. Tada bufetas buvo jau uždarytas. Dieną mama darbe dirbdavo, o laisvu metu siūdavo. Tačiau užsakymų vis mažiau priimdavo.

Siuvėją Dryžienę žinojo ir Pagelavos moterys, ir iš Bazilionų pusės, ir iš Sodeliukų nuo Kurtuvėnų ateidavo klientės. Vida didžiuodamasi sako, kad pas mamą siūdinosi mokytoja Matilda Vaičiulienė ir Leonora Preidienė iš Maskvytės, akušerė Zuzana Paišienė, vardija, kad siuvo Vaičiulytėms, Koskutėms. Vida mena, kokias gražias medžiagas atsinešdavo Paišienė, gavusi siuntinius iš Amerikos.

Pirkdavo apylinkės moterys iš Paišienės medžiagas, pirkdavo ir pati Dryžienė. Kokie gražūs būdavo tie blizgučiai medžiagose! Kaip ir Vida, aš pati tokių klienčių laukdavau, juk lėlių drabuželiams likdavo skiaučių, kartais net mano uniformos apykaklės užtekdavo.

Daug darbščių žmonių kūrė grožį Bazilionų krašte, dalijosi savo amato žiniomis, nemažai jų dar ir šiomis dienomis gali mums padėti pasisiūdinti suknelę ar kitą kokią rūbą, pagelbėti sukurti sceninį įvaizdį šokių būrelio nariams ar kalėdinio karnavalo veikėjams. Tarp jų Nijolė Taločkienė, Elvyra Gudalienė, Loreta Šlevinskienė. Siuvėjos amato pramokusi bazilioniškė **Dalė Stanaitienė** (g. 1966) taip pat ne vieną klientę džiugino dailiai pasiūtu rūbu.

Anot Z. Butvilienės, **Nijolė (Žymantaitė, Juškevičienė) Taločkienė** (g. 1964) dirbo siuvėja Bazilionų „buitinyje“, o privačiai siuvo namuose. Pastaruoju metu ji turi savo privatų siuvimo saloną ir dirba Šiauliuose.

Nijolės dukra Aušrinė Juškevičiūtė (g. 1999) mus informavo, kad mama siuva jau 36 metus. Kilusi iš kelmiškio siuvėjo Žymanto šeimos, šio amato pagrindus gavo iš tėvo, o žinias ir įgūdžius gilino Šiaulių 43-ojoje profesinėje technikos mokykloje. Praktiką merginai teko atlikti Kelmės siuvimo centre pas meistrę Kristiną Šiušienę. Buvo laikotarpis, kai Nijolė darbavosi „Birutės vestuvinių suknelių salone“, puošė nuotakas ir jų švenčių dalyves.

Patys įdomiausi, anot pačios Nijolės, darbai buvo kostiumų kūrimas Pašiaušės dramos teatro spektakliui „Runkeliai“. Kiekvienam iš dvylikos aktorių buvo sumodeliuoti sceniniai rūbai. Tikrai reikėjo įdėti nemažai pastangų, kuriant individualų kiekvieno veikėjo sceninį įvaizdį.

Pas Nijolę šokių aprangą siūdinosi ir mano dukros Einora bei Karolina. Tai kol kas vienintelė Bazilionų krašto siuvėja, kurios darbo vaisių turėjau galimybę pamatyti. Visai patenkintos buvome. F. Petrylienė mena, kad „Juškevičienė bistrė siuvėja buvusi“, t. y. greitai dirbanti. Nemažai vietinių miestelio gyventojų pasakojo, kad pas Nijolę ateidavo siūdintis ir suknelių, ir viršutinių rūbų, ir kelnų. Tarp jų ir Romualdo Ozolo sesuo Virginija Ozolaitė.

Aušrinė minėjo, kad mama savo siuvimo salone priima įvairiausius užsakymus – nuo užuolaidų iki vakarinių suknelių. Turėdama daug darbo mieste,

namie užsakymų jau nebesuspėja priimti. Pasiteiravus, gal kokių įnoringesnių ar įsimintinesnių klientų pas mamą pasisiūdinti rūbų užsuka, Aušrinė nusišypso ir linksi galvą. Lankėsi ir Vitalijos Katunskytės dukra Monika, ir akordeonistas Martynas Levickis...

Bazilioniškės moterys negali nieko blogo pasakyti apie savamokslės **Elvyros (Dapkutės) Gudalienės** (g. 1947) siūtus rūbus. Jie ir gerai pasiūti, ir gražūs. Jei reikėjo, tai ir iš senų naujus rūbus gebėjo siuvėja persiūti. Nors sakoma, kad lengviau jau naują drabužį pasiūti, nei iš seno persiūti, tačiau geram siuvėjui viskas paklūsta. Tuo jau turėjau begalę progų įsitikinti, bendraudama su savo mama. Mus abi įtraukdavo tas naujo rūbo kūrimo procesas.

Elvyros kaip siuvėjos darbas Bazilionų krašte prasidėjo tuomet, kai mokytoja D. Juodzevičienė priprašė pasiūti suknelę. Tada jau klientės kreipėsi viena po kitos, net vyrams kelnes palenkėdavo, atsiūdavo, pataisėdavo. Šeima, anot dukros Loretos, tai visa apsiūta, išpuošta buvo. Pasiteiravus, iš kur tas gebėjimas taip šauniai siūti, sužinojau, kad ir Elvyros mama, taip pat savamokslė, siuvo savo aplinkos žmonėms. Genai? Tikriausiai, nes potraukis siūti perėjo ir Elvyros dukrai **Loretai Šlevinskienei** (g. 1974), kuri pradėjo rimčiau siūti tik sulaukusi aštuoniolikos. Nors Loreta mieliau renkasi mezgimą nei siuvinius, savo šeimynai viską geba pasiūti.

Elvyros Gudalienės anūkas devintokas Paulius Šlevinskis giriasi, kad jo močiutė – geriausia Bazilionų siuvėja. Dabar jau rečiau ji užsiima ta veikla – senatvės bėdos trukdo. Močiutė rūbus sukerpa, mama susiuva, o vaikai jau ir turi naują rūbą. Taip, ir Pauliaus močiutė grožį kūrė, ir mama. Juk Loreta Šlevinskienė tai daro ne tik pasiūdama kokią rūbelį, bet ir įmantriausiais raštais puošdama megztas ar nertas sukneles, sijonus, megztinius. Ne vienoje rankdarbių parodoje kartu savo mezginius ir nėrinius kraštiečiams rodė, patirtimi dalijosi. Kai žiūriu į jos ar kitų auksarankių darbus – pavydas ima, kaip gražiai išmegzta, išraityta atrodo. Tačiau gal yra ir tokių, kurios man pavydi...

Tikrai gausybė darbščių moterų gali pasigirti Padubysio kraštas. Ne tik siuvėjomis, tačiau ir siuvinėjimo meistre, fotografe Gene Labiniene, audėjomis Stefa Steckyte, Prane Gilyte iš Šlišų kaimo, Šventickiene iš Sakalų kaimo.

O jau mezgėjų kiek būta ir tebėra mūsų apylinkėse! Zita Butvilienė ir dabar prisimena Stefos Mendelytės pagal individualų užsakymą jos vyrui Algimantui numegztą vyrišką megztinį. Daug kas prašė šios moteriškos, kad šiltesnį ir gražesnį rūbelį numegztų. Tokį tikslą turėdami apylinkių gyventojai traukdavo į Pabijočius pas Žindulienę, į Spitkiškės kaimą pas Šimkienę (Ruzgytę) Stefą. Ne tik šeimos narius, artimuosius, draugus, tačiau ir pusę miestelio galėtų savo puikiais, įmantriausiais raštais išmegztais rūbais papuošti Stefa Pikūnienė iš Pageluvio.

Jei norisi individualumo, tik vien tau sukurto modelio, siuvėjo rankomis kruopščiai nučiupineto rūbelio, suk pas vietinį kriaucių. Masinės gamybos prekių amžiuje jų dar yra išlikusių. Ir pabendrausi, ir naują rūbą gausi.

Informacijos pateikėjai:

1. Ambrazevičienė (Lukianskaitė) Sofija, g. 1936 m., gyvena Vilniuje, kilusi iš Bazilionų, Šiaulių r.
2. Armalas Antanas, g. 1971 m., gyvena Vabalickių k., Šiaulių r.
3. Armalas Jonas, g. 1972 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.
4. Baracevičienė (Dryžaitė) Vida, g. 1948 m., gyvena Tauragėje, kilusi iš Pageluvio k., Šiaulių r.
5. Brazlauskas Eugenijus, g. 1949 m., gyvena Pageluvio k., Šiaulių r.
6. Brazlauskienė Sigita, g. 1952 m., gyvena Pageluvio k., Šiaulių r.
7. Butvilienė (Valytė) Zita, g. 1942 m., nuo 1963 m. gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.
8. Dambrauskaitė Ona, g. 1927 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.
9. Dambrauskas Virgilijus, g. 1948 m., gyvena Šiauliuose, kilęs iš Bazilionų, Šiaulių r.
10. Dzikienė Einora, g. 1988 m., gyvena Maskvytės k., kilusi iš Šiaulių.
11. Formanskė (Ulvidaitė) Jūratė, g. 1964 m., gyvena Maskvytės k., Šiaulių r., kilusi iš Slėpsnių k., Joniškio r.
12. Formanskis Valentinas, g. 1963 m., gyvena Maskvytės k., Šiaulių r., kilęs iš Pakalniškių k., Šiaulių r.
13. Gorienė (Kundrotaitė) Tavošė, g. 1939 m., gyvena Didlaukės k., Šiaulių r.
14. Gorytė Irma, g. 1963 m., gyvena Šiauliuose, kilusi iš Didlaukės k., Šiaulių r.
15. Janulaitienė Rima, g. 1961 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r., kilusi iš Galminaičių k., Kelmės r.
16. Jarutienė (Feiferytė) Vanda, g. 1934 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r., kilusi iš Einoraičių k., Šiaulių r.
17. Jurkuvienė (Preidyte) Estrelija, g. 1954 m., gyvena Maskvytės k., Šiaulių r.
18. Juškevičiūtė Aušrinė, g. 1999 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.
19. Maračiauskienė Daiva, g. 1974 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r., kilusi iš Didlaukės k., Šiaulių r.
20. Petrylienė Felicija, g. 1926 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.
21. Pikelienė Gražina, g. 1966 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r., kilusi iš Kelmės.
22. Puidokienė Lilija, g. 1956 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r., kilusi iš Žalpelių k., Šiaulių r.
23. Rugaitienė (Ganiprauskaitė) Zita, g. 1957 m., gyvena Šiauliuose.
24. Steckienė Eugenija, g. 1934 m., gyvena Sakalų k., Šiaulių r.
25. Šlevinskienė Loreta, g. 1974 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.
26. Šlevinskis Paulius, g. 2002 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.
27. Taločkienė (Juškevičienė) Nijolė, g. 1963 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.
28. Vaičiulienė Irena, g. 1960 m., gyvena Maskvytės k., Šiaulių r.
29. Valančienė (Gasperavičiūtė) Daiva, g. 1962 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r., kilusi iš Pašiaušės k., Kelmės r.
30. Valančienė Stanislava, g. 1935 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r., kilusi iš Kražių, Kelmės r.
31. Zapalskienė (Armalaitė) Vladislava, g. 1941 m., gyvena Šiauliuose.

Daiva VALANČIENĖ

Bazilionų pašto istorijos

*Gromatėlę parašiau parašiau,
Sakalėlį paprašiau paprašiau –
Nunešk nunešk tu, raibasai,
Gromatėlę mergelei.*

Šis poeto Stasio Žlibino ir kompozitoriaus Vytauto Juozapaičio dainos posmas tarytum atveria langą į pašto istoriją ir liudija ypatingą pastarojo svarbą. Pašto poreikis išaugo tada, kai žmonės išmoko kalbėti ir pradėjo savo keliones po artimesnius ar tolimesnius kraštus. Pirmieji komunikaciniai signalai buvo siunčiami dūmais, vėliau norimą žinią ėmė nešti raiteliai ir pašto balandžiai.

Šiek tiek istorijos...

Tarptautinė pašto sąjunga buvo įkurta 1874 m. Lietuva į šią sąjungą įstojo 1922 m. sausio 1 d. Sovietams okupavus mūsų kraštą, narystė šioje sąjungoje nutrūko. Atgavusi Nepriklausomybę, Lietuva atkūrė narystę. Kita vertus, pati pašto sistema pas mus pradėjo veikti gerokai anksčiau.

Dar 1562 m. Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Žygimantas Augustas įsakė pradėti organizuoti nuolatinį pašto siuntimą tarp Vilniaus, Krokuvos, Vienos ir Venecijos. Praėjus dvidešimt vieneriems metams Steponas Batoras suteikė paštui viešumą – paštu galėjo naudotis kiekvienas norintis, o šios paslaugos mokesčiai

tapo visiems vienodi. Anuomet laišakai iš Krokuvos Vilnių pasiekdavo per 7 dienas. Taip pradėta reguliariai pristatyti paštą.

Lietuvoje visus paštus tvarkė Vilniaus pavieto valdytojas, kuriam atitekdavo visos pašto pajamos ir dar buvo mokama iš valstybės išdo 300 talerių metinė alga. Persiųsti laiškus kainavo brangiai. XVII a. už 1 lato (12,7 g) svorio laišką reikėjo mokėti 6 grašius. Palyginimui: kapa kiaušinių (60 vnt.) kainavo tris grašius. Tuo metu labai plėtėsi ryšiai tarp miestų. Kartu augo pašto paslaugų poreikis ir išlaidos. Jų nebepadengė pajamos, gaunamos už laiškų persiuntimą. Todėl 1673 m. miestams ir miesteliams buvo uždėti mokesčiai – 1 200 auksinų per metus.

Po 1795 m. Lietuvos paštas ėmė plėsti savo veiklą sekdamas carinės Rusijos pašto pavyzdžiu. Svarbiausias pokytis buvo tas, jog pašto transportu buvo pradėti vežioti keleiviai. Paštas pasidarė pelningas ir tapo vienu iš valstybės išdo papildymo šaltinių. Susisiekti pradėtos naudoti pašto karietos – diližanai, todėl atsirado būtinybė steigti pašto stotis. Keleiviai pašto transportu buvo vežiojami iki Pirmojo pasaulinio karo.

Vienas iš didžiųjų Lietuvos pašto traktų ėjo iš Rygos per Šiaulius, Tauragę į Tilžę. Taigi pašto karieta – diližanas – artėdavo Bazilionų link. Netoli Bazilionų (apie 1,5 km) – Rygos–Karaliaučiaus

Pašto stotis – „karaulka“ – prie senojo Šiaulių–Kelmės plento Volungių kaime. Indrės Valančiūtės nuotrauka

kelias, priklausęs Kauno gubernijos pašto plentų keliams. Reguliariai pagal tvarkaraštį juo judėdavo gana patogūs diližanai. Tam tikslui buvo kuriami pašto stočių kompleksai maždaug kas 16–20 varstų 10–15 m atstumu nuo kelio linijos. Tai priklausė nuo pakelyje įsikūrusių gyvenviečių arba sankryžų. Tokių pašto stočių yra išlikusių visoje paplentėje iki Tilžės. Kai kurie iš jų tapo gyvenamaisiais namais. Žmonės juos dar vadindavo „karaulkomis“. Kaip tik tokia pašto stotis, jau seniai pertvarkyta į gyvenamąjį namą, išliko netoli kelio į Bazilionus (dabar Kelmės g. 10).

Pasakojama, jog šiuo keliu važiuojęs garsusis prancūzų rašytojas O. Balzakas, „Laiške iš Kijevo“ jis rašė: „Mes judėjome keturių lje (apie 6,5 km) per valandą greičiu, kaip pašto karieta, vykstanti iš Peterburgo į Tauragę, jau trisysyk pakeitus arklius su trumpais sustojimais užvažiuojamose stotyse. Neturiu garbės žinoti, iš kur stotis, tačiau yra pagrindo manyti, kad jų visur apstu.“

Paštas Bazilionuose

1929 m. kovo 1 d. buvo pasirašytas raštas, kad Bazilionuose įsteigiama III eilės pašto agentūra. Vadovauti šiai pašto agentūrai pavesta Justinui Butvilui, kuris, prieš pradėdamas darbą, turėjo pasirašyti pasižadėjimą, jog, dirbdamas pašte ir turėdamas priėjimą prie telegramų, niekam neat-

skleis jų turinio, taip pat niekam neteiks žinių apie telefonų pasikalbėjimus ir pašto korespondenciją. Už šių pasižadėjimų „nepildymą“ būsiąs atsakingas prieš įstatymus. Paštas buvo įkurtas manufaktūros savininko siuvėjo Stasio Dubino ir jo žmonos Anicetos Dubinienės namo pirmajame aukšte. Tai buvo pirmieji žinomi pašto namai Bazilionuose.

Kadangi pašto atidarymas buvo labai svarbus įvykis, apie jį buvo pranešta ir to meto spaudoje. 1929 m. balandžio 27 d. Šiaulių laikraštyje „Momentas“ buvo išspausdinta tokia žinutė: „Pravesta nauja telefono linija Pašiaušė–Bazilionai–Bubiai.“ Vadinasi, atsirodo galimybė ne tik gauti korespondenciją, bet į Bazilionus atėjo ir visiškai to meto naujovė – telefonas. 1930 m. rugsėjo 9 d. Bazilionų pašto agentūra tapo VII eilės pašto įstaiga. Justinas Butvilas buvo atleistas, o pašto viršininku – paskirtas Balys Balčiūnas. 1930 m. spalio 18 d. „Lietuvos aide“ pranešta, kad „Šiaulių apskrities Bazilionų pašto agentūra pakelta į pašto telefono įstaigą visų rūšių operacijoms atlikti“. Naudotis telefonu galėjo tik pasiturintys gyventojai, nes mėnesio abonentinis mokestis kainavo 35 Lt (plačiau apie telefono abonentus rašyta „Padubysio kronikų“ 5 numeryje). Įdomu tai, kad Stasio Dubino siuvykloje, kurioje buvo įsikūręs ir Bazilionų paštas, tais pačiais 1930 m. buvo įvesta elektra iš virš namo pastatytos vėjo jėgainės. Jos tiekama elektra naudojosi siu-

Prie Bazilionų pašto. Iš kairės į dešinę: pašto tarnautojas Antanas Urbonavičius, siuvyklos savininkai Aniceta ir Stasys Dubinai, pašto tarnautojas Alfonsas Butvilas. Nuotrauka iš Zitos Butvilienės šeimos albumo

vykla, paštas ir policija. Taip pamažu į Bazilionus atkeliavo išradimai, palengvinę pašto ir kitų įstaigų darbą ir suteikę daugiau susisiekimo galimybių miestelio ir aplinkinių kaimų gyventojams.

Štai 1938 m. lapkričio mėn. Bazilionų pašte buvo įrengtas 30 porų firmos „Tartu Esti“ komutatorius – prietaisas, skirtas telefono abonentams. Juo buvo perduodama informacija, dažniausiai telegramos, priimamos ir perduodamos laidiniu telefonu. 1939 m. telefono abonentų skaičius Bazilionuose padidėjo iki 18.

Iš Dubinų namų paštas pradėjo savo kelionę per Bazilionus, įsikurdamas vis kituose pastatuose. Kitos žinomos vietos: kur šiuo metu stovi Jaugelių šeimai priklausanti sodyba, taip pat buvęs senasis Bazilionų kultūros namų pastatas. Vėliau paštas atkeliavo į žydams Strolioms priklausiusį namą (šiuo metu jame gyvena Každailių šeima). Šiame name įsikūrus Bazilionų valsčiui, paštas buvo perkeltas į Jurgio Vareikos namą, specialiai statytą Bazilionų įstaigoms. Pats Jurgis Vareika gyveno Šiliškės vienkiemyje. Sovietų ištremtas į Sibirą, į Komių ATS, ten ir mirė. Iš tremties grįžo tik vaikai Vytautas ir Teresė. Sūnus Jonas nebuvo ištremtas, nes tuo metu atliko praktiką.

Nuo 1987 m. paštas buvo perkeltas į naująjį administracinį „Tarybinio artojo“ kolūkio, vėliau Bazilionų ŽŪB, pastatą. Paskutiniai namai, ku-

riuose gyvavo Bazilionų paštas, – buvęs Bazilionų mokyklos bendrabutis.

Jeigu reikėtų įvardyti svarbiausią pašto simbolį, juo neabejotinai taptų laiškas. „Laiško raidės tebus lelijavos, kad primintų alyvų žydėjimą. Mieloji, perrišk vokų pluoštą mėlynu kaspiniu, paslėpk lentynoj už knygų, kad jų nerastų smalsiosios dulkės.“ Taip romantiškai apie laiškus rašė Leonardas Gutauskas knygoje „Fragmentai“. Laiškanešys, laiškinių – pats tarnystės pavadinimas tarsi byloja laišką buvus pirmieviu, svarbiausiu, o tik po jo – spauda, telegramos, telefoniniai pokalbiai. Laiškas ir pašto dėžutė. Laiškas, įmestas į pašto dėžutę netoli žmonių namų, per trumpą laiką nugabenamas į bet koki pasaulio kraštą ir ten įteikiamas asmeniui, kurio pavardė ir adresas užrašyti ant voko. Šiam modernių laikų stebuklui įgyvendinti daug padėjo tai, kad pašto susisiekimo organizavimo ėmėsi pati valstybė, nesiekdama iš to pelno, o daugiausia vertindama paštą kaip priemonę krašto kultūrai ir gerovei kelti. Pašto patarnavimams tobulinti pradėti naudoti pašto ženklai, kurių klijavimas ant voko reiškė, jog siuntimo išlaidos sumokėtos iš anksto. Taip būdavo sutaupomas laikas, skirtas pinigams už pašto patarnavimus iš kiekvieno asmens surinkti.

Tikriausiai daugelyje namų buvo, o gal dar tebėra krūvelės laiškų, perrištų mėlynais ar kitos spalvos kaspiniais, – draugų, bičiulių, giminių,

Pašto darbuotojai iš kairės į dešinę: Benediktas Gorys, Alfredas Jonaitis ir Ada Gruzdienė 1957 m. Nuotrauka iš Valės Kavaliauskienės asmeninio albumo

mylimųjų, iš armijos, iš Amerikos, iš Sibiro, iš Vorkutos ar kitos tremties vietos. „Sulankstytas nei popierinis karvelis – pirmasis laiškas iš Vorkutos lagerio <...>. Vaikas galvojo: leistų mama, tai jos laišką tėvui sulankstyčiau ir padaryčiau karvelį, kad nuskristų ir jį pradžiugintų, nereikėtų nei voko, nei pašto ženkle, nei į paštą nešti“ (Leonardas Gutauskas „Fragmentai“, p. 148).

Bazilionų pašto žmonės

Paštininko darbas – tarsi pereinamasis prizas – žmonės ateina ir išeina. Vieni dirba trumpesnį laiką, kiti šią tarnystę eina daugelį metų. Kai kurių Bazilionų pašte dirbusių žmonių vardus ir pavardes užklojo užmarštis ir laiko dulkės, tačiau bent dalį jų prisimena giminės, artimieji arba senieji Bazilionų gyventojai.

Vienas iš tokių žmonių – Alfonsas Butvilas, dirbęs Bazilionų pašte apie 1935–1940 m. Jis buvo kilęs iš gausios Bazilionų bažnyčios vargonininko Justino Butvilo šeimos. Alfonsas buvo vienuoliktas vaikas tarp šešių brolių ir keturių seserų. Vienas jo brolis žuvo Pirmojo pasaulinio karo metu. Pats Alfonsas Butvilas apie 1928–1929 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje ir grojo kariuomenės dūdų orkestre. Išlikusi nuotrauka, daryta apie 1928 m. Šiauliuose, Pašto gatvėje įsikūrusioje M. Bako ir M. Chotimlinskio fotografijos artelėje.

Bazilionų paštininkai apie 1956 m. Nuotrauka iš Valės Kavaliauskienės asmeninio albumo

Alfonsas Butvilas buvo iš labai muzikalios šeimos: visi šeimoje dainavo, turėjo gražius balsus. Beje, iš šios šeimos kilęs vienas iškiliausių Lietuvos baleto šokėjų – Valdemaras Chlebinkas – Alfonso Butvilio brolio Justino vaikaitis. Po Antrojo pasaulinio karo Alfonsas Butvilas Lietkoopsąjungos kooperatyve dirbo pardavėju, susikūrus kolūkiui, iki pensijos buvo lauko darbininkas, dirbęs su arkliais. Intriguojanti jo ir žmonos Salomėjos Kymantaitės šeimos sukūrimo istorija. Tarnaudamas pašte Alfonsas turėjo pistoletą, valdžios išduotą savigynai. Kai Salomėja atsisakė už jo tekėti, Alfonsas grasino nusišauti. Alfonsas Butvilas dalyvavo Antrajame pasauliniame kare, yra apdovanotas ordinu ir medaliais. Namas, kuriame gyveno Butvilų šeima, priklausė žydams, įkūrusiems jame karčiamą. Dabar čia gyvena marti Zita Butvilienė.

Tuo metu pašto viršininku dirbo Antanas Urbonavičius, kilęs iš Aukštelkų, Radviliškio rajono. Jo tėvas uždarbiavo Amerikoje. Grįžęs nusipirko žemės Aukštelkuose ir įkūrė ūkį. Dirbdamas kasyklose prarado sveikatą, todėl netrukus mirė. Ūkis buvo didelis, našlė, nenorėdama jo prarasti, ištekėjo už vyro brolio. Mamos Michnevičiūtės šaknis – iš Brazinskių dvarelio netoli Bazilionų. Antanas, prieštaraudamas mamos vedyboms su dėde, susipykė su šeima ir atvyko į Bazilionus pas mamos seserį Kariznienę. Pats vedė netinkamą,

Paštininkė Valė Kavaliauskienė prie komutatoriaus. Nuotrauka iš Valės Kavaliauskienės asmeninio albumo

anot jo giminaičių, moterį ir susilaukė 5 vaikų. Keičiantis valdžioms, šeima iš Bazilionų buvo atvežta į Aukštelkus. Antanas buvo įtariamas ryšiais su partizanais, todėl slapstėsi, prarado sveikatą. Kai legalizavosi, dirbo Panevėžio rajone, Smilgių pašte.

Daugelį metų Bazilionų pašte dirbo Benediktas Gorys. Į Bazilionus ateidavo pėsčias iš Jagminių kaimo, esančio už Dubysos. Jis buvo atsakingas už korespondencijos pristatymą. O jos tekdavo važiuoti pasiimti į Pageluvį arkliu. Bazilioniečiai laiškininkai tuo metu arklio neturėjo, todėl tekdavo laukti, kol iš Pašiaušės arkliu atvažiuos laiškininkė Adelė Gembutaitė (Šimkienė). Tuomet Benediktas Gorys važiuodavo tuo arkliu „pasitikti pašto“ prie Kosto Kalino (tautodailininko Valerijono Kalino brolio) sodybos. Pristatęs korespondenciją į Bazilionus, Benediktas Gorys išnešiodavo spaudą bazilioniečiams, o Adelė Gembutaitė išsiveždavo korespondenciją į Pašiaušę.

Pokariu Bazilionuose laiškininkais dirbo Kazimieras Jaselskis (vėliau tapęs ir pašto viršininku), Teresė Valančiūtė (Pilipavičienė), Elena Zemitienė. Laikraščius ir laiškus tekdavo pėsčiomis nunešti ir į Gilvyčius. Apie 1956–1957 m. paštui vadovavo Ada Gruzdienė.

Po Ados Gruzdienės paštui vadovavo Marytė Židonienė, dar vėliau – Aleksandra Vertelienė, gyvenusi J. Vareikos namo antrajame aukšte. Kai

jai buvo pasiūlytas darbas Bubiuose, apie 1964 m. Bazilionų paštui ėmė vadovauti Benedikto Gorio dukra Valė Gorytė (Kavaliauskienė). Pašto viršininkės pareigas ji ėjo iki pat pensijos – 1999 m. Po Valės Kavaliauskienės vienerius metus paštui vadovavo Renata Vertelytė, Aleksandros Vertelienės dukra. 2000–2006 m. pašto viršininku dirbo Rimas Karlinskas. O nuo 2006 m. iki 2015 m. gruodžio mėn., kol paštas galutinai buvo uždarytas, jam vadovavo ir laiškininke dirbo Danutė Karinauskienė (Kabailaitė).

Kaip ir kas pristatydavo spaudą

Nuo 1949 m. visa gaunama korespondencija pradėta išnešioti gyventojams į namus. Vėliau ji būdavo sudedama į specialias medines pašto dėžes, pritvirtintas ant gyventojų namų arba net elektros stulpų. Laiškininkai turėdavo išmokėti gyventojams pinigines perlaidas, pensijas, pašalpas, priimti iš namų pašto siuntas, perlaidas, telegramas, prenumeruoti spaudą. Miestelyje ir kaimuose gyventojų buvo daug, todėl pašte teko įdarbinti visą būrį laiškininkų. Bazilionų ir aplinkinių kaimų gyventojams įvairiais laikotarpiais spaudą išnešiodavo ar išveždavo daug įvairių žmonių. Ilgus metus Bazilionuose laiškininku dirbo Benediktas Gorys. Jam išėjus į pensiją, spaudą išnešiojo Emilija Valančienė, Rimas Karlinskas, laiškininku dirbęs 14 metų. Ba-

*Kostas Kalinas atėjo pasikalbėti su Benediktu Goriu, laukiančiu pašto mašinos Pageluvyje, 1956 m.
Nuotrauka iš Valės Kavaliauskienės asmeninio albumo*

zilioniečiams ne vienerius metus ne tik spaudą, bet ir puikią nuotaiką dalijo Raimonda Grubliauskienė ir Vita Butkutė. Pikeliškes, Bagdoniškes ir kitus kaimus aptarnavo Kazys Gylis, Stasys Zaikauskas, Sofija Laurynienė, Rasa Gorienė. Juškaitių kaimui spaudą pristatydavo Liongina Bekerienė, Jusiaičių kaimui – ilgametis Bazilionų bažnyčios zakristijonas Jonas Kutelis. Alksnyniškės, Čeprečiškės kaimai sulaukdavo Teresės Karlinskienės, Pabijočiai – Valės Kavaliauskienės, Vabalickiai – Danutės Lučinskienės, Žalpeliai – Romo Milvydo.

Šiuo metu spaudos apimtys labai sumažėjo dėl daugelio priežasčių. Ištuštėjo kaimai, mažiau gyventojų liko Bazilionų miestelyje. Spaudą galima paskaityti internete. Laikraščiai ir žurnalai – brangus malonumas nedidelės pajamos gaunantiems senjorams. Todėl vienintelė spaudos platintoja Bazilionų krašte yra Lina Karlinskienė. Spaudą gyventojams Lina pristato jau daugiau kaip 20 metų.

Populiariausi leidiniai

Dar prieš porą dešimtmečių laiškinių krepšiai buvo prikimšti ne tik laiškų, bet ir pačių įvairiausių spaudos leidinių. Eiliniai kaimo žmonės buvo labai smalsūs, prenumeruodavo ne po vieną laikraštį ar žurnalą. Populiariausi laikraščiai tuo metu buvo „Tiesa“, „Valstiečių laikraštis“, „Leninietis“, „Raudonoji vėliava“, „Komjaunimo tiesa“. Tai sovietinį

laikotarpį atspindintys leidiniai. Ypač populiarūs buvo žurnalai „Mokslas ir gyvenimas“, „Šluota“, „Nemunas“, „Jaunimo gretos“, „Tarybinė moteris“ (vėliau – „Moteris“), žurnalas vaikams „Genys“.

Profesorius Vytenis Rimkus knygoje „J. Rimkus. Dailininkas, pedagogas, visuomenininkas“ mini: „Pikeliškėje visada buvo laikraščių: prenumeruojamos „Lietuvos žinios“ arba „XX amžius“, žurnaliukas vaikams „Kregždutė“, Rygoje leidžiamas rusų emigrantų laikraštis „Segodnia“, iki šiol išliko Maskvos „Izvestijų“ numeris.“ Omenyje turimi 1935–1936 m. Šie faktai liudija provincijos žmones buvus tikrais šviesuoliais.

Šiuo metu populiariausi platinami leidiniai – tai laikraščiai „Šiaulių kraštas“, „Valstiečių laikraštis“, „Lietuvos rytas“. Žurnalus ir kitą spaudą gyventojai dažniausiai įsigyja spaudos kioskuose ir prekybos centruose.

Žmonių santykis su laiškinių

Laiškininkai kaimuose, ypač vienkiemiuose, buvo laukiami ir gerbiami žmonės. Jie tarsis sujungdavo atokiausių kaimų gyventojus su pasauliu. Žmonės skaitė daug ir godžiai, rašė vieni kitiems laiškus, sveikinimus. Laiškininkų krepšiai buvo sausakimši. Per lietų, per sniegą, sunkiai išbrendamais keliais, laukais jie skubėdavo pas laukiančius žmones. Vykstantiems į tolimesnius kaimus

*Pirmas iš kairės sėdi pašto viršininkas Kazys Jaselskis su pirmaisiais pokario laiškininkais, 1946 m.
Nuotrauka iš T. Pilipavičienės šeimos albumo*

laiškanešiams buvo skiriami arkliai arba dviračiai, kad būtų galima greičiau ir lengviau pasiekti gyventojus. Neretai laiškininkai atlikdavo ir dabartinių socialinių darbuotojų vaidmenį – atokių sodybų gyventojams, ypač vyresnio amžiaus, nupirkdavo būtiniausių maisto produktų, sumokėdavo mokesčius už elektrą. Pagaliau tai buvo geros nuotaikos, naujienų „iš centro“ nešėjai.

Alga

Ilgametė Bazilionų pašto tarnautoja Valė Kavaliauskienė paminėjo vieną įdomų faktą apie algą. Sovietmečiu ji visą laiką buvo vienoda – 100 rublių „ant popieriaus“, 90 rublių „į rankas“.

Atmintis vis lieka ūkuose. Visas žmogaus gyvenimas tarp žinojimo ir nežinojimo, tarp užmaršties ir prisiminimų. Tegul bus šis rašinys prarasto laiko ieškojimas per išlikusią atmintį.

P. S. Šio straipsnio autorė ir sudarytoja atsiprašo visų čia dėl nežinojimo nepaminėtų pašto darbuotojų.

Informacijos pateikėjai:

1. Aksenavičienė (Špokaitė) Jolanta, g. 1968 m. Lažų k., Kėdainių r.
2. Ambrozevičienė (Lukianskaitė) Sofija, g. 1934 m. Bazilionuose.
3. Butvilienė (Valytė) Zita, g. 1942 m. Degučių k., Pakruojo r.
4. Karlinskas Rimas, g. 1968 m. Bazilionuose.
5. Karlinskienė (Kutelytė) Teresė, g. 1935 m. Jankaičių k.
6. Kavaliauskienė (Gorytė) Valė, g. 1942 m. Jagminių k.
7. Kazelskienė (Tamoševičiūtė) Adolfina, g. 1920 m. Bazilionuose.
8. Pilipavičienė (Valančiūtė) Teresė, g. 1926 m. Bazilionuose.
9. Valančienė (Ramonaitė) Stanislava, g. 1935 m. Linkaučių k., Kelmės r.
10. Valančius Arūnas, g. 1958 m. Bagdoniškės k.
11. Varkalienė (Janulytė) Irena, g. 1937 m. Aukštelkų k., Radviliškio r.

Ilona AMANKAVIČIŪTĖ, Elena BURDULIENĖ,

Vidmantas LOPETA

Jei ne grybai ir ne uogos...

Vidmanto Lopetos nuotraukos

Grybavimas ir uogavimas senovėje¹

Sunku pasakyti, kada žmonės pradėjo rinkti grybus ir uogas, skinti riešutus ir naudoti maistui. Galima manyti, kad tai buvo labai seniai. Pvz., 1557 m. Žygimanto Augusto patvirtintu Valakų įstatymo trisdešimt trečiuoju straipsniu baudžiauninkams buvo leidžiama „kempines, vaisius, apynius, uogas, grybus nemokamai rinkti visose giriose“². Šias gamtos gėrybes vartojo ne tik valstiečiai, bet ir didikai. Jos net įėjo į dvarams duodamas duokles. XVII a. Valkininkų dvare reikėjo pristatyti 11 vainikų³ grybų. LDK Breslaujos paviete „1685 m. Psujos dvarininkas reikalauja pagal seną paprotį šventomis dienomis rinkti grybus, uogas <...>. XVII a. grybų, uogų, riešutų duoklės – neretas dalykas. Kartais nurodoma, kokių uogų: žemuogių, mėlynių. Kai uždera, kartais nurodoma baltų ir juodų baravykų duoklė“⁴. 1713 m. į Izitos dvaro duoklę įėjo „krepšis bruknių, miško obuolių, kapa⁵

baravykų, kai uždera – gorčius⁶ riešutų“⁷. 1777 m. tarp iš Kurtuvėnų Nagurskių dvaro į Vilniaus rezidenciją siunčiamų maisto produktų minima ir „30 vainikų džiovintų baravykų“⁸.

Panaikinus baudžiavą, grybai ir uogos neprarado savo reikšmės. Kaip ir seniau, juos valgė ne tik valstiečiai, bet ir dvarininkai. Grybavimas buvo kai kurių dvarų savininkų mėgstamas užsiėmimas ir įdomi jų vaikų pramoga. Pvz., prisiekusi grybauti buvo Šilo Pavėžupio dvaro savininkė, vėliau viešnia Emilija Putvinskienė. Šaukėnų dvare ponų Nałęcz-Gorskių vaikus tarnai veždavo pagrybauti į dvarui priklausiusį Raudupio mišką, kur eglynuose augo baravykai. Vaikų išvykoms buvo skirta brika – puskarietė su dviem sėdynėmis. Vasaros popietėmis juos nuveždavo „grybauti į netolimą Pašonę ir Maskoliją“⁹.

¹ Straipsnyje panaudota 1997 m. Kurtuvėnų kraštotyros ekspedicijoje ir vėlesniais metais surinkta medžiaga. Tekstas saikingai redaguotas.

² Isokas G., *Valakų įstatymas. Lietuvos girių ir medžioklės istorija*, Vilnius, 2006, p. 117–118.

³ Vainikas grybų – kapa džiovintų grybų, suvertų ant lininio siūlo.

⁴ Isokas G., *Duoklės ir prievolės. Lietuvos girių ir medžioklės istorija*, Vilnius, 2006, p. 149.

⁵ Kapa – LDK XV–XVIII a. naudotas skaičiavimo vienetas, lygus 60 lietuviškų grašių.

⁶ Gorčius – senovinis tūrio vienetas, naudotas Lietuvoje, Lenkijoje ir Rusijoje. Iki 1776 m. lietuviškas gorčius buvo 5,6 l, o lenkiškas – 3,75 l.

⁷ Isokas G., *Prievolės ir duoklės. Lietuvos girių ir medžioklės istorija*, Vilnius, 2006, p. 171.

⁸ Trimonienė R. R., Ponų Nagurskių stalas ir maitinimosi papročiai, *Kurtuva: Kurtuvėnų regioninio parko metraštis 2002–2005*, Nr. 8, p. 35.

⁹ Komorowska M., *Sugrįžimas į Žemaitiją*, Vilnius, 2013, p. 14, 116.

Žemuogiavimas Girnikų miške

Kurtuvėniškių dainoje „Kaziūnė“ yra tokie žodžiai: „Aukšti kalnai kadagynai, lygūs laukai žemuogynai.“ Dainoje minimos žemuogės buvo svarbios kaimo žmonių gyvenime. Žemuogiavimą Girnikų kalno prieigose daugiau kaip prieš šimtą metų labai vaizdžiai savo prisiminimuose aprašė Merkelis Račkauskas, po Povilo Višinskio Kurtuvėnų dvare mokęs grafo Liudviko Pliaterio-Zyberko vaikus. Toliau pateikiame ištraukas iš jo knygos „Užrašai. Dvidešimt metų (1885–1905) Žemaitijos užkampy“¹⁰:

„Vasarą pirmą kartą pradėjau uogauti pats vienas: iki šiol eidavau į girią draugėje su broliu ar kaimynų merginomis. Grafo miškai supo Kurtuvėnus iš visų pusių. Miškuose buvo apstu vad. skynimų, atseit iškirsto miško plotų, apaugusių didesniais ar mažesniais krūmais, kur tarp senų kelmų knibždėte knibždėjo įvairių uogų – žemuogių, aviečių, vėliau mėlynių, girtuoklių. Ypač be galo daug buvo žemuogių. Piemenys jų nerinko: ganyti ir net vaikščioti po skynimus buvo griežtai grafo uždrausta. Skynimus ir aplamai mišką saugojo eiguliai ir girininkai, kuriuos žiūrėjo grafo urėdas, vad. „łowczy“... Skynimų buvo kelios dešimtys. Kasmet atsirasdavo po vieną skynimą tame miško plote, kur buvo parduotas ir iškirstas miškas. Plotas buvo apželdinamas ir po keliasdešimt metų virsdavo tikru mišku. Jauni skynimai ypač buvo saugomi, kad žmonės ar gyvuliai braidydami po juos nesužalotų dar silpnų medelių...“

<...> Uogauti paprastai eidavau į girią, supančią Girnikų kalną... Paėmęs didoką puodą bei mažą puodelį uogoms dėti ir duonos papentį, giedrą vasaros rytą išeidavau uogauti Linartų link... Įžengęs į pirmą pasitaikiusį skynimą, dairydavusi po krūmus, ieškodamas išpuvusių kelmų, aplink kuriuos labiausiai raudonuodavo žemuogės. Tik visai išsirpusias, dideles uogas rinkau į puoduką, kurį su kaupu pririnkęs suberdavau į krūmo ūksmėje pastatytą puodynę...

<...> Troboje ant kalnelio gyveno grafo eigulys, plikbajoris pan. Budrecki. Jo sūnus Leonardas, nors žymiai vyresnis, buvo mano geras bičiulis: man vienam leido uogauti Girnikų skynimuose, be pasi-
gailėjimo vydamas lauk iš jų kitus vaikus ir bobas.

Bobų Leonardas nekenė ypač už tai, kad uogaudamos šliaužte šliaužė per skynimus, žalodamos ką tik iš žemės išlindusias eglaites bei pušeles ir ne tiek išrankiodamos, kiek sutraiškindamos žemuoges. Kur kokia boba prašliauždavo, ten pasilikdavo plati juosta suglamžytų žolių, į žemę įmintų ir sulaužytų medelių, nuvytusių gėlių. Tokios juostos pradžia susekdavo Leonardo išdresiruotas šuo Margis ir nusivesdavo pas ją savo šeimnininką. Leonardas palikdavo šunį juostos pradžioje, o pats patylomis slinkdavo paskui toliau nušliaužusią bobą. Visai prie jos prisiartinęs, staiga iššokdavo iš krūmų, žaibo greitumu ištraukdavo iš apkvaišusios bobos rankų puodynę ar pintinę su uogomis ir stipriai drožęs jai per pečius pančiu, kurį tam reikalui atsi-segdavo nuo pilvo, taip pat staiga pranykdavo, kaip ir pasirodydavo. Grįžęs prie savo palikto Margio, rėžiamai sušvilpdavo, įsikišęs du pirštus į burną. Pagal tą ženklą šuo pasileisdavo prie bobos ir imdavo ją draskyti. Ši rėkė, šaukdamasi pagalbos, bet giria tik aidu atsiliepdavo, o Leonardas jau buvo toli nuėjęs tęsti „medžioklę“ kitur. Visą tą procedūrą esu kartą ir pats stebėjęs. Man pagailo bobos ir paklausiau, ar jam negaila. Leonardas aiškinosi, kad tos bobos esančios senos paleistuvės davatkos, kad iš pradžių jis norėjęs gražiomis jas pamokyti, kaip reikia rinkti uogas, kad nesužalotų medelių, bet įsitikinęs, kad jos nepataisomos (kiekvienas jaunas medelis jam esąs brangesnis už seną k...), pasiryžęs mokyti pančiu...

<...> Visai į vakarą grįžęs namo, dalį uogų atiduodavau motinai, patenkintai, kad nereikės rūpintis vakariene, o kitą, didesnę, dalį nunešdavau į kleboniją kunigui vikarui Balsevičiui; buvau jo nuolatinis uogų statytojas. Iš bobų pirktis uogų vikaras vengė: jos nešvariai rinkusios... Už uogas Balsevičius man sumokėdavo gerus pinigus, taip, kad dienos vargas nenueidavo niekais. Gaudavau iš jo dvigubai tiek, kiek bobos už tiek pat žemuogių; duodavo man sidabrinį dešimties, kartais net penkiolikos, kapeikų pinigą, kurį nunešdavau motinai.“¹¹

Leidimai gamtos gėrybėms rinkti

1934 m. gegužės 2 d. Žemės ūkio ministro buvo patvirtintos „Valstybės miškuose uogavimo, gry-

¹⁰ Račkauskas M., *Užrašai. Dvidešimt metų (1885–1905) Žemaitijos užkampy*, Vilnius, 2008, p.79–81, 83–85.

¹¹ *Ten pat*, p. 85.

Bruknės

bavimo ir riešutavimo taisyklės“. Nustatytas 1 Lt metinis mokestis¹². Pateikėjų teigimu, leidimą ar bilietą uogavimo, grybavimo sezonui buvo galima nusipirkti girininkijoje pas girininką ar eigulį. Viena pateikėja nurodė, kad tai padaryti buvo galima ir valsčiuje. Dauguma leidimus nusipirkdavo, bet ne visi – visais laikais žmonės stengėsi išsisukti nuo mokesčių...

Girininkai drausdavo grybauti ir uogauti be leidimų. Po biržės, kur buvo užsodintos eglaitės ar pušaitės, uogauti neleido. Eiguliai dažnai tikrindavo, susitaisydavo¹³ po du tris. Tarpukario metais Vainagių girininkijoje eiguliais dirbo Augys, Brauskis, Grigalaitis, Kundrotas, Murauskis. Jiems buvo suteikti dideli įgaliojimai, anot pateikėjų, „jie turėjo valią“. Buvo griežti, skirdavo baudas. A. Diringienė pasakojo: „Prisimenu, buvom vaikai, eigulys pamatęs, kad mes grybaujame, vijosi mus, bet mes į kojas ir po leidimų.“ Tačiau ne visiems pavykdavo pabėgti. Jeigu pagaudavo uogaujant be bilieto, atimdavo surinktas uogas, sulaužydavo krepšius. Ne visi žmonės su tokiomis „represijomis“ taikydavosi. J. Petraitis pasakojo, kaip vyrai „moteriom apsirengė“. Eigulys Antanas Augys joms krepšius išlaužė. Tada įpykusios „moteriškės“

pririšo eigulį prie medžio. Uogautoja P. Dilinskienė prisiminė: „Buvo atsitikimas prieš karą, kad mama neparėjo, kažkoks eigulys nuvarė ją pas girininką, atėmė uogas, sulaužė krepšelį... Tada iš miesto (matyt, kad eigulys nevietinio nepažintų – V. L. past.) moterim apsirengė vyras. Kaip norėjo uogas atimti, gavo eigulys pirties. Gavo pliūpkos¹⁴ ir nereikėjo atimti.“

Krepšų¹⁵ pynimas

Grybams ir uogoms rinkti pindavo medines pindines – didelius *krepšus* ir mažesnius ar visai mažus *krepšius*. Grybams rinkti tiko dideli *bulviakasių krepšai*. Uogauti buvo skirti atskiri mažesni *zgrebni*¹⁶ krepšeliai. Į juos tilpo nuo 3 iki 10 litrų uogų. Giriškių kaime kiekvienas šeimos narys turėjo po įvairaus didumo krepšą. Vaikams, kad būtų lengviau nešioti, padarydavo mažesnius, net vieno litro talpos. Pindavo ir *karzinkas* su dviem rankenomis. Krepšai buvo tvirti, laikydavo ilgai: pasitaikydavo, kad turėdavo padirbtų senelio ar prosenelio.

Kaimuose krepšus pindavo patys, kai kas pirkdavo Kurtuvėnuose ar kitame miestelyje. Pynimas buvo vyrų darbas, moterys retai kada pynė. Kai ploniau reikėdavo pinti, plonas šaknis supjaustydavo ir užplikydavo verdančiu vandeniu.

Dažniausiai krepšus pindavo iš eglės šaknų. Mat pušies šaknys netvirtos, o eglės – tvirtos. Niekas nedraudavo rauti šaknų, todėl jų po smėlynus pasiraudavo, nuskusdavo, išskaldydavo. Ten, kur būdavo karklynų, krepšus pindavo ir iš karklų. Padirbdavo ir iš lazdynų (*lazu*). Paviršių įpjaudavo ir lazdynas plyšdavo – jų nedraudavo pjauti. Retai pindavo ir iš liepos karnų – *atplaišų*.

Miškų ir pelkių uogos

Žemaičiai dūnininkai uogas vadino ūgom. Jų buvo pilni miškai ir pelkės: patyrusios uogautojos iki pietų kartais pririnkdavo penkiolika, o per dieną – dvidešimt litrų. Mat seniau iš Šiaulių miesto retai kas atvažiuodavo: anot Jono Petruičio, „prieš antrą karą jei dvi–keturios moterys iš Šiaulių atėdavo uogaut, būdavo dideli dyvai“. Uogos prinokdavo, nubirdavo.

¹² Isokas G., *Miškų naudojimas. Lietuvos girių ir medžioklės istorija*, Vilnius, 2006, p. 318.

¹³ Susitaisyti po du tris – vaikščioti keliese.

¹⁴ Gauti pliūpkos – gauti lupti, gauti į kailį.

¹⁵ Krepšas – krepšys.

¹⁶ Zgrebnas – dailus, gražiai padarytas.

Uogauti dažniausiai eidavo pėsčiomis. Kurtuvėnų, Sodeliukų gyventojai jas rinkdavo apie Laisvučius ir Jautmalkę, kuri buvo pats uogavimo centras. Ten rankiniais kirtimais būdavo prikišta daug biržių, kur augo avietės ir žemuogės. Uogaudavo ir Paraudžių miške į Bubių pusę.

Uogavimas buvo daugiausia moterų, bobučių ir vaikų užsiėmimas. Mergaitės pririnkdavo ir nunešdavo uogų savo baboms¹⁷, kurios dėl senatvės pačios jau negalėdavo uogų pasirinkti.

Uogaudami vaikai kartais gudraudavo: pasak Z. Kazlauskienės, „kartą, kad kaimynė matytų daugiau pririnkus, į krepšiučią vaikai pridėjo kiminiukų, o ant viršaus užpylė uogų. Mama nepyk“. Uogaudavo ir 15–16 metų berniukai; vyrai neuogaudavo, o jei kurie ir uogaudavo, tai tada, kai pagrindiniai darbai būdavo nudirbti.

Uogaudami vasarą išeidavo kuo anksčiau, kol nekaršta. Be to, anksčiau pradėję rinkti, daugiau uogų pririnkdavo. Namo *ant pietų* grįždavo apie trečią valandą. Būdavo labai sunku nešti pilnus uogų krepšius, užtat, anot P. Dilinskienės, „rankelės išstampytos“. Jos teigimu, „valgydavo uogaudami daugiausia duoną su lašiniais“.

Uogautojai rinko įvairių rūšių uogas. Avietės (*aviečias*) buvo vienos iš dažniausiai renkamų. Sodeliukų kaime virdavo tik aviečių uogienę. Giriškių kaime jas rinkdavo su *paliavotais viedrais*¹⁸, nes sultys išbėga. Pasak L. Augustienės, šiame kaime „avietes suvirindavo su cukrum, ant pusės cukraus daugiau“. Kurtuvėnuose avietes naudojo tik ligoniui gydyti, nes neturėjo pinigų cukrui pirkti, be kurio uogienės neišvirsi. Molinių kaime „žalias“ avietes kišdavo į puslitrį butelį nuo alaus ar šnapso¹⁹. Paskui užpildavo cukraus ir padėdavo. Sakydavo: „Soką²⁰ pasidariau.“ Svetys koks ateis, įpils to „soko“ į virtą vandenį pačiasdavot²¹. Vieni virdavo su kauliukais²², o kiti spausdavo sultis. Šilo Pavėžupio dvare vaikams, kad geriau valgytų, duodavo avižinių dribsnių košę su aviečių sultimis.

Miško pakraščiais visur augo žemuogių. Sodeliukų kaimo uogautojos jas rinko parduoti. Šilo Pa-

Spanguolės

vėžupio dvare Darija Putvinskienė darė žemuogių sūrį. Žemuogių uogienės nevirdavo.

Tekšes vadino *miškinėmis braškėmis*. Šias retai randamas ir skanias uogas valgydavo vienas arba užsipylę pienu ir cukrumi.

Gervuogės (*jūdosios aviečios*) buvo retai renkamos uogos. Iš jų žiemai nieko nedarydavo, tik pavalgydavo tam kartui.

Būdavo skanu kramtyti ir pašalusias putino uogas.

Rinkdavo ir laukinius serbentus. Iš jų spaudė sunką²³, žalius suko su cukrumi.

Spanguoliaudavo nuo ledynmečio laikų išlikusiose pelkėse, kurių buvo nedaug ir ne visur. Pavyzdžiui, Jautmalkėje, Sodeliukų kaimo apylinkėse pelkių su uogomis nebuvo, aplink Kurtuvėnus irgi mažai tebuvo. Iš Sodeliukų kaimo spanguoliauti moterys pėsčiomis nueidavo į Rėkyvos pelkes, uogas parsinešdavo terboje ant pečių. Spanguolių būdavo Varlinės pelkikėje tarp Mergežerio ir Molinių prūdo. Spanguoliaudavo apskrityje Tyruliuko pelkėje, gausiai spanguolės augo ir Ilgojoje pelkėje. Kryžbarko miške uogos nokdavo Smuklynės pelkėje. Labai daug spanguolių rasdavo prie Vainagių ežero. Ten per dieną iš *abiejų rankų* pririnkdavo iki 15 litrų uogų. Sunkius krepšiučią tekėjo toli

¹⁷ Baba – senelė.

¹⁸ Paliavotas viedras – emaliuotas kibiras.

¹⁹ Šnapsas – degtinė.

²⁰ Sokas – sultys.

²¹ Pačiasdavoti – pavaišinti.

²² Kauliukai – sėklos.

²³ Sunka – sultys.

Gervuogės

parnešti. Giriškių ir Giriškiukų kaimų uogautojai spanguoles rinko Akliuko pelkėje, prie Ilgaežerio ir Tripelkėje. Kunigiškės ir gretimų kaimų gyventojai spanguoliavo prie Kunigiškės ežero. Apie Ešerinką spanguolių mažai tebuvo.

Uogas rinkdavo visiškai prinokusias, nes sakydavo, kad pusžalės bestovėdamos apkarsta. Prieš Antrąjį pasaulinį karą spanguoles rinkdavo rudenį, nes eigučiai neleidavo ne laiku spanguoliauti, skyrė baudas. Tačiau uogavimo terminų laikėsi ne visi, spanguolynų buvo nedaug, uogautojai konkuravo: pavėluoti negalėjai, nes kiti nurinkdavo. Pusžalės spanguoles nokindavo. Po karo²⁴ (*prie ruso*) žalias uogas nuraškydavo.

Spanguoles žiemai laikydavo vėsiai, kad nesuvystų. Būdavo, kad žiemai jas dėdavo į samanas (kimi-nus), kuriuos palaistydavo vandeniui, kad uogos nesiraukšlėtų. Kartais supildavo į didelį rėtį – *kratilą*, kuriame palaikydavo, o paskui nešdavo ant aukšto. Dažniausiai jas ten supildavo į pintines, geldas, dėžikes. Ant aukšto uogoms šaltis nepakenkdavo. Giriškių kaime išnokusių spanguolių prisipildavo kubilą, kurį laikydavo prieangyje, sandėliuke.

Uogų dėdavo į rauginamus kopūstus. Spanguolių kisielius buvo Kūčių patiekalas. Tačiau kas prisirinkdavo daugiau spanguolių, kisielių virdavo

ir paprastomis dienomis. Prieš virdami kisielių, uogas nuplaudavo. Krakmolo nebuvo, todėl jam išgauti bulves tarkuodavo, uogas sugrūsdavo, įdėdavo cukraus.

Bruknių taip pat augo ne visuose miškuose. Jų nebuvo prie Kurtuvėnų, Jautmalkės, o Šonos ir Šilo Pavėžupio kaimų gyventojai prisirinkdavo šių uogų (anot Onos Ivanauskienės, „bruknių raudoni latakai, kur pasisuksi“). Virdami vienas bruknes, cukraus visai nedėdavo. Moliniuose puoduose uogienė išsilaikydavo, nors šaldytuvų nebuvo. Šilo Pavėžupio dvare bruknes virdavo su obuoliais, kriaušėmis ir slyvomis. Į „košę“, kurią supildavo į puodines, dėdavo nedaug cukraus.

Mėlynių (*melenių*) plotai kaip ir dabar buvo labai netolygiai paplitę. Aplink Šaukėnus *melenių* buvo daug. Per dieną jų pririnkdavo 10–20 litrų – didžiausią krepšą. Prie Molinių kaimo kartu su spanguolėmis mėlynės rinko Varlinės pelkikėje. Aplink Akliuką būdavo labai didelės mėlynės, jas rinkdavo sau. Paraudžių miške, miškuose už Kurtuvėnų jų užteko prisirinkti tik vaistams, parduoti nelikdavo. Nedaug augo ir prie Didlaukės kaimo.

Molinių kaime mėlynės virdavo be cukraus. Valgydami uogienės įsidėdavo į lėkštikę ir užsibarstydavo cukraus. Giriškių kaime išsivirdavo 10 litrų mėlynių uogienės. Virdavo ir be cukraus, prieš valgydami, nuimdavo pelėsiuką.

Vaivorų išsivirdavo nedaug – be cukraus nelaikydavo. Šios uogos augo tik pelkiniuose miškuose, todėl mažai kur jų būdavo. Kartu su spanguolėmis rasdavo Varlinės pelkikėje. Daugiau vaivorų prisirinkdavo prie Juodlės (*Judlės*) ežero esančiose pelkėse. Vaivorų pasirinkdavo tam kartui, į blynus įsidėdavo pasidažyti.

Prie vaivorų paprastai augo gailiai, nuo kurių svaigsta galva, tačiau *girtuoklėmis*, *pijokėmis* kažkodėl žmonės vadino ne gailius, o greta nokstančias uogas. Johana Ražinskaitė prisiminė, kaip kartą vaivorus rinko su Vanda Venckute (vėliau tapusia žinoma aktore E. Burduliene). Prie vaivorų augo daug gailių. Pradėjo joms skaudėti galvas, ėmė vemti.

Vaikams liepdavo neskinti nuodingų vilkauogių.

Šaukėnuose turgus būdavo trečiadienį, o Kelmėje – ketvirtadienį (*ketverge*). Ten būdavo *gansorių*, arba *puodinykų*²⁵. Jie parduodavo molines puody-

²⁴ Po karo (*prie ruso*) – po 1945 m., Lietuvą okupavus Rusijai.

²⁵ Gansoriai, puodinykai – puodžiai

Japonijos ir Europos šalių savanoriai grybauja Padubysio šile 2014 m.

nes (puodus) uogienėms laikyti. Puodžių buvo ir Bazilionuose. Puodynės su dviem rankenėlėmis (*ant dviejų ausikių*) vadino *vazikėmis*.

Molinės puodynės (*puodai*) turėjo būti neišplikusios – jei išplikusios, bus negeras kvapas. Į jas supildavo uogienes. Ant viršaus uždėdavo marlių²⁶, puodynės viršų užrišdavo škurliuku²⁷.

Anot J. Daniliauskienės, Šilo Pavėžupio dvare mėlynės sukišdavo į butelį ir kaitindavo, paskui užmaudavo guminį kamštį. Konservuodami kitas uogienes, ant indo uždėdavo spirite suvilgytą pergamentą ir aprišdavo virvute. Molinių kaime puodynės viršų uždengdavo sviestiniu popieriumi, kurio turėjo, nes parduodavo sviestą.

Uogienę laikydavo vėsiai: išnešdavo šalčiau į skladą²⁸, pryangi²⁹, kur būdavo pastatytas šėpuks³⁰.

Uogienės reikėjo turėti kalėdojančiam kunigui pavaišinti. Daug uogienių virė Šilo Pavėžupio dvare. Neturtingi žmonės uogienių virė mažai, nes labai brangus buvo cukrus – 1 kilogramas kainavo 1 litą. Pirkdavo sachariną. Vaistinėse būdavo uogų miltelių. Juos pildavo ant uogienės viršaus, kad nesusidarytų pelėsis.

²⁶ Marlius – marlė.

²⁷ Škurliukas – skuduriukas.

²⁸ Skladas – sandėlys.

²⁹ Pryangis – prieangis.

³⁰ Šėpuks – lentyna.

Iš uogų darydavo ir gėrimą. Anot Zosės Kazlauskienės, Molinių kaime „ūgas: aviečias, melenes, žemuoges supili cielais į pyną, kartais sutrini, kartais ne – ir gėrimas. Vasarą, per karščius, į lauką nunešdavo ir gėrimo su rūgštesnėm ūgom, bruknių, aviečių įdėdavo, užpildavo truputį cukraus, po to vandens pripildavo ir nešdavo uzbone į lauką“. Giriškių kaime uogas lėkštėje užsipildavo pienu, įsidėdavo cukraus, pasidažydavo duona ir valgydavo.

Uogas naudojo ir gydytis. Žemuoges su cukrum vartojo *kaip vaistus*.

Sakydavo, kad *aviečios* padeda nuo gripo, nuo slogos. Avietes su uogikėmis džiovindavo nuo persalimo, gėrė šių uogų arbatą. Liepžiedžių užsivirdavo, aviečių sulčių įsipildavo. Mėlynių uogas džiovindavo, duodavo arbatos nuo viduriavimo gerti tiek žmonėms, tiek ir gyvuliams. Nuo galvos skausmo smilkinius, kaktą įtrindavo spanguolių sunka. Gervuoges (*jūdąsias aviečias*) vartojo nuo kosulio.

Grybai ir grybavimas

Tarpukario metais grybautojų nebuvo daug. Miestiečiai (*miesčionai*) nevažiuodavo – žmonės mašinų neturėjo, o keleivinė³¹ retai važiuodavo. Užtat grybų buvo begalės. Rytą po du bulvinius

³¹ Keleivinė – autobusas.

Geltonasis kazlėkas

Juosvažvynis raudonviršis

krepšius prisirinkdavo. Eidavo ir eidavo grybauti. Dažniausiai grybaudavo moterys ir vaikai, *babos* su vaikais. Tačiau neretai grybauti eidavo ir vyrai ar visa šeima – tėvai ir vaikai.

Vieni grybaudavo bet kuriuo dienos metu, pvz., iš Molinių kaimo rytą nereikdavo eiti, nes aplinkiniuose miškuose buvo daug grybų. O Sodeliukų ir aplinkiniuose kaimuose buvo daug grybautojų, todėl grybauti eidavo anksčiau už kitus; nesakydavo, kur renka, nes kiti nugrybaus. Iš Giriškiukų kaimo baravykų ieškoti kartais išeidavo „su tamsa“. Žinodavo: kuo anksčiau išeisi, tuo daugiau pririnksi.

Rinkdami grybus, dažniausiai juos nupjaukdavo. Burkšų kaime nupjauto baravyko ar raudongalvio žemėtą kotuką radimo vietoje švariai nuskusdavo, o paklotėje likusį grybo galą uždengdavo žole ar samanomis (Z. Kalnikienė taip daro ir dabar). Šilo Pavėžupio kaime baravykus raudavo todėl, kad kiti nerastų jų augimo vietos; jei kotas būdavo sukirmijęs, jį paslėpdavo toliau nuo radimo vietos. Sakydavo, kad, pamačius grybą, jį reikia *nuskinti* – išrauti ar nupjauti, nes po pamatymo jis daugiau nebeaugs; kiti sakydavo, kad palikti galima tik baravykus, tada jie vis tiek auga toliau, kiti grybai jau nebeauga ir supūna, tad radus juos reikia dėti į krepšį. Burkšuose sakydavo priešingai: mažą ar didelį baravyką radus reikia nupjauti, nes palikus

jis sukirmija. S. Legienės teigimu, kirmija visi pamatyti grybai, išskyrus voveruškas.

Sakydavo, kad tais metais, kai auga daug grybų, žiema bus šilta.

Surinktus grybus sutvarkydavo jau namuose, bet pasitaikydavo išimčių. Pasak Z. Jocienės, „viena moteris rinkdavo „grybas“ ir, miške nusivalius, parėjusi pildavo į puodą“.

Grybus rinkdavo į pintines – bulvinius *krepšus*.

Anot Antano Marčišausko, privačiuose miškuose grybauti drausdavo.

Žmonės pažinojo nedaug grybų rūšių. Rinkdavo tik labai gerai žinomus grybus: baravykus, raudonikius, makavykus, lepšes, ūmėdes, kazlėkus, voveraites, rudmėses, bobačius, briedžiukus, kelmučius, grūzdus ir dar kelias rūšis.

Grybus vadino senoviškais pavadinimais.

Svarbiausi grybai visada buvo baravykai. Jų rasdavo *samanynuose*. Įdomu, kad Molinių kaimo grybautojai skyrė baravykų rūšis: *pušinius* ir *eglinius*. *Pušinių* baravykų, kuriuos mokslininkai vadina pušyniniais baravykais³², kotoi stori, galvos tamsiai rudos ar net raudonos. Pasak grybautojų, šie baravykai daug retesni, jų niekada daug nebūna ir auga šilajuose³³. O *eglinių* (moksliaiškai – tikri-

³² Urbonas V., *Lietuvos grybų atlasas*, Kaunas, 2007, p. 50.

³³ Šilajai – prasta, smėlėta žemė, miškuose – kerpšilis.

nių) baravykų kotai ilgesni ir jie auga po eglėmis, beržais.

Mėgo ir geltonuosius baravykus – *makavykus*.

Rudakepurius baravykus vadino *šilbaravykiais*.

Raudonviršius, kurie augo beržynuose ir drebulynuose, vadino *raudongalviais*.

Lepšiukų buvo daug rūšių: šviesiai ir tamsiai rudų, baltomis galvikėmis. Nedidelius rinkdavo, o senus lepšius kai kas džiovino, tačiau ne visi šiuos grybus mėgo.

Kazlėkus praminė *kazalėkais*. Jie augo pušyniuose ir dirvoniukuose. Burkšų kaime tikruosius kazlėkus vadino *karališkais kazalėkais*.

Rudmėsė (*rudmense, rudmese, rudoke*) – daugelio grybautojų mėgtas grybas.

Grūzdus vadino *gruzdais*. Burkšų kaime jų nerinko. Molinių kaimo grybautojai nerinko juodų *gruzdų* (juodųjų grūzdų, karčiųjų grybų – V. L. past.), tik rudus kiauru kočiuku.

Piengrybius paberžius vadino įvairiai: *velniuškomis, vilnelėmis, kartikliomis, pūkuotikėmis*. Sodeliukų kaimo ir Akliuko vienkiamio grybautojos jų, kaip ir kitų karčių grybų, nerinko. O Jautmalkės, Šonos, Molinių kaimuose rinko ir valgė, o norėdami panaikinti kartumą porą kartų po 15–20 minučių palaikydavo šaltame vandenyje ar du kartus nuvirdavo.

Rudąsias meškutes vadino *paalksniais* ar *pagliom*. Pateikėjų teigimu, seniau šių grybų buvo mažiau. Paalksnius rinko ne visi (pvz., jų nevalgė Molinių kaime). Prieš vartodami juos nuvirdavo du kartus.

Molinių kaime raukšlėtuosius gudukus vadino *buonais*. Žiemai jų nedėdavo. Šio kaimo grybautojai voverušką³⁴ – *žydgrybėms* – nupjaukdavo tik galvutes, kočiukų nerinkdavo.

Šilo Pavėžupio dvare, *Bravaro* ganyklikėje, Zimkienė rinko pievagrybius.

Žaliuokes vadino *žaliankomis, zelionkomis*, o Šilo Pavėžupio dvare – *pakastėm* (pavadinimas apibūdina jų augimo vietą, nes randamos sulindusios, tarsi pakastos į miško paklotę – V. L. past.). Jų rasdavo miškiuke prie Molinių kaimo, prie Šonos ir kai kuriose kitose vietose.

Ūmėdes praminė *pynikėmis, pynelėmis, pienėmis*. Jos buvo įvairių spalvų: geltonos, ružavos³⁵,

violetinės. Giriškių kaime jas mėgo, sakydavo, kad „*pynikės per vis geriausias, kietos*“. Sodeliukų kaime jų nerinko todėl, kad trupa, karčios. Molinių kaime rinko tik nekarčias, tamsiai raudonais kepalušiukais³⁶. *Pynikes* ėsdavo karvės, bet ne visos.

Kelmučiai (*kelmutia*) – rudeniniai grybai, jų prisirinkdavo bulviakasio metu. Rinkdami nupjaukdavo tik galvikes.

Bobausiai daugiausia augdavo *diliankuose*³⁷. Briedžiukus vieni rinkdavo, kiti nerinkdavo. Sodeliukų kaime šiuos grybus vadino *kumelpapiais*. Šiame ir Didlaukės kaimuose pavasarinis grybus – *kumelpapius* ir bobausius – rinko tik sau.

Žvynabudes vadino *kanapėtomis musmirėmis* – jų nerinkdavo. Aitriųjų baravykų – *karteklių* ar *kartėlių* – taip pat nerinko.

Nepažįstamus grybus kaip ir dabar vadino šungrybiais, jų nerinkdavo. Molinių kaime šungrybiais vadino ir piengrybius, kurių nerinko. Nerinko taip pat ir karčių raudonkočių ūmėdžių (*pynikių*).

Grybų panaudojimas

Grybus naudojo ne tik maistui. Kaimo žmonės laikė daug gyvulių, todėl ne tik tvartuose, bet ir trobose skraidė įkyrios musės. Jas naikino musmirėmis. Raudoną paprastąją musmirę virtuvėje pakepindavo ant špižių³⁸, po to įdėdavo į lėkštutę, iš jos išsiskirdavo syvai³⁹. Ant musmirės dar užpildavo pasaldinto vandens ar lašelį pieno ir būdavo geras „patiekalas“ musėms. Lėkštutę su musmire padėdavo ant stalo ar palangės ir palaižiusios skystį musės krisdavo.

Paprastosios musmirės (*musmires*) naudotos ir liaudies medicinoje – jomis gydėsi nuo reumato. Grybus išdžiovindavo, sumesdavo į degtinę ar spiritą, palaikydavo kelias savaites (kiti – 2–3 mėnesius) ir tuo užpilu trindavo skaudamą vietą.

Musmires vartojo ir nuo viduriavimo. Jas užpildavo degtine ir vėliau tą skystį gerdavo.

Dažnai gydėsi ir paprastąja poniabude – *žemės taukais*. Žmonės žinodavo vietas, kur auga šie smirdintys grybai. Jų kiaušinio pavidalo vaisiakūnius (kol nėra „koto“) iškasdavo iš žemės, užpildavo degtine ar spiritu, palaikydavo ir gydėsi

³⁶ Kepalušiukas – kepuraitė.

³⁷ Diliankai – kirtimai.

³⁸ Špižius – metalinis viryklės viršus iš ketaus.

³⁹ Syvai – sultys.

³⁴ Voveruška – valgomoji voveraitė, voveraitinių šeimos grybas.

³⁵ Ružava – rausva.

Juosvažvynis raudonviršis

nuo reumato, trindavo sąnarius, skaudamas vietas. Naudojo augliui, skauduliui patepti. Šį grybą *bobos ant turgaus* parduodavo.

Molinių kaime baba liepdavo parnešti *žiemkentę sausapintę*, kurią užpylusį arbata girdydavo sergančius gyvulius.

Vaikams įdomūs grybai buvo pumpotaukšliai, kuriuos vadino *kukurbežiais*, *skusbežiais*. Su jais žaisdavo, leisdavo „dūmus“. Pasak Z. Kazlauskienės, „kai pajust, su koja duoda – pradeda „beždėti“ (iš tikrųjų, iš grybo vaisiakūnio išlekiantis „dūmų debesėlis“ yra milžiniškas kiekis jo sporų – V. L. past.).

Rinkdavo nedidelius baravykus, juos kepdavo ant sviesto, į keptuvę dėdavo svogūnų, pasibarsydavo druska. Per bulviakasį pietums grybų su lašiniukais pakepdavo. Per gavėnią 7 savaites valgė įvairius grybus. Trečiądienį, penktądienį, šeštądienį nevalgė mėsos, valgė grybų, silkių. Daugiausia grybų suvartodavo per Kūčias, kitas šventes. Grybus valgydavo dažnai, dygimo metu neturtingesnieji *kožną dieną*, anot Juozo Druktenio iš Jautmalkės kaimo, valgydavo *bile kada*⁴⁰. Pasmožydavo ant ugnies, į keptuvę įdėdavo sviesto, grietienės⁴¹. Su džiovintais baravykais, voveruškėmis, lašiniukais virdavo pyragiukus (cepelinus).

⁴⁰ Bile kada – bet kada, kada panorėjus.

⁴¹ Grietienė – grietinė.

Karpotasis pumpotaukšlis

Bobačius, siekdami pašalinti jų nuodingumą, nuvirdavo 2 sykius. Valgyti bobačius taisydavo ant riebalų, smožydavo⁴² su taukais ir spirgučiais. Valgydavo, nes bobačiai skanūs, grūdūs⁴³.

Džiovindavo daugiausia baravykus, rečiau – raudongalviukus, makavykus ir lepšiukus. Burkšų kaime džiovino tik baravykus. Giriškių kaime jų prisidžiovindavo po maišą. Didesnius baravykus džiovino po pečium, kur palikdavo per naktį, kartais džiovino ir ant pečiaus viršaus. Kotus pjovė per pusę, galvų nepjaustė. Džiovindami sudėdavo į kepamą blėką⁴⁴, naudotą duonai kepti. Kai išimdavo duoną, į blėką prikarpydavo ruginių šiaudų. Paskui vienu sluoksniu į blėką pridėdavo baravykų. Kai kas grybus suverdavo ant siūlo. Kiti džiovindavo prieš saulę arba prie kuchnios⁴⁵ kamino. Be to, džiovino ant plytos⁴⁶ špižių. Ten padėdavo su skarda ir laikydavo, kol sudžiūsta.

Burkšų kaime džiovindami baravykus juos suverdavo ant pagaliukų. Mažus džiovino „čielus“, dideliems perpus perpjaudavo ne tik kotus, bet ir kepures.

⁴² Smožyti – kepti riebaluose.

⁴³ Grūdus – standus, kietas.

⁴⁴ Blėka – kepimo skarda.

⁴⁵ Kuchnia – virtuvė.

⁴⁶ Plytos – viryklė.

Makavykas

Džiovinčius baravykus dažnai vartojo. Sodeliukų kaime juos išmirkydavo, susmulkindavo, sumaldavo mėsmale, dėdavo į cepelinus, padažą, valgė su bulvėmis, dėjo į sriubą ir barščius. Akliuko vienkiemyje pasninko metu barščius su baravykais užbaltydavo aguonų pienu.

Surinktus grybus dažniausiai sūdydavo. Žiemai juos dėdavo į medines statinaites, kurios buvo gaminamos iš kietesnės lapuočių medžių – ąžuolo, uosio – medienos. Sodeliukų kaime grybams sūdyti naudojo nedidelius namie darytus ąžuolinius kubiliukus po 10 litrų. Į juos supildavo rudmėses, kurias nevirtas švariai nuplaudavo, užsūdydavo, uždėdavo marlikę, lenčiukę, o ant jos – *akmeną*. Molinių kaime kubiliuką išplikydavo verdančiu vandeniu, dėdavo eiliukėmis druskos, lauro lapų, pipirų, baravykų ir voveruškų. Sūdė žaliuokes, rudmėses ir kazalėkus. O. Ivanauskienės teigimu, žaliuokes bačkose sūdė žalias, dėdavo daug druskos ir užslėgdavo.

Taip pat sūdydavo į dideles glazūruotas puodines – molinius puodus. Jie turėjo būti neišplikę ir neišsidaužę. Į puodus dėdavo pipirų, česnakų, grybus suslėgdavo akmenuku.

Grybus raugindavo ne visi. Rauginti tiko ne visos grybų rūšys. Daugiausia naudojo kelmučius, įmaišydavo ūmėdžių – *pynikių*. Į molinius didelius puodus su asikėmis supildavo po 10 litrų. Apvirtus

Nuodinga margoji musmire

grybus pasūdydavo ir užslėgdavo. Grybus raugindavo Kūčioms. Dažniausiai suvalgydavo patys.

Grybai ir uogos – pragyvenimo šaltinis

Ne tik „šiliniams“ dzūkams, bet ir neturtingiems Žemaitijos smėlingų pašilių gyventojams grybai ir uogos buvo svarbus pragyvenimo šaltinis. Sodeliukų, Giriškių ir Giriškiukų, Didlaukės ir kitų kaimų ūkininkai, turėdami po vieną ar kelis hektarus nederlingos žemės, negalėjo iš jos išmaitinti ir aprenkti gausių savo šeimų. Tik vasara ir ruduo, kai pradėdavo sirpti uogos, augti grybai, būdavo sotesnis metų laikas. Pardavę grybus ir uogas, pirkdavo batus, merginos – sukneles, papuošalus, nes iš kitur nebuvo kur pinigų paimti. Todėl Sodeliukų (vietiniai vadindavo Sodaliukų) kaimo gyventojai sakydavo: „Ka ne gryba, ka ne ūgas, sodališkes būtų nuogas; ka ne rusiškas milines, būtų plikas jų šikines“ (mat po karo buvo likusių rusiškų milinių – P. D. past.).

Turgus Šiauliuose buvo dabartinėje Prisikėlimo aikštėje. Jame prekiaudavo trečiadienį, penktadienį ir šeštadienį. Autobusai tuomet nevažiavo. Parduoti grybus ir uogas į Šiaulių turgų veždavo arkliais arba krepšius su naščiais ar be jų nešdavo pėsti. Iš Sodeliukų kaimo į turgų pėsčiomis eidavo penkios šešios merginos. Anot P. Dilinskienės, „nežino, nė ką darytų, kad nenueitų į turgų“. Taip keliaudavo visą sezoną, kol grybai ir uogos užsibaigdavo.

Pilkoji meškutė

Rudakepuris aksombaravykis

Šiauliuose uogas parduodavo tik žalias. Turguje „miesčionų“ moterys pirkė aviečių ir žemuogių. Gražių aviečių po 5–6 litrus visą krepšą nupirkdavo. Žydai pirkdavo mėlynių, spanguolių jiems nenešė. Nevalgė ir aviečių, nes kirmija.

Uogas buvo brangesnės negu grybai. Didlaukės kaime, pardavus uogas, grybus, pirkdavo maisto. Per vasarą už uogas ir grybus užsidirbdavo apie 600–700 litų. Giriškių kaimo uogautojos atliekamas mėlynės parduodavo Šaukėnuose, bet jos buvo nebrangios. Spanguolės rinko tik sau.

Vaikystėje Bubiuose buvo kurortas. Ten nešdavo ir pakiemiais siūlydavo žemuoges. Turtingi žmonės iš miesto pirkdavo litrą ir visą krepšėlį nupirkdavo.

Turguje daugiausia parduodavo „žalius“ grybus. Giriškių kaime parduodavo tik mažesnę dalį pririnktų grybų, o didesnę pasilikdavo sau. Rinkdavo ir senus, ir jaunus grybus, nors į turgų daugiau veždavo jaunus. Parduodavo baravykus, raudongalvius ir voveruškas. Didlaukės kaimo gyventojai brangiai parduodavo bobausius. Prieš Kūčias ir Kalėdas į Šiaulius nuveždavo džiovintų baravykų. Kalėdoms turguje pasirodydavo ir raugintų grybų.

Grybų daugiausia pirkdavo žydai. Svarbiausi grybai, kuriuos pirkė žydai, buvo *voveruškos*. Jas supirkdavo todėl, kad nekirmija. Žmonės prisiminė, kad žydai prekiaavo naudodami blekinius litrus su štampais. Šie žydų mėgstami grybai daugelio buvo

vadinami *žydgrybiais* ar *žydgrybėmis*. Būdavo, kad šiluose prie Šaukėnų *voveruškų* pririnkdavo pilną vežimą. Jį išklodavo paklode, pridėdavo grybų ir veždavo į Šiaulių turgų. Vienais metais *voveruškos* buvo labai pigios – litras kainavo tik 5 ct. Žydai neišpirkė, tada neišparduotas išpylė į paravį⁴⁷ – namo nevežė. Iš Molinių kaimo ketvirtadieniais *voveruškų* nuveždavo į Kelmę parduoti žydui, o pardavę vaikams nupirkdavo pipirnykų⁴⁸.

Tarpukariu Pagelavoje⁴⁹ buvo žydų poilsinės. Eidami ten, vietiniai gyventojai sakydavo: „Einam į Izraelį.“ Mat neišgirsi kitos kalbos, tik žydiškai. Eidami į Pagelavą, žydams nunešdavo parduoti grybų ir uogų.

Uogas ir grybus parduodavo ir dvarams. Juos pirkdavo Šilo Pavėžupio dvarininkė Emilija Putvinskienė. Gretimo Šonos kaimo vaikai poniai parduodavo mėlynių, ji užsakydavo, kiek litrų uogų reikia, pinigus sumokėdavo iškart. Vėlesniais metais uogų pirkdavo Darija Putvinskienė, jos teigimu, „į Pavėžupį atnešdavo įvairių uogų ir grybų parduoti. Būdavo miško uogos: žemuogės, mėlynės, avietės, bruknės, spanguolės“. Grybų parduoti nešdavo ir į Sendvario bei Pavainiškės dvarus kitapus Šaukėnų.

⁴⁷ Paravys – pagriovys.

⁴⁸ Pipirnykai – sausainiai.

⁴⁹ Pagelava – Pageluvio kaimas.

Uogų pririnkdavo rusės iš Lykšlio ir Pakupelkio. Jos po kaklu prisirišdavo krepšius ir su abiem rankomis uogaudavo. Būdavo, kad kunigui, ponams Putvinskiams uogų prirenka. Šilo Pavėžupio dvare už uogas jos gaudavo lašinių. Pluščiauskiene iš Šilo Pavėžupio uogų nunešdavo ne tik Putvinskiams, bet ir Janavičiams į Gaugarių dvarą. Ten gaudavo pinigų, kruopų ar miltų. Grybų pristatydavo ir į Šaukėnų kleboniją. Kanauninkas J. Staševičius už baravykų krepšį duodavo 5 litus arba sakydavo:

– Eikit į parduotuvę ir už tą sumą nusipirkite produktų.

Didesniems ūkininkams nebuvo laiko grybauti ir uogauti. Per sezoną gal tik porą kartų miško gėrybių nuveždavo parduoti į turgų.

Riešutavimas

Lazdynų buvo daug, tačiau ne visur. Nebuvo jų miškuose aplink Šaukėnus. Riešutauti eidavo prie Žadvainių, Jautmalkės, Laisvučių – į Didmiškį. Iš Molinių kaimo dviračiu važiuodavo riešutauti už Vainagių, kur buvo riešutynai.

Pasak Antano Marcišausko, riešutaudavo daugiausia vaikai. Jokių terminų nežiūrėjo.

Riešutaudavo įvairiai. Vieni įsilipdavo į lazdynus, jų šakas pasilenkdavo, skindavo riešutus ir jokių įrankių nenaudojo. Antri krūmus purtydavo, o nukritusius riešutus surinkdavo. Treti iš lazdos pasidarydavo kobinuką⁵⁰ ir juo prisitraukdavo šakas. Riešutams dėti ant kaklo pasikabindavo *škurlinę terbą*.

Nuskintus supildavo į kubilą, laikydavo maiše. Vieni riešutus rinko tik sau, anot Stasio Joco, „dėl žaislo – pakramtymo“, kiti – sau ir parduoti. Daug riešutų parduodavo Šiaulių turguje, kur pristatydavo jau išgvalbytus branduolius, kuriuos Giriškių kaime vadino *kanduliukais*. Apie 1954 m. buvo tiek daug riešutų, kad iš Jautmalkės kaimo branduolius maišais į Šiaulius vežė.

Riešutus dėdavo ant Kūčių stalo. Tada jų daugiausia ir suvalgydavo. Riešutams gliaudyti turėjo spaustukus.

Pasitaikydavo rasti suaugusių riešutų. Suaugusius du riešutus vadindavo *dvilypiais*, *dvišakiais*, kitaip – *keimeriais* ar *keimariais*. *Keimerį* rasti reiškė laimę. Džiaugdavosi radę tokį riešutą. Mer-

ginai rasti *dvilypį* riešutą reiškė išteketi, o moteriai – pagimdyti dvynukus. Pasitaikydavo rasti ir po tris suaugusius riešutus, juos vadino *trilypiais*, arba *trikibe*.

Grybautojų tauta

Eurostato⁵¹ tyrimų duomenimis, pagal pomėgį grybauti ir valgyti grybus šiuo metu esame didžiausi grybų mėgėjai Europos Sąjungos (ES) šalyse⁵². Bent kartą per sezoną grybauti į mišką susiruošia beveik pusė Lietuvos gyventojų (tarkim, uogauti – kas ketvirtas, žvejoti – kas penktas). Grybavimas daugeliui yra įdomiausia laisvalaikio veikla gamtoje, patraukli ne tik pensininkams ir bedarbiams, bet ir įmonių vadovams. Tiesa, dauguma grybautojų yra vidutinio ir vyresnio amžiaus žmonės, o į išmaniuosius telefonus „sulindusi“ jaunoji karta tai pat miškuose lankosi. Padubysio ir aplinkiniuose miškuose ir pelkėse sezono metu netrūksta nei grybautojų, nei uogautojų. Pradėjus dygti „geriesiems“ grybams, prasideda tikra „baravykų karštligė“: visur – darbovietėse, gatvėse, net važiuojant autobusu – kalbos sukasi apie tai, kas ir kur surado 50 ar 100 baravykų, raudonviršių. Šiuolaikiniai grybautojai „ratuoti“, todėl į mišką iš miesto ar kaimo dažniausiai važiuoja automobiliu, nuvyksta ne tik į artimiausią, bet ir tolimesnį mišką už 15 ar 20 kilometrų, jei tik jis pilnas grybų ar uogų. Gamtos gėrybės renkamos į plastikinius kibirus ar krepšius, neretai pintus iš plastiko juostelių.

Grybingose vietose tarp grybautojų vyksta konkurencija, todėl galioja taisyklė: „Kas pirmesnis, tas gudresnis.“ Vietiniai grybautojai kaip ir senovėje žino „savas vietas“, kuriose sezono metu greitai prisirenka krepšą baravykų ar raudonviršių. Renka žmonės ir kitus grybus: lepšes, kazlėkus, voveraites, dalis – ūmėdes, piengrybius, pavasariais – bobausius. Kai kas atskiria ir vertina guotes, rudąsias meškutes (*paalksnius*), ant sviesto pasikepa žvynabudžių, kurios senovėje laikytos nevalgomomis. Gaugarių kaimo gyventojai nerenka raukšlėtųjų gudukų (juos vadina *žydukais* – S. L. past.), nors ir žino, kad šie grybai valgomi.

Grybai naudojami daugiausia savo reikmėms, tačiau Spaudžių, Svilės kaimų gyventojai voverai-

⁵⁰ Kobinukas – kablys.

⁵¹ Eurostatas – Europos Sąjungos (ES) statistikos tarnyba.

⁵² Jančienė B., Grybavimo sezonas džiugino ir grybautojus, ir supirkėjus, *Savaitė*, 2017, Nr. 38, p. 5

Valgomoji skėtinė žvynabudė

Tikrasis raudonviršis

tes pardavinėja ir pakelėje, prie Bubių–Ramučių plento, kiti baravykus, raudongalvius, voveraites, rudmėsės nuveža parduoti į Šiaulių ar Kelmės turgų, pardavinėja ir kitose žmonių susibūrimo vietose paminėtuose miestuose.

Po Antrojo pasaulinio karo, apie 1950–1953 m., grybų supirkimo punktas buvo Galvydiškės eiguvoje, kur gyveno ir eiguliu dirbo Alūzas. Ten buvo superkami įvairių rūšių valgomieji grybai. Eigulys juos sūdydavo, paskui iš jo grybus paimdavo. Sunaikais pokario metais aplinkinių kaimų žmonės užsidirbdavo: S. Legienės teigimu, ji su mama per dieną pririnkdavo ir parduodavo grybų už 10 rublių, iš Šilo Pavėžupio po du krepšus grybų į Galvydiškę atnešdavo su naščiais. Už uždirbtus pinigus motina dukrą galėjo aprenkti. Apie 2000 m. į Šaukėnus iš kažkur atvažiuodavo supirkėjai ir priimdavo baravykus⁵³.

Dabar daugiausia grybų žmonės sunaudoja patys: juos verda, kepa, šaldo žiemai, rečiau marinuoja ar džiovina, sūdo, kai kas ir raugina. Gaugarių kaime sūdyti ruošiamus grybus paverda 5 minutes, kietesnius – 10 minučių. Paskui sudeda į indą, ant grybo sluoksnio užpila saują druskos. Ant viršaus uždeda drobinį skuduriuką, ant jo lentutę ir suslegia akmenuku. Kai užsideda pelėsiukas, skuduriuką

nuima, nuplauna ir iš naujo prislegia. Valgyti paimitus grybus numirko, paverda ir ruošia. Džiovina tik baravykus ant špižių, kur sudeda ant grotelių, suveria ant virbų. Džiovinti dabar jau naudoja ir elektrines džiovykles.

Grybų gausumą mažina šernai, kurie išknisa didelius miško paklotės plotus, suardydami grybieną.

Įdomu, kad paprastosios musmirės kaip ir senovėje retkarčiais naudojamos gydyti: jos užpilamos samagonu⁵⁴ ar degtine ir palaikomos mėnesį. Žinomas atvejis, kai ligonis, sirgęs II stadijos žarnyno vėžiu, gerdamas nedidelį šio užpilo kiekį (nuo vieno iki 18 lašelių, paskui mažėjančiai nuo 18 iki vieno – V. L. past.), sustabdė ligos plitimą. Aukštelkėje šeima renka poniabudes ir taip pat daro užpiltines su degtine, kuria trina skaudamus sąnarius (sako, kad padeda), skalauja tik pradėjusią skaudėti gerklę. Džiovintos poniabudės miltelius naudoja energijai atgauti: ketvirtis arbatinio šaukštelio poniabudės miltelių su medumi ryte prie arbatos puodelio žvalumo suteikia daugiau nei kava. Džiovintų grybų milteliais gydomos negyjančios žaizdos, taip pat odos grybelis.

Mūsų miškuose uogautojai renka tas pačias uogų rūšis kaip ir prieš šimtą metų. Uogauja daugiausia vidutinio ir vyresnio amžiaus moterys,

⁵³ Šaukėnų seniūno A. Šukio informacija.

⁵⁴ Samagonas – namų sąlygomis išvaryta degtinė.

Valgomoji kislioji kelmiukė

rečiau – moksleiviai ir vyrai. Pardudami uogas prisiduria prie „skurdžios“ pensijos ar varganų šeimos pajamų. Jaunesnio amžiaus uogautojai – tai dažniausiai kaimo moterys, neturinčios darbo ar dirbančios tik laikinai, ne visą savaitę, taigi, turinčios laiko uogauti. Tokių uogautojų (nors nedaug) pasitaiko Blužgalio, Volungių, Dirvonų ir kituose kaimuose. Miškuose renkamos ir Šiauliuose brangiai parduodamos žemuogės bei mėlynės, kurių derlius kai kuriais metais (kaip šiemet) sumažėja dėl vėlyvų šalnų, joms pakandus žiedus. Uogautojai parduoda bruknes, pelkėse prisirenka paprastųjų, o prie Rėkyvos ežero – ir iš Šiaurės Amerikos atvežtų kultūrinių stambiauogių spanguolių, kurias parduoda Šiauliuose. Kvapnių miško aviečių moterys prisirenka biržėse, kurių vietos (užsodinus jas medeliais) nuolat keičiasi. Uogautojai mėlynės, spanguolės, kartais ir avietės renka ir pagal užsakymus parduoda „klientams“, kurie patys arba neturi laiko uogauti, nes intensyviai dirba, arba jau neturi sveikatos dėl garbaus amžiaus.

Uogas moterys šaldo, iš jų verda uogienes, spaudžia aviečių sultis, trintas spanguoles maišo su medumi ar cukrumi, verda virtinukus su mėlynių padažu ir kitaip naudoja.

Senieji gyventojai skundžiasi, kad uogų dabar sumažėjo, anot Paulinos Dilinskienės, „dabar tepalų miškuose prisilaisto ir tų aviečių tiek nėra“. Nežinia,

ar taip yra iš tikrųjų (nes negyvenome senovėje), tačiau įsiminė buvusios Giriškių kaimo gyventojos Liudos Augustienės žodžiai: „Mūsų visas turtas yra gamta, reikia gamtą mylėti.“

Pabaigoje keletas senoviškų grybų ir uogų paruošimo receptų.

Pynikių (ūmėdžių) sriuba

Jai išvirti reikia: apie 1 litro ūmėdžių, saujos šviežių krapų, rūkytų lašinių, pipirų, lauro lapų, druskos, pieno.

Paruošimas: į verdančio vandens puodą sudedame nuvalytas, stambiai supjaustytas ir 5 min. karštame vandenyje nuplikytas ūmėdes. Virdami ant silpnos ugnies, keptuvėje tirpiname kubeliais supjaustytus lašinukus, kuriuos supilame į puodą su grybais. Sudedame prieskonius, krapus, paverdame 10 min. Baigdami virti sriubą supilame pieną (užbaliname) ir palaukiame, kol užvirs.

Receptas iš Paplėštakių k., Šaukėnų vlsč.

Grybų sriuba

Jai išvirti reikia: apie 1 litro *voverušų* arba įvairių grybų (*pienių, kazalėkų, makavykų, šilbaravykių*), nedaug bulvių, morkų, sviesto, grietinės, žalių krapų, svogūnų laiškų, pieno.

Valgomasis bobausis

Paruošimas: į puodą dedame supjaustytus bulvių gabaliukus ir morkų griežinėlius. Verdame apie 20 minučių. Paskui sudedame *voveruškas* arba įvairius grybus. Įdedame sviesto, grietinės, druskos, pipirų, sriubai pavirus – žalumynų: šviežių krapų ir (jeigu turime) žalių svogūnų laiškų. Baigdami virti sriubą įpilame pieno, tirštai sriubai daugiau, skystai – mažiau.

Puodo dydį, sriubos kiekį pasirenka pati *gaspadinė* atsižvelgdama į turimų grybų kiekį. Sriuba valgoma su juoda duona.

Receptas iš Burkšų k., Padubysio vlsč.

Barščiai su džiovintais baravykais

Paruošimas: nulupame burokėlius, perpjauname juos per pusę ir verdame apie 40 min. Paskui išvirtus burokėlius ištraukiame iš puodo, supjaustome šiaudeliais ir sudedame atgal. Vandenį puode pasūdome ir įdedame džiovintų baravykų. Norėdami parūgštinti į barščius dedame rūgštelių⁵⁵ arba su siūlu surištų rabarbarų (siūlas yra tam, kad, palaikius rabarbarus iki pakankamo rūgštumo, juos būtų galima ištraukti – Z. K. past.). Išmirkome džiovintus baravykus. Dedame išmirkytus baravykus (jei reikia perpjauname), įdedame prieskonių: babkavų lapų⁵⁶, pipirų, druskytės. Rūkytus

⁵⁵ Rūgštelės – valgamosios rūgštinės.

⁵⁶ Babkavų lapai – lauro lapai.

Voveraitinė guotelė

lašinukus supjaustome kubeliais, paspirginame (sutirpome) su kubeliais supjaustytais svogūnais ir supilame į sriubą. Baigdami virti sriubą įdedame „žalumos“ – krapų ar truputį svogūnų laiškų. Barščiai valgomi su virtomis bulvėmis su lupynomis.

Receptas iš Burkšų k., Padubysio vlsč.

Tarkuotų bulvių pyragiukai⁵⁷ su baravykais

Paruošimas: bulves nulupame, sutarkuojame smulkia tarka, paskui išsunkiame tarkius. Į tarkius sudedame virtas bulves, sumaltas mėsmale. Pagal kiekį įberame druskos ir sumaišome. Paskui ruošiamo grybus: išmirkome (per 3 kartus su drungnu vandeniu) džiovintus baravykus, ranka iš jų išspaudžiame vandenį ir sumalame mėsmale. Ant aliejaus pakepiname svogūnų su trupučiu morkų. Pagal skonį įdedame druskytės ir pipiriukų. Supilame į sumaltus grybus ir išmaišome. Šitą įdarą dedame į tarkuotų bulvių pyragiukus, kuriuos verdame. Gamindami padažą rūkytų lašiniukų spirgučius pakepiname su svogūnais. Pabaigoje įdedame grietinės.

Receptas iš Burkšų k., Padubysio vlsč.

⁵⁷ Maždaug nuo 1974–1975 m. pyragiukai pradėti vadinti cepelinais.

Tarkuoti baravykai barščiams

Jiems išvirti reikia: kelių baravykų, svogūnų, morkų ir druskos.

Paruošimas: kelis sveikus „žalius“ baravykus sutarkuojame burokine tarka ir pamatuojuame jų kiekį (užtenka 1 stiklinės). Paskui sutarkuojame keletą morkų ir tokį patį kiekį svogūnų (taip pat užtenka po stiklinę). Viską sudedame į indą, po to įpilame stiklinę druskos. Visus šiuo 4 komponentus, paimtus vienodais kiekiais, gerai išmaišome. Sudedame į švarų stiklainį, jį užsukame ir laikome šaldytuve.

Šiuo mišiniu galima paskaninti barščius ir padažus.

Receptas iš Užmedžių k., Kražių vlsč.

Žemuogių uogienė

Paruošimas: surinktas žemuoges nuplauname ir supilame į indą, kuriame virsime. Įpilame 2 stiklines vandens ir įdedame 1 kilogramą cukraus. Taip paruoštas uogas paliekame stovėti per naktį.

Ryte bus kartaus skonio žemuogių sirupas. Jį paverdame, pagal skonį pridedame cukraus; išvirus kartumas pranyksta.

Receptas naudotas Gaugarių k., tačiau jis kilęs iš Dusetų, kur būdavo daug žemuogių.

Informacijos pateikėjai:

1. Augustienė-Tamošaitytė Liuda, g. 1912 m. Giriškių k., Šaukėnų vlsč.
2. Daniliauskienė-Pūtvytė Julija, g. 1926 m. Šilo Pavėžupio dvare, Šaukėnų vlsč.
3. Dilinskas Steponas, g. 1917 m. Kurtuvėnuose, Padubysio vlsč.
4. Dilinskienė-Žilinskaitė Paulina, g. 1924 m. Sodeliukų k., Padubysio vlsč.
5. Diringienė-Bražaitė Antanina, g. 1923 m. Giriškiukų k., Šaukėnų vlsč.
6. Druktenis Juozas, g. 1913 m. Jautmalkės k., Padubysio vlsč.
7. Gelžinienė-Trainytė Elena, g. 1923 m. Pikužių k., Padubysio vlsč.
8. Ivanauskienė-Šarauskaitė Ona, g. 1904 m. Šonos k., Šaukėnų vlsč.
9. Janulaitis Jonas, g. 1923 m. Pašventupio k., Padubysio vlsč.
10. Jocas Stasys, g. 1920 m. Kurtuvėnuose, Padubysio vlsč.

Ada Gorytė po žvynabudės „skėčiu“ Juškaitių kaime 1960 m.
Vlado Vainikausko nuotrauka

11. Jocienė-Žilinskaitė Zosė, g. 1931 m. Sodeliukų k., Padubysio vlsč.
12. Kalnikienė Zosė, g. 1957 m. Burkšų k., Bazilionų apyl.
13. Kazlauskienė-Dzinzalietaitė Zosė, g. 1927 m. Molinių k., Šaukėnų vlsč.
14. Legienė-Venckutė Stasė, g. 1942 m. Šilo Pavėžupio k.
15. Marcišauskas Antanas, g. 1925 m., gyv. Didlaukės k., Padubysio vlsč.
16. Mendelienė Joana, g. 1925 m., gyv. Didlaukės k., Padubysio vlsč.
17. Palapienė Malvina, g. 1909 m. Paplėštakių k., Šaukėnų vlsč.
18. Petraitis Jonas, g. 1921 m. Jautmalkės k., Padubysio vlsč.
19. Pūtviene-Zubovaitė Darija, g. 1901 m. Bubių dvare.
20. Račkauskienė-Ražinskaitė Stasė, g. 1929 m. Akliuko vnk., Šaukėnų vlsč.
21. Ražinskaitė Johana, g. 1921 m. Akliuko vnk., Šaukėnų vlsč.
22. Tautkienė Lina, g. 1977 m. Radviliškio r., gyv. Aukštelkėje, Šiaulių r.
23. Žalpys Ipolitas, g. 1929 m. Šonos k., Šaukėnų vlsč.
24. Žukauskienė-Navickaitė Liuda, g. 1923 m. Užmedžių k., Kražių vlsč.

Rimvydas JUŠKAITIS, Vidmantas LOPETA

Miegapelės – miškų slapukės

Rimvydo Juškaičio nuotraukos

Bendrais bruožais apie miegapeles

Žymus tarpukario Lietuvos zoologas Jurgis Elisonas rašė: „Gyvename kartais su kuriuo žmogumi šalimais ir vienas kito nepažįstame, ypač jei kaimynas pažinties vengia. Panašiai ir apie lazdyninę miegapelę, kurią kai kas vadina lazdynų pele, galima pasakyti: ji dažnai žmonių kaimynystėje gyvena, o tie žmonės jos nepažįsta ir nieko apie ją nežino.“¹

Tą patį galima pasakyti ne tik apie lazdyninę, bet ir apie kitų rūšių miegapeles. Daugelis iš mūsų mėgsta pasivaikščioti po mišką, pagrybauti ar pauogauti, bet tik vienas kitas gali pasigirti, kad yra matęs miške miegapelę. O daugelis net ir nežino, kad tokių žvėrelių esama. Taigi, kas tos miegapelės ir kodėl mes jų nepažįstame?

Žodį *miegapelė* galime išsifruoti kaip *mieganti pelė*. Panašiai taip ir yra. Miegapelės yra pelių giminaitės, kaip ir pelės, pelėnai, žiurkės ar voverės, priklausančios graužikų būriui. Išvaizda taip pat primena peles, bet nuo jų pirmiausia skiriasi uodega: pelių uodega ilga, plika ir žvynuota, o miegapelių – taip pat ilga, bet apaugusi ilgais puriais plaukais. Dėl šios gražios uodegos miegapelės panašios į mažas voverytes. Ir netgi gyvūnų ir augalų sistematikos kūrėjas, žymus švedų mokslininkas

Karolis Linėjus didžiąją miegapelę priskyrė voverėms, lotyniškai ją pavadindamas *Sciurus glis*.

Kaip ir ežiai, šikšnosparniai ar barsukai, miegapelės žiemą praleidžia miegodamos žiemos įmygiu. Žiemos įmygis nėra tas pats kaip paprastas miegas. Jo metu gerokai nukrenta kūno temperatūra, kartais beveik iki 0 °C, labai sulėtėja kvėpavimas, širdies plakimas ir visi gyvybiniai procesai. Tai tęsiasi net iki 6–7 mėnesių, įmygio metu miegapelės visiškai nesimaitina, o gyvybei palaikyti pakanka energijos, kurią gauna iš rudenį kūne sukauptų riebalų atsargų. Nemažai miegapelių žiemos įmygio metu, išnaudojusios riebalų atsargas, žūsta. Ypač nepalankios miegapelėms žiemoti yra besniegės, palyginti, šiltos žiemos, nes sniego sluoksnis palaiko pastovią aplinkos temperatūrą, artimą 0 °C.

Ilgiausiai žiemos įmygiu miega didžiosios miegapelės. Vokiškai jos vadinamos *Siebenschläfer*, t. y. septynmiegėmis. Tai reiškia, kad šios miegapelės žiemos įmygiu miega net 7 mėnesius, o Lietuvoje netgi dar kiek ilgiau: nuo rugsėjo vidurio iki gegužės pabaigos – birželio pradžios. Iš visų miegapelių rūšių didžiosios miegapelės išsiskiria dar ir tuo, kad jos gali „atspėti ateitį“. Kai kuriais metais, kai nedera europiniai bukai, šių miegapelių pagrindiniai mitybiniai augalai, kurių riešutėliais maitinasi ir šių miegapelių jaunikliai, jos visiškai nesidaugina. O kad nebus bukų derliaus arba kad

¹ Ivanauskas T., *Pasaulio žvėrys*, Vilnius, 1973, p. 111.

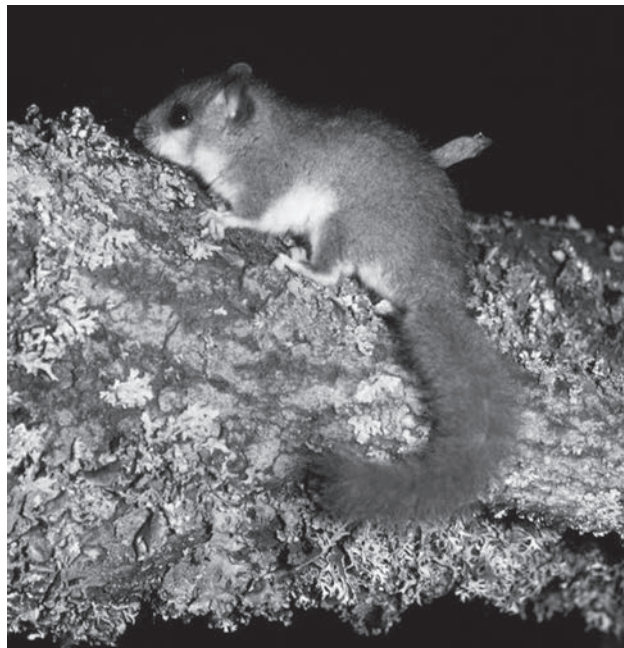
jis bus labai menkas, „nusprendžia“ miegapelių patinėliai, vasaros pradžioje paragavę buką pumpurų. Neseniai Austrijos mokslininkai nustatė, kad tokiais nederlingais metais birželio mėnesį iš žiemos įmygio atsibudusios didžiosios miegapelės po mėnesio vėl gali užmigti iki kito pavasario, t. y. jų įmygis gali trukti net 11 mėnesių².

O šiltuoju metų laiku, jeigu aplinkos temperatūra yra žemesnė nei 10–15 °C, miegapelės gali užmigti dienos įmygiu, kurio metu taip pat nukrenta jų kūno temperatūra. Paimtas į rankas toks į kamuoliuką susisukęs miegantis žvėrelis iš pradžių atrodo lyg negyvas, ilgiau palaikytas, iš lėto atšyla, išsitiesia, pradeda judinti letenėles. Tiesa, dienos įmygis yra labiau būdingas mažesnėms miegapelių rūšims tokioms kaip lazdyninė miegapelė.

Dar viena miegapelių ypatybė yra ta, kad jos neturi aklosios žarnos. Kitų graužikų šioje žarnoje gyvenantys mikroorganizmai skaido celiuliozę ir taip palengvina gyvūnams suvirškinti augalinį maistą. Dėl šios priežasties miegapelės negali maitintis tokiu lengvai prieinamu maistu kaip augalų lapai ir yra priverstos ieškoti kaloringesnio maisto kaip žiedynai, uogos, riešutai, gilės. Šie žvėreliai nevengia ir gyvūninės kilmės maisto: vabzdžių, paukščių kiaušinių ar net jų jauniklių.

Miegapelės – naktiniai gyvūnai. Dieną jos praleidžia savo lizduose, o sutemus išeina ieškoti maisto. Lizdus dažniausiai sunėša medžių drevėse arba paukščiams iškeltuose inkiluose, kuriuose mėgsta įsikurti visų rūšių miegapelės. Jos puikiai laipioja ir medžių kamienais ar šakomis, ir netgi plonomis šakelėmis. Orientuotis tamsoje miegapelėms padeda judrūs vibrisai – ilgi ūsai, tapę lietimui organais.

Palyginus su kitais panašaus dydžio graužikais, miegapelės yra ilgaamžės. Jeigu pelės ar pelėnai paprastai išgyvena ne ilgiau kaip pusantros metų, tai pažymėtos lazdyninės ir miškinės miegapelės gamtoje išgyveno iki 6 metų, o didžiosios miegapelės – net iki 14 metų. Miegapelių gyvenimo trukmę prailgina tai, kad didesnę gyvenimo dalį jos pramiega.

Didžioji miegapelė ant stuobrio

Miegapelės turi nemažai priešų. Kiekvienas plėšrūnas mielai pasmaguriais tokiu riebiu kąsneliu kaip miegapelė. Štai lazdyninės miegapelės yra aptiktos net daugiau kaip 30 rūšių gyvūnų – roplių, paukščių ir žinduolių – mityboje³. Tačiau miegapelės nuo priešų gelbsti tai, kad jos gyvena medžiuose ir krūmuose tarp tankių šakų, retai nusileidžia ant žemės paviršiaus. Pagrindiniai miegapelių priešai yra visos miškuose medžiojančios pelėdos, o Lietuvoje tai naminės pelėdos. Plėšriųjų žinduolių (lapių, kiaunių) maisto sudėtyje miegapelės aptinkamos gerokai rečiau nei pelėdų. Žiemojančias miegapelės gali aptikti šernai ir lapės.

Nuo priešų miegapelės kartais išgelbsti dar viena jų kūno sandaros ypatybė, vadinamoji netikroji uodegos autotomija: sučiupus miegapelę už uodegos, uodegos oda lengvai nutrūksta per vadinamuosius „autotomijos žiedus“ ir nusimauna nuo stuburo. Likęs plikas stuburo galas sudžiūsta ir nukrenta, o uodegos galas apauga trumpais plaukais. Taigi, miegapelė paaukoja dalį savo puošnios uodegos, bet išsaugo gyvybę.

Senovės romėnai labai mėgo ir net gardumynu laikė riebią didžiosios miegapelės mėsą. Rudenį jie gaudydavo nutukusias miegapelės ir laikydavo

² Hoelzl F., Bieber C., Cornils J. S., Gerritsmann H., Stalder G. L., Walzer C. H. & Ruf T., How to spend the summer? Free-living dormice (*Glis glis*) can hibernate for 11 months in non-reproductive years, *Journal of Comparative Physiology*, B, 2015, vol. 185, p. 931–939.

³ Juškaitis R., *The common dormouse Muscardinus avellanarius: ecology, population, structure and dynamics*. 2nd edition, Vilnius, 2014, p. 93–100.

Miškinė miegapelė

jas specialiai tam paruoštose patalpose. Norėdami dar labiau nupenėti, dėdavo miegapeles į didelius molinius indus, vadinamus *glirarium*, sočiai penėdavo riešutais ir kaštonais⁴. Didžiosios miegapelės buvo gaudomos ir kitose Europos šalyse. Jų mėsa ir riebalai buvo naudojami maistui, o iš kailiukų siuvamos kepurės, liemenės ir net kailiniai. Slovėnijoje ir Kroatijoje didžiųjų miegapelių gaudymo tradicijos, bet jau kaip pramoga, išliko iki šių dienų.

Miegapelių įvairovė ir apsauga

Pasaulyje – Europoje, Azijoje ir Afrikoje – gyvena 29 rūšių miegapelės, visiškai jų nėra Amerikoje ir Australijoje⁵. Lietuvoje aptikta 4 rūšių miegapelių, iš kurių viena jau gali būti išnykusi.

Mūsų krašte plačiausiai paplitusi ir dažniausiai aptinkama lazdyninė miegapelė. Didumo ji sulig namine pele, kailiukas pilkai gelsvos spalvos, uodega tokios pat spalvos ir pūkuota. Gyvena mišriuose arba lapuočių miškuose, kur gausu lazdynų ir kitų krūmų, jaunų medelių, ypač mėgsta kirtavietėse atželiančius jaunuolynus. Šių miegapelių nėra tik grynuose pušynuose ar eglynuose, todėl jos retesnės

pietrytinėje Lietuvos dalyje, kur vyrauja grynai pušynai. Uždarų rutulio pavidalo lazdyninių miegapelių lizdų galima aptikti tankiose nedidelėse eglutėse arba tarp tankių jaunų medelių ar krūmų šakų, bet pastaruosius paprastai galima pastebėti tik rudenį, kai nukrenta lapai. Dažnai šios miegapelės įsikuria paukščiams iškeltuose inkiluose⁶.

Už lazdyninę miegapelę gerokai didesnė yra didžioji miegapelė. Jos kailiukas pilkos spalvos, suaugusių individų su rudu atspalviu, uodega panaši į voverės. Lietuvoje didžiosios miegapelės retos: yra žinoma tik 10 vietų, kur jos gyvena. Tai brandžių ąžuolynų arba mišrių miškų su senais ąžuolais gyventojos, o tokių miškų Lietuvoje nėra daug. Dauguma didžiųjų miegapelių radaviečių Lietuvoje yra miškuose palei Nemuną arba Nerį arba į šias upes įtekančių upelių slėniuose. Matyt, tai kažkada palei šias upes augusių ištisinių ąžuolynų, kuriuos iškirto žmogus, likučiai.

Miškinės miegapelės Lietuvoje dar retesnės. Jos aptinkamos tik Kazlų Rūdos ir Pravieniškių–Būdos miškų masyvuose. ąžuolinės miegapelės Lietuvoje buvo aptiktos 1957–1959 m. Varėnos rajone, Perlojos girininkijoje, iškeltuose inkiluose. Tačiau praėjusio amžiaus paskutiniame dešimtmetyje ten iškeltuose inkiluose šių miegapelių aptikti jau nepavyko – manoma, kad Lietuvoje jos jau išnyko.

Iš 4 Lietuvoje gyvenančių miegapelių rūšių net 3 rūšys – didžioji, miškinė ir ąžuolinė – yra įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą⁷. Įdomu tai, kad lazdyninės ir didžiosios miegapelių statusas Lietuvoje ir didesnėje Europos dalyje yra visiškai skirtingas. Lietuvoje lazdyninė miegapelė yra gana dažna, plačiai paplitusi, o daugelyje Vakarų Europos šalių ji yra reta ir nykstanti, o jos apsaugai skiriama labai daug dėmesio. Ir atvirkščiai, didžioji miegapelė Lietuvoje priskirta Raudonosios knygos 2 (V) kategorijai (pažeidžiamos rūšys), įrašyta ir į Lietuvos griežtai saugomų rūšių sąrašą, o piečiau esančiose Europos šalyse šios miegapelės yra dažnos, pavyzdžiui, Vokietijoje pastaraisiais dešimtmečiais jų net labai gausėja. Tokie skirtumai pirmiausia susiję su skirtingu miškų ūkio tvarkymu Lietuvoje ir Vakarų Europos šalyse. Lietuvos miškuose vykdomi plyni

⁴ Ivanauskas T., *Pasaulio žvėrys*, Vilnius, 1973, p. 109–110.

⁵ Holden-Musser M. E., Juškaitis R. & Musser G. M., Family Gliridae (Dormice), Wilson D. E., Lacher T. E., Jr & Mittermeier R. A. (eds), *Handbook of the Mammals of the World. Vol. 6. Lagomorphs and Rodents I*, Barselona, 2016, p. 838–889.

⁶ Juškaitis R., *Inkily gyventojai: paukščiai, žinduoliai, bendruomeniniai vabzdžiai*, Kaunas, 2010, p. 66–71.

⁷ Rašomavičius V. (sud.), *Lietuvos raudonoji knyga*, Vilnius, 2007, p. 159–160, 264–265.

kirtimai yra palankūs lazdyninei miegapelei, bet netinkami didžiajai miegapelei.

O ąžuolinė miegapelė yra įrašyta į Lietuvos raudonosios knygos o (Ex) kategoriją (išnykusios arba galimai išnykusios rūšys). Ši miegapelė taip pat yra nykstanti arba išnykusi didesnėje savo arealo dalyje ir yra dažna tik Pietų Europoje.

Kaip galima sužinoti, kad miške gyvena miegapelės? Pamatyti pačią miegapelę galima tik visiškai atsitiktinai. Pavyzdžiui, vasarą miške, aviečiaujant atželiančioje kirtavietėje, galima iš lizdo išbaidyti lazdyninę miegapelę. Kartais šie mieli žvėreliai įsikuria pamiškėse esančiose sodybose ir net pastatuose. Dažniausiai jų aptinkama paukščiams iškeltuose inkiluose, nes, kaip jau buvo minėta, miegapelės mėgsta juose įsikurti, ypač rudenį. Šia miegapielių savybe ir pasinaudojama, norint sužinoti, kokios jų rūšys gyvena konkrečiame miške: iškeliama inkilų, kurie rudenį patikrinami. Kad miške gyvena miegapielių, galima sužinoti ir pagal jų veiklos žymes, pavyzdžiui, pagal išgraužtus riešutus, bet tam reikia specialių žinių, nes galima supainioti su kitų graužikų išgraužtais riešutais. Galima aptikti uždarytą rutulio pavidalo lazdyninių miegapielių lizdų, bet labai panašius lizdus daro pelės mažylės ir pilkosios pečialindos. Miegapielių liekanų galima aptikti pelėdų išvamose, bet, norint jas atpažinti, vėl reikia specialių žinių.

Miegapelės Padubysio ir gretimuose miškuose

1994–1997 m., siekiant aptikti lazdynines miegapeles ir nustatyti jų paplitimą Kurtuvėnų regioniniame parke, daugelyje vietų buvo iškelti ir tikrinami inkilai. Tyrimų metu šios rūšies gyvūnų buvo aptikta Kurtuvėnų RP rytinėje ir centrinėje dalyse, daugiausia mišriuose miškuose su gausiu lazdynų, retesniu šermukšnių ar šalteksnių traku, kai kur – su eglių pomiškiu. Kai kuriose radavietėse augo ir avietės. 1996 m. rudenį Pageluvio, Bubių ir Kurtuvėnų girininkijose miegapelės užėmė apie trečdalį ten iškeltų inkilų⁸. Juose aptikti rutulio pavidalo sluoksniuoti žvėrelių lizdai, kurių vidus susuktas iš žolių, o išorė – iš šermukšnių, lazdynų, baltalksnių, beržų, paparčių lapų, retkarčiais

Lazdyninė miegapelė dienos įmygyje svarstyklių lėkštelėje

panaudojant net samanas. Kai kuriuose inkiluose lizdai buvo sukrauti ant margasparnės musinukės kiaušinių, viename – ant zylės lizdo, iš ko galima spėti, kad tarp paukščių ir miegapielių galėjo vykti kova, nors miegapelės galėjo sukrauti savo lizdus ir ant paliktų paukščių lizdų. Rasta viena „miegalė“, tiesiog palindusi po musinukės lizdu, savo lizdo nesusinešusi.

Daugiausia inkiluose pavieniai žvėreliai aptikti vasarą ir rugsėjo mėnesį. Antai 1995 m. birželio 26 d. ir rugpjūčio 23 d. savo susisuktame lizdelyje miegapelė miegojo tame pačiame inkile.

Tų pačių metų rugsėjo 19 d. buvo pirmoji rudėninė šalna, tądien inkile, lapų guolyje, snaudusi miegapelė buvo susirietusi į kamuoliuką, palaikius delne, atšilo.

Kurtuvėnų regioniniame parke, specialiai lazdyninėms miegapelėms iškeltuose inkiluose, tikrinant įvairiais metais rastos ir patelės su jauniklių vandomis. 1995 m. Kurtuvėnų girininkijoje net 6 inkiluose rastos lazdyninės miegapelės arba jų lizdai. Rugsėjo 6 d. patikrinus inkilą netoli Jautmalkės kaimo (Kelmės r.), iš jo išsoko ir lazdynų šakom užlipo patelė ir trys jaunikliai. Rugsėjo 19 d. inkile slėpėsi suaugusi miegapelė, taip pat išauginusi tris vaikus. 1996 m. liepos 18 d. Vainagių miške, tarp Jautmalkės kaimo ir Kurtuvėnų žuvininkystės tvenkinių, iškeltuose inkiluose rasti

⁸ Juškaitis R., Lopeta V., Kurtuvėnų regioninio parko smulkieji žinduoliai, *Kurtuva / Kurtuvėnų regioninio parko metraštis*, 1997, Nr. 3, p. 21–27.

miegapelių lizdai ir 3 jų jaunikliai. 1997 m. liepos 20 d. lazdyninės miegapelės lizdas su jaunikliais aptiktas inkile, iškeltame uosyje Raudsparnės miške, Kelmės r. (S. Gliaudžio asm. pranešimas). 1998 m. birželio 15 d. su moksleiviais patikrinus inkilą Vainagių geomorfologiniame draustinyje, rasta lazdyninių miegapelių šeimyna su penkiais jaunikliais⁹. 1999 m. liepos 15 d. viena miegapelė stebėta Bunokiškės miške, Girnikų kalne¹⁰.

Rudenį inkiluose rasta ir miegapelių pragraužtų riešutų. Inkilai, kuriuose gyveno žvėreliai, buvo iškelti 3,5–4 (kartais 2–3) metrų aukštyje lazdynuose, rečiau – medžiuose.

Vertingų žinių apie lazdyninių miegapelių paplitimą suteikė medžiotojas, gamtininkas Jonas Jankevičius¹¹. Jo duomenimis, 2014 m. pavasarį, kovo pabaigoje ar balandžio pradžioje, grėbdami pernykščius lapus pamiškės sodyboje, Zuikiškės kaime, namiškiai netyčia išgrėbė iš žolių ir samanų suneštą lizdelį, kuriame rado miegančią lazdyninę miegapelę. Ji buvo susisukusi į kamuolėlį ir tik vos matomas kvėpavimas rodė, kad žvėrelis gyvas. Atsargiai sutvarkę jos lizdelį, paliko miegoti toliau.

Šis miegančios lazdyninės miegapelės radimas grėbiant lapus – labai įdomus ir retas atvejis. Panašu, kad buvo rasta žiemos įmygiu tebemieganti miegapelė. Lietuvoje panašų žiemojimo lizdą su miegapele yra radęs dr. P. Bluzma. Dar viena žiemojanti miegapelė buvo aptikta išpuvusioje eglės šaknyje, kita – šalia miško esančioje sodyboje, klėtyje, mieganti pagalvėje.

Lazdyninių miegapelių J. Jankevičius yra matęs ir kitose Kurtuvėnų regioninio parko vietose. Apie 1990 m., žymint medžius Kurtuvėnų girininkijos 67-ajame miško kvartale, miegapelė bėgo lazdyno šakomis. Medžioklių metu, ypač tykodamas tamsiuoju paros metu, 2012–2014 m. šiuos žvėriukus jis stebėjo Rimkiškės kaime, 83-ajame kvartale, ir Žadvainių miške, 26-ajame kvartale. Medžiotojas mano, kad jų yra visuose Kurtuvėnų miškuose.

Miegapelių aptikta ir keliose Šiaulių rajono vietose už Kurtuvėnų regioninio parko ribų. Antai 1980 m. gegužės 15 d. jos keliskart rastos miške prie pietinio Paežerių ežero galo. 1986 m. liepos 15 d. miegapelė dukart matyta aviečiaujant miške prie Kraupšių kaimo. 1989 m. liepos 22 d. viena miegapelė rasta Varputėnų miške, Varputėnų geomorfologiniame draustinyje, iškeltame inkile. Lazdyninės miegapelės gyvena ir Raseinių rajone. Antai 1997 m. rugsėjo 15 d. Padubysio miške dr. Rimantas Baleišis rado lazdyninės miegapelės išgraužtų lazdyno riešutų kevalų¹².

Lazdyninės miegapelės aptiktos ir tyrinėjant naminių pelėdų mitybą. Šie plėšrūs paukščiai yra puikūs medžiotojai, į jų riestus nagus pakliūva labai įvairūs gyvūnai, todėl, analizuojant inkiluose ar po medžiais surinktas mitybos liekanas ir išvamas, galima sužinoti, kokie smulkūs gyvūnai gyvena apylinkėje. Du inkilai pelėdoms Vainagių piliakalnyje (Vainagių kaime) buvo iškelti eglėse, apie 6 metrų aukštyje. Lazdyninės miegapelės į naminių pelėdų racioną Vainagiuose pateko 1996 ir 2000 m. 1996 m. rastos dviejų miegapelių liekanos, o 2000 m. naminės pelėdos maisto likučiuose aptikti 4 individų žandikauliai¹³.

Taigi, lazdyninės miegapelės tikrai gyvena Padubysio miškuose. O ar galėtų čia gyventi ir kitų rūšių miegapelių? Kaip jau buvo minėta, ažuolinė miegapelė yra galbūt išnykusi ne tik Lietuvoje, bet beveik visoje šiaurinėje arealo dalyje. Kazlų Rūdos miško masyve žinomos miškinės miegapelės radavietės yra pačiame šiaurės vakariniame didžiulio rūšies arealo kampe ir labai mažai tikėtina aptikti naują radavietę už žinomo arealo ribų. O Dubysos slėnyje ar greta jo augančiuose brandžiuose ažuolynuose ar mišriuose medynuose su senais ažuolais ir lazdynais didžiosios miegapelės tikrai galėtų gyventi, ypač kai jų yra gerokai šiauriau, Latvijoje: Dauguvos ir Gaujos upių slėniuose.

⁹ Lopeta V., Gamtiniai stebėjimai Kurtuvėnų regioniniame parke 1995–1999 m., *Kurtuvėnų regioninio parko archyvas*, rankraštis.

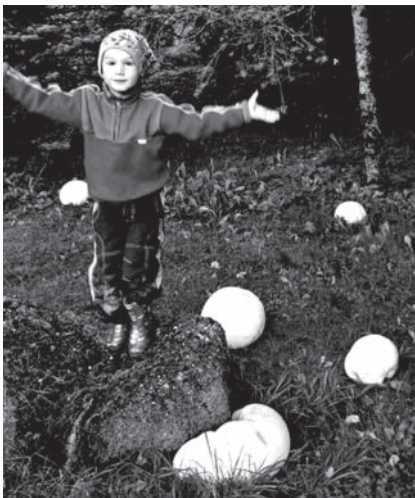
¹⁰ Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, *Saugomų rūšių informacinė sistema (SRIS)*. Prieiga per internetą: <https://sris.am.lt/> [žiūrėta 2017-02-20].

¹¹ Jonas Jankevičius, g. 1963 m. Zuikiškės kaime, Bubių seniūnijoje.

¹² Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, *Saugomų rūšių informacinė sistema (SRIS)*. Prieiga per internetą: <https://sris.am.lt/> [žiūrėta 2017-02-20].

¹³ Balčiauskienė L., Juškaitis R., Lopeta V., Naminių pelėdų mitybos tyrimai Kurtuvėnų regioniniame parke, *Kurtuva / Kurtuvėnų regioninio parko metraštis*, 2000 / 2001, Nr. 6–7, p. 30–35.

NUOTRAUKŲ KONKURSAS

Gabijos Prochorovaitės (10 kl.) iš Raudėnų mokyklos

Dainos Augaitienės iš Bazilionų

Monikos Sabaliauskaitės (III g. kl.) iš Gruzdžių gimnazijos

Daivos Petrikaitės iš Kelmės rajono

Justinos Bačkytės (7 kl.) iš Gilvyčių mokyklos

Luko Janiulio (7 kl.) iš Bazilionų MDC

Dominyko Mykolaičio (7 kl.) iš Gruzdžių gimnazijos

Almos Stugienės iš Kuršėnų

Jūratės Formanskės iš Maskvytės kaimo

Monikos Valiulytės (5 kl.) iš Bazilionų MDC

Dainos Augaitienės iš Bazilionų

Monikos Valiulytės (5 kl.) iš Bazilionų MDC

Vytenis RIMKUS

Balio Buračo 120-mečiui

Šiaulių leidykla „Saulės delta“ išleido 500-ąją knygą – didelės apimties veikalą „Užburiantys tautinės kultūros vaizdai“. Tai 455 puslapių knyga, sudaryta iš B. Buračo ir jo kūrybą apibūdinančių tekstų bei jo nuotraukų. Knygos sudarytojas ir įvado autorius – akademikas habil. dr. Antanas Buračas. Leidinyje pateikti Liberto Klimkos, Stanislavo Žvirgždo, Aleksandro Šidlausko, Algirdo Gaižučio, Vincento Vaitekūno, Skirmanto Valiulio ir Vytenio Rimkaus straipsniai. Didžiausią knygos dalį užima paties Balio Buračo senųjų liaudies papročių išsamūs etnografiniai aprašai, papildomi autentiškomis liaudies dainomis ir nuotraukomis.

Balys Buračas (1897-01-18 – 1972-07-28) gimė Sidariuose (Šiaulėnų vlsč.), baigė Šiaulių mokytojų seminariją, keletą metų mokėsi grafikos Kauno meno mokykloje, devynerius metus, iki 1939 m., dirbo konservatoriumi Šiaulių „Aušros“ muziejuje. Keliaudamas po Lietuvą rinko tautosaką, liaudies meno dirbinius, fotografavo. Išleido keletą albumų („Lietuviškų juostų raštai“, 1928; „Lietuvos kaimo papročiai“, 1993; „Pasakojimai ir padavimai“, 1996). 1999 m. buvo išleistas didelės apimties reprezentacinis nuotraukų albumas „Lietuvos kryždirbystė“, kuris, teigiama, svariai prisidėjo prie Lietuvos kryžių meno įtraukimo į pasaulinį kultūros meno paveldą. B. Buračo nuotraukos dažnai publikuojamos įvairiuose leidiniuose, apie jį išleistos V. Juodakio ir A. Žvirgždo knygos.

Šiame naujajame leidinyje itin plačiai pateikiami B. Buračo etnografiniai raštai apie vestuves, Velykas, Jurgines, Sekmines, Kalėdas ir kt. Plati ir geografinė aprašų apimtis: Aukštaitija (Kupiškis), Žemaitija, Dzūkija. Daug vietos skirta gimtajam Sidarių kaimui ir jo apylinkėms, Šiaulių miestui, Kurtuvėnams, Kuršėnams, Šaukėnams, Kelmei. Kiekviena iš tų nuotraukų – ištisas pasakojimas apie mūsų kraštą, jo buvimą, jo praeitį ir dabartį. Štai 1921 m. nuotrauka „Grybų vajas“ Dulkiškių miške, Kurtuvėnuose: būrys vaikų, mergaičių ir berniukų, renka grybus, vienos suklupusios juos pjauna, kitos dairosi, ieško, o trys berniukai atidžiai apžiūrinėja rastą didelį baravyką. Vaizdas paliudija, kad tai ne tik žaidimas, bendravimas, bet ir darbas – juk tai reikšmingas priedas prie kaimiečio maisto. O apie ką liudija nuotraukos apie lumzdeliais raliuojančius, būreliais suėjusius ir grojančius piemenėlius. Tai tiesiog himnas kultūrai, padedant čiai žemdirbių tautai išlikti nelaimių, karų erdvėje. Ir kiekvienoje B. Buračo nuotraukoje galima atrasti praeities ir dabarties santykio susipynimą, dažnai net smulkūs, kasdieniai praeities įvykiai tampa reikšmingu istorijos liudytoju.

Viena iš reikšmingiausių B. Buračo veiklų – fotografavimas. Fotoaparatas atlieka labai didelę darbo dalį. Fotografo funkcija, atrodo, pamatyti objektą ir spustelėti mygtuką, neretai ir atsitiktinumas atlieka

UŽBURIANTYS TAUTINĖS KULTŪROS VAIZDAI

savo vaidmenį. Bet tikroji fotografija gimsta tada, kai nuo atsitiktinumo pereinama prie apmąstytos idėjos, prie jos įgyvendinimo po ilgų paieškų, kai fotoaparatas tampa tik priemone. Taip atsiranda serijos, ištisos knygos, albumai, kur plastinis vaizdas dar įgyja ir tėkmės matą, literatūrinį „skaitomumą“. Kaip tik tai ir yra forma, kur fotografija realizuojama kaip estetinė, meninė vertybė, kur gali išryškėti ir atsiskleisti fotografo individualybė.

Lietuvių fotografija kaip tik ir eina tuo keliu. Mano įsitikinimu, Balio Buračo darbinė kūrybinė veikla ir palikimas įrodo, kad fotografija visais savo parametrais vaisingai įsiterpė į visuotinę meno šakų ir žanrų klasifikacinę schemą. Tūkstantinis jo kūrinių rinkinys apima reportažinę, kraštotyrinę, istorinę, meninę reprezentacinę savastį. Be jokios abejonės, Balys Buračas yra lietuviškosios fotografijos pagrindėjas ir tai liudija naujasis jo albumas.